

INKERI ANTTILA (1916–2013)

Rikosoikeuden uudistajan ammatillinen ura ja vaikutus

Toimittanut Raimo Lahti

INKERI ANTTILA (1916–2013)

Rikosoikeuden uudistajan ammatillinen ura ja vaikutus

Toimittanut Raimo Lahti

FORUM IURIS

HELSINGIN YLIOPISTON OIKEUSTIETEELLISEN TIEDEKUNNAN JULKAISUT

HELSINKI 2016

Toimituskunta:

Raimo Lahti

Tapio Lappi-Seppälä

Patrik Törnudd (k. 2015)

FORUM IURIS

Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut
Oikeustieteellinen tiedekunta, PL 4, 00014 Helsingin yliopisto

© Oikeustieteellinen tiedekunta ja tekijät

ISBN 978-951-51-2529-3 (nid.)

ISSN 1456-842X

Unigrafia

Helsinki 2016

Sisällys

Kirjoittajat	VIII
--------------------	------

Alkulause (<i>Raimo Lahti</i>)	IX
--	----

Johdanto

<i>Raimo Lahti</i> : Inkeri Anttila rikostieteiden ja kriminaalipoliitiikan uudistajana	3
--	---

Ensimmäinen osa

<i>Inkeri Anttilan ammatillinen ura ja kriminaalipoliittisen vaikuttamisen keskeisvuodet</i>	19
--	----

<i>Päivi Mäkelä</i> : Kohti kriminaalipoliitiikan uusia konteksteja. Inkeri Anttilan ammatillinen historia 1933–1964	21
--	----

<i>Tapio Lappi-Seppälä</i> : Inkeri Anttila ja kriminaalipoliitiikan murrosvuodet.....	163
--	-----

<i>Matti Joutsen – Terhi Viljanen</i> : Inkeri Anttila's International Reach.....	207
---	-----

Toinen osa

<i>Inkeri Anttilan henkilö ja eri roolit</i>	227
--	-----

<i>Mia Korpiola</i> : Emeritaprofessori Inkeri Anttilan haastattelu 18.8.2009.....	229
--	-----

<i>Olavi Heinonen</i> : Inkeri Anttilan nuorempana kollegana.....	245
---	-----

<i>Patrik Törnudd</i> : Pienryhmät kontrollipoliitiikassa ja episodeja	255
--	-----

<i>Raimo Lahti</i> : Patrik Törnudd (1935–2015): Inkeri Anttilan läheinen työtoveri .	261
---	-----

<i>Kaarle Nordenstreng</i> : Inkeri vaikuttajana	265
--	-----

<i>Kaarlo L. Ståhlberg</i> : Karonkkapuhe vastaväittäjä Inkeri Anttilalle ja vastaus...	271
---	-----

<i>Lauri Lehtimaja</i> : Inkerin oppilaana ja viihdytysupseerina	275
--	-----

<i>Seija Tiisala</i> : Inkeri, ihanteet ja niiden toteutuminen.....	279
---	-----

<i>Veini Anttila – Liisa Elovainio – Mirja Somer</i> : Inkeri äitinä.....	285
---	-----

Valokuvat

Professori Inkeri Anttila vuonna 1986.	2
Inkeri Anttila hänen kunniakseen teetetynt rintakuvaveistoksen paljastustilaisuudessa Helsingin yliopiston päärakennuksessa 28.11.1996. Veistoksen tekijänä virolainen kuvanveistäjä Edgar Viies. Anttilan keskustelukumppaneina vas. lukien rehtori Kari Raivio ja kansleri Risto Ihamuotila.	8
Inkeri Anttila Kansainvälisen rikosoikeusyhdistyksen XII maailmankongressissa Hampurissa 1979. Hänen seurassaan Varpu Lahti, Raimo Lahti ja Johs. Andenæs.....	17
Kolme sukupolvea Helsingin yliopiston peräkkäisinä rikosoikeuden professoreita Porthaniassa: Inkeri Anttila (1961–1979), Raimo Lahti (1979–2014) ja Sakari Melander (2014–>). Anttila oli ennen kuvan ottamista opettamassa Lahden vetämässä rikosoikeuden seminaarissa 3.11.2008.	18
Inkeri Anttila virkaanastujaisesitelmänsä jälkeen Helsingin yliopistossa vuonna 1961.	20
Inkeri Anttila auskultoimassa Ruokolahden käräjillä vuonna 1942.	22
Dosentti Inkeri Anttila muiden Helsingin yliopiston lainopillisen tiedekunnan opettajien joukossa 1950-luvun puolivälissä.	76
Inkeri Anttila vankeinhoidon kouluttajana vartijakurssilaisten joukossa 1950-luvulla ..	116
Piilorikollisuustutkimus valmistui Kansalaiskasvatuksen rahoittamana 1960-luvun alussa. Tutkimuksen tekijät Inkeri Anttila ja Risto Jaakkola.	142
Pikkujoulut Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa vuonna 1996. Juhlien yhteydessä luovutettiin myös Patrik Törnuddille omistettu juhla kirja. Vas. lukien Kauko Aromaa, Reino Sirén, Tapio Lappi-Seppälä, Hannu Takala, Inkeri Anttila, Risto Jaakkola, Patrik Tönudd ja Hannu Niemi..	164
Rikosoikeuskomitean mietinnön luovutus oikeusministeri Kristian Gestrinille maaliskuussa 1977. Vas. lukien Jan Törnqvist, Patrik Törnudd, Inkeri Anttila, Mikko Kämäräinen, Klaus Mäkelä, Klaus Helminen, Antti Kivivuori ja Gestrin.	183
Rikosoikeustutkijoita ja muita rikosoikeusyhteisön toimintaan osallistuneita Pekka Koskisen 60-vuotisjuhlajulkaisun merkeissä Helsingin yliopiston Porthaniassa vuonna 2003. Eturivissä vas. lukien Koskinen, Tapio Lappi-Seppälä, Inkeri Anttila ja Raimo Lahti. Takarivissä vas. lukien Pekka Viljanen, Martti Majanen, Hannu Kiuru, Ari Hirvonen, Jussi Matikkala, Jaakko Jonkka, Matti Marttunen, Jukka Kekkonen, Kimmo Nuotio, Olavi Heinonen ja Paavo Nikula.	200
Vuonna 1992 Inkeri Anttila paljasti YK:n kriminaalipoliittisesta komiteasta tehdyn kunniataulun, ja YK:n Wienin toimistojen päällikkö, alipääsihteeri Giorgio Giacomelli piti puheen.....	206
Inkeri Anttila osallistumassa YK:n ensimmäiseen kriminaalipoliittiseen maailmankongressiin Genevessä vuonna 1955.....	208

Inkeri Anttila ja Nils Christie 1950-luvun lopulla aloittamassa verkostoitumistaan pitkäaikaiseen yhteistyöhön Pohjoismaiden kriminalistiyhdistysten, Pohjoismaisen kesäakatemian ja Pohjoismaisen kriminologisen yhteistyöneuvoston toiminnoissa.....	209
Inkeri Anttila YK:n viidennen kriminaalipoliittisen maailmankongressin (Genevessä vuonna 1975) presidenttinä vierellään kongressin pääsihteeri Gerhard Mueller.	213
HEUNI:n kansainvälisen neuvottelukunnan kokous vuonna 1991. Eturivissä vas. lukien Raimo Pekkanen, Inkeri Anttila, Bo Svensson, Simone Rozès ja David Faulkner. Takarivissä vas. lukien Patrik Törnudd, Eduardo Vetere, Matti Joutsen, Vladimir Kudrjartsev, Dušan Cotić, Kudrjartsevin sihteeri ja Seppo Leppä.....	224
Inkeri Anttila opettamassa 1960-luvulla.	228
Oikeusneuvos Voitto Saario luovuttamassa seksuaalirikoskomitean mietintöä oikeusministeri Aarre Simoselle vuonna 1967. Vas. lukien Simonen, Saario, L. H. Salonen, Inkeri Anttila, Erkki Paavilainen, Olavi Heinonen ja Kaarlo Helasvuo..	244
Kansleri Leena Kartio sekä Olavi Heinonen ja Inkeri Anttila Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan 40-vuotisjuhlassa vuonna 2001. Heinoselle myönnettiin tämän tiedekunnan kunniatohtorin arvo vuonna 1995 ja Anttilalle vuonna 2000.....	253
Inkeri Anttilan johtama nuorisorikollisuustoimikunta luovuttamassa mietintöä oikeusministeri J. O. Söderhjelmille vuonna 1966. Vas. lukien Kai Korte, Söderhjelm, Anttila, K. J. Lång, Hannes Walin, Patrik Törnudd ja Pertti Hemánus.	254
Artikkelikokoelman Inkeri Anttila, <i>Ad ius criminale humanius</i> (toimittajat Raimo Lahti & Patrik Törnudd, Helsinki 2001) toimituskunnan jäsenet teoksen julkistamistilaisuudessa Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen toimitiloissa Helsingissä loppuvuodesta 2001. Vas. lukien Matti Joutsen, Patrik Törnudd, Raimo Lahti, Inkeri Anttila, Kauko Aromaa, Pekka Koskinen ja Tapio Lappi-Seppälä.	264
Inkeri Anttila Kaarle Nordenstrengin haastateltavana 1960-luvulla.....	266
Pohjoismaisen Kesäakatemian ikimuistettava kesäkokous Nørre Nissumissa Tanskassa vuonna 1967. Inkeri Anttilan ja Kaarle Nordenstrengin seurassa ruotsalainen Birgit Eweryd.....	270
Inkerin syntymäpäiväkäräjät Keskisuomalaisessa osakunnassa 28.11.1986. Yläkuvassa vas. lukien käräjien virallinen syyttäjä Hannu Kiuru, oikeudenkäyntiavustaja Pekka Koskinen ja syytetty Inkeri Anttila. Alakuvassa vas. lukien hovioikeudenharlekiini Lauri Lehtimaja, Seija Tiisala, Olavi Heinonen, Patrik Törnudd, Klaus Törnudd, Kaarlo L. Ståhlberg ja etualalla Liisa Elovainio.	274
Inkeri ja Seija Pohjoismaisen kesäakatemian Helsingin osaston järjestämällä turistimatalla Leningradissa 1968.	282
Musiikilla oli tärkeä osuus Inkeri Anttilan perheen elämässä. Flyygelin takana vas. lukien Sulo Anttila, Liisa ja Mauri Elovainio, Mirja Somer ja Veini Anttila.	284
Inkeri satukirjan ääressä. Vas. lukien lastenlapset Sari, Kimmo, Päivi ja Lauri.....	287

Kirjoittajat

Veini Anttila, osastosihteeri (eläkkeellä)

Liisa Elovainio, lääkintöneuvos

Olavi Heinonen, OTT, VT, Korkeimman oikeuden presidentti (eläkkeellä)

Matti Joutsen, OTT, VTM, dosentti, Euroopan kriminaalipolitiikan instituutin (HEUNI) johtaja

Mia Korpiola, OTT, oikeushistorian professori, Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunta

Raimo Lahti, OTT, VTM, VT, rikosoikeuden professori (emeritus), Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta

Tapio Lappi-Seppälä, OTT, professori, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin (KRIMO) johtaja, Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta

Lauri Lehtimaja, OTL, VT, Korkeimman oikeuden oikeusneuvos (eläkkeellä)

Päivi Mäkelä, VTM, tutkija, Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta

Kaarle Nordenstreng, FT, tiedotusopin professori (emeritus), Tampereen yliopisto

Mirja Somer, LKT, dosentti

Kaarlo L. Ståhlberg, OTT, VT, Helsingin hovioikeuden presidentti (eläkkeellä)

Seija Tiisala, FM, yliopistonlehtori (eläkkeellä), Helsingin yliopisto

Patrik Törnudd (k. 2015), VTL, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen johtaja 1980–1996

Terhi Viljanen, OTK, VT, HEUNI:n erikoissuunnittelija (eläkkeellä)

Alkulause

Rikosoikeuden emeritaprofessorin ja entisen oikeusministerin Inkeri Anttilan (1916–2013) syntymästä tulee 29.11.2016 kuluneeksi sata vuotta. Inkeri Anttilan ammatillinen ura on ollut poikkeuksellisen pitkä ja ansiokas, ja hänen kansallinen ja kansainvälinen vaikutuksensa rikostieteiden ja kriminaalipolitiikan alalla hakee vertaistaan.

Inkeri Anttilan mittavat ansiot on myös tunnustettu lukuisin kansainvälisin ja kansallisin huomionosoituksin. Laajan tiedeyhteisön tai suuren yleisön ilmaisemia tunnustuksia 2010-luvun alkupuolelta ovat Inkeri Anttilan valitseminen historiallisesti sadan merkittävimmän suomalaisen tieteenharjoittajan joukkoon ja sadan parhaan suomalaisen naisen joukkoon.

Inkeri Anttilan läheisten työtovereiden ja ystävien keskuudessa syntyi vuonna 2012 ajatus juhlistaa tulevaa merkkipäivää ja samalla osoittaa hänen muistonsa kunnioittamista julkaisulla, jossa päähuomion kohteina ovat hänen ammatillinen uransa ja hänen vaikutuksensa. Ajatus sai tuolloin 95-vuotiaan Inkeri Anttilan hyväksynnän.

Käsillä olevan juhlakirjan toimituskuntaan ovat kuuluneet Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin johtaja, professori Tapio Lappi-Seppälä ja Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen johtajana vuosina 1980–1996 toiminut valtiotieteen lisensiaatti Patrik Törnudd allekirjoittaneen toimittajan lisäksi. Toimituskunnan jäsen Patrik Törnudd menehtyi marraskuussa 2015 vaikeaan sairauteen, mutta hän ehti antaa merkittävän panoksen kirjahankkeen hyväksi.

Kirjan ensimmäiseen osaan sisältyvän, Inkeri Anttilan ammatillista uraa käsittelevän osuuden – koko kirjan pääosuuden – tekijä on tutkija, valtiotieteiden maisteri Päivi Mäkelä. Kun hänen tätä tutkimustyötään varten osoittautui vaikeaksi saada riittävästi rahoitusta ja kun tavoitteeksi oli asetettu juhlakirjan valmistuminen merkkipäivään 29.11.2016 mennessä, Anttilan ammatillisen uran tarkastelu rajautui Mäkelän osuudessa vuosiin 1933–1964.

Päivi Mäkelän osuuden täydennyksenä käsitellään Inkeri Anttilan kriminaalipoliittisen vaikuttamisen keskeisvuosia 1960-luvulta alkaen eteenpäin kirjan ensimmäiseen osaan sisältyvissä Tapio Lappi-Seppälän artikkeleissa sekä Matti Joutsenen ja Terhi Viljasen yhteisartikkelissa.

Allekirjoittaneen toimittajan johdantoartikkelissa annetaan yleiskuva Inkeri Anttilasta rikostieteiden ja kriminaalipolitiikan uudistajana. Kirjan toisen osan kirjoituksissa valotetaan monipuolisesti Inkeri Anttilan henkilöä ja hänen eri roolejaan. Kirjaan kauttaaltaan otetuilla valokuvilla havainnollistetaan tekstiosuuksia välähdyksinä Inkeri Anttilan elämästä ja toiminnasta.

Tämä juhlakirja on jatkoa aiemmille Inkeri Anttilalle omistetuille ja hänen ammatillista uraansa, kirjallista toimintaansa ja vaikutustaan käsitteleville teoksille: Rikosoikeudellisia kirjoitelmia V Sylvi Inkeri Anttilalle 29.11.1986 omistettu (Suomalainen Lakimiesyhdistys 1986), Kohti rationaalista ja humaania kriminaalipolitiikkaa (Helsingin yliopisto 1996) ja Inkeri Anttila, *Ad ius criminale humanius* (Finnish Lawyers' Association 2001). Näistä useista kirjoista huolimatta Inkeri Anttilan elämässä ja toiminnassa jää tuleville kirjoittajille tutkittavaa.

Kiitän lämpimästi kaikkia tähän juhlakirjaan kirjoittaneita, erityisesti sen pääosuuden laatinutta Päivi Mäkelää, hyvästä yhteistyöstä kirjahankkeen toteuttamisessa. Kiitoksen ansaitsevat myös hankkeen monet tukijat. Heistä mainittakoon erityisesti hanketta taloudellisesti avustaneet Suomen Kulttuurirahasto, Eino Jutikkalan rahasto ja Patrik Törnuddin perikunta (tuki Päivi Mäkelän osuuden tuottamiseen) sekä Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta (painatukseen).

Inkeri Anttilan lapset Veini Anttila, Liisa Elovainio ja Mirja Somer ovat suhtautuneet hankkeeseen myönteisesti. Kirjan on taidokkaasti taittanut Eira Mykkänen, ja poikani Lauri Lahti on auttanut valokuvien tietoteknisessä käsittelyssä. Kirjan luotettavasta painotyöstä vastaa Unigrafia.

Helsingissä marraskuussa 2016

Raimo Lahti

Johdanto

Professori Inkeri Anttila vuonna 1986.

Kuva: Atelier Nyblin

INKERI ANTTILA RIKOSTIETEIDEN JA KRIMINAALIPOLITIIKAN UUDISTAJANA

Raimo Lahti

1 Inkeri Anttilan ammatillisen uran päävaiheet

Helsingin yliopiston täysinpalvelleen rikosoikeuden professorin Inkeri Anttilan (1916–2013) toiminta rikosoikeuden ja muiden kriminaalitieteiden tutkijana ja opettajana sekä kriminaalipoliitikkona oli poikkeuksellisen mit-tava, ja se kesti yli kuusi vuosikymmentä. Anttila oli kansainvälisesti ja kansallisesti arvostettu kriminologi sekä kriminaalipolitiikan ja rikosoi-keusajattelun suunnanmuuttaja.

Minulla oli ilo tuntea Inkeri Anttila opettajana, työtoverina – myös hän- nen seuraajanaan professorin virassa 34 vuoden ajan – ja ystävänä 47 vuo- den ajan. Tämän vuoksi kirjoitukseni ilmentää myös tähän henkilökohtai- seen tuntemiseen perustuvia tietoja ja kokemuksia hänen toiminnastaan ja ajatuksistaan. Tuon niitä tarkemmin esiin kirjoitukseni loppujaksossa 4.

Ennen arviointia (jaksossa 3) Inkeri Anttilan merkityksestä rikostietei- den (kriminaalitieteiden) ja kriminaalipolitiikan – ennen kaikkea rationaali- sen ja humanin rikosoikeuden – keskeisimpänä kehittäjänä luon jaksossa 1–2 tiivistetyn yleiskatsauksen hänen henkilö- ja ammattihistoriaansa, tuo- tantoonsa ja toimintaansa. Tämän teoksen ensimmäisen osan artikkeleissa, joiden tekijöinä ovat Päivi Mäkelä, Tapio Lappi-Seppälä, Matti Joutsen ja Terhi Viljanen, käsitellään yksityiskohtaisesti ja runsaaseen lähdeaineis- toon tukeutuen Anttilan ammatillista uraa ja hänen kriminaalipoliittista vaikutustaan. Siten oma esitykseni on johdantoa noihin artikkeleihin.

Sylvi Inkeri Anttila (s. Metsämies) syntyi 29.11.1916 Viipurissa vara- tuomari Veini Metsämiehen (ent. Horelli) ja Sylvi Airion perheeseen. Valmistuttuaan 16-vuotiaana ylioppilaaksi Oulunkylän yhteiskoulusta Ant- tila suoritti ylemmän oikeustutkinnon 1936 ja lakitieteen kandidaatin tut- kinnon 1937 Helsingin yliopistossa. Avioliiton solmiminen lääketieteen lisensiaatti Sulo Anttilan kanssa vuonna 1934 toi mukanaan perheenäidin velvollisuuksia. Inkeri Anttila seurasi keuhkotautilääkärinä toiminutta puo- lisoaan maaseudun parantoloihin. Perheen kolme lasta syntyivät vuosina 1938–1944.

Inkeri Anttilalle myönnettiin tuomioistuinharjoittelun perusteella varatuomarin arvo 1942. Anttila aloitti väitöskirjan teon auskultoinnin jälkeen 1943. Hän kulki Helsingin ja Joutsenon väliä sen kahden–kolmen vuoden ajan, mikä väitöskirjan tekemiseen häneltä kului. Tällöin hän osallistui professoreiden Brynolf Honkasalon ja Bruno A. Salmialan vetämiin rikosoikeuden seminaareihin.

Inkeri Anttila puolusti rikosoikeudellista väitöskirjaansa ”Loukatun suostumus oikeudenvastaisuuden poistavana perusteena” vuonna 1946 Helsingin yliopistossa. Hän oli silloin maassamme ensimmäinen nainen, joka väitteli tohtoriksi lakitieteen alalla. Vuonna 1948 Anttila julkaisi toisen rikosoikeudellisen monografian: ”Varsinaisesta epärehellisyydestä RL 38 luv. 1 §:n mukaan”. Samana vuonna Helsingin yliopiston lainopillinen tiedekunta katsoi hänet päteväksi rikosoikeuden apulaisen eli apulaisprofessorin virkaan, mutta kilpahaussa Niilo Salovaaran kanssa hän jäi toiseksi.

Inkeri Anttila toimi vuosina 1947–1950 nuoria rikoksentekijöitä koskevan lainsäädännön kehittämistä varten asetetun komitean sihteerinä, ja hän laati aihepiiristä myös tutkimuksen ”Nuori lainrikkoja” (1952). Myöhemmin hän piti tätä komiteatyötä tärkeänä urallaan. Komitea oli Brynolf Honkasalon ja Bruno A. Salmialan edustamaan ankaraan rangaistuspolitiikkaan nähden radikaali, ja siellä oli monitieteinen ja keskusteleva ilmapiiri.

Inkeri Anttila aloitti opetustoimensa 1940-luvun lopulla toisaalta Helsingin yliopiston rikosoikeuden dosentiksi nimitettynä, toisaalta Yhteiskunnallisen korkeakoulun vankeinhoidon lehtoraattia hoitaen. Vakinaiseen lehtoraattiin häntä ei kuitenkaan katsottu päteväksi. Osin tämän seurauksena Anttila täydensi omaa koulutuspohjaansa suorittamalla vuonna 1954 valtiotieteen kandidaatin ja lisensiaatin tutkinnot.

Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Valentin Soine oli tyytymätön Inkeri Anttilan saamaan kohteluun vankeinhoidon lehtoraatin täytössä, ja hänen aloitteestaan alan koulutus siirrettiin oikeusministeriön vankeinhoito-osaston yhteyteen. Anttila nimitettiin vankeinhoito-osaston virkamieskoulutuksen johtajaksi 1955, ja hänen tehtävänään oli toimeenpanna tuo uusi muotoinen koulutus. Hän julkaisi tältä alalta laatuaan ensimmäisen oppikirjan ”Vankeinhoidon perusteet” (1954), joka perustui hänen sosiologian lisensiaatintutkimukseensa.

Inkeri Anttila ei ole haastatteluissaan ilmaissut minkäänlaista katkeruutta sen johdosta, että hänen dosentiksi pätevoitymisensä jälkeen vakinaista virkaa ei löytynyt yliopistolta tai korkeakoulusta. Päinvastoin hän onertonut pitäneensä työstään vankeinhoito-osastossa, vaikka joutui sen uran alussa kriminaalipoliittisen myrskyn silmään laatiessaan viraston vastinetta vartijoiden kohdistettuja pahoinpitelyjä koskevaan virallisselvitykseen.

Virka vankeinhoito-osastossa loi myös Inkeri Anttilalle lisääntyviä mahdollisuuksia osallistua alan kansainvälisiin konferensseihin ja muihin

yhteistyömuotoihin. Kun hän piti 1950-luvulla peruskursseja rikosoikeudesta ja dosenttiluentoja kriminologiasta, hänen yhteytensä oikeustieteelliseen tiedekuntaan säilyi.

Inkeri Anttilan 1950-luvulla ilmestyneitä teoksia ovat kriminologinen tutkimus ”Alaikäisiin kohdistuneet siveellisyysrikokset ja niiden tekijät” (1956) sekä rikosoikeudelliset tutkimukset ”Välillinen tekeminen” (1958) ja ”Laki ehdollisesta rangaistuksesta selityksin” (1960).

Vuonna 1961 Inkeri Anttila nimitettiin Helsingin yliopiston rikosoikeuden professoriksi, ensimmäisenä suomalaisena naisena oikeustieteen alalla. Tässä professorin virassa Anttila oli vuoteen 1979, ja hän nautti opiskelijoiden suurta suosiota luennoitsijana ja tutkielmien ohjaajana.

Assistenttivuosinani 1960-luvun lopulla lähes kolmannes oikeustieteellisen tiedekunnan tutkielmista valmisteltiin Inkeri Anttilan ohjauksessa. Suosio oli niin suurta, että Anttilan kollega Reino Ellilä vaati tiedekuntaa selvittämään, onko Anttilan arvostelu muita lievempää – selvityksen mukaan ei ollut.

Vuodesta 1963 lähtien Inkeri Anttila toimi oikeusministeriön yhteyteen perustetun Kriminologisen tutkimuslaitoksen sivutoimisena esimiehenä vuoteen 1974, jolloin laitoksen toimiala laajennettiin ja Anttilasta tuli uuden Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen päätoiminen johtaja vuoteen 1979 asti.

Inkeri Anttila toimi Pohjoismaiden kriminologisen yhteistyöneuvoston jäsenenä sen toiminnan aloittamisesta vuodesta 1962 lähtien aina vuoteen 1982 saakka, ja hän oli neuvoston puheenjohtaja vuosina 1968–1973.

Artikkeleissaan Inkeri Anttila käsitteli usein yleisesti Pohjoismaiden eikä vain Suomen kriminaalitieteitä. Tämän näkökulman teki luontevaksi se, että hän itse vaikutti sekä virallisella tasolla että epävirallisissa yhteyksissä merkittävästi kaikkien näiden maiden kriminologiseen tutkimukseen sekä rikosoikeuden uudistamiseen ja muuhun kriminaalipolitiikkaan.

Useassa yhteydessä (mm. haastattelussa Haaste-lehdessä 2/2001, s. 4–7) Anttila on katsonut muut Pohjoismaat Suomen tärkeimmäksi viiteryhmäksi. Suomen liittyttyä Euroopan unioniin ja EU:n rikosoikeudellisen toimivallan laajennuttua Anttila toi esiin huolensa siitä, että Suomen omien perinteiden ja ajattelutapojen pohjalta uusittua rikoslakia jouduttaisiin ilman kansallista harkintaa muuttamaan EU-rikosoikeuden yhtenäisen sääntelyn aikaansaamiseksi.

2 Inkeri Anttilan kansainvälisen ja kotimaisen kriminaalipoliittisen vaikuttamisen huippukohdat

Inkeri Anttilan tieteellinen toiminta kohdistui 1960-luvulta lähtien entistä laaja-alaisemmin rikostieteisiin, erityisesti kriminologiaan ja kriminaalipoliitiikkaan ja niiden vuorovaikutukseen, jolloin perinteinen rikosoikeustutkimus jäi vähemmälle huomiolle. Hänestä tuli alan keskeinen kansainvälinen ja kansallinen tiedenainen ja vaikuttaja.

Inkeri Anttila työskenteli YK:n kriminaalipoliittisen komitean jäsenenä ja varapuheenjohtajana vuosina 1972–1974. Hänet valittiin rikollisuuden ehkäisyä ja rikoksentekijöiden käsittelyä koskevan YK:n kriminaalipoliittisen kongressin presidentiksi Genevessä 1975. Suomen ja YK:n tekemän sopimuksen perusteella Helsingissä aloitti 1982 Euroopan kriminaalipoliitiikan instituutti (HEUNI), ja Anttila toimi itseoikeutetusti sen ensimmäisenä johtajana vuoteen 1986.

Inkeri Anttilan saavuttamaa kansainvälistä arvostusta osoittavat hänen luottamustehtävänsä kaikissa neljässä merkittävimässä alan tieteellisessä järjestössä sekä hänen saamansa lukuisat palkinnot ja muut huomionosoitukset. Anttila oli Kansainvälisen rikosoikeus- ja vankeinhoitosäätiön (IPPF) kutsuttu jäsen vuosina 1962–1992 ja varapuheenjohtaja 1970–1980. Kansainvälisen rikosoikeusyhdistyksen (AIDP) hallituksen jäsen hän oli 1969–1986, Kansainvälisen kriminologiyhdistyksen (SIC) varapuheenjohtaja 1979–1990 ja Kansainvälisen Défence sociale -yhdistyksen varapuheenjohtaja 1981–1992.

Inkeri Anttilan saamista lukuisista huomionosoituksista arvostetuimpiin kuuluvat Amerikan Kriminologiyhdistyksen myöntämä Sellin–Glueck -palkinto vuonna 1983, YK:n pääsihteerin myöntämä palkinto YK:n kriminaalipoliittisen ohjelman hyväksi tehdystä työstä 1992 ja Euroopan Kriminologiyhdistyksen myöntämä elämäntyöpalkinto 2011. Kotimaassa Anttila kutsuttiin Suomalaisen Tiedeakatemian jäseneksi vuonna 1975. Hän oli Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan kunniatohtori (1976), Upsalan yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan kunniatohtori (1979) ja Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan kunniatohtori (2000).

Emil Aaltosen säätiön kunniapalkinto myönnettiin Inkeri Anttilalle 1972 ja Alfred Kordelinin säätiön palkinto 2004. Suomen Lakimiesliiton aloitteesta Anttilalle lyötettiin kuvanveistäjä Toivo Jaatisen suunnittelema mitali 1996. Inkeri Anttilan oppilaiden, työtovereiden ja ystävien tuella hänestä teetettiin rintakuvaveistos (tekijänä virolainen kuvanveistäjä Edgar Viies), ja se luovutettiin 28.11.1996 Helsingin yliopiston kokoelmiin.

Laajan tiedeyhteisön tai suuren yleisön ilmaisemia tunnustuksia 2010-luvun alkupuolelta ovat Inkeri Anttilan valitseminen historiallisesti sadan merkittävimmän suomalaisen tieteenharjoittajan joukkoon (ks. Suomalaisia tieteen huipulla, Gaudeamus 2014) ja sadan parhaan suomalaisen naisen joukkoon (ks. Helsingin Sanomat 6.3.2011).

Inkeri Anttilalla oli 1960-luvulta lähtien keskeinen asema alansa ja sen lähialojen lainvalmistelussa ja muissa vastaavissa asiantuntijatehtävissä. Hän toimi puheenjohtajana nuorisorikollisuustoimikunnassa vuosina 1965–1966, aborttilakikomiteassa 1967–1968, kriminaalihuoltokomiteassa 1970–1972 ja painovapaustoimikunnassa 1971–1973. Edelleen hän oli jäsenenä seksuaalirikoskomiteassa 1966–1967, naisasiakomiteassa 1966–1970 ja rikosoikeuskomiteassa 1972–1976. Näistä komiteoista rikosoikeuden ja kriminaalipolitiikan kehittämisen kannalta erityisen tärkeitä olivat nuorisorikollisuustoimikunta, kriminaalihuoltokomitea ja varsinkin rikosoikeuskomitea. Rikosoikeuskomitea kirjasi myöhemmälle rikoslain kokonaisuudistukselle periaatelinjaukset.

Kotimaiseen päätöksentekoon vaikuttamisen huippukohtana Inkeri Anttilan uralla oli hänen kautensa Keijo Liinamaan virkamieshallituksen oikeusministerinä vuonna 1975 – ensimmäisenä naisena tässä tehtävässä. Alle puoli vuotta toimineen hallituksen aikana ehdittiin Anttilan esittelemänä antaa useita kriminaalipoliittisesti merkittäviin lainmuutoksiin johtaneita hallituksen esityksiä: liikennejuopumuksesta, ehdollisesta rangaistuksesta, sakon määräämisestä ja rangaistuksen mittaamisesta.

Tämä vuoden 1975 lainsäädäntöpaketti on tyypillisesti sellainen, jossa jäljempänä luonnehdittavaa rationaalista ja humaania kriminaalipolitiikkaa käytännössä toteutettiin. Lakiehdotusten yhteen kytkemisen perusteena oli se, että liikennejuopumusta koskevan lainsäädännön uudistamisella pyrittiin tehostamaan rangaistusjärjestelmän yleisestävää vaikutusta usein eri tavoin. Yksi keino oli tehdä ehdollisesta rangaistuksesta ja sakosta entistä käyttökelpoisemmat vaihtoehdot lyhytaikaiselle vankilarangaistukselle. Sakon tuomitseminen ehdollisen vankeuden ohella mahdollistettiin. Päiväsakon rahamäärää korotettiin tuntuvasti. Muita keinoja oli ensinnä liikennevalvonnan edellytysten parantaminen siten, että muutkin kuljettajat kuin liikennejuopumuksesta epäillyt velvoitettiin alistumaan alkoholin ilmaisimilla tehtäviin kokeisiin. Liikennejuopumusten rangaistavuuden alaa laajennettiin ja niiden tutkintamahdollisuuksia helpotettiin siten, että otettiin käyttöön promilleraajat. Edelleen liikennejuopumussäännökset yhtenäistettiin ja keskitettiin rikoslakiin niiden paheksuttavuuden tähdentämiseksi.

Kuvat: Eero Roine, HY/AV-keskus.

Inkeri Anttila hänen kunniakseen teetetyn rintakuvaveistoksen paljastustilaisuudessa Helsingin yliopiston päärakennuksessa 28.11.1996. Veistoksen tekijänä virolainen Edgar Viies. Anttilan keskustelukumppaneina vas. lukien rehtori Kari Raivio ja kansleri Risto Ihmuotila.

Liikennejuopumuksesta tuomittavien ehdottomien vankeusrangaistusten ankaroittaminen torjuttiin nimenomaisesti maininnoin, että ne olisivat joh-
taneet kärjistyneisiin vankeinhoito-ongelmiin. Inkeri Anttilan oikeusminis-
teriksi nimittänyt tasavallan presidentti Urho Kekkonen oli vielä uuden-
vuodenpuheessaan 1967 vaatinut rattijuopoilta aiempaa ankarampia van-
keusrangaistuksia. Oikeusministerikautensa jälkeen Anttila kertoi häntä
harmittaneen, että nuorista rikoksentekijöistä annetun lain uudistamista –
jota hän oli valmistellut jo 1940-luvulla – ei ehditty toteuttaa.

Inkeri Anttilan oli rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen (1972–
2003) tärkeimpiä asiantuntijoita sen aloittamisesta loppuvaiheeseen asti.
Edellä mainitun rikosoikeuskomitean jälkeen uudistustyötä jatkettiin oi-
keusministeriön asettamassa hankeorganisaatiossa (ns. rikoslakiprojektissa)
vuosina 1980–1999. Anttila toimi hankkeen johtoryhmän varapuheenjohta-
jana vuoteen 1997 asti. Lisäksi hän osallistui aktiivisesti johtoryhmätyös-
kentelyn lisäksi useiden rikoslakiprojektin alaisten työryhmien toimintaan
puheenjohtajana tai jäsenenä.

3 Inkeri Anttilan tutkimustyön uusista aluevaltauksista ja niiden vaikutuksista rikostieteiden teorianmuodostuk- seen ja kriminaalipoliittiseen päätöksentekoon

Inkeri Anttilan merkittävimmiksi arvioidut englanninkieliset artikkelit on
koottu teokseen ”Ad ius criminale humanius. Essays in Criminology, Cri-
minal Justice and Criminal Policy” (Finnish Lawyers’ Association 2001),
jonka kirjoitusten valinnan Patrik Törnudd ja minä teimme toimittajana
yhteisymmärryksessä Anttilan kanssa.

Ensinnäkin Inkeri Anttila oli toteuttamassa yhtä Euroopan ensimmäisistä
piilorikollisuustutkimuksista 1962. Jo hänen sosiologian pro gradu -työnsä
vuodelta 1954 käsitteli samaa teemaa. Empiirisissä tutkimuksissa, jollaisessa
Anttila oli tekijänä, osoitettiin ne rajoitukset, jotka liittyvät yksinomaan ilmi-
tullutta rikollisuutta koskevien tilastojen käyttöön päätöksenteossa.

Toinen merkittävä aluevaltaus oli, että Anttila laajensi kriminologian
teoriaa artikkeleillaan viktinologian eli rikoksen uhrien näkökohdat huo-
mioon ottavaan suuntaan. Haastatteluihin perustuvien tutkimusten avulla
saatettiin selvittää luotettavammin kuin vain turvautumalla ilmitullutta ri-
kollisuutta koskeviin tietoihin, paitsi piilorikollisuuden määrää ja rikosten
ilmituloon vaikuttavia seikkoja, myös rikoksen uhriksi valikoitumista.

Kolmantena Inkeri Anttilan tutkimuksellisena aluevaltauksena mainit-
sen rikosoikeuden näkökulmien olennaisen laajentamisen kriminologian ja
kriminaalipoliitiikan suuntaan muun muassa uusissa kriminologian ja rikos-

oikeuden oppikirjoissa. Rikosoikeustutkimus laajeni monialaiseksi rikostieteelliseksi tutkimukseksi.

Neljäs Anttilan merkittävä tutkimuksen ja päätöksenteon osa-alue on rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä, johon paneutumisen hän aloitti jo nuorisorikoskomiteassa 1940-luvulla ja sitä seuranneen monografian laatimisena. Tähän osa-alueeseen suuntautuminen jatkui Anttilan työssä vankeinhoito-osaston koulutusjohtajana 1950-luvulla sekä nuorisorikollisuustoimikunnan ja kriminaalihuoltokomitean puheenjohtajana 1970-luvulla. Rikosoikeuden kokonaisuudistuksen valmistelussa (1972–1999) Anttila toimi rikosoikeuskomitean työjaostossa ja johti rikoslakiprojektissa sen seuraamustyöryhmää. Jäljempänä käsiteltävä kriminaalipoliittinen kokonaisnäkemys vaikutti erityisesti rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän uudistamiseen. (Ks. tarkemmin kirjoitustani *Lakimies-lehdessä* 2004, s. 412–421.)

Inkeri Anttila kirjoitti yhdessä Patrik Törnuddin kanssa lajissaan ensimmäisen suomenkielisen teoksen ”Kriminologia” (WSOY 1970). Sen ruotsinkielistä versiota ”Kriminologi i kriminalpolitiskt perspektiv” (Norstedts 1973) käytettiin oppikirjana myös muissa Pohjoismaissa. Teoksesta ilmestyi vielä uudistettu suomenkielinen laitos ”Kriminologia ja kriminaalipoliittikka” (WSOY 1983). Osaltaan näiden teosten käytettävyyden vuoksi kriminologian ja kriminaalipoliitiikan opinnot vakiintuivat pakolliseksi osaksi oikeustieteellisen perustutkinnon rikosoikeuden oppiainetta.

Yhdessä Olavi Heinosen kanssa Anttila uudisti 1970-luvulla myös rikosoikeuden perusteiden oppikirjat, niistä viimeisimpänä teos ”Rikosoikeus ja kriminaalipoliittikka” (Tammi 1977). Siinä kriminaalipoliittikka kytetään kiinteästi rikosoikeuteen. Kriminaalipoliittisesti suuntautuva rikoslainoppi sai sittemmin rikosoikeustieteessämme vahvan aseman (ks. tarkemmin kirjoitustani teoksessa *Rikosoikeuden muutos 1960-luvulta 2010-luvulle*, *Forum Iuris* 2013, s. 53–68).

Keskeiset tutkimuksen ja päätöksenteon ideat, joita Inkeri Anttila kehitti muun muassa mainituissa oppikirjoissa yhdessä niiden tekijöiden kanssa, ilmenevät kriminaalipoliittisesta kokonaisnäkemyksestä. Sitä kuvataan tavallisesti ilmaisulla rationaalinen ja humaani rikosoikeus. Tämä ilmaisu on Inkeri Anttilalle 29.11.1996 omistetun kirjan otsikossa ”Kohti rationaalista ja humaania kriminaalipoliittikkaa” (Helsingin yliopisto 1996). Siinä kirjassa julkaistussa haastattelussaan (s. 16) Anttila tähdensi, että sanat ’rationaalinen’ ja ’humaani’ ovat tarkkaan mietittyjä: ”Kyllä kriminaalipoliitiikan toimenpiteitä pitää verrata hyöty–haitta-periaatteen mukaan. Sitten on aina lupa mennä keinovalikoimassa lievempään suuntaan humanisista syistä. Vastaavasti ei humanisuussyistä saa toimenpiteiden käytössä ylittää määrittänyä ankaruusrajaa.”

Inkeri Anttila oli vallitsevaan asemaan päässeeseen rationaalisen ja humanin kriminaalipoliitiikan merkittävin edustaja. Tämä pohjoismaisen hy-

vinvointivaltion arvoille rakentuva kriminaalipolitiikan malli on kansainvälisesti arvostettu. Sen ytimenä on vaatimus siitä, että ratkaisujen on perustuttava tutkittuun tietoon eri toimien vaikutuksista, kustannuksista ja käytössä olevista vaihtoehtoista. Kriminaalipolitiikan on oltava arvotietoista, vaikutustietoista ja vaihtoehtotietoista. Rikollisuudesta ja sen vastustamisesta johtuvien kärsimysten ja muiden sosiaalisten kustannusten (haittojen) minimointi ja niiden oikeudenmukainen jakaminen eri osapuolten (yhteiskunnan, rikoksen uhrien ja tekijöiden kesken) asetetaan kriminaalipolitiikan tavoitteiksi.

Rikosten torjunnassa on hyödynnettävä laajasti sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikan keinoja, mutta myös konkreettisia toimia rikostilanteiden ja tekomahtollisuuksien sääntelemiseksi. Rikosten ehkäisyn ohella on tärkeää korvata syntyneet vahingot ja turvata rikosuhrin asema. Järjestelmän tulee taata oikeusturva, rangaistusten suhteellisuus ja humanisuus sekä lainkäytön yhdenvertaisuus. Vankeusrangaistusten käyttöön liittyvät ongelmat hyvin tuntenut Inkeri Anttila asetti painon vapaudessa täytäntöön pantavien seuraamusten kehittämiseksi ja ehdottoman vankeuden käytön vähentämiseksi. Nykyisessä kriminaalipolitiikassa huomioon otettavat arvot nojautuvat pääosin oikeusjärjestelmässämme noudatettavaan perus- ja ihmisoikeuksiin.

Edellä kerroin Inkeri Anttilan ministerikauden aikaisesta lakipaketista rationaalisen ja humanin kriminaalipolitiikan tyypillisenä esimerkkinä. Mainittakoon myös, että Anttilan ministerikautena hänen puheenjohtollaan pidetyssä viidennessä YK:n kriminaalipoliittisessa kongressissa Genevessä 1975 hyväksyttiin asiakirja (A/Conf. 56/10; 56/7), jossa suositetaan kustannus-hyötytietoisesta ajattelun edistämisestä kriminaalipolitiikassa. Asiakirjassa, jonka sisältöön Patrik Törnudd Suomen valtuuskunnan jäsenenä vaikutti, pohditaan tällaisen ajattelun tiellä olevia asenteellisia esteitä. Tällöin tähdennetään muun muassa, että taloudelliset kustannukset ovat vain osa huomioon otettavista sosiaalisista haitoista.

Mainitunlainen kriminaalipoliittinen kokonaisnäkemys vastaa eduskunnan perustuslakivaliokunnan tuoreen lausunnon (PeVL 9/2016 vp, s. 5) mukaan myös niitä valtiosääntöoikeuteen palautettavia näkökohtia, joita voidaan pitää perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävänä:

”Rangaistusjärjestelmän, mukaan lukien sakkojärjestelmän, yleisesti tunnustettuna tavoitteena on rikosten ehkäiseminen eri vaikutusmekanismeilla sekä rikosten ja rikollisuuskontrollin aiheuttamien kärsimysten ja kustannusten minimoiminen ja niiden oikeudenmukainen jakaminen eri osapuolten kesken. Lainsäätäjän tehtävä on muotoilla järjestelmän osatekijät tavalla, joka parhaiten vähentää sekä rikollisuudesta että rikosten kontrollijärjestelmästä aiheutuvia inhimillisiä ja materiaalisia haittoja ja kärsimyksiä. Perusteltu rangaistustaso määräytyy oikeudenmukaisuusnäkökohtien ohella sen mukaan, kuinka hyvin rangaistusten avulla kyetään ehkäisemään rikok-

sia, millaista yhteiskunnallista ja yksilöllistä räsitusta ja kärsimystä tuon järjestelmän soveltaminen tuottaa sekä mitkä muut keinot yhteiskunnalla olisi käytössään samaan päämäärään pyrittäessä.”

Pitkässä historiallisessa kehityskaaressa Inkeri Anttilan edustaman kriminaalipoliittisen kokonaisnäkemyksen voi nähdä jatkavan modernissa muodossa jo italialaisen Cesare Beccarian 250 vuoden takaisen teoksen ”Rikoksesta ja rangaistuksesta” ilmentämää rationalismia ja humanismia sekä yleisemmin valistusfilosofian painotuksia (ks. jäähyväisluentoani, julkaistu teoksessa Matti Tolvanen, Oikeustieteiden moniottelija 60 vuotta, Edita 2015, s. 167–180).

Euroopan Kriminologiyhdistyksen vuonna 2011 myöntämän elämäntyön palkinnon johdosta laatimassaan kiitosviestissä Inkeri Anttila asetti rikosoikeustutkijoiden tehtäväksi seuraavaa (ks. Haaste-lehti 4/2011, s. 26–27): Heidän tulee välittää yleisesti saataville tutkimustietoon ja vaikuttavuusarviointeihin perustuvia argumentteja, jotka koskevat muun muassa vankeuden suhteellista tehottomuutta, rikollisuuden tason määrääntymiseen vaikuttavia yhteiskunnallisia ja olosuhdetekijöitä sekä rikosoikeusjärjestelmän vahvasti valikoivaa luonnetta. Anttilan viesti korostaa hyvin yliopistotutkijoiden yhteiskunnallista vastuuta tutkimustiedon saattamisesta ymmärrettävällä tavalla ei vain tiedeyhteisön vaan myös päätöksentekijöiden ja suuren yleisön saataville.

4 Omakohtaisia tuntemuksia Inkeri Anttilasta henkilönä¹

Kirjoitin Inkeri Anttilalle hänen 70-vuotispäivänään omistetussa juhla kirjassa (Rikosoikeudellisia kirjoitelmia V, Suomalainen Lakimiesyhdistys 1986, s. XIV) henkilökohtaisista tuntemuksistani häntä kohtaan näin:

”Vasta valmistuneelle 20-vuotiaalle oikeustieteen kandidaatille johdatti tutustuminen kunnioitettuun rikosoikeuden ja kriminologian opettajaan lähtemättömiin elämyksiin. Esimies osoittautui välittömäksi ja huumorintajuiseksi seuraimiseksi, jolla on eri alojen, maiden ja ikäryhmien ihmisiä edustaja laaja ystävä- ja tuttavapiiri. Nuorena assistenttina opin pian tuntemaan professorini, paitsi normaalin viranhoidon välityksellä, Pohjoismaisen Kesäakatemian aktiivisena toimihenkilönä, sihteerinsä työtä ohjaavana [aborttilaki]komitean puheenjohtajana ja rikosoikeuden harrastajille tarkoitettujen illanistujaisien (’yötyöryhmän’) vieraanvaraisena järjestäjänä. Oli myös luonnollista, että jo muutaman assistenttikuukauden jälkeen tutkijanalku rupesi luomaan ulkomaisia yhteyksiä, tässä tapauksessa

¹ Tämä jakso sisältää pääosan Inkeri Anttilan muistotilaisuudessa 16.7.2013 Helsingissä pitämästäni puheesta pienin tarkistuksin.

osallistumalla saman vuoden (1967) aikana kolmeen pohjoismaiseen tieteelliseen kokoukseen.”

Alkukohtana tutustumiselle Inkeriin oli syksyn alussa 1966 hänen johdolla pidetty Pohjoismaisen Kesäakatemian Helsingin osaston iltakokous, jossa tutustuin myös Varpu Kekomäkeen (myöhempään vaimooni) ja Pekka Koskiseen (myöhempään läheisimpään yliopistokollegaani). Tilaisuus oli minulle käänteentekevä. Innostuin osallistumaan Kesäakatemian monitieteiseen opintopiiritoimintaan. Kesäakatemiakauteni 1966–1972 huippukohta oli Nørre Nissumissa Tanskassa 1967 järjestetty kaksiviikkoinen kesäkokous, jossa Inkeri piti kansainvälisestikin merkittäväksi osoittautuneen esitelmänsä konservatiivisesta ja radikaalista kriminaalipolitiikasta Pohjoismaissa (ks. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* 1967, s. 237–251). Esitelmä avasi silmiäni näkemään rikosoikeuden kiinteän yhteyden muihin rikostieteisiin.

Inkerin vetämään rikosoikeuden yötyöryhmään pääsin mukaan sen tammikuuisesta kokouksesta 1967 alkaen, ja se kokoontui sen jälkeen intensiivisesti kymmenen vuotta – ”iltapäiväryhmänä” satunnaisemmin paljon sen jälkeen. Muistiinpanojeni mukaan ryhmän toimintaan osallistui noina vuosina ainakin seuraavia rikosoikeuden tutkijoita, kriminologeja ja käytännön toimijoita: Kauko Aromaa, Eero Backman, Olavi Heinonen, Antero Kantola, Hannu Kiuru, Pekka Koskinen, Tapio Lappi-Seppälä, Per Lindholm, Jarmo Littunen, K.J. Lång, Martti Majanen, Paavo Nikula, Hannu Takala, P. O. Träskman, Patrik Törnudd, Paavo Uusitalo ja Hannes Walin. Ryhmän pysyvä ”lautamiesjäsen” oli Seija Tiisala. Ryhmä teki alkuaikoina Turun yliopistoon vierailuja, jolloin muun muassa Asko Lehtonen, Jukka Mikkola ja Juha Vikatmaa ottivat osaa tapaamisiin.

Yötyöryhmä koostui siis pääasiassa rikostietieteiden eri alojen tutkijoista, ja tapaamisissa keskusteltiin yleensä alustuksen pohjalta tutkimustyön ja kriminaalipolitiikan kysymyksistä. Ryhmän merkitys oli suuri niin hyvin kriminaalipolitiikan uudistamisen aivoriihenä kuin alan tutkijoiden opintopiirinä.

Kesäakatemia- ja yötyöryhmävuosina luotujen tieteen- ja ammattialat ylittävien henkilöyhteyksien merkitystä kuvastaa, että Inkeri kutsui meitä näissä ryhmissä ystäväystyneiden ydinryhmää vuodesta 1967 alkaen kesäkutsuille yhtäjaksoisesti 46 vuoden ajan, vuoden 2012 kesään asti.

* * *

Pelkistän muutamilla avainsanoilla ne tärkeät asiat, jotka Inkeriltä opin tutkijantyön ja elämän ohjeina. Kolme ensimmäistä avainsanaa (monitieteisyys, kansainvälisyys, vaikuttavuus) antoivat mittapuita tutkimustyölleni ja

kahdella muulla (yhteisöllisyys, ystävyys) on yleisemmän elämänohjeen luonne.

Monitieteisyys

Syksyllä 1966 Inkerin neuvot ja kesäakatemiatoiminnasta saamani vaikutteet innostivat minua täydentämään oikeustieteen opintojani yhteiskuntatieteellisillä aineilla. Inkeri korosti, että rikosoikeus ilman kriminologian tuntemusta on sokea, ja oman kokemuksensa perusteella hän suositteli opiskelemaan (oikeus)sosiologiaa ja kriminologiaa. Omassa tutkijantyössään Inkeri yhdisti kriminologista, kriminaalipoliittista ja rikosoikeudellista tietämystä, mikä loi vankan tieteellisen perustan hänen edustamalleen, uutta suuntaavalle kriminaalipolitiikalle.

Inkeri johdatti tuotannossaan myös uudennlaisiin, monioikeudenalaisiin kysymyksenasetteluihin, joiden oikeudellista tutkimista varten on myöhemmin kehittynyt itselleni läheinen uusi oikeudenala, lääkintä- ja bio-oikeus. Inkerin ensimmäiset tieteelliset artikkelit vuosilta 1944 ja 1945 käsitelivät potilaan suostumusta ja kuolinapua. Niissä tultiin johtopäätöksiin, jotka viranomaiskäytännössä omaksuttiin vasta 30–40 vuotta myöhemmin potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisena ja terminaalihoito-ohjeiden antamisena. Aborttilakikomiteassa, joka työskenteli vuosina 1967–1968 ja jossa Inkeri toimi puheenjohtajana ja minä sihteerinä, sain lisävirikkeitä lääkintäoikeuden tutkimiseen. (Ks. tarkemmin kirjoitustani teoksessa *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia V*, Suomalainen Lakimiesyhdistys 1986, s. 125–138.)

Kansainvälisyys

Inkerille rikostieteiden ja kriminaalipolitiikan kansainvälisyys oli itsestään selvyyys. Hänen mielestään oli tärkeää hakea yhteistä Pohjoismaiden hyvinvointivaltioille ominaista oikeus- ja kriminaalipoliittista linjaa. Suomi saattoi silloin olla myös ajattelutapojen muutosten tiennäyttäjä. Inkerin mukaan Suomi saattoi olla etulinjassa esimerkiksi silloin, kun arvioitiin kriittisesti 1960-luvun pakkohoitoideologiaa ja tekijän vaarallisuuteen perustuvaa, ajaltaan epämääräisten pakkolaitosseuraamusten käyttöä taikka palautettiin uskoa rangaistuksen yleisestävään vaikutukseen. Yleisestävyydestä tuli kuitenkin korostaa pelotusvaikutuksen sijasta teon paheksuttavaksi leimaamisen merkitystä ja totunnaista lievempien rangaistusten riittävyttä tähän tarkoitukseen.

Inkeri piti myös varhain luonnollisena yhteistyötahona Yhdistyneitä Kansakuntia ja YK:n kriminaalipolitiikasta päättäviä toimielimiä samoin

kuin Euroopan neuvoston vastaavia toimielimiä. Hänen oma roolinsa noissa toiminnoissa oli hyvin keskeinen, kuten on edellä jaksossa 2 käynyt ilmi. Inkerin ja hänen perheensä kanssa ystäväystynyt professori Károly Bárd Unkarista on luonnehtinut Inkerin ja HEUNI:n merkitystä näin (2007): ”HEUNI:sta tuli Euroopan kriminaalipolitiikan keskus, jossa muotoiltiin alueen johtavien asiantuntijoiden myötävaikutuksella humanin ja rationaalien rikosoikeusjärjestelmän standardit.”

Vaikuttavuus

Inkeri jos kuka kykeni yhdistämään teorian ja käytännön sekä tieteellisessä tuotannossaan että toiminnassaan. Vaikuttamisen huippujakso oli edellä mainittu oikeusministeriys Keijo Liinamaan virkamieshallituksessa 1975. Inkeri kannusti myös meitä nuorempia tutkijoita osallistumaan asiantuntijana lainsäädännön valmisteluun, eikä hän nähnyt ristiriitaa kriminaalipolitiikan tutkijan ja vaikuttajan rooleissa. Tutkijoiden osallistuminen rikoslainsäädännön uudistamiseen oli omiaan lisäämään tutkimusperäisen tiedon ja ajattelutavan vaikutusta lainsäädännön sisältöön.

Arvioin Inkeri Anttilan keskeisesti kehittämän kriminaalipoliittisen kokonaisnäemyksen edustavan hänen pysyvintä henkistä perintöään: tutkimustietoon tukeutuvalla, arvo- ja vaikutustietoisella kriminaalipolitiikalla tulee olla vahva sija rikoslainsäädäntöä uudistettaessa, ja tutkimustiedon tulee olla monialaista. Inkerin läheinen ruotsalainen kollega ja ikätoveri Alvar Nelson kirjoitti minulle kuultuaan Inkerin poismenosta (11.7.2013): ”Inkerillä oli kyky viimeiseen asti seurata ajantasaisesti oikeuskehitystä ja vaikuttaa siihen, että suunta pysyi oikeana.”

Meidän Inkerin työn jatkajien velvollisuutena on pyrkiä vaikuttamaan, että rationaalisen ja humanin kriminaalipolitiikan peruslinja säilyy lainsäädäntötyössä ja että ajattelun perusteet opetetaan lakimieskoulutuksessa.

Yhteisöllisyys

Edellä Pohjoismaisesta Kesäakatemiasta ja rikosoikeuden yötyöryhmästä kerrottu osoittaa, että Inkeri kykeni helposti kokoamaan ympärilleen eri alojen ja ikäryhmien ihmisiä pienryhmiin, joissa keskusteltiin tutkimuksen ja politiikan kysymyksistä. Patrik Törnuddin mukaan nimenomaan 1960-luvun kontrollipolitiikalle oli tunnusomaista, että erilaiset pienryhmät antoivat sille virikkeitä. Inkeri oli silloisten mielipiteenmuodostuspiirien keskushahmo. Verkostoitumisen merkitys ei ole hävinnyt, mutta sillä on nykyisessä digitalisoituneessa yhteiskunnassa toisenlaisia muotoja.

Kun viranomaispohjainen kriminaalipoliittinen suunnittelu uudistui, Inkeri oli avainhenkilö rikoslainsäädäntöä uudistaneissa komiteoissa ja rikoslakiprojektissa. Näiden valmisteluelinten kokoonpanossa tähdättiin monipuolisen asiantuntemuksen turvaamiseen. Pitkäaikainen rikoslain kokonaisuudistus edellytti onnistuakseen työskentelyä pienryhmissä, joissa on yhteishenkeä ja keskinäistä luottamusta ja arvostusta jäsenten kesken. Rikoslakiprojektia johtavien henkilöiden kuten Inkerin rooli oli tällaisen hengen luomisessa tärkeä.

Kohti rationaalia ja humaania kriminaalipolitiikkaa -kirjan (Helsingin yliopisto 1996) haastattelussa Inkeri katsoi vaatimattomasti, että hän oli saavuttanut tuloksia nimenomaan yhteistyön avulla. Mutta on myös taito luoda edellytyksiä yhteisölliseen, hedelmälliseen vuovaikutukseen muiden ihmisten kanssa. Inkeriltä saamaani oppia olen pyrkinyt soveltamaan erityisesti väitösoppilaitteni tohtorikoulutuksessa järjestämällä virallislousteisten seminaarien lisäksi vapaamuotoisia tutkijapiirejä ja muita tapaamisia.

Ystävyys

Se, että Varpu-vaimoni ja minä olemme saaneet kuulua Inkerin sekä hänen perheensä ja läheisten ystävien joukkoon, on ollut elämäämme monella tapaa rikastuttava kokemus. Anttiloiden koti oli avoinna virikkeitä antaneille illanvietoille ja kansainvälisten tutkijoiden tapaamiselle. Inkerin terävä älykkyys ja hänen säkenöivän seuraihmissen luonteensa ihastuttivat vieraat näissä tilaisuuksissa. Niissä saatiin myös usein nauttia Inkerin kaunisäänisistä lauluesityksistä ja taidokkaista pianosäestyksistä.

Perheessämme Inkerin nimi on tullut usein positiivisesti esille ja sen ohella ajoittain myös Inkerin läheisen kollegan Alvar Nelsonin nimi. Kumpikin on myös useasti vieraillut kodissamme. Heistä kummastakin on perheessämme myönteisiä tuntemuksia, mistä on seuraava esimerkki: Tyttäreemme Tuulin tytöistä nuoremman toinen nimi on Inkeri ja kolmesta pojasta keskimmäisen toinen nimi Alvar. Tuuli vahvisti kysyessäni, että näiden etunimien valinnalla on yhteys näiden kahden pohjoismaisen merkittävän rikosoikeusoppineen nimiin.

Inkeri Anttila Kansainvälisen rikosoikeusyhdistyksen XII maailmankongressissa Hampurissa 1979. Hänen seurassaan Varpu Lahti, Raimo Lahti ja Johs. Andenæs.

Kuva: Risto Laine.

Kolme peräkkäistä sukupolvea rikosoikeuden professoreita Helsingin yliopiston Porthaniassa: Inkeri Anttila (1961–1979), Raimo Lahti (1979–2014) ja Sakari Melander (2014–>). Anttila oli ennen kuvan ottamista opettamassa Lahden vetämässä rikosoikeuden seminaarissa 3.11.2008.

Ensimmäinen osa

*Inkeri Anttilan ammatillinen ura ja
kriminaalipoliittisen vaikuttamisen
keskeisvuodet*

Inkeri Anttila virkaanastujaisesitelmänsä jälkeen Helsingin yliopistossa vuonna 1961

KOHTI KRIMINAALIPOLITIIKAN UUSIA KONTEKSTEJA

Inkeri Anttilan ammatillinen historia 1933–1964

Päivi Mäkelä

Sisällys

1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoitteet.....	23
1.1 Oikeudellinen biografia – lajityypin historiaa.....	23
1.2 Oikeudellisen elämäkertatutkimuksen mahdollisuuksia.....	24
1.3 Tutkimustehtävä, sen sopeuttaminen ja haasteet.....	27
2 Kohti ammattia (1933–1937)	31
2.1 Naiset lakitieteen opintoihin.....	31
2.2 Oppia phukseille ja lakimiehiksi tähtääville	34
2.3 Lumpeenkukkia	36
3 Ensimmäiseksi lakitieteen naistohtoriksi (1938–1946)	39
3.1 Väitöskirjan tekoprosessi sodan jaloissa.....	39
3.2 Väittelemisen	41
3.3 Aikalaishorisontin ylittänyt väitöskirja?	44
4 Yhteiskunnallisen Korkeakoulun kautta vankeinhoitoalalle: näköala käytäntöön ja kriminaalipolitiikan seurauksiin (1947–1958).....	47
4.1 Rikos- ja prosessioikeuden apulaisen virantäyttö 1948: esimerkki oikeustiedenäkemysten yhteenörmäyksestä.....	47
4.2 Jäsenyys nuorisorikoslainsäädännön kehittämiskomiteassa	52
4.3 Yliopistosta Yhteiskunnalliseen Korkeakouluun	77
4.4 Oikeustieteestä kohti yhteiskuntatieteitä: sosiologian opinnot	92
4.5 Yhteiskunnallisesta Korkeakoulusta oikeusministeriön vankeinhoito-osastolle	101
5 Professoriksi ja Kriminologista tutkimuslaitosta perustamaan (1959–1964).....	117
5.1 Seuraajan valinta Honkasalon professuuriin	117
5.2 Anttila Salmialan seuraajaksi – muttei työn jatkajaksi.....	127
5.3 Kriminologinen tutkimuslaitos – Suomeenkin.....	132
6 Kriminaalitieteitä integroimaan, kriminaalipolitiikkaa uudistamaan	142
6.1 Yksityiselämän yhteyksiä ammattiuraan	143
6.2 Vastoinkäymiset myötäkäymisiksi: ammatillisen horisontin laventuminen	144
6.3 Verkostot – ja vastaverkostot	146
6.4 Millaista tietoa päätöksenteon pohjaksi, millaista tutkimusta rikosoikeustieteen kehittämiseksi?	149
6.5 Suuntautuminen kohti uudenlaista kriminaalipolitiikkaa	152
6.6 Päätössanat	153
7 Lopussa kiitos seisoo	154
Lähteet	155

Inkeri Anttila auskultoimassa Ruokolahden käräjillä vuonna 1942.

KOHTI KRIMINAALIPOLITIIKAN UUSIA KONTEKSTEJA

Inkeri Anttilan ammatillinen historia 1933–1964

Päivi Mäkelä

1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoitteet

Harva suomalainen oikeustieteilijä on oman alansa ulkopuolellakin yhtä tunnettu kuin Inkeri Anttila (1916–2013). Hyvin työteliäs ja paljon aikaansaanut, uudistushenkinen ja monipuolinen Anttila on kiitollinen kohde elämäkerralle: hänen työuransa varrelle kietoutuu monia hankkeita ja vaihteita, jotka valottavat laajemminkin erityisesti suomalaisen kriminaalipolitiikan historiaa. Anttila onkin erinomainen kohdehenkilö osoittamaan, että elämäkerrassa on usein kysymys paljosta muusta kuin ”vain” kohteensa elämästä ja että elämäkerrallisella näkökulmalla on paljon annettavaa myös oikeustutkimuksessa.

1.1 Oikeudellinen biografia – lajityypin historiaa

Esimerkiksi poliittisen historian tutkimuksessa hyvinkin suosittu elämäkertatutkimus on oikeustieteessä harvoin harrastettu lajityyppi. Tämä koskee sekä Suomea että muita Pohjoismaita, Eurooppaakin. Yhdysvalloissa oikeudelliset elämäkerrat ovat sen sijaan huomattava ja oikeustieteen ulkopuolellakin kiinnostusta herättävä tutkimuksen laji. Oikeuskulttuurisista syistä Yhdysvalloissa erityisesti korkeimman oikeuden tuomarit ovat olleet suosittuja elämäkertojen kohteita, samoin asianajajat. Euroopassa huomiota puolestaan ovat saaneet tieteessä tai politiikassa vaikuttaneet juristit. Euroopan maista Saksassa lienee eniten oikeudellisten elämäkertojen harrastusta, näkökulma kun on mitä mielenkiintoisin pohdittaessa oikeuden ja politiikan suhteita hyvin erikoislaatuisten olosuhteiden muodostamissa ”laboratorioissa” – kolmannessa valtakunnassa ja Itä-Saksassa.¹

Oikeudellisten elämäkertojen historiografian vaiheista ensimmäistä voisi kutsua ylistyskirjallisuudeksi. Lähtökohtana oli tutkijan ihannoiva asenne

¹ Esim. Modéer 2004, 21, 31–33.

tutkittavaansa kohtaan; jalustalle nostetusta ei niinkään haluttu antaa tasapainoista, niin positiivisia kuin negatiivisia ominaisuuksia sisältävää kuvaa, vaan kirjoittaja välitti lukijalle mahdollisimman edullisen vaikutelman tutkimuksensa kohteesta. Vielä 1970-luvulla käytettiin puheenvuoroja sen puolesta, että oikeudellisten elämäkertojen tehtävänä olisi tunnistaa esikuvia ja sankareita, joista myöhemmät sukupolvet voisivat ottaa opikseen.

Sittemmin *life and letter* -traditio on saanut väistyä elämäkertatutkimuksen työstettyä teoreettisia ja metodologisia lähtökohtiaan. Kohteiden kirjavoituessa tutkimusasetelmat ovat monipuolistuneet: Yhdysvalloissa *kollektiivibiografioiden* kohteiksi ovat tulleet juutalaistaustaiset juristit, oikeuselämän naisvaikuttajat ja kuuluisimpien asianajotoimistojen jäsenet. Eri etnisiä ryhmiä edustaneista tuomareista on tehty elämäkertoja vähemmistönäkökulmasta. *Omaelämäkerrat* ovat vielä luku sinänsä; lähdekriittisesti ne ovat tutkimusten sijasta lähteitä.

Kriittisempiä näkökulmia alettiin harrastaa vasta 1980-luvulta lähtien. Aikaisemmin moniakin ylistäviä esityksiä saaneiden juristien toiminnasta huomattiin nyt linjan heilahteluja ja epäjohtonmukaisuuksia, joita ei aikaisemmin ollut tunnistettu – tai ollut haluttu tunnistaa. Samanaikaisesti elämäkertatutkimusten keskiöön nousivat uudet kysymykset ja tematiikat: oikeuden ja politiikan suhde, aatehistoria, kysymykset oikeuskulttuurista ja oikeudellisesta tiedon- ja kannanmuodostuksesta.² Lyhyesti sanottuna elämäkertoissa painoa siirtyi keskushenkilöstä tämän ympäristöön.

Elämäkertatutkimuksen historiaan ja piirteisiin perehtynyt Kjell Åke Modéer nostaa aiheellisesti yhdysvaltalaisen Laura Kalmanin yhdeksi nykyajan oikeudellisten elämäkertojen ehdottomista kärkitutkijoista³. Kalman on ollut tuottelias elämäkertojen kirjoittaja, joka on perusteellisesti pohtinut laajittain ominaisuuksia. Miten hän hahmottaa oikeudellisen elämäkertatutkimuksen tarkoituksen ja tehtävän?

1.2 Oikeudellisen elämäkertatutkimuksen mahdollisuuksia

Laura Kalmanin sijoittuminen laajaa kontekstointia harrastavaan biografiatutkijoiden ryhmään käy selväksi hänen mieltäessään oikeudelliset elämäkerrat yhdeksi poliittisen biografian alalajiksi. Hänen omalla erikoisalallaan, 1900-luvun Yhdysvaltojen historiassa, oikeus ja politiikka ovat varsinakin valtiosääntöisissä kysymyksissä niin yhteen kietoutuneita, ettei niiden erottaminen toisistaan ole edes mahdollista.

² Modéer 2004, 22, 24–25, 27–28, 32–35. Pidempi takauma oikeudellisten elämäkertojen historiografiaan ks. Prest 2011.

³ Modéer 2004, 33–34. Kalmanin töille kiitosta antaa myös Posner (1995, 511), jonka suhtautuminen oikeudellisiin elämäkertoihin on muuten kriittistä.

Monien muiden biografiatutkimuksen lähtökohtia tarkastelleiden tavoin Kalman on mieltynyt ajatukseen elämäkerrasta prisma. Ihmisiä usein kiinnostavat toisten ihmisten elämänkulut ja elämäntarinat, ja niiden kautta on mahdollista heijastaa ja tiivistää juuri ihmisen kokoisessa mittakaavassa yleistä erityiseen – esimerkiksi suuria poliittisia tai oikeudellisia murroskautia yhden ihmisen ammatilliseen historiaan. Samalla avautuu tarkasteltavaksi *millaisia mahdollisuuksia yksilöllä on toimia ja toimillaan puolestaan vaikuttaa suurien muutosprosessien kulkuun*. Tätä kysymysparia hän pitää elämäkertatutkimuksen kysymyksenasettelun antoisimpana lähtökohtana.

Elämäkertatutkimusta tekevän näkökulmasta kohdehenkilön valinnan tulisi Kalmanin mielestä määräytyä tämän kiehtovuuden mukaan, koska elämäkertatutkimuksessa työ valtaa tekijän mieltä ja elämää aivan toisella tapaa kuin muut tutkimushankkeet. Elämäkertatutkimuksessa kohteen lähelle tuleminen käy ilmeiseksi myös toista kautta, biografian tekijä kun suodattaa tulkintansa tutkittavan kohdehenkilön toiminnasta omien kokemustensa ja ihmis- ja elämänkäsityksiensä läpi. Johtopäätöksiin tämä voi vaikuttaa suuresti; esimerkiksi käy vaikkapa, että se mikä toiselle saattaa olla osoitusta ylimielisyydestä voi toiselle olla todistusta epävarmuudesta. Kalman toteaaakin, ettei kaivannut tietoa psykoanalyysistä – kunnes alkoi tehdä tutkimuksia elämäkerrallisesta näkökulmasta.⁴

Sekä tuomarille että elämäkertatutkijalle sopivat seuraavat kaksi maksimiä: tehdä parhaansa mukaan kohteelleen oikeutta ja syvällisesti ymmärtää totuuden vaikeasti tavoitettava ja epäselvä luonne. Mutta siinä missä tuomarilla on ratkaisupakko, elämäkertatutkija voi jättää vastauksiaan auki tai muotoilla tulkintojaan eri vahvuusasteilla. Elämäkertatutkija voi nostaa esiin sen, että on asioita, joita hän ei tiedä, tai joita hän ei pysty arvioimaan. Elämäkertatutkija voi myös esittää spekulatiivisen tulkinnan; siinäkään ei ole mitään väärää, kun vain tulkinnan status käy ilmi.⁵

Aarne Sihvoja käsittelevässä elämäkertatutkimuksessaan Vesa Saarikoski käsittelee hyvin tunnistamiaan psykologisen selittämisen ja rationaalisuuden/irrationaalisuuden ongelmia. Kaavamaisia vastauksia niitä koskeviin punnintoihin ja tulkintoihin ei voi antaa, mutta tutkimuksen rajauksilla voidaan vähentää motiivianalyysejä koskevia riskejä: ”usein on järkevää

⁴ Kalman 1998, 480–481, 486–487, 491, 498, 501.

⁵ “Surely the definition of ‘greatness’ in biography is as contingent as that of ‘greatness’ in judging. ‘[T]o do justice to the best of one’s ability’ and to capture ‘the deep truth about truth’s elusiveness’ would seem excellent criteria for ‘greatness’ in both biography and judging in our post-modern times. By these criteria, Lahav has done everything right. Where she faces a gap in her knowledge, she says so (p. 5). When she can only speculate, she says so, and that is all she does (p. 104). When she is uncertain of an interpretation, she puts it forth in admirably tentative fashion, often in the form of a question (p. 20)”. Kalman 1998, 520. – Artikkelissaan Kalman arvioi Pnina Lahavin teosta *Judgment in Jerusalem: Chief Justice Simon Agranat and the Zionist Century* (University of California Press, 1997).

painottaa tutkimus niin, että itse asiassa tarkastellaan enemmän jotain erityisproblematiikkaa henkilön välityksellä kuin henkilöä itseään”.⁶

Olen päätenyt käyttämään tästä tutkimusvariantista nimeä *temaattinen biografia*. Elämäkertatutkimusta koskevassa keskustelussa on toistuvasti korostettu kohdehenkilön toimintaympäristön tarkastelun merkitystä, jotta henkilön toiminta kävisi ymmärrettäväksi ja tulisi oikein tulkituksi. Temaattisen biografian kehikossa ajatus kääntyy toisinpäin: juuri *henkilöllisen tarkastelun kautta on jostain suuremmasta problematiikasta saatavissa sellaista tietoa, mitä ei muilla keinoin pystyttäisi saavuttamaan*. Ilmiö- tai tapahtumatasoiseen tarkasteluun verrattuna se tuo esiin toimijoiden kokemusmaailmaa, esimerkiksi erilaisia vuorovaikutussuhteita, ja ylipäättään yksilötasoisista toimintaa ja toimijuutta. Sen avulla on myös mahdollista seurata erilaisten prosessien varrella olleita vaihtoehtoja, niiden toteutumista tai toteutumattomuutta.⁷ Kuten Martti Ahti on viisaasti todennut, tällaisen *mahdollisen historian* huomioon ottaminen ei tarkoita ”*toteutumattoman mahdollisuuden – tutkimista itsetarkoituksena. Ehkä tärkeämpää on se, miten toteutumaton reaalin mahdollisuus vaikutti toteutuneeseen mahdollisuuteen.*”⁸

Elämäkertatutkija oppii aatehistoriaa koskevasta keskustelusta vähintään yhtä paljon kuin elämäkertatutkimuksen debateista. Aatehistoriaan erikoistuneen Markku Hyrkkäsen ajatukset ovat hyvin siirrettävissä elämäkertatutkimuksen piiriin – hänen määritelmänsä mukaan

”aatehistoria tutkii asioiden käsittämistä tulkitsemalla asioille annettuja merkityksiä. Aatehistorian tehtävänä on siten asioiden käsittämisen käsittäminen ja asioille annettujen merkitysten ymmärtäminen. Asioilla tarkoitetaan yksinkertaisesti kaikkea, mikä voi olla käsittämisen kohteena, niin olosuhteita kuin aatteitakin. Tämän laajenuksen mieli on siinä, että emme ymmärrä ihmisten toimintaa ja ajattelua, jos olemme pelkästään saaneet selville, mitä aatteita he olivat omaksuneet. Meidän on myös päästävä perille siitä, miten he käsittivät ne ja miten he tulkitsivat niiden merkitykset itselleen ja myös muille. Felix Gilbert ilmaisi 1971 edellä sanotun ytimekkäästi: *’Ollaan historialliseen prosessiin vaikuttavista voimista mitä mieltä tahansa, ne suodattuvat ihmismielen läpi ja tämä määrää sen, missä tahdissa ja millä tavalla ne vaikuttavat.*”⁹

⁶ Saarikoski 2006, 199–203 (sit. 203). Artikkelin perustuu Saarikosken vuonna 1997 tarkastettuun väitöskirjaan *Keskustajääkäri Aarne Sihvo – Demokraatti ja eheyttäjä murrosaikojen asevoimissa* (Suomen Historiallinen Seura, Helsinki).

⁷ Mäkelä 2006, 267–286, missä olen analysoinut temaattisen biografian mahdollisuuksien lisäksi myös sen rajoituksia ja tuotettavaan tietoon vaikuttavia ominaispiirteitä.

⁸ Ahti 1987, 33 (sit. 33; kursivointi PM).

⁹ Hyrkkänen 2002, 56–58 (sit. 57–58, kursiv. PM). Hyrkkänen siteeraa Felix Gilbertin artikkelia *Intellectual History. Its Aims and Methods*, *Daedalus* 1/1971, 80–97.

1.3 Tutkimustehtävä, sen sopeuttaminen ja haasteet

Jokainen tutkimusta tehnyt tietää, että lopputulos harvemmin vastaa suunniteltua: työ muuttuu matkan varrella. Tässä tutkimuksessa näitä muutoksia pakotti tekemään erityisesti merkittävät – ja yllättävät – vaikeudet saada hankkeelle riittävästi tutkimusrahoitusta. Huomattavan rahoitusvajeen olosuhteissa tutkimustehtävää oli supistettava olennaisesti, ja Inkeri Anttilan toiminnan varsinaiset kultakaudet jäivät tulevan tutkimuksen selvitettäväksi.

Toisen ongelman muodosti se, että Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen arkiston järjestäminen keskeytyi. Tutkimuksen toteuttaminen tasalaatuisena nyt toteutuneesta aikarajauksesta eteenpäin olisi edellyttänyt myös tuon arkistomateriaalin läpikäyntiä, mikä osin järjestämättömän ja vaikeasti käytettävissä olleen aineiston olosuhteissa osoittautui tyystin mahdottomaksi.

Supistavaan suuntaan työtä vei myös kokoomateosten laadinnassa niin usein vastaantuleva ja tavanomainen syy: tutkijoiden työkiireistä johtuva joidenkin artikkelien viivästyminen sovituista määräajoista. Nyt toteutuneesta eteenpäin jatkaminen olisi edellyttänyt artikkelien pohjalta saatavaa tietoa siitä, millaisin rajauksin tämä osuus olisi ollut perusteltua toteuttaa. Se olisi ollut välttämätöntä työekonomian turvaamiseksi, päällekkäisyyksien ja hukkatyön välttämiseksi ja nyt käsillä olevan osuuden suuntaamiseksi niin, että teoksen eri osat olisivat hyvin täydentäneet toisiaan ja keskustelleet keskenään.

Edellä mainituista syistä olisi myöhempiä vuosia käsiteltäessä ollut mahdotonta pitää vastaavaa tarkastelutasoa kuin Anttilan varhaisempia vaiheita koskevassa osuudessa, jolloin olisi voitu perustellusti puhua tason laskusta. Mielestäni tutkijan kannattaa kuitenkin asettaa tavoitteekseen sanoa mieluummin vähästä paljon kuin paljosta vähän.

Alun perin muotoilin tutkimustavoitteen niin, että *tutkin Inkeri Anttilan toimintaa ja vaikuttamista erityisesti kriminaalitieteiden ja kriminaalipolitiikan vuorovaikutuksen näkökulmasta*. Tämän tavoittamiseen liittyvät osakysymykset hahmotin seuraavasti:

- professiokenttä: millainen professiotilanne oli sekä tieteen että politiikan muutosten taustalla? Miten esimerkiksi oikeustieteen, sosiologian ja vankeinhoidon tutkimus- ja koulutustilanne muuttui tutkittavalla kaudella, ja mitä piirteitä sillä oli? Miten moniaineksinen, useista ihmisistä ja professioista koostuva kokonaisuus saatiin toimimaan ja ylittämään osiensa summa? Miksi juuri Inkeri Anttilasta tuli yksi kiistattomista keulahahmoista?
- tiedon tuottaminen: miten lainsäädännön ja oikeuspolitiikan taustalla olevaa tietopohjaa rakennettiin? Minkälaisen tiedon pohjalta rikosoikeudel-

lisiä ratkaisuja oli tähän asti tehty, ja miten tämä tietopohjan rakentaminen alkoi muuttua? Millaista tiedonhankintaa, tiedontuotantoa uudenlaiset tutkimusotteet ja kriminaalipoliittinen päätöksenteko edellyttivät?

- vertailu tiedontuotannossa: miten eri tieteenalojen tuottamia tuloksia alettiin enenevässä määrin hyödyntää ja yhdistää? Olennaista tässä on huomioida myös kansainvälisen vertailun lisääntyminen kansallisessa päätöksenteossa, missä Anttilan rooli niinikään on ollut keskeinen.
- verkostonäkökulma: millaisia yhteistyösuhteita työ edellytti, ja minkälaisia verkostoja sitä kautta syntyi? Millaisia yhteyksiä asiantuntijuuden ja päätöksenteon välille kriminaalipoliitikassa rakennettiin? Miten nämä verkostot ovat kantaneet monesti Inkeri Anttilaan henkilöityneitä teemoja edelleen tähän päivään?
- ”vastaverkostot”: millaisia verkostoja oli vastassa? Millaista vastarintaa uudet tutkimusotteet ja niiden pohjalta johdetut kriminaalipoliittiset linjaukset herättivät? Ketkä/mitkä tahot olivat tämän vastustuksen takana, ja miksi?
- humaanin ja rationaalisen kriminaalipoliitiikan tulokset: Miten kriminaalipoliitiikan lähtökohdat ja perustavat ajattelutavat muuttuivat? Mitä (kaikkea) konkreettista uudistuskaudesta syntyi? Entä mitä uudistuksia yritettiin saada eteenpäin, mutta jotka syystä tai toisesta jäivät toteutumatta, tai toteutuivat toisessa muodossa kuin oli tarkoitus?

Kuten todettua, työn jääminen toivottua lyhyemmäksi kävi ilmi vasta työn varrella, ja edellä kuvatut osakysymykset ovat ohjanneet tutkimusta. Jos työn rajaus olisi jo alun perin päättynyt vuoteen 1964, tehtävänasettelu olisi ainakin osin ollut toisenlainen. Kovin suurta modifiointitarvetta ei kuitenkaan ole: suurin osa kysymyksistä on sovellettavissa myös tässä yhteydessä – alkuvuosina välillisemmin ja kauden loppupuolella jo suoraan. Ainoastaan viimeinen kysymyskokonaisuus aktualisoituu käytännössä vasta Anttilan uran myöhemmissä vaiheissa; vastauksia näihin kysymyksiin lukija löytää teoksen erillisartikkeleista.

Tutkimusperiodin lyhentymisen rinnalla on kuitenkin syytä kiinnittää huomiota siihen, mitä nyt tehty tarkastelu tuottaa. Ajateltaessa tutkimuksen kantavana jännitteenä olevaa kriminaalitieteiden ja kriminaalipoliitiikan vuorovaikutusta Anttila sai siihen ensimmäiset kosketuksensa juuri 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla. *Tässä käsitellyt vaiheet ovat olleet olennaisen tärkeitä Anttilan myöhemmän orientaation kannalta.* Tämä on paitsi itselleni matkan varrella yhä vahvemmas tullut näkemys, myös Anttilan oma koke-

mus¹⁰. Näin tarkastelu tuottaa lisää tietoa siitä, miten Anttila tunnetulle tiedettä ja päätöksentekoa yhdistäneelle tielleen lähti. Anttilan toiminnan varhaisemmista kausista ei enää ole saatavissa aikalaistietoa esimerkiksi haastattelujen muodossa. Näin tutkimuksen voi ajatella liukumana kohti tämän kokoomateoksen artikkeleita, joissa Anttilan yhteistyökumppanit ja ystävät käsittelevät tapahtumia, jotka ovat heille myös omakohtaisia.

Tässä tutkimuksessa kantavaksi teemaksi ja punaiseksi langaksi olen valinnut kriminaalitieteiden ja kriminaalipolitiikan kehittymisen ja vuorovaikutuksen. Esimerkiksi sukupuolen tutkimuksesta kiinnostunut olisi lähestynyt Inkeri Anttilan uraa ja elämäntyötä toisesta näkökulmasta, mutta haluttaessa tästäkin tarkastelusta on luettavissa pala naisten osuuden ja vaikutusvallan laajenemisesta oikeudellisessa toiminnassa.

* * *

Yksi elämäkertatutkimusten yleisimmistä ongelmista on liiallinen yksityiskohtaisuus ja käsittelyn tarkkuus. Laura Kalman avaa rehellisesti ja suorasukaisesti sen syitä. Yksi niistä on halu antaa tunnollinen kuva tutkimustyöstä. Yhtäältä kirjoittajat maustavat ja täyttävät tekstiään yksityiskohdilla, jotka näyttävät tärkeiltä (tai ainakin mielenkiintoisilta), mutta lopulta niiden mukanaolon tarpeellisuus jää testaamatta. Toisaalta on luonnollista olettaa, että pieniltäkin tuntuvat yksityiskohdat voivat osoittautua merkityksellisiksi asettuessaan osaksi suurempaa kuvaa. Yhtä kaikki, kun jo tehdyn työn jättäminen sivuun tuottaa tuskaa, yksityiskohta usein päättyy mukaan, oli se hyvin perusteltua tahi ei.¹¹

Tunnistan hyvin myös omassa työskentelyssäni Kalmanin esiin nostamat kysymykset. Haluan kuitenkin lisätä vielä muutamia syitä, miksi elämäkertoissa ehkä muita tutkimusgenrejä useammin tapaa yksityiskohtaista käsittelyä. Yksi syy liittyy edelliseen pohdintaan siitä, että tutkija väistämättä vaikuttaa tulkintoihin esimerkiksi oman temperamenttinsa tai maailmankatsomuksensa välityksellä.

Saman sukuinen kysymys liittyy tutkimuksessa relevantin kontekstin määrittämiseen. Kontekstin käsitteen etymologisena juurena on latinan *contexere*, mikä tarkoittaa yhteen kutomista tai yhteen liittämistä. Yhtäältä kysymys on siitä, miten tutkittava – tässä tapauksessa Inkeri Anttila – on hahmottanut omalle toiminnalleen relevantin kontekstin: yhteen kutoutuvien tai liittyvien asioiden kokonaisuuden. Toiselta puolen voidaan perustellusti väittää, että tutkimukseen hyvin olennaisella tavalla vaikuttavan kontekstin muodostaa tutkija: tämän käsitys tutkimustehtävästään, siihen liittyvien asioiden kokonaisuudesta ja niiden keskinäissuhteista. Esimer-

¹⁰ Inkeri Anttila haastateltavana (1996), 7–9.

¹¹ Kalman 1998, 491–494.

kiksi eri koulutustaustat ehdollistavat erilaisten näkökulmien ja painotusten valintaan, mikä puolestaan ei voi olla vaikuttamatta kontekstien rakentamiseen, asioiden ja ilmiöiden kontekstointiin.¹²

Näistä tutkimustyön luovaan osuuteen liittyvistä syistä olen ainakin omakohtaisesti kokenut tarvetta tarjota lukijalle mahdollisimman paljon informaatiota sen arvioimiseksi, päätyykö tämä kanssani kanssa samoihin johtopäätöksiin, tulkintoihin ja kontekstointeihin. Muutenkaan mikrohistorian tutkijoiden monesti käyttämä iskulause ”God is in details” ei ole vieras ajatus elämäkerran kirjoittajillekaan.

Toisinaan käsittely saattaa kulkeutua etäälle kohdehenkilöstä, esimerkiksi kuvattaessa jotain laajempaa prosessia. Tällöin kohdehenkilö voi jäädä taustalle tai suorastaan katveeseen, mutta kuvattava prosessi on kuitenkin tärkeä osa hänen elämis- ja kokemusmaailmaansa¹³. Toisaalta kohdehenkilöstä etääntyvä taustoitus voi olla tarpeen tämän toimintaympäristön – sen mahdollisuuksien ja rajoitusten – hahmottamiseksi¹⁴.

* * *

Tutkimuksen pääluvut toisesta viidenteen etenevät kronologisesti. Kronologinen jäsennostapa on lähtökohtaisesti hyvä valinta elämäkerralliseen tutkimukseen – se kun tuo esiin miten erilaiset kokemukset järjestyvät ja kasautuvat ihmisen elämän varrella. Toisaalta kronologisen jäsennyksen ongelmana on ajan pilkkominen esitysteknisistä syistä osiin, jotka eivät välttämättä vastaa esimerkiksi kohdehenkilön omaa käsitystä elämänsä vaiheista. Ihmisen elämässä asiat limittyvät ja lomittuvat, harvemmin lohkoutuvat selviksi peräkkäisiksi osiksi ja katkoksiksi. Kronologia on kuitenkin toimiva jäsennostapa, jos kohteena olevan ihmisen (yleensä ammatilliset) roolit muuttuvat siten, että ne johtavat hänet eri asemiin. Näin tässä käsitellyn Inkeri Anttilan työuran alkupuolen voi hahmottaa.

Toisessa pääluvussa tutustutaan lakitieteen opiskelija Inkeri Metsämieheen (vuodet 1933–1937). Kolmannessa pääluvussa seurataan Inkeri Anttilan taivalta sotavuosien ja evakkomatkojen keskellä kohti ensimmäistä suomalaisnaisen tekemää oikeustieteen (tuolloin: lakitieteen) väitöstutkimusta (1938–1946). Neljäs, pisin ja painavin luku käsittelee pitkää, yli kymmenen vuoden kautta (1947–1958). Tähän Anttilan myöhemmälle ammatilliselle kehitykselle tärkeään kauteen kuuluivat hyvin avartavaksi

¹² Hyrkkänen 2002, 200–227.

¹³ Tässä työssä erityisesti nuorisorikoslakikomitean työn vaiheiden käsittely neljännessä pääluvussa on esimerkki tästä; komiteatyöskentely oli merkittävä osa Inkeri Anttilan ammatillisen uran suuntautumista ja kehittymistä, mutta hän ei ollut prosessin keskeisimpien henkilöiden joukossa.

¹⁴ Samaisessa neljännessä pääluvussa on esimerkki myös tästä, käsitellessäni Yhteiskunnallisen Korkeakoulun perustamisajatuksia ja niiden heijastumista korkeakoulun toimintaan – vielä Anttilankin aikana.

kokemukseksi osoittautunut jäsenyys nuorisorikoslakikomiteassa, mahdollisuus syvällisesti perehtyä vankeinhoitoalaan, ja yhteiskuntatieteellisen ammattitaidon kartuttaminen. Viidennessä pääluvussa (1959–1964) seurataan virantäyttöprosesseja, jotka johtivat Anttilan valintaan rikosoikeuden professoriksi, sekä Kriminologisen tutkimuslaitoksen perustamisvaiheita ja toiminnan alkua.

Esitys siis etenee pääluvuittain kronologisesti, mutta päälukujen sisällä on toisinaan temaattista jäsentämistä niin, että esitysteknisistä syistä kronologia paikoin rikkoutuu. Tämä korostuu käsitellessäni hyvin aktiivista ja moniaineksista 1950-lukua, jolloin paljon oli meneillään yhtä aikaa, rinnakkain ja lomittain. Tällöin tiukan kronologian sijaan on parempi tasapainotella ajassa seuraamisen ja tekstin teemoittaisen kuljettamisen välillä. Kuudennessa, johtopäätöksiä kokoavassa pääluvussa kronologian sijasta käsittelyä jäsentävät edellä esitetyt tutkimuskysymykset.

2 Kohti ammattia (vuodet 1933–1937)

Oulunkylän yhteiskoulusta keväällä 1933 laudaturin ylioppilaaksi kirjoittanut kuusitoistavuotias Inkeri Metsämies aloitti samana syksynä lainopilliset opintonsa¹⁵. Tytär seurasi isänsä jälkiä, Veini Metsämies kun oli juristi, joka tuomarin tehtäviäkin hoitaneena oli vakiintunut asianajajan uralle. Toisena vaihtoehtona oli Sylvi-äidin ja tämän sisarensakin lailla valita musiikin opiskelu. Äidin ehdotuksesta musiikki jäi harrastukseksi, ja lopulta uravalinta oli helppo ja itsestään selvä siitä huolimatta, että kysymyksessä oli erittäin miesvaltainen ala.¹⁶

Inkeri Anttila on jälkeenpäin varsin niukasti muistellut opiskeluaikaansa. Onkin aiheellista tutustua hiukan yleisemmin niin naisten asemaan yliopistossa ja tiedekunnassa kuin tuolloisiin lainopin opintoihinkin.

2.1 Naiset lakitieteen opintoihin

Venäläisen kauppaneuvos Feodor Tschetsulinin tytär Maria teki historiaa keväällä 1870. Hänen isänsä oli anonut 17-vuotiaalle tyttärelleen oikeutta suorittaa ylioppilastutkinto Helsingissä, Keisarillisessa Aleksanterin yliopistossa. Konsistori ja kansleri puolsivat anomusta, ja keisari hyväksyi sen. Ma-

¹⁵ Kesseli (1988, 51) on koonnut tarkat matriikkelitiedot 53 ensimmäisestä suomalaisesta ylemmän oikeustutkinnon suorittaneesta naisjuristista.

¹⁶ Inkeri Anttila haastateltavana (1996), 3; Anttila 2003, 11.

riasta tuli ensimmäinen naisylioppilas Suomessa – muissakaan Pohjoismaissa tätä ei ollut tapahtunut – ja arvosanaksi tuli komea laudatur.¹⁷

Vasta vuonna 1901 naisille sallittiin vapaasti yliopisto-opiskelu. Siihen asti se oli ollut mahdollista erivapauden turvin, ja näitä varakanslerin myöntämiä opiskeluoikeuksia oli vuodesta 1890 lähtien myönnetty yli 700 naiselle. Ensimmäinen oikeustutkinnon suorittanut nainen oli Agnes Lundell (1878–1936), joka valmistui toukokuussa 1906. Tuolloin tiedekunnan dekaanina toiminut Wilhelm Chydenius oli Lundellin mukaan onnitellut häntä valmistumisesta sanoen, ettei Lundell ”koskaan voi tulla onnelliseksi juristina ja onnentunne on kuitenkin naiselle tärkein”. Sitkeästä Lundellista tuli tienraivaaja toisessakin merkityksessä: hän perusti ensimmäisenä naisena Suomessa asianajotoimiston.¹⁸

Runsaasti sitkeyttä ja päättäväisyyttä tarvittiin seuraaviltakin lainopin naisopiskelijoilta, mutta suurimmat vaikeudet koittivat opintojen jälkeen työelämässä. Vuonna 1917 opintonsa aloittanut ja ensimmäisenä naisena varatuomarin arvon vuonna 1930 saanut Inkeri Harmaja (1898–1978) sai kuulla Turun hovioikeuden presidentin Aleksi Kävyin nauravan, ettei hovioikeuteen naista oteta. Turun hovioikeuden palvelukseen hän kuitenkin päätyi; jäätyään jo kahdeksan kertaa epäpätevämmän mieshakijan taakse hän valitti asesessorin virantäytöstä korkeimpaan oikeuteen, ja tiukan äänestyspäättökseen jälkeen hän varsinaisen tuomarin viran vihdoinkin vuonna 1944 sai.¹⁹

Vuosikymmenten varrella asiat hiljalleen muuttuivat: Inkeri Metsämiehen kanssa samana vuonna lainopilliseen tiedekuntaan kirjoittautuneista yhteensä 439:stä ylioppilaasta naisia oli 145 eli kolmannes. Opintojen keskeyttäminen oli kuitenkin yleistä, ja mainituista naisopiskelijoista 57:n opinnot katkesivat kesken. Naisten kohdalla epäilemättä avioituminen ja perheen perustaminen olivat usein opintojen keskeytymisen syynä. Suuri osa opintojen keskeyttämisistä johtui myös rahoitusongelmista. Erityisesti naisopiskelijoiden lienee ollut vaikeaa saada lisätienestettä opiskeluaikoina – elettiinhan 1930-luvun lamakautta, jolloin perheenelättäjiksi samastettujen miesten työllistäminen tahtoi ajaa naisia muutenkin pois työmarkkinoilta. Toisaalta opiskelut veivät voimia ja aikaa niin, että työssäkäynti ei välttämättä ollut sitäkään kautta realistinen vaihtoehto.²⁰ Keskeytyksiä seurasi myös siitä, että opintoja oli toisinaan aloitettu ilman suurempaa paloa alalle. Kun pääsykokeita ei ollut, oppilasainesta asiallisesti ottaen valikoitiin opintojen aikana: erityisesti siviilioikeuden tentillä katsottiin olevan tällainen vuosikurssia harventava rooli.²¹

¹⁷ Heikel 1940, 546; Klinge 1978, 143.

¹⁸ Winter-Mäkinen 1995, 21, 26, 31 (sit. 26).

¹⁹ Winter-Mäkinen 1995, 49–54.

²⁰ Kesseli 1988, 10, 23–25.

²¹ Korpiola 2010, 32–33.

Toisessakin suhteessa ajat olivat pikkuhiljaa muuttumassa: naisten osuus ylemmän oikeustutkinnon suorittaneista oli nousussa. Toki vielä vuonna 1933 lainopin opinnot aloittaneista naisista vain 10 suoritti ylemmän oikeustutkinnon ja 76 alemman, mutta vuosikymmenten perspektiivillä tarkastellen painotuksen siirtyminen kohti ylempää oikeustutkintoa oli selvä.²²

Tutkintojärjestelmä oli meidän aikamme näkökulmasta monimutkainen. Tutkintoja oli kahdenlaisia: virkatutkintoja ja akateemisia tutkintoja. Virkatutkintoja oli puolestaan niitäkin kahta lajia, alempaa ja ylempää. Alemman oikeustutkinnon suorittaneet saattoivat löytää työpaikkansa esimerkiksi keskusvirastojen, lääninhallitusten tai poliisilaitosten notaarien, sihteerien tai kamreerien viroista. Ylemmän oikeustutkinnon suorittaneet olivat päteviä yleensä kaikkiin juridisia tietoja vaatineisiin valtion virkoihin. Nykyistä liseniaatin tutkintoa vastannut lakitieteen kandidaatin tutkinto oli omiaan vahvistamaan hakijan asemaa työmarkkinoilla suhteessa ylemmän oikeustutkinnon suorittaneisiin, ja ylin, lakitieteen tohtorin tutkinto, osoitti suorittajansa pätevyyden tieteelliseen työhön.²³

Alemman oikeustutkinnon suorittaneiden naisvaltaisuutta selittää pitkälti asenneilmapiiri. Iloksemme Paavo Kastari ikuisti sen kärjekkääseen muotoon kirjoittamassaan opiskeluoppaassa:

”Siispä rakastettava lukijattareni, Sinä, jota opiskeleminen ja ylioppilaselämä kovasti viehättävät, joka neuvottomana aprikoit sopivaa alaa, Sinulle suosittelen alempaa oikeustutkintoa. ---

Varsinaisista tuomarinluvuista minä Sinua lukijatar sen sijaan vakavasti varoitin. Ellet ole aivan huippuluokan lahjakkuus, vaativat ne niin ankaraa ja pitkäaikaista lukuponnistusta, että heikompana astianna asetat terveytesikin kovalle koetukselle. Sitäpaitsi minä kovasti pelkään, että tuomarin vaativassa merkityksessä miesmäinen ala sekä opintojensa että työtehtäviensä laadun vuoksi surkastuttaa Sinun naisellisuutesi.”²⁴

Alemmankin oikeustutkinnon suorittamisen hyödyt olivat kuitenkin ilmeisesti kovin suhteellisia – aivan muut asiat kun tulisivat ratkaisemaan naisen kohtalon:

”Ja Sinulle, aito naisellinen lukijattareni minun tuskin tarvinnee sanoa, että Sinun onnellinen tulevaisuutesi riippuu vartalostasi, silmiesi kirkkaudesta ja poskiesi väristä vähintään yhtä paljon kuin päästäsi, vaikka se olisi juridiikkaa täynnä.”²⁵

²² Kesseli 1988, 10.

²³ *Helsingin yliopiston lainopillisen tiedekunnan tutkintovaatimukset 1933*, 1.

²⁴ Kastari 1935, 9–10.

²⁵ Kastari 1935, 24.

Miesopiskelijoita Kastari kehotti asennoitumaan opintoihinsa puolestaan näin:

”--- jos kerran juristiksi aijot, ei Sinun pidä miehenä tyytyä alem-
paan oikeustutkintoon, sen suorittaneena pääset vain naisten virkoi-
hin eikä Sinua niihinkään mielellään huolita.”²⁶

Vaikka Kastarin tyyli oppaassaan oli muutenkin värikäs ja jopa provosoiva, hän ei toki ollut yksin ennakkoluuloineen naisten kykyjä kohtaan. Inkeri Anttila on muistellut, että yliopiston rehtorina toiminut K. R. Brotherus oli erään lukukauden avajaispuheensa aluksi valittanut, miten surullista oli nähdä paikalla niin paljon naisia. Epäilemättä myös alan valinta vaikutti naisten kouluttautumisen ”surullisuuteen”: kansakoulunopettajan tai sairaanhoitajan työ istui esimerkiksi lainoppia paremmin ajatukseen vahvistaa naisen valmiuksia vaimona ja äitinä.²⁷

2.2 Oppia phukseille ja lakimiehiksi tähtääville

Millaista sitten oli käytännössä lainopin opiskelu 1930-luvulla, ja miten tiedekuntaan päästiin? Vuonna 1933 mitään sisäänpääsykokeita ei ollut, ja opintonsa sai aloittaa monivaiheisen ilmoittautumismenettelyn suoritettuaan. Ensimmäinen varsinainen opintoihin liittyvä toimenpide oli suunnistaa yliopiston päärakennuksen Iuris prudentia -ilmoitustaululle tutkimaan luentoai-katauluja.²⁸ Nuori Inkeri sai sekavan ilmoitustaulun tulkintaan avukseen sa-maa alaa opiskelleen serkkunsa²⁹.

Tiedekunnan tutkintovaatimukset lupasivat jokseenkin täydellistä aka-teemista vapautta: koulumaista työskentelyä ei tavannut ollenkaan, pakolli-sia luentosarjoja oli vain aniharvoja, ja seminaariharjoitukset koskivat yleensä vain laajimpia kursseja suorittavia. Jokseenkin loppumattomalta tuntuneen tenttiin lukemisen katkaisivat vain aine- ja tutkielmakirjoitukset sekä lukukauden mittainen käräjillä olo. ”Phukseja” kehoitettiin panosta-maan tenttiin lukemiseen, mistä huolimatta monen kohtalona oli tulla hylä-tyksi tentissä. Siviili-, rikos- ja prosessioikeuden lopputenttien peloteltiin kuuluvan koko yliopiston vaikeimpien tenttien joukkoon.³⁰

Ylemmän oikeustutkinnon lukijalle – kuten Metsämiehelle – opinnot alkoivat pohjoismaiden historian ja filosofian luennoilla. Ensimmäisellä lukukaudella oli tentittävä näiden lisäksi suomen kielen koe, toisella luku-

²⁶ Kastari 1935, 11.

²⁷ Inkeri Anttilaa on pro gradu -työtään varten haastatellut Kesseli (1988, 14, 19). Ks. myös Win-ter-Mäkinen 1995, 24, 85.

²⁸ Kastari 1935, 11–12.

²⁹ Anttila 2003, 11.

³⁰ *Helsingin yliopiston lainopillisen tiedekunnan tutkintovaatimukset 1933*, 1–2.

kaudella päästiin kiinni juridiikkaan suorittamalla valmistavat siviili-, rikos- ja prosessioikeuden kuulustelut. Tämän, niin sanotun käräjätutkinnon jälkeen oli pyrittävä seuraamaan käräjiä.³¹ Metsämiehen kohdalla tämä tarkoitti ”memorialistina” toimimista käräjillä Hyvinkäällä. Hauskaa se oli, mutta väärässä kohtaa opintoja: lainopillista tietämystä oli tuossa vaiheessa vielä liian vähän.³²

Joko jo käräjien aikana tai viimeistään niiden jälkeen ohjelmassa oli harjoitusaineiden kirjoittaminen. Sitä seurasi lyhyehkö tutkielma kotimaisen ja pohjoismaisen kirjallisuuden pohjalta ja siihen perustuva maturiteettikoe. Sen jälkeen oli tenttien urakoimisen vuoro, alkaen ruotsinkielisen kokeen jälkeen ”isonsiviilin” laajalla kurssilla, jatkuen siitä muiden oikeudenalojen tentteihin, jotka tuli suorittaa määrättyssä järjestyksessä. Kurssien suorittamisen nopeutta tähdennettiin; muuten vastaan saattoi tulla tenttisuorituksen vanhentuminen. Lisäksi hylätystä suorituksesta joutui ”karensiin”: ensimmäisen reputtamisen jälkeen uusimaan pääsi mahdollisesti vasta kolmen kuukauden kuluttua, tentaattorin hyväntahtoisuudesta riippuen aikaisemmin. Toisesta reputuksesta saatettiin määrätä jopa kuuden kuukauden väliaika ennen kolmatta yritystä.³³

Kurssien kolmesta tasosta alimmassa eli approbaturissa keskityttiin kotimaiseen oikeuteen, cum laudessa skandinaaviseen tai saksalaiseen oikeuteen. Laudatur-kirjoitukseen ulkomaisen oppikirjan tai monografian opiskelun lisäksi kuului pieni tieteellinen tutkielma, laudaturkirjoitus. Ylemmän oikeustutkinnon suorittamiseen tarvittiin approbatur-kurssien lisäksi yksi cum laude joko siviili-, rikos-, hallinto- tai prosessioikeudesta. Kandidaatin aineyhdistelmään vaadittiin vielä kahden laudaturin ja kolmen cum lauden suorittamista.³⁴

Tentit olivat muodoltaan sekä kirjallisia että suullisia³⁵, ja varsinkin suulliset loppukuulustelut tärkeimmissä oppiaineissa olivat suorastaan juhallisia tilanteita. Eri professorien näkemykset tentattavien ulkoista olemusta koskeneista vaatimuksista vaihtelivat, mutta lähtökohtaisesti miehen odotettiin pukeutuvan tenttitilaisuuksissa frakkeihin. Naisten kohdalla oletuksena oli musta leninki; Inkeri Metsämies meni esimerkiksi prosessioikeuden suulliseen kuulusteluun pitkässä mustassa puvussa.³⁶

³¹ *Helsingin yliopiston lainopillisen tiedekunnan tutkintovaatimukset 1933*, 2–3.

³² Korpiola 2010, 34–35. Opintojen keskelle sijoittunut käräjien seuraaminen poistettiin jo vuonna 1936, ja sen sijaan tulivat siviili-, rikos-, prosessi- ja julkisoikeuden peruskurssit. Oikeustieteen opetus ja jatkokoulutus 1900–2000, 57.

³³ *Helsingin yliopiston lainopillisen tiedekunnan tutkintovaatimukset 1933*, 3–4. Tentittävät oikeudenalat ja niiden suoritusjärjestys oli seuraava: roomalainen yksityisoikeus ja oikeusensyklopedia, kansainvälinen yksityisoikeus, oikeushistoria, siviilioikeus, kauppaoikeus, rikosoikeus, talousoikeus, valtio-oikeus, hallinto-oikeus, prosessioikeus, kansainvälinen oikeus sekä kansantaloustiede, finanssioppi ja tilastotiede (mt., 13–31).

³⁴ *Helsingin yliopiston lainopillisen tiedekunnan tutkintovaatimukset 1933*, 3–4.

³⁵ Kastari 1935, 16.

³⁶ Korpiola 2010, 36.

Inkeri Metsämiehen aloittaessa opintonsa lainopillisen tiedekunnan professorikunta ja henkilöstö ylipäättään oli pieni. Dekaanina toimi kauppa-oikeuden professori Lauri Cederberg ja varadekaanina vaativana mutta oikeamielisenä opettajana muistettu prosessioikeuden professori Bertil Sjöström³⁷. Prosessioikeudessa oli kaksoismiehitys, toisena professorina kun toimi opiskelijoiden arvostama ja naisten lainopin opintoihin positiivisesti suhtautunut Otto Hj. Granfelt³⁸. Sjöström ja Granfelt saivat hoitaa myös hallinto-oikeuden professuurin sen ollessa täyttämättä. Bruno A. Sundström – myöhempi Salmiala – toimi rikosoikeuden professorina, maalaisliittolaisena poliitikkonakin tunnettu Elieser Kaila roomalaisen yksityisoikeuden ja oikeusensyklopedian professorina.

Talousoikeudessa professorina oli yksi vuoden 1918 torpparivapauslain arkkitehteistä, Kyösti Haataja³⁹, ja kansainvälisessä oikeudessa omalaatuiseen tunnettu Sigurd Björkstén⁴⁰, joka sai hoitaa myös täyttämättä olleen valtio-oikeuden professorin tehtävät. Edistyspuolueen keskeisiin poliittikoihin kuuluneen T. M. Kivimäen⁴¹ ollessa pääministerinä siviilioikeuden professuuria hoiti dosentti Ilmari Caselius, ja Haataja sai hoitaa oman toimen ohella myös talousoikeuden professorin tehtävät. Ernst Estlander hoiti oikeushistorian ylimääräisen professorin virkaa minkä poliittiselta toiminnaltaan Ruotsalaisen Kansanpuolueen kansanedustajana ehti⁴². Professorien lisäksi opetuksesta tiedekunnassa huolehtivat lähinnä myöhempää apulaisprofessoria vastanneet apulaiset – tässä yhteydessä voidaan huomioda rikos- ja prosessioikeudesta vastannut Brynolf Honkasalo – sekä dosentit. Heistä rikosoikeutta opettaneen Aatos Alasen luennoilla Anttila mainitsee olleensa^{43, 44}.

2.3 Lumpeenkukkia

Jos osa tiedekunnassa työskentelevistä miehistä vielä olikin vanhakantaisilla ja sovinistisilla asenteilla varustettuja, miesopiskelijoita se ei Anttilan myöhemmän arvion mielestä koskenut. Kun naisia oli vain vähän opiskelemassa ylempää oikeustutkintoa, ei miesopiskelijoiden tarvinnut tuntea asemaansa uhatuksi. Metsämies luki tentteihin eduskunnan kirjastossa pie-

³⁷ *Kansallisbiografia* / Sjöström, Bertil / Kautto 2001.

³⁸ *Kansallisbiografia* / Granfelt, Otto Hjalmar / Forsström – Autio 2001.

³⁹ *Kansallisbiografia* / Haataja, Kyösti / Vares 2001.

⁴⁰ Tarinan mukaan yleensä jotain näpräämistä tenttitilanteissa kaivannut Björkstén oli kerran kansainvälisen oikeuden tentin aikana hääriinyt kengännauhojensa kimpussa sillä seurauksella, ettei saanut käsiään kengistään ja narusotkusta irti ilman tenttijöiden apua. *Kansallisbiografia* / Björkstén, Sigurd / Sundström 2000.

⁴¹ *Kansallisbiografia* / Kivimäki, Toivo Mikael / Uola 2004.

⁴² *Kansallisbiografia* / Estlander, Ernst / Vares 1998.

⁴³ Anttila 2003, 11.

⁴⁴ *Helsingfors universitet, Program för läsåret 1933–1934*, 7–11.

nessä ryhmässä, johon hänen lisäksi kuului kaksi miestä ja yksi nainen, joka oletettavasti oli Metsämiehen läheisin naisopiskelijatoveri Kielo Kivekäs, myöhempi Teuvo Auran puoliso.⁴⁵ Tutustuminen oli tapahtunut eleettömästi: Metsämies meni luennolla Kivekkään viereen istumaan, joka oli luentosalissa ainoa nainen kymmenien miesten joukossa⁴⁶.

Naisopiskelijoiden yhteenliittymästä tuli kuitenkin vielä tätä pientä lukupiiriä tärkeämpi. Niin ylempää kuin alempaakin oikeustutkintoa suorittavat naiset alkoivat pitää yhtä, ja keskeishenkilönä tässä oli juuri Inkeri Metsämies. Helvi Sipilä muistelee ryhmän nimenkin olleen Metsämiehen ideoima: Lumpeenkukka-nimellä he pyrkivät osoittamaan, että naiseus, naisellisuus ja miehiseksi alaksi koettu lainoppi olivat yhdistettävissä toisiinsa. Ryhmä kokoontui Marja Partasen ja Helvi Sipilän (tuolloin vielä Maukolan) opiskelijaboksissa, johon Sipilä muistaa Metsämiehen luotsanneen joukkoa tuon tuostakin seuranpitoon – toisinaan myös unohtaen ilmoittaa tästä etukäteen.⁴⁷ Tulevat juristit jo opiskeluaikana yhteen koonnut Lumpeenkukka oli ensimmäinen naisjuristien verkosto, jonka pohjalta yhteistoiminta aikoinaan laajeni, ollen myös nykyisen *Naisjuristit – Kvinnliga jurister ry:n* silmuna.⁴⁸

Intensiivisen opiskelutahdin ja lainoppia opiskelleiden nuorten naisten rientojen ohella Metsämiehen elämään mahtui paljon muutakin: jo heti opintojen alkupuolella löytyi rinnalle kumppani, kahdeksan vuotta vanhempi lääketieteen kandidaatti Sulo Anttila. Nuoret tapasivat Satalinnan sairaalassa, missä Sulo Anttila työskenteli amanuenssina; hän osui ylläläkärin luokse lainaamaan levyjä sopivasti Inkeri Metsämiehen ollessa vierailulla sedällään⁴⁹. Kihloihin pari meni jo Inkerin ensimmäisenä opiskeluvuonna. Tuleva aviomies ehdotti ylemmän oikeustutkinnon vaihtamista alempaan ja näin keventyneen opiskeluohjelman täydentämistä musiikin opinnoilla. Inkeri Metsämies menikin ilmoittamaan tästä suunnanmuutoksesta rikosoikeuden professorin virkaa hoitaneelle Brynolf Honkasalolle. Tämä ei opinnoissaan hyvin menestyneen nuoren naisen suunnitelmaa kannattanut, vaan ehdotti ainakin aineiden ja tutkielman tekemistä – ne kun eivät vanhentuisi – ja asian miettimistä sen jälkeen uudestaan. Tällä rohkaisulla Anttila myöhemmin koki olleen ratkaisevan vaikutuksen hänen uravalintaansa.⁵⁰

Häitä vietettiin joulun tienoilla vuonna 1934, ja Lumpeenkukat järjestivät primus motorilleen Polterabendin. Morsian jakoi kukille erilaisia tehtä-

⁴⁵ Inkeri Anttila haastateltavana (1996), 4.

⁴⁶ Korpiola 2010, 88.

⁴⁷ Sipilä 1999, 48–52.

⁴⁸ Winter-Mäkinen 1995, 103–111.

⁴⁹ Anttila Sulo 2004, 112–113.

⁵⁰ Anttila 2003, 11, Inkeri Anttila haastateltavana (1996), 3–4. Honkasalo (1967, 270) antaa muistelmissaan kunniaa Inkeri Anttilan opintojen jatkumisesta tämän isälle: Honkasalo epäili Veini Metsämiehen vaikuttaneen itseään suuremmin ylemmän oikeustutkinnon suorittamiseen.

viä, joista Helvi Maukolan osaksi tuli väkisinsoutelemista koskevan tutkielman tekeminen ja esittäminen illallistilaisuudessa Hotelli Helsingissä. Lähtökohtana oli selvittää, oliko väkisinsoutelu pidettävä kunnianloukkauksena vai pahoinpitelynä. Tutkielmassa hyödynnettiin muun muassa haastatteluja, joiden kohteina olleet ”huomattavat oppineet” löytyivät ilmeisesti Lumpeenkukan piiristä.⁵¹ Sekä tutkielman tekijää että morsianta viehätti eniten seuraava vastausehdotus: jos saavutettu etu on suurempi kuin uhrattu etu, ei väkisinsoutelu ollut rikos ollenkaan⁵²!

Sulhasen, Sulo Anttilan elämäntyön valintaan olivat vaikuttaneet hyvin dramaattiset tapahtumat. Hän oli viisihenkisestä perheestä ainut eloonjäänyt: vanhemmat ja kaksi veljeä olivat kuolleet keuhkotuberkuloosiin. Kun Sulo Anttila pari vuotta naimisiin menon jälkeen vuonna 1936 valmistui ja erikoistui keuhkosairauksiin, edessä oli siirtyminen työhön maaseutuparantolaan.⁵³ Nuori vaimokin kiirehti valmistumaan sitä ennen: ylemmän oikeustutkinnon hän sai valmiiksi vuoden 1936 loppuun mennessä, ja lakitieteen kandidaatin arvon toukokuussa 1937⁵⁴. Valitettavasti tietoa kandidaatin tutkielman aiheesta tai arvosanasta ei ole saatavissa⁵⁵. Kun ylemmän oikeustutkinnon suorittamisen ohjeellinen kesto oli 4–6 vuotta ja kandidaattitutkinnon 5–7 vuotta⁵⁶, valmistui Inkeri Anttila huomattavasti näitä nopeammin.

⁵¹ Sipilä 1999, 53.

⁵² Storlund 2013.

⁵³ Anttila 2003, 12.

⁵⁴ Ote Inkeri Anttilan nimikirjasta Helsingin yliopistossa, päivätty 15.11.1957 (löytyy 20.11.1958 Anttilan rikosoikeuden professuuria varten jättämän hakemuksen liitteenä). Rikosoikeuden professuurin virantäyttöä koskevat asiakirjat 1961, HYKA. Arvosanalla approbatur Anttila suoritti kauppaoikeuden, hallinto-oikeuden, prosessioikeuden, kansainvälisen oikeuden sekä kansantaloustieteen, finanssiopin ja tilastotieteen opinnot. Valtiosääntöoikeuden arvosanamerkinnäksi tuli lubenter approbatur, talousoikeudessa cum laude approbatur, roomalaisessa oikeudessa ja kansainvälisessä yksityisoikeudessa magna cum laude approbatur. Siviili- ja rikosoikeudessa hän teki laudaturin arvoiset suoritukset. – Kuten edellä on todettu, lähtökohtaisesti oikeudenalakohtaiset tutkinnot arvioitiin laajuudeltaan kolmiportaisella asteikolla approbatur – cum laude approbatur – laudatur, mutta erityisen hyvin suoritettut approbatur- tai cum laude -kokonaisuudet saatettiin hyväksyä myös yksi askel ylempinä lubenter approbaturina ja magna cum laude approbaturina.

⁵⁵ Helsingin yliopiston keskusarkiston arkistopäällikkö Eero Vallisaaren sähköpostiviesti Päivi Mäkelälle 15.6.2015.

⁵⁶ *Helsingin yliopiston lainopillisen tiedekunnan tutkintovaatimukset 1933*, 4. Alempaan oikeustutkintoon kuului keskimäärin 2–4 vuotta (mt., 2).

3 Ensimmäiseksi lakitieteen naistohtoriksi (vuodet 1938–1946)

Sulo Anttilan ammatti johdatti avioparin vuodesta 1937 kiertämään kymmenen vuoden ajan maaseudulla sijaitsevia parantoloita kaukana Helsingistä. Tänä aikana syntyivät myös perheen kolme lasta (Veini 1938, Liisa 1939, Mirja 1944). Perheenäitiyden rinnalla Inkeri Anttila jatkoi myös lainopillista kouluttautumista, muun muassa siksi, ettei omaa alaa vastaavaa työtä ollut asuinpitäjissä juuri tarjolla – auskultointia lukuun ottamatta.

Kierros sisälsi kaikkiaan kolme suurta parantolaa, pisimmän kauden sijoituttua Tiuruniemeen lähelle Imatraa. Notaarin paikka löytyikin Imatralta; siinä missä aiempia naisjuristeja oli usein vierastettu ja vieroksuttukin tuomioistuimissa, kihlakunnantuomari Helge Johansson oli päinvastoin iloinen, että keskellä sota-aikaa työhön tekijä saatiin. Ensimmäinen työpäivä oli 2. tammikuuta 1942, ja kahdeksan kilometriä kotoaan työpaikalle Inkeri Anttila käveli – 32 asteen pakkasessa. Myöhemmin keväällä pyöräkelien tultua matkantekokin helpottui.⁵⁷ Varatuomarin arvon Anttila sai joulukuussa 1942, ja Imatran tuomiokunnan tuomarinvirkaa hän hoiti vielä syksyyn 1943⁵⁸.

3.1 Väitöskirjan tekoprosessi sodan jaloissa

Sulo Anttilan ammatilla oli lopulta paljon suurempiakin seurauksia kuin perheen asuinpaikkojen valikoituminen kymmenen vuoden ajan. Inkeri Anttila on jälkeenpäin ollut sitä mieltä, että jos puolison työpaikka olisi ollut Helsingissä, olisi hän aikaa nielevän akateemisen tutkimustyön sijaan tavoitellut jotain virkapaikkaa. Oikeudenalan valintaan puolestaan vaikutti käräjien istuminen: sitä ennen hän oli ollut tasavahvasti kiinnostunut sekä siviili- että rikosoikeudesta, käräjien myötä vaaka kallistui rikosoikeuden hyväksi.⁵⁹

Simo Zittingin on kerrottu kuvanneen, että ennen toista maailmansotaa suomalainen oikeustieteellinen väitöskirja tehtiin ottamalla matkalaukku ja lähtemällä Berliiniin, kun taas toisen maailmansodan jälkeen Suomessa ei ollut matkalaukkuja – eikä Saksassa Berliiniä⁶⁰. Inkeri Anttilan väitöskirjaprosessi oli sovellutus tästä: hänellä oli matkalaukku, Helsingissä jo opiskeluaikojen lukupaikkana tutuksi tullut eduskunnan kirjasto ja siellä erityi-

⁵⁷ Anttila 2003, 11–12.

⁵⁸ Ote Inkeri Anttilan nimikirjasta Helsingin yliopistossa, päivätty 15.11.1957 (löytyy 20.11.1958 Anttilan rikosoikeuden professuuria varten jättämän hakemuksen liitteenä). Rikosoikeuden professuurin virantäyttöä koskevat asiakirjat 1961, HYKA.

⁵⁹ Winter-Mäkinen 1995, 92; ks. myös Anttila 2003, 12.

⁶⁰ Anekdootti on kuultu hallintoneuvos Outi Suvirannalta.

sesti saksankielistä kirjallisuutta, mitä hän raahasi kotiin aina Helsingissä käydessään niin paljon kuin kantaa jaksoi. Kirjastoreissujen ohessa Anttila osallistui lukukausien aikana joka toinen torstai-ilta järjestettyyn rikosioikeuden seminaariin, jota professorit Brynolf Honkasalo ja Bruno A. Salmiala johtivat. Äänessä olivat lähinnä herrat itse, toisinaan jotkut muutkin rohkaistuivat alustamaan tunnelmaltaan juhlallisissa seminaareissa.⁶¹

Sota-aika toi omat vaikeutensa tällekin työlle. Väitöskirjan ollessa puolivälin maissa kesällä 1944 perhe joutui lähtemään jo viidennen kerran evakkoon. Tähän oli jo varauduttu sekä henkisesti että aineellisesti: siltä varalta, että rautatieyhteydet olisi pommitettu käyttökelvottomiksi, Saimaan rannassa oli viikkoja valmiiksi pakattuna vene karttoineen. Sulo Anttila muistelee perheen kohtaamia dramaattisia vaiheita ensimmäiseltä evakkomatkalta ja kuopuksen syntymän ajoilta:

”Siltä varalta että vihollinen pääsisi panssareineen nopeasti läpi, oli perheellämme valmis pakosuunnitelma: saariketjua myöten pohjoiseen (*Utulaan*). Osa perheestä soutaisi veneellä ja kuljettaisi muut salmipaikoissa seuraavaan saareen (*Veini oli silloin puolitoistavuotias ja Liisa viiden kuukauden ikäinen*). Tätä suunnitelmaa ei onneksi tarvittu, vaan parantolan autolla vein joulukuun alkupuolella [1939] perheeni Puumalaan, josta jatkettiin jäätyneen järven yli kotiapulaisemme kotitaloon.”

”Kun Mirja syntyi 25.2.1944 olin Enson sairaalassa mukana synnytyksessä kello 12. Pommitusten varalta Inkeri ja lapsi siirrettiin yöksi kellarikerroksen huoneeseen. Illalla tulikin ilmahälytys. Ilmatorjuntatykkejä oli myös lähellä sairaalaa ja ne ampuivat lentokoneiden eteen sulkutulta 10 laukausta minuutissa. Oli siinä valtava melske lapsen syntymäpäivänä.”⁶²

Viimeisellä viidennellä evakkomatalla tämä lapsista nuorin oli vain neljän kuukauden ikäinen, ja hänen kanssaan samassa pärekopassa matkusti osa väitöskirjan käsikirjoitusta. Isä-Veinin kehotuksesta kopio käsikirjoituksesta oli myös Helsingissä Kansallispankin pankkiholvissa.

Aiempien evakkomatkojen tavoin määränpäänä oli Sulo Anttilan kotitala Nakkilan Lattomerén kylässä. Kun Sulo lomalle päästyään toi kotoa Continental-kirjoituskoneen vaimolleen, saattoi väitöstyön kirjoittaminen jatkua maatalon sivurakennuksessa nuorimmaisen pärekopan vierellä.⁶³

Mistä sitten löytyi motivaatiota ja intoa tehdä haastavissa olosuhteissa pitkäjänteistä paneutumista ja keskittymistä vaativaa tutkimustyötä? Inkeri Anttila on antanut tunnustusta sekä aviomiehelleen että vanhemmilleen todeten, että ilman näiden jatkuvaa tukea väitöskirja olisi varmasti jäänyt

⁶¹ Anttila 2003, 12–13.

⁶² Anttila Sulo 2004, 113–114 (I sit. 113, II sit. 114, kursivoinnit alkuperäisessä tekstissä).

⁶³ Anttila 2003, 13.

valmistumatta. Sulo Anttila ei hänen mukaansa kertaakaan maininnut olevansa ainut perheelle elatusta hankkiva, vaan päinvastoin arvosti vaimonsa tutkimustyötä. Käytännön elämässä apua antoivat sekä kotiapulainen että erityisesti lapsia hoitanut äiti. Hän asui sota-aikana pitkiä aikoja tyttärensä perheen luona ollen samalla paossa Helsinkiä uhanneita pommituksia. Yksi lisäkannustin tutkimustyöhön oli vuonna 1943 myönnetty puolikas nuorille tieteenharjoittajille osoitetusta apurahasta, jolla saattoi pitkälle kattaa Joutsenon ja Helsingin välisten kirjasto- ja seminaarikäyntien junamatkat.⁶⁴

3.2 Väitteleminen

Professori Brynolf Honkasalon kannustuksen ja ystävällisyyden Anttila koki niin ikään edesauttaneen väitöskirjahanketta, ja Honkasalolta oli peräisin myös tutkimuksen aihe⁶⁵. Suostumusoppiin kuuluvan aiheensa Anttila tiivistä tutkimuksen pääotsikossa muotoon *Loukatun suostumus oikeudenvastaisuuden poistavana perusteena*. Teoksen alussa Anttila osuvasti pohti työnsä otsikkoon liittyvää epäjohdonmukaisuutta: jos suostumus poistaa teon oikeudenvastaisuuden, silloinhan ei voida puhua loukkauksesta. Anttila kuitenkin päätyi otsikoimaan työnsä nyt valitulla tavalla, mikä oli myös vakiintunut tieteisoppiin – toisin kuin esimerkiksi ehdotus ei-vielä-loukatun suostumus.⁶⁶

Joutsenossa huhtikuussa 1946 päivätyssä väitöskirjassaan Anttila asetti tehtävänsä seuraavasti:

”Loukatun suostumus on eräs niitä oikeuttamisperusteita, joista rikoslaki ei sisällä yleistä säännöstä sen käytännöllisestä merkityksestä huolimatta. Tämän oikeuttamisperusteen käyttöalan tutkimisessa saa aineellinen oikeudenvastaisuuskäsitys erittäin suuren merkityksen, voidaanpa sitä pitää suostumusopin selvittämisen perusedellytyksenä. Suostumusopissa on etsittävä vastaus kysymykseen: milloin loukatun suostumus oikeusjärjestyksen tarkoituksen mukaisesti poistaa teon oikeudenvastaisuuden? Tämä seikan selville saaminen tulee olemaan seuraavan tutkimustyön päätehtävänä.”⁶⁷

Tehtävänasettelun jälkeen tutkimus jakaantui kahdeksaan päälukuun. Niistä ensimmäisessä hän kävi lyhyesti läpi suostumusopin historiaa aina Kaksoisvirranmaasta lähtien. Toisessa osassa käsittelyn alle tulivat suostumusopin teoriat painon ollessa erityisesti saksalaisessa oikeudessa. Kolmannessa osassa Anttila purki suostumuksen käsitettä pohtien muun muas-

⁶⁴ Anttila 2003, 12–13.

⁶⁵ Anttila 2003, 14.

⁶⁶ Anttila 1946, 2.

⁶⁷ Anttila 1946, 25.

sa suostumuksen kohdetta, tarkkamääräisyyttä ja sen antajan henkilökoh-
taisia ominaisuuksia. Neljännessä luvussa kohteena oli osallisuus suostu-
musopissa, ja viidennessä suostumuksen vaikutus tekijän vahingonkor-
vausvelvollisuuteen.

Kuudennessa, erityisessä osassa hän käsitteli suostumusopin problema-
tiikkaa eri rikoslain tunnusmerkistöjen yhteydessä. Kuten myöhemmin tuon
esiin, erityisesti tässä osassa oli uudenlaista käsittelyä ja näkökulmia, jotka
ovat peräti alustaneet uusien oikeudenalojen syntyä. Seitsemännessä luvussa
Anttila toi suostumuksen rinnalle ja täydentäjäksi asiainhuollon, suostumusta
väljemmän oikeuttamisperusteen. Viimeisessä eli kahdeksannessa luvussa
hän käsitteli suostumusta vielä *de lege ferenda* -näkökulmasta päättäen tut-
kimuksensa yksityiskohtaisiin rikoslain muutosehdotuksiin.

Suostumusopin eri teorioita käsiteltyään Anttila päätyi työnsä keskeise-
nä johtopäätöksenä synteisiin, jossa oli elementtejä sekä työssään erityises-
ti seuraamastaan saksalaisesta lainopista että kotimaisen keskustelun muo-
toiluista. Suostumuksen vaikutusalan määrittelyä tuli tehdä kunkin rikok-
sen osalta erikseen Kesslerin kehittämän intressi- eli oikeushyväteorian
pohjalta. Jos tästä ei saatu riittävästi johtoa, oli oikeusjärjestyksen tarkoi-
tusta selvitettävä hyvien tapojen periaatetta ja yhteiskunnallisten velvolli-
suuksien täyttämisen teoriaa hyväksi käyttäen. Näissä molemmissa Anttila
viittasi ehkä teoksen muita osia enemmän kotimaiseen tieteisoppiin.

Suomessa hyvien tapojen käsitettä oli selvitetty erityisesti siviilioikeu-
den alalla, mutta ajatus oli Anttilan mielestä tässä yhteydessä hyvin siirret-
tävissä myös rikosoikeuteen. Objektiiivisesti tarkastellen hyvien tapojen
vastaista oikeustoimea voitiin pitää pätemättömänä siitä huolimatta, että
oikeusjärjestyksestä siitä ei yleistä säännöstä olisikaan. Honkasalon esittä-
mässä teoriassa puolestaan kiinnitettiin huomiota yksilön kykyyn täyttää
yhteiskunnalliset velvollisuutensa. Jos tämä kyky yksilöllä lakkaa tai huo-
mattavasti vähenee, siihen johtanut teko jää oikeudenvastaiseksi, vaikka
loukattu olisi siihen suostumuksensa antanutkin.⁶⁸

Väitöskirjaa oman aikansa lapsena tarkasteltaessa ehkä erityisen mielen-
kiintoista on se, miten hyvän kontrastipinnan monen kysymyksen käsittelyyn
Anttila haki tuoreessa muistissa olleesta ja monessa suhteessa äärimmäi-
syyksiä edustaneesta kansallissosialistisesta Saksasta, sen rikosoikeudesta ja
rikoslainopista. Esimerkiksi käy intressiteorian sovellus. Teorian oppi-isä
Kessler jakoi intressit julkisiin ja yksityisiin; yksilöllä tuli sen mukaan olla
oikeus luopua omista intresseistään, muttei antaa lupaa oikeushyviksi miel-
lettyjen julkisten etujen syrjäyttämiseen. Esimerkiksi Ruotsissa Johan C. W.
Thyrénin ja Suomessa Allan Serlachius-Särkilahden laatimat rikoslakiehd-
otukset rakentuivat tälle pohjalle. Kansallissosialistisen Saksan rikosoikeuden

⁶⁸ Anttila 1946, 49–50, 62–65, 68–71.

oppikirjoissa taas suostumus oikeuttamisperusteena ei antanut aihetta suurempiin pohdintoihin: yksilön ja yhteiskunnan oikeushyviä ei niiden mukaan voinut erottaa toisistaan, ja kansakunta oli ainut suojattava oikeushyvä. Valtion korkeinta valtaa käyttänyt Suuri Johtaja saattoi antaa suostumuksen valtion ja yhteiskunnan intressejä loukanneeseen tekoon.⁶⁹

* * *

Toukokuun 18. päivänä 1946 Helsingin yliopiston päärakennuksen luentosaliin kokoontui yleisöä niin runsaasti, että salista oli siirryttävä suurempaan. Ensimmäisen lainopillisesta tiedekunnasta väitelleen naisen väitöstilaisuudessa oli tietysti paikalla poikkeuksellisen paljon juuri naisia⁷⁰. Tilanteen historiallisuus noteerattiin aivan aiheellisesti, mutta itse asiassa sen painoarvo oli nähtävissä vasta vuosikymmenten jälkeen.

Seuraava suomalainen oikeustieteen naistohtori oli toukokuussa 1971 väitellyt Pirkko-Liisa Aro (myöh. Haarmann). Pohjoismaisesakin katsannossa tapaus oli huomionarvoinen. Ruotsissa ensimmäinen alan naistohtori saatiin Elsa Eschelsonista jo vuonna 1897, mutta Tanskassa tätä saatiin odottaa vuoteen 1969 ja Norjassa vuoteen 1981. Tanskan ja Norjan osalta tilannetta tosin sekoittaa se, että ensimmäinen tanskalainen oikeustieteen naisväittäjä, Agnete Weis Bentzon, puolusti työtään Oslon yliopistossa. Ensimmäinen naispuolinen ja syntyperäinen norjalainen oikeustieteen tohtori, Lucy Smith, maahan saatiin siis vasta 1980-luvun alussa.

Suomessa jo Katri Caseliusta (myöh. Hakkila) yritettiin houkutella väitöskirjan tekoon vuonna 1920. Myöhemmin hän oli tuomarisältään kuullut Antti Tulenheimon kihlakunnantuomareiden kokouksessa kertoneen, että professorikunta oli joukolla tarkastellut Katri Caseliuksen erinomaista opintomenestystä, ja he olivat valtuuttaneet dekaani Wilhelm Chydeniuksen keskustelemaan Caseliuksen kanssa opintojen jatkamisesta. Tämä keskustelu myös käytiin, mutta jatko-opintoihin Katri Caselius ei kokenut tarvetta: hänellä oli jo sekä ylempi oikeus- että hallintotutkinto ja pätevyys kaikkiin häntä kiinnostaneisiin tehtäviin. Myöhemmin Katri Hakkila arvioi, että osasyynä tähän ”kosintaan” saattoi olla Chydeniuksen kunnioitus sekä tohtorintutkintoa että Elsa Eschelsonia kohtaan.⁷¹ – Mielenkiintoista on Wilhelm Chydeniuksen mielenmuutos: hänhän oli vuonna 1906 valottanut Agnes Lundellille naisen onnentunteen lähteitä, joihin juristina toimiminen ei kuulunut.

⁶⁹ Anttila 1946, 51–52, 62–63, 72–73, 126–127, 162, 175.

⁷⁰ Honkasalo 1967, 270.

⁷¹ Winter-Mäkinen 1995, 42–49, 97–102. Elsa Eschelssonista ks. Svensson 2011.

Inkeri Anttilan vastaväittäjänä toimi ajan tavan mukaan työtä ohjannut professori, tässä tapauksessa siis Brynolf Honkasalo. Tilaisuuden avaussanoissaan hän käytti vertauskuvana ilmailun historiaa: Atlantin ylitys oli 1940-luvulla jo itsestään selvää – toisin kuin siihen aikaan (vuonna 1927), jolloin eversti Lindberg lensi mantereelta toiselle⁷².

Väitöstilaisuus venyi pitkäksi, ja Inkeri Anttila kuvasi myöhemmin jännittäneensä tilaisuutta suunnattomasti. Karonkkaa vietettiin Klaus Kurjessa. Väitöspäivänä Anttila oli kuullut yliopistolla huhun, että naisvieraat eivät kuulu tohtorikaronkkaan. Akateemisista Naisista tuttu Irma Rantavaara totesi tähän, ettei ollut koskaan kuullut mitään niin typerää. Niinpä mukana olivat avioituneista lumpeenkukista muun muassa Kielo Aura Teuvo-puolisoineen, ja Helvi ja Sauli Sipilä.

Juhlailtaa kelpasi viettää tietäen, että lastenhoito oli varmoissa käsissä. Kaksi-, seitsemän- ja kahdeksanvuotiaat lapset olivat jääneet kotiin Inkeri Anttilan äidin seuraan. Lapset saivat valita Helsingin matkan ja ison jäätelöannoksen väliltä; evakkomatkoihin kyllästyneille jäätelönystävälle päättöksenteko oli helppoa.⁷³

3.3 Aikalaishorisontin ylittänyt väitöskirja?

Vastaväittäjän ja myöhemmän ajan arvioita

Vastaväittäjän lausunto ilmestyi *Lakimiehen* vuoden 1947 ensimmäisessä numerossa, ja se jäi tuoreeltaan ainoaksi kirjallisessa muodossa löydettyväksi arvioksi⁷⁴. Honkasalo kiitti (itse ehdottamaansa) tutkimuksen aihetta samoin kuin teoksen rakennetta ja etenemisjärjestystä. Kritiikkiä hän antoi teoksen alkupuolen teoreettisen käsittelyn ohuudelle, ja suurempi perehtyneisyys esimerkiksi oikeudenvastaisuuden yleisiin periaatteisiin olisi Honkasalon mukaan estänyt myös joitakin tulkintavirheitä. Samoin kritiikkiä sai yksipuolinen perehtyminen saksalaiseen oikeuskirjallisuuteen, ranskan- ja englanninkielisen tutkimuksen jäädessä kokonaan katveeseen. Kiitosta Honkasalo sen sijaan antoi erityisesti tutkimuksen kuudennesta pääluvusta eli erityisestä osasta, missä Anttila eri rikostyypeittäin tarkasteli suostumuksen vaikutuksia. Honkasalo tiivistä johtopäätöksensä, että ”tekijän tutkijanmentaliteetista on yleensäkin sanottava, että se tuntuu paremmin soveltuvan käytännöllisten oikeuskysymysten ratkaisemiseen kuin teoreettisiin erittelyihin”.⁷⁵

⁷² Honkasalo 1967, 270–271.

⁷³ Anttila 2003, 14–15.

⁷⁴ Aikakausjulkaisuista *JFT*:ssä tai *DL*:ssä ei ollut arviota tutkimuksesta. Tutkimusta arvioitiin myöhemmin viranhakujen yhteydessä; käsittelen näitä arvioita myöhemmissä pääluvuissa.

⁷⁵ Honkasalo 1947, 118–125.

Varsinkin aihepiiriin ennestään perehtymätön lukija kiinnittää huomiota kirjoittamisen selkeyteen, mihin tekijä oli selkeästi myös panostanut muun muassa tarkastuttamalla toisella henkilöllä väitöskirjan kieliasun⁷⁶. Honkasalon mielestä tämä ilmaisuun panostaminen johti kuitenkin siihen, että täsmällisyys ja esityksen loogisuus useinkin kärsivät⁷⁷.

Verrattaessa vastaväittäjän lausuntoa Anttilan väitöskirjan myöhempiin arvioihin johtuu miettimään, oliko työssä siinä määrin uudentyypistä painotusta ja tyyliä, että Honkasalo ei tätä ”kulttuurieroa” aivan pystynyt ylittämään. Näin käy ehkä erityisen helposti silloin, jos tekijän kirjoitustyyli poikkeaa lukijan omasta tai perinteiseksi vakiintuneesta tyylistä: silloin jo teksti sinällään voi aiheuttaa vierastusta, jonka läpi sisältöäkin helposti arvioidaan.

Ehkä hiukan tämänkaltaisesti Honkasalon lausunnosta ajatteli myös Eero Backman kirjoittaessaan, että ”viimeistelyn puutteisiin aikanaan kohdistunut arvostelu oli perusteltua, mutta kokonaisuuteen nähden liiallista”. Suostumusopin teorian esittelyyn väitöskirjassa jäi Backmaninkin mielestä epämääräisyyttä, mutta sitä hän ei kuitenkaan pitänyt minään poikkeuksena rikoslainopin piirissä.⁷⁸

”Kulttuurieron” ylittämisen vaikeuden tekee ymmärrettävämmäksi se, että Anttilan väitöskirja sisälsi ituja, joiden seurauksia oli suorastaan mahdotonta vuonna 1946 nähdä tai hahmottaa. Nykyisen oikeudenalajaottelun kohtuullisen nuorten vesojen, urheilu-oikeuden ja lääkintä- ja bio-oikeuden, ensimmäisiä juuria voidaan perustellusti kiinnittää Anttilan väitöskirjaan.

Anttila pohti väitöskirjassaan urheilussa – esimerkiksi jalkapallossa, painissa tai nyrkkeilyssä – loukatun suostumuksella tapahtuneita ruumiillisen koskemattomuuden rikkomuksia yhtenä pahoinpitelyn erityiskysymyksenä. Esimerkiksi näitä lajeja harrastava jo osallistuessaan antaa konkreettisen, hiljaisen suostumuksen niihin pahoinpitelytekoihin, joita ottelusta tai pelistä mahdollisesti seuraa. Tämän voitiin katsoa pätevän ainoastaan kohtuullisen vähäisiin vammoihin, ei vaikeaan vammaan tai peräti kuolemaan. Edellytykseksi lisäksi oli asetettava, että loukkaukset kuuluivat tavanomaiseen ottelun tai pelin kulkuun. Koululiikunnan Anttila hahmotti yhteiskunnan harjoittamaksi ”pakkoterveydenhoidoksi”, johon koululaisten piti alistua, ja koululiikunnan piirissä syntyvät lievät vammat oli syytä mieltää tämän kehikon kautta.⁷⁹

Urheilu-oikeus oikeudenalana alkoi Suomessa kehittyä 1990-luvulla. Reilut kuusi vuosikymmentä Inkeri Anttilan jälkeen väitellyt Essi Kinnunen pohti tutkimuksessaan, voisiko Inkeri Anttilaa kutsua suomalaisen ur-

⁷⁶ Anttila 1946, V (Alkulause): tekijä kiittää käsikirjoituksen kieliasun tarkastanutta maisteri Sirkka Rapolaa.

⁷⁷ Honkasalo 1947, 120.

⁷⁸ Backman 1992, 316–317 (sit. 317).

⁷⁹ Anttila 1946, 148–149.

heiluoikeuden äidiksi – juuri Anttilan väitöskirjan sinänsä vain muutamien sivujen perusteella. Kinnunen päätyi vastaamaan myöntävästi, mutta ensisijaisin syy ei ollut se, että Anttila oli jo 1940-luvun puolivälissä ylipäättään tunnistanut käsittelemänsä problematiikan ulottuvuudet urheilun maailmassa⁸⁰. Urheiluoikeuden äitiyden ”tunnustamisprosessissa” olennaisempaa Kinnuselle oli, että Anttila työssään tunnisti urheilun tietynlaisen autonomisen aseman sekä urheilun itsesäätelyn merkityksen osana oikeudellista argumentointia.⁸¹

Lääkintäoikeuden kehittyminen omaksi oikeudenalakseen sijoittuu niin ikään 1990-luvulle, mutta senkin ainesosia oli jo Anttilan väitöskirjassa⁸². Tämän tieteenalan kotimaisessa varhaishistoriassa Inkeri Anttilan kontribuutiot 1940-luvulta tulevat vielä urheiluoikeutta selvemmin näkyville, sillä tähän problematiikkaan liittyviä kysymyksiä Anttila käsiteli myös kahdessa *Lakimieheissä* julkaistussa artikkelissaan, jotka samalla olivat hänen ensimmäiset tieteelliset julkaisunsa⁸³. Ne eivät myöskään jääneet hänen ainoiksi lääkitäoikeuden alueelle laskettaviksi artikkeleikseen⁸⁴.

Inkeri Anttilan väitöskirjasta on vielä lopuksi syytä panna merille sen ajankohdalle uudet avaukset rikosoikeuden yleisten oppien kehityksessä. Ari-Matti Nuutila löytää niitä suorastaan listaksi asti: hänen mielestään Anttila ajatteli modernisti muun muassa rikoslain yleisen ja erityisen osan läheisestä keskinäisyydestä, teleologisesta tulkintametodista sekä vaarannetun suostumuksesta. Viimeksi mainitun Nuutila arvioi olleen ”aikanaan epäilemättä rohkea keskustelunavaus”. Honkasalo sen sijaan rajasi lausuntonsa enemmän perinteisiin ja erityisesti tahallisia seurausrikoksia koskeviin kysymyksiin, eivätkä Anttilan uudet näkökulmat välittyneet myöhemmin myöskään Honkasalon rikosoikeuden oppikirjoihin.⁸⁵

⁸⁰ Tämänkin tunnistaminen on tosin aivan aiheellista noteerata: Ari-Matti Nuutila (1996, 213) toteaa, että tällainen kysymyksen paikantaminen oli harvinaista vielä 1940-luvulla, ja kansainvälisessäkin keskustelussa vasta 1970-luvulla kiinnitettiin huomiota samoihin kysymyksiin kuin Anttila jo vuosikymmeniä aikaisemmin.

⁸¹ Kinnunen 2012, 111–113. Ks. myös Halila 2005, 24–25 (erit. av. 13, s. 25); Matikkala 1996. Kuten Halila (2005, 29) toteaa, Essi Kinnusen työt ovat puolestaan jatkaneet nykyajassa Inkeri Anttilaa kiinnostaneita kehittäjiä: ”Kinnunen tavallaan jatkaa tutkijana siitä, mihin Anttilan väitöskirja päättyi: loukatun suostumuksesta siirrytään keskustelemaan sosiaaliadekvanssista ja sallitusta riskinotosta”.

⁸² Lahti 2012, 247–248.

⁸³ Anttila 1944; Anttila 1945.

⁸⁴ Esimerkiksi Anttila 1949; Anttila 1963.

⁸⁵ Nuutila 1996, 203–204 (erit. alaviite 2), 208–209, 215. – Siinä missä Essi Kinnusen voi sanoa jatkaneen Anttilaa kiinnostaneita teemoja urheiluoikeuden piirissä, on Vilja Hahto (2004) jatkanut ja käsitellyt nykypäivän kontekstissa Anttilan väitöskirjan leimallisesti rikoslainopillisia teemoja, ja suunnannut käsittelyään myös vahvasti vahingonkorvausta koskeviin kysymyksiin.

4 Yhteiskunnallisen Korkeakoulun kautta vankeinhoitoalalle: näköala käytäntöön ja kriminaalipolitiikan seurauksiin (vuodet 1947–1958)

Anttiloiden viisihenkinen perhe muutti Helsinkiin vuonna 1947 Sulo Anttilan saatua apulaislääkärin viran Laakson sairaalasta⁸⁶. Samana vuonna Inkeri Anttilasta tuli rikos- ja prosessioikeuden apulaisen viran hoitaja. Katsottaessa Anttilan elämää tästä kymmenisen vuotta eteenpäin sen ammatilliseen kulkuun mahtui paljon. Omat piirteensä sille antoivat erikoisiksikin kääntyneet kokemukset viranhauista ja joutuminen osalliseksi vankeinhoitoa koskeneeseen julkiseen polemiikkiin. Positiiviselta puolelta löytyy viiden monografian⁸⁷ lisäksi avartuvaa ammattitaitoa sekä yliopiston ulkopuolelle sijoittumisen että kansainvälisten yhteyksien viriämisen kautta.

4.1 Rikos- ja prosessioikeuden apulaisen virantäyttö 1948: esimerkki oikeustiedenäkemysten yhteentörmäyksestä

Inkeri Anttila hoiti rikos- ja prosessioikeuden apulaisen – nykykielellä apulaisprofessorin – virkaa heinäkuun 1947 alusta vuoden 1948 joulukuun loppuun⁸⁸. Tänä aikana oli meneillään saman viran täyttöprosessi, ja hakijoina olivat Anttila ja Niilo Salovaara⁸⁹. Heille myönnetty pätevyitysmisaika kului loppuun keväällä 1948, ja huhtikuun lopussa Anttila piti koeluennon otsikolla *Laiminlyöntirikoksista*⁹⁰. Asiantuntijoiksi virantäyttöön valittiin professorit Aatos Alanen ja Bo Palmgren sekä oikeusneuvos Paavo Kekomäki.⁹¹

Marraskuussa päästiin avaamaan lausunnot suljetuista kuoristaan. Kumpikin hakijoista sai kovaa palautetta, ja asiantuntijoista kriittisimmin Anttilan töihin suhtautui Kekomäki⁹². Anttilan väitöskirja oli hänen mu-

⁸⁶ Anttila Sulo (2004), 115.

⁸⁷ *Varsinaisesta epärehellisyysrikoksesta RL 38 luvun 1 §:n mukaan* (1948); *Nuori lainrikkaja* (1952); *Vankeinhoidon perusteet* (1954); *Alaikäisiin kohdistuneet siveellisyysrikokset ja niiden tekijät* (1956); *Välillinen tekeminen* (1958).

⁸⁸ Ote Inkeri Anttilan nimikirjasta Helsingin yliopistossa, päivätty 15.11.1957 (Anttilan 21.11.1957 rikosoikeuden professuuria varten jättämän hakemuksen liitteinä). Rikosoikeuden professuurin virantäyttöä (1960) koskevat asiakirjat, HYKA.

⁸⁹ Niilo Salovaara (1902–1977) väitteli vuonna 1948 teoksella *Rikoksen yrityksestä erityisesti ns. kelvotonta yritystä silmällä pitäen*, vastaväittäjänään Bruno A. Salmiala (Oikeustiede Suomessa 1900–2000, 1998, 433).

⁹⁰ Otteita Helsingin yliopiston Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirjoista vuodelta 1949 liittyen Inkeri Anttilan nimittämiseen rikosoikeuden dosentiksi, pöytäkirja 28.1.1949 (6 §), HYKA.

⁹¹ Helsingin yliopiston Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirjat 30.4.1948 (10 §) ja 7.5.1948 (4 §), HYKA.

⁹² Kekomäki oli väitellyt vuonna 1933 tutkimuksella *Ammattimaisten ja tavanomaisten rikosten käsitteestä*.

kaansa kerännyt huomiota lähinnä siksi, että se oli ensimmäinen naisen tekemä lakitieteellinen väitöskirja Suomessa, ja ”jo väitöstilaisuudessa saatettiin todeta, ettei tarkastettavaksi esitetty teos ollut laadultaan mikään erikoinen”. Vastaväittäjän tapaan Kekomäki kritisoi alkupuolen oikeudenvastaisuusopin käsittelyn ohuutta, ja kiinteän pohjan puuttumisen vuoksi tarkkaavaisella lukijalla oli Kekomäen mielestä koko ajan tunne, että ”teos ei ilmennä mitään erikoisen syvällistä tietämystä”. Kekomäki huomasi kirjoittamisen olevan Anttilalle helppoa, mutta valitti hänen tämän johdosta harjoittavan tiedettä ”kevyeen, tekisi mieli sanoa, sanomalehtimiestyyliin”.⁹³

Tunnustusta Anttila sai kuitenkin tässäkin yhteydessä väitöskirjan erityisiä rikoksia koskevasta osuudesta. Vaikka hänen pätevyytymisajan kuluessa tekemänsä tutkimus *Varsinaisesta epärehellisyysrikoksesta RL 38 luvun 1 §:n mukaan*⁹⁴ (1948) kärsikin kiireen tuomista ongelmista, Kekomäen arvion mukaan sekin osoitti ”varteen otettavaa kykyä juriidisten ongelmien ratkaisemisessa”. Anttilan artikkeleille Kekomäki ei arvioinnissa juuri antanut painoa, ja osa niistä oli hyvinkin päällekkäisiä väitöskirjan kanssa. Sen sijaan lectio praecursoriana esitetyn ja *Lakimieheissä* julkaistun artikkelin *Tieteeseen ja taiteeseen kohdistuvan kritiikin oikeudellinen luonne*⁹⁵ aiheetta hän piti mielenkiintoisena ja kokoonpanoa onnistuneena.⁹⁶

Vaikka Anttila Kekomäen mielestä jäikin kilpahakijaansa jälkeen muun muassa kirjoittamisen tarkkuudessa, teoreettisessa syvyydessä ja perusteellisuudessa, antoi hän kuitenkin tunnustusta kirjoittaen:

--- ”täytyy myöntää, että hän on nuoresta iästään huolimatta tieteen harjoittajanakin aikaansaanut paljon, jopa hämmästyttävän paljon, kun kaikki olosuhteet otetaan huomioon.”

Salovaaraa Kekomäki ei sinänsä pitänyt ylivoimaisena Anttilaan nähden, pikemminkin hakijat olivat lähes tasaväkisiä, mutta heidän välillään ollut ero oli kuitenkin merkityksellinen. Apulaisen viran pätevyys ehdot oli määriteltä dosenttia väljemmin; jos apulaiselta odotettiin – kuten Kekomäen mielestä piti – suurempaa pätevyyttä kuin dosentilta, hakijoista ainoastaan Salovaara oli pätevä, Kekomäestä hänkin tosin epäillen.⁹⁷

⁹³ Otteita Helsingin yliopiston Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirjoista vuodelta 1948 liittyen rikos- ja prosessioikeuden apulaisen viran täyttöön, pöytäkirja 5.11.1948 (11 §), 17, 21 (I sit. 17, II sit. 21), HYKA.

⁹⁴ Arvostelun teoksesta julkaisi *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* (Honkasalo 1950b). Kotimaisissa aikakausjulkaisuissa (*LM, JFT, DL*) teosta ei noteerattu.

⁹⁵ Anttila 1947.

⁹⁶ Otteita Helsingin yliopiston Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirjoista vuodelta 1948 liittyen rikos- ja prosessioikeuden apulaisen viran täyttöön, pöytäkirja 5.11.1948 (11 §), 19–20 (sitaatit 19), HYKA.

⁹⁷ Otteita Helsingin yliopiston Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirjoista vuodelta 1948 liittyen rikos- ja prosessioikeuden apulaisen viran täyttöön, pöytäkirja 5.11.1948 (11 §), 21, 24, 31–32 (sitaatti 31), HYKA.

Rikosoikeudellisella teoksella hätävarjelusta aikoinaan väitellyt roomalaisen oikeuden ja kansainvälisen yksityisoikeuden sekä lainopin ensyklopedian professori Aatos Alanen⁹⁸ oli Kekomäen kanssa samaa mieltä sekä hakijoiden paremmuusjärjestyksestä että sen syistä. Erityisesti Alanen tähdensi Salovaaran harrastamien rikosoikeuden yleisten oppien olevan tutkimuskohteina erinäisiä rikoksia haastavampia. Hän kuitenkin piti Anttilan väitöskirjan aihetta hyvänä muun muassa siksi, että se tarjosi mielenkiintoisia kohteita myös yleisiin oppeihin nähden. Toisaalta hän piti perusteltuna määritellä suostumuksen vaikutusala ennen kaikkea rikostyyppikohtaisesti, mikä puolestaan siirsi tutkimuksen painopisteen juuri erityiseen osaan. Siinä sekä pätevyitymisaikana kirjoittamassaan monografiassa Anttila oli Alasen mukaan ”osoittautunut melkoisen taitavaksi erinäisten rikosten alaan kuuluvain probleemien selvittelijäksi”.⁹⁹

Asiantuntijoista kolmas, rikos- ja prosessioikeuden ruotsinkielinen professori Bo Palmgren, ruoti hakijoiden tuotantoa ylivoimaisesti perusteellisimmin. Tälläkin kertaa molemmat saivat kovaa kritiikkiä. Salovaaran väitöskirjan teoreettiselle pohjalle Palmgren ei suostunut antamaan suurtakaan arvoa; varkausmonografia puolestaan oli muodollisen pätevyyden osoittamiseksi hätäisesti kokoonpantu esitys, missä harhaanjohtava otsikko sai täydennyksekseen epäonnistuneen disposition. Anttilan väitöskirjaa hän kritisoi siitä, että siinä marssitettiin esiin erilaisia kysymyksiä ilman kunnollista paneutumista, ja työn historiallista osuutta epäasianmukaisine lähteineen Palmgren piti tutkimukselle vakavana miinuksena.¹⁰⁰

Kun Palmgren hiukan yli viisikymmensivuisesta lausunnostaan omisti kaksikymmentä sivua Anttilan tutkimuksissaan käsittelemien käsitysten oikomiseen ja tarkentamiseen Salovaaran saatua osakseen tätä ruotimista vain neljän sivun verran, saattaa lukija yllättyä tämän jälkeen esitetystä lausunnon johtopäätöksestä: Kekomäestä ja Alasesta poiketen Palmgren asetti Anttilan Salovaaran edelle. Siinä missä Anttilan tuotannossa suunta oli ollut ylöspäin – epärehellisyysrikoksia koskeva monografia oli parempi kuin väitöskirja – Salovaaran väitöskirja sai jatkokseen heikon tutkimuksen varkausrikoksista. Salovaara sai lähtökohtaisesti etumatkaa Anttilaa suuremmalla perusteellisuudella ja lukeneisuudella, mutta varsinkin väitöskirjassa liian korkealle viritetty teoreettisuus ei Palmgrenin mielestä kestänyt käytännön oikeustapauksilla koeponnistamista, vaan johtopäätökset jäivät todellisuudelle vieraiksi.

⁹⁸ Aarnio – Tolonen 1998, 177, 179.

⁹⁹ Otteita Helsingin yliopiston Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirjoista vuodelta 1948 liittyen rikos- ja prosessioikeuden apulaisen viran täyttöön, pöytäkirja 5.11.1948 (11 §), 2, 4, 8, 15, 27, 31–32 (sitaatti 8), HYKA.

¹⁰⁰ Otteita Helsingin yliopiston Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirjoista vuodelta 1948 liittyen rikos- ja prosessioikeuden apulaisen viran täyttöön, pöytäkirja 5.11.1948 (11 §), 41–43, HYKA.

Palmgren ei osoittanut lausuntoaan pelkästään hakijoille, vaan kriittinen sanoma osoitti myös rikosoikeuden istuviin professoreihin Honkasaloon ja Salmialaan, ja ylipäänsä kotimaiseen oikeustieteeseen. Palmgren totesi hakijoiden tuotannon ilmentäneen rikosoikeudessa(kin) vallalla ollutta käsittelainoppia ja sen metodeita. Hakijat olivat soveltaneet sitä ilman kritiikkiä huomaamatta käsitelainopin kyvyttömyyttä ratkaista elävän elämän ongelmia. Töiden heikkouksista osan tosin saattoi antaa anteeksi, tekijät kun eivät Palmgrenin mielestä olleet saaneet riittävää ohjausta tutkimustyöhön ja valintojensa kyseenalaistamiseen.

Ratkaisevaksi tekijäksi Palmgrenin arviossa nousikin hakijoiden valmius käsitelainopillisen otteen sijasta suunnata tutkimustaan niin, että se ottaisi tehtäväkseen ratkaista todellisen elämän oikeudellisia ongelmia kotimaisen positiivisen oikeuden pohjalta ilman itseisarvoista teoretisointia. Anttilan tuotanto kattoi Palmgrenin mielestä suuremman alan rikosoikeuden kenttää kuin Salovaaran työt, sen lisäksi väitöskirjan jälkeinen monografia käänsi myös tuotannon määrällisen vertailun Anttilan hyväksi. Mutta ennen kaikkea Palmgren halusi asettaa edelle tutkijan, joka pääasiassa suuntautui käytännöllisten kysymysten analysointiin:

”Käsitykseni on, että vain konkreettisesti suuntautunut tutkimus voi viedä rikosoikeustiedettämme eteenpäin. Se on tuomittu polkemaan paikoillaan, jos ihaillaan ja kannustetaan tekemään tohtori Salovaaran väitöskirjan kaltaisia tutkimuksia, missä suureen rooliin kohotetut teoriat jättävät pääasian varjoonsa.”¹⁰¹

Bo Palmgren päätyi siis vähintään kahdessa suhteessa päinvastaiseen johtopäätökseen kuin Paavo Kekomäki ja Aatos Alanen. Hän paitsi asetti hakijat toiseen järjestykseen, myös arvioi erityisistä rikoksista lähtevän ja konkreettista soveltamiskäytäntöä palvelevan tarkastelun yleisten oppien analysoinnin ja teoretisoinnin edelle.

Asia pantiin kahdeksi viikoksi pöydälle, ja marraskuun 19. päivänä 1948 pidetyssä lainopillisen tiedekunnan kokouksessa Niilo Salovaaraa ohjannut ja vastaväittänyt Bruno A. Salmiala kävi vastahyökkäykseen Palmgrenin lausuntoa vastaan. Salmiala ei pystynyt tai halunnut peitellä henkilökohtaista närkästymistään:

”Professori Palmgren, joka ei ole julkaissut ainoatakaan tutkimusta varsinaisen rikosoikeuden alalta – sivuutan hänen muutamia detaljikysymyksiä käsittelevät artikkelinsa, joissa ei ole edes kosketeltu rikosoikeuden yleisiin oppeihin kuuluvia peruskysymyksiä – julistaa täysin arvottomaksi Suomessa tähän asti suoritettua työtä ja sen tu-

¹⁰¹ Otteita Helsingin yliopiston Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirjoista vuodelta 1948 liittyen rikos- ja prosessioikeuden apulaisen viran täyttöön, pöytäkirja 5.11.1948 (11 §), 47–67, 82–84 (sitaatti 84, käännös PM), HYKA.

lokset rikosoikeudellisen tieteen alalla. Hän näyttää pitävän suurena virheenä sitä, että tiede metodisesti rakentaa käsitteiden pohjalle. Saksalainen rikosoikeustiede, joka kiistämättömästi on kohottanut rikosoikeudellisen tutkimuksen todelliseksi tieteenksi, tuntuu olevan prof. Palmgrenin mielestä arvotonta. Ne, jotka ovat ottaneet vaikutteita saksalaisesta käsitteistä metodikassaan ja systematiikassaan käyttävästä tieteestä, ovat professori Palmgrenin mukaan sen vuoksi tieteellisesti kokonaan väärällä pohjalla.”

Salmialan pöytäkirjaan kirjauttaman puheenvuoron jälkeen ensimmäisessä äänestyksessä todettiin molemmat hakijat päteviksi hakemaansa virkaan. Sen jälkeen kaikki kokouksessa paikalla olleet professorit asettivat Niilo Salovaaran ensimmäiselle ja Inkeri Anttilan toiselle sijalle.¹⁰²

Viikon päästä äänestämään asiasta pääsivät myös kaksi edellisestä kokouksesta pois ollutta professoria. Heistä finanssioikeuden professori Aarne Rekola yhtyi enemmistön kantaan, sen sijaan siviilioikeuden ruotsinkielinen professori Erik af Hällström asetti Anttilan Salovaaran edelle. Salovaara tuli valituksi virkaan kuudellatoista äänellä yhtä vastaan.¹⁰³

Tässä virantäytössä erityisesti Bo Palmgrenin ja Bruno A. Salmialan välinen näkemysero kuvastaa hyvin, miten erilaiset oikeustieteelliset orientaatiot vaikuttivat hakijoiden arviointiin. Eero Backman kuvaa ajankohdan suomalaiskansallista oikeustutkimusta pitkälti suomeksi kirjoitetuksi saksalaiseksi käsittekonstruktivismiksi. Ruotsinkielisen Palmgrenin viiteryhmiä oli paremminkin pohjoismainen oikeustraditio, ja hän aktiivisesti omaksui käsitelainoppia vieroksuneita ja haastaneita ajattelumalleja erityisesti Ruotsista. Sama luonnehdinta sopii ainoana Anttilan valitsemisen puolesta äänestäneeseen af Hällströmiin¹⁰⁴. Palmgrenin tuotannolle ominaista oli tarttua johonkin ajankohtaiseen laintulkinnalliseen kysymykseen, johon usein liittyi oikeusturvaongelmia ja tarvetta kehittää lainsäädäntöä.

Backman tiivistää rikoslainoppineista juuri Salmialan suhtautuneen kielteisimmin oikeustieteen uusiin virtauksiin, kuten siviilioikeustutkimukseen ja analyttiseen oikeusteoriaan. Kun Palmgrenin asennoituminen näitä kohtaan puolestaan oli myönteisintä,¹⁰⁵ ei ihme, että myös tässä yhteydessä he päätyivät täsmälleen päinvastaisiin kantoihin.

¹⁰² Otteita Helsingin yliopiston Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirjoista vuodelta 1948 liittyen rikos- ja prosessioikeuden apulaisen viran täyttöön, pöytäkirja 19.11.1948 (4 §), 85–88 (sitaatti 86–87), HYKA.

¹⁰³ Otteita Helsingin yliopiston Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirjoista vuodelta 1948 liittyen rikos- ja prosessioikeuden apulaisen viran täyttöön, pöytäkirja 26.11.1948 (1 §), 88–90, HYKA.

¹⁰⁴ *Oikeustiede Suomessa 1900–2000*, 172, 226, 291–292.

¹⁰⁵ Backman 1992, 329–333.

4.2 Jäsenyys nuorisorikoslainsäädännön kehittämiskomiteassa – ensimmäinen askel tutkimuksen ja päätöksenteon vuorovaikutukseen

Komitean tausta ja muodostaminen

Hakijoiden tieteelliseen toimintaan rajautuen Bo Palmgren ei viitannut lausunnossaan siihen, että Anttila oli jo mukana tuottamassa juuri sellaista käytäntöön vaikuttavaa ja sovellettavaa tietoa, mitä hän oikeustieteeltä peräänkuulutti. Palmgren saattoi kuitenkin arvioida Anttilan kehityskelpoisuutta Salovaaraan verrattuna myös lainvalmisteluun osallistumisen kautta, Anttila kun oli pyydetty vuonna 1947 aloittaneen nuorisorikoslakikomitean sihteeriksi.

Nuoria rikoksenteekijöitä koskevaa lainsäädäntöä oli uusittu vasta 1940-luvun alussa. Laki nuorista rikoksenteekijöistä (262/1940) annettiin touko-kuussa 1940, ja voimaan se tuli vuoden 1943 alusta. Jo muutaman vuoden soveltamiskokemuksen jälkeen vankilaoikeus teki oikeusministerinä tuolloin toimineelle ja SKDL:ää edustaneelle Eino Pekkalalle aloitteen komitean asettamisesta tarkistamaan lainsäädäntöä.

Vankilaoikeus piti lakia toimivana siinä suhteessa, että se oli onnistunut tavoitteessaan estää nuoria rikoksenteekijöitä joutumasta vankilan vahingolliseen ilmapiiriin. Tähän oli päästy sekä syyttämättä tai tuomitsematta jättämisellä että erityisesti ehdollisilla tuomioilla, joiden oheen oli järjestetty valvontaa.

Lain toinen päätavoite – turvata nuorille rikoksenteekijöille riittävän pitkä ja tehokas kasvatus ja opetus – ei sen sijaan vankilaoikeuden mukaan ollut toteutunut. Laissa tätä tavoitetta tukemaan asetettiin mahdollisuus tuomita rangaistusaika epämääräisenä, mutta käytännössä menettely oli vankilaoikeuden mukaan johtanut epäjohtonmukaisuuksiin ja kohtuuttomuuksiin. Laista aiheutuneet ongelmat olivat sekä menettelyllisiä että sisällöllisiä.

Menettelyn osalta ongelmalliseksi koettiin muun muassa seuraamuksen ja sen täytäntöönpanon erillisyyden. Nuoren vapausrangaistuksen määräsi tuomitseva oikeusaste, joka oli nuoren ja tämän vanhempien kanssa jonkinlaisessa kosketuksessa. Nuorelle täysin etäiseksi jäänyt vankilaoikeus sen sijaan päätti rangaistuksen täytäntöönpanotavasta ja lisärangaistuksesta, mikä saattoi johtaa tuomioistuimen alun perin määräämään vapausrangaistusajan moninkertaistumiseenkin.

Laissa nuorista rikoksenteekijöistä nimittäin määrättiin, että kaikki vähintään kuuden kuukauden ja enintään neljän vuoden vapausrangaistukseen tuomitut nuoret rikoksenteekijät oli toimitettava vankilaoikeuden tai sen määräämän henkilön tutkittavaksi (14 §). Vankilaoikeuden tuli puolestaan päättää, oliko tuomittu kehityskykyinen, opetuksen ja kasvatuksen tarpees-

sa, jolloin hänet osoitettiin nuorisovankilaan (15 §, 16 §). Tällöin vankeusrangaistukseen tuomitun rangaistusaikaa lisättiin yhdellä ja kuritushuone-
rangaistukseen tuomitun rangaistusta kahdella vuodella (17 §). Jos vapaus-
rangaistuksen täytäntöönpano tapahtui nuorisovankilan sijasta tavallisessa
kuritushuoneessa tai vankilassa, mitään vastaavaa pidennystä ei tuomiois-
tuimen määräämään vapaudenmenetyksikään tehty.

Toinen kohtuuttomuus liittyi nuorisovankilassa suoritettaviksi määrät-
tyjen vapausrangaistusten kaavamaiseen pidentymiseen. Vankilaoikeuden
esimerkkitapaus oli havainnollinen:

”Niinpä esim. 6 kk:n kuritushuonerangaistukseen tuomittu on pidet-
tävä nuorisovankilassa 2 v. 6 kk., mutta 1 v. vankeuteen tuomittu
vain 2 v. vaikka jälkimmäinen yleisen oikeuden tuomitsema rangais-
tus on katsottava ankarammaksi.”

Erityisen ongelmallista oli nuorisovankilaan määrätyn rangaistusajan pi-
dentymisen huomioiminen myöhemmin rikoksen uusimistilanteessa ja
jäännösrangaistusta määriteltäessä. Siinäkin erotus ensimmäisen vapaus-
rangaistuksen mukaan – vankeutta vaiko kuritushuonetta – johti ajallisesti
hyvin erilaisiin lopputuloksiin.

Todettujen ongelmien poistaminen vaati vankilaoikeuden mielestä pe-
rinpohjaista valmistelua, pienillä yksittäiskorjauksilla ei tyydyttävään lop-
putulokseen päästäisi. Siksi vankilaoikeus alisti oikeusministerin harkitta-
vaksi, josko nuoria rikoksentekejiä koskevaa lainsäädäntöä tarkastamaan
tulisi asettaa komitea. Sitä koskevan kirjeen allekirjoittivat toukokuussa
1947 vankilaoikeuden jäsenet, puheenjohtaja oikeusneuvos Heikki Tauleri,
vankeinhoitolaitoksen ylijohdaja Valentin Soine, juuri edellisenä vuonna
nuorisorikollisuudesta väitellyt mielitautiopin professori Martti Kaila¹⁰⁶ ja
sosiaaliministeriön köyhäinhoidon ylitarkastaja Paavo Mustala, joka
aiemmin oli työskennellyt vankeinhoidontarkastajana^{107, 108}

Pitkälti samalla joukolla perustettiin nuorisorikoslakikomitea, mutta
Mustalan sijaan komiteaan tuli Toivo Karppinen. Oikeusministeri Pekkalan
ehdotuksesta nimitetty Karppinen oli kommunistisen nuorisojärjestön siht-
teeri. Ylijohdaja Soine olisi halunnut mukaan joko Brynolf Honkasalon tai

¹⁰⁶ Kaila toimi vuosina 1935–1947 myös oikeusministeriön vankeinhoito-osaston psykiatrina.
Kansallisbiografia / Kaila, Martti / Achté 2002.

¹⁰⁷ Nuorteva 1989, 122.

¹⁰⁸ Vankilaoikeuden kirje oikeusministerille, päivätty 10.5.1947 (jäljennös). Oikeusministeriön
vankeinhoito-osaston arkisto, Komiteita koskevat asiakirjat (Hva:1), Nuorisorikoslakikomitean
asiakirjat 1947–1950, KA (sitaatti kirjejäljennöksen sivulta 6). – Vankilaoikeus oli perustettu
vuonna 1932 vaarallisia rikoksenuusijoita koskevan lainsäädännön yhteydessä. Sen jäsenistöön
kuuluvat vankeinhoitolaitoksen päällikkö ja kolme muuta jäsentä, jotka tasavallan presidentti
nimitti viideksi vuodeksi kerrallaan. Yhdellä näistä tuli olla tuomarikokemusta, ja yhden jäsenen
tuli olla mielisairaanhoitoon perehtynyt lääkäri. *Suomen Kriminologistiikastuksen XVI vuosikirja*
1950–1951 (1953), 29 (Heikki Taulerin puheenvuoro).

Bruno Salmialan, aikakauden nimekkäimmät rikosoikeusoppineet, mutta Tauleri ja Kaila eivät Soineen mukaan suostuneet työskentelemään heistä kummankaan kanssa. Tämän jälkeen komiteaan mukaan ja sihteerin työhön päätettiin pyytää Inkeri Anttila.¹⁰⁹

Komitean työskentelytapa – kurotus empiriaa, ammattilaisten asiantuntemusta ja poikkihallinnollista otetta kohti

Komitea oli jättämänsä arkistomateriaalin perusteella erityisen kiinnostunut kuulemaan, millaisia kokemuksia ja käsityksiä vapausrangaistuksia toimeenpanevilla viranomaisilla asiasta oli. Tämä tieto oli alustanut jo vankilaoikeuden aloitettakin, sen tekijöillä kun oli muun muassa käytettävissään Keravan nuorisovankilan johtajan, filosofian tohtori Veikko Virtasen¹¹⁰ laatima muistio. Se toi esiin runsaasti silloisten menettelytapojen ongelmakohtia ja myös parannusehdotuksia.

Virtasen muistiossa – kuten epäilemättä ajanjaksolla muutenkin – nuorisorikollisuus hahmotettiin jokseenkin yksinomaan poikia koskevaksi ongelmaksi. Silloisessa menettelyssä nämä pojat jaettiin käytännössä huonoihin ja hyviin. ”Huonot pojat”, joiden vankilaoikeus määritteli olevan opetuksen ja kasvatuksen tarpeessa, määrättiin nuorisovankilaan. ”Hyvät pojat”, joiden ei teostaan huolimatta katsottu omaavan rikollisia taipumuksia, sijoitettiin yleiseen vankilaan. Tämä luonnollisesti väritti suhtautumista nuorisovankilaan negatiivisesti ja vaikeutti sille asetettuihin kasvatuksellisiin päämääriin pääsemistä. Se myös leimasi nuoria, kuten Virtanen totesi Hans Falladan sanoin: ”joka kerran keksitään, sitä aina epäillään”. Toiselta puolen tavallisissa vankiloissa nuoria eristettiin aikuisista vangeista, joille varattiin parhaat ammatillisen toiminnan ja ansiotulojen mahdollisuudet. Nuoret saivat vankiloissa kokea olevansa liikana painolastina. Jos ajatukseksi oli varata nuorille rikoksentehtäville lempeämpi kohtelu kuin vanhemmille, näytti täytöntöönpanon toteutus johtavan juurikin päinvastaiseen lopputulokseen.

Nuorten psykiatriset tutkimukset tehtiin liialla kiireellä ja väärin ajoittuen: johtopäätöksiä vedettiin entisyyden ja hetkellisten havaintojen pohjalta, ei pitkäaikaista kehitystä seuraten. Näistä tutkimuksista ei tullut suurta tukea niiden kohteille, eivätkä ne auttaneet vankilaviranomaisiakaan sen paremmin ammatinvalinnan, työsijoittelun kuin asuntoryhmittelynkään suunnittelussa. Tutkimukset tulikin Virtasen mielestä jatkossa tehdä rangaistusajan kestäessä tarkaten nuoren luonteenominaisuuksia, kehitystä

¹⁰⁹ Soine 2009, 152.

¹¹⁰ Virtanen oli väitellyt filosofian tohtoriksi vuonna 1944 tarkastetulla väitöskirjalla *Suomen vankeinhoito I, 1808–1831*.

vankijoukossa ja työssä, jolloin tutkimus palvelisi myös käytännön vankeinhoitoa. Otetta vankilan arkeen Virtanen peräsi myös vankilaoikeuteen, mihin tuli nimittää käytännön vankeinhoidon edustaja. Ennakollinen rangaistusten pidentäminen tuli lopettaa; sen tuli olla mahdollista myöhemmin, jos se näytti vankeusajan kuluessa perustellulta. Harkinnanvaraiseen ehdonalaiseen vapauteen nuoret tuli päästää aikuisten vankien tapaan, tämä toimisi kannustimena suorittaa vankeusaika hyvin.¹¹¹

Komitea oli kiinnostunut selvittämään työnsä laajempaakin kontekstia. Niinikään muistion komiteatyön hyödyksi kirjoittanut Kaarlo Helasvuo¹¹² painotti komitean lainvalmistelutyön yhteyksiä ajankohtaiseen lastensuojelulain tarkastamiseen, ja toivoikin komitealta kommentteja ja näköaloja myös lastensuojelua koskevan sääntelyn kehittämiseen. Helasvuo korosti kunnallisen huoltolautakunnan roolia: sen edustajaa tulisi niin poliisin, syyttäjän kuin tuomioistuimenkin kuulla, jolloin laajennettaisiin viranomaisten välistä yhteistyötä nuoren eduksi. Rangaistavuuden alaikäraja Helasvuo esitti ajan mittaan nostettavaksi 16 vuoteen. Sitä ennen vastaavia tuloksia oli saatavissa kehittämällä syyttämättä ja tuomitsematta jättämistä sekä ehdollisen rangaistuksen käytöllä.

Tuolloin toteutettua ”nuorisovankilalisää” Helasvuokin kritisoi kaava-
maisuudesta. Hän oli valmis antamaan vankilaoikeudelle paljon väljyyttä rangaistusajan määräämiseen tiettyyn maksimiaikaan asti. Oikeusturvaongelma ei Helasvuon mielestä ollut tässä sen suurempi kuin lastensuojelussa, missä yleisö ei ”lainkaan reagoi siihen, että huostaanottoaika on täysin epämääräinen (korkeintaan 21-vuotiaaksi)”. Nuorten kohdalla rangaistus-
aikaa harkittaessa oli pohdittava muuttujia laajalla skaalalla – alioikeuden määräämän rangaistusajan lisäksi vankilaoikeuden tuli ottaa huomioon

--- ”esim. sellainen kuin ammattiopetuksen läpiviemiseen tarvittava aika. Myöskin sellaiset seikat kuin luonteesta ja älyllisestä tasosta riippuva vastaanottavaisuus kasvatukselle ja opetukselle olisi otettava huomioon nuorisovankila-aikaa määrättäessä. Luonnollisesti vankilaoikeus lyhytaikaisen vapausrangaistuksen kohdalla olisi sidottava johonkin maksimiaikaan.”

¹¹¹ Keravan nuorisovankilan johtajan Veikko Virtasen muistio *Nuorisovankilajärjestelmä*, päivätty 2.2.1946. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto, Komiteoita koskevat asiakirjat (Hva:1), Nuorisorikoslakikomitean asiakirjat 1947–1950, KA.

¹¹² Kaarlo Helasvuon (1909–2006) vaiheista vuoteen 1947 saakka on vaikeaa saada tietoja. Joka tapauksessa hän toimi miltei koko aktiivisen työuransa ajan lastensuojelun piirissä, päävirkanaan Helsingin kaupungin nuorisohuoltajan tehtävä, mistä hän siirtyi eläkkeelle vuonna 1974 (Lahti Pirkko 2006). Lastensuojelu- ja nuorisohuoltotyön kautta törmäämiinsä ongelmiin hän paneutui tutkimuksellisin ottein myöhemmin esimerkiksi teoksessaan *Laitospoikien keskinäisestä väkivaltaisuudesta* (Helasvuo 1954). Helasvuon myöhempi kriminaalipoliittinen ajattelu saa kuvauksensa tämän vuonna 1969 ilmestyneessä teoksessa *Ken oikeutta maassa saa* (Helasvuo 1969).

Joustoa Helasvuo kaipasi erityisesti alle 18-vuotiaiden kohdalle: vankilaoikeudelle tuli antaa valta määrätä alaikäinen nuori valtion kasvatustiloihin. Tällöin seuraamus teosta siirtyisi vankeinhoidon saralta sosiaalihuollon piiriin, mikä toimisi paremmin nuorimpien rikoksentekijöiden kohdalla.¹¹³

Vankeinhoitoviraston¹¹⁴ kautta komitealle kerättiin tietoa käytännön oloista niistä kolmesta vankilasta, joissa nuoria rikoksentekijöitä oli vapausrangaistusta suorittamassa: Keravan nuorisovankilasta, Riihimäen keskusvankilasta sekä Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankilasta. Selvityksiä annettiin erityisesti päiväjärjestyksestä aikatauluineen, opetustoiminnasta, sielun- ja terveydenhoidosta, työtoiminnasta vankilan sisällä ja työssäkäynnistä vankilan ulkopuolella, ravinnosta, kirjeitse ja tapaamisin hoideista kotisuhteista, harrastusmahdollisuuksista ja vankiluokista käytännössä (kuri-, oppi-, koe- ja luottamusluokat).

Selvitykset antoivat komitealle runsaasti tietoa vankila-arjesta. Selvityksiin tehdyistä lyijykynämerkinnöistä päätellen yllätyksenä oli tullut ainakin se, että yhdessä vankiloista (Hämeenlinna) nuorille ei ollut myönnetty kotilomia lainkaan. Riihimäen keskusvankilan selonteossa tuotiin esiin, että kurinpito-ongelmien kohdalla siirtyminen puhutteluihin oli johtanut aikaisempaa menettelyä parempiin tuloksiin. Ongelmiin oli alettu puuttua vangin puhuttelun muodossa eri vartija-asteita nousten, ei aikaisempaan tapaan ongelmatilanteet suoraan johtokunnan käsittelyyn vieden.

Komitea sai varsin yksityiskohtaistakin tietoa: Riihimäen keskusvankilan nuorille oli vuoden 1948 aikana tarjottu esitelmiä muun muassa otsikoilla *Miehen neuvoja nuorukaiselle*, *Mistä johtuu että tulemme takaisin vankilaan*, *Miten usko muuttaa vangin*, *Sukupuolielämä* sekä *Nuoriso ja kevät*. Keravan nuorisovankilassa oli puolestaan havaittu epäilyttävää kiinnostusta uskonasioihin:

”Raamattupiiri on kokoontunut kerran viikossa. Tietopuolisiin kysymyksiin on tällöin kiinnitetty erityistä huomiota. Jokainen halukas on päässyt liittymään piiriin. Pyrkijöitä olikin vuoden alkaessa n. 40. Selvää on, että moinen into ei johdu yksinomaan uskonnollisista

¹¹³ Kaarlo Helasvuon otsikoimaton muistio, päivätty 4.12.1947. Muistion lisäksi Helasvuo toimitti komitealle myös artikkelikäsitelmänsä *Aktuella frågor inom skyddsuppföstran i Finland, speciellt med avseende på anstaltsföstran av minderåriga förbrytare*. (Referat vid den fjärde nordiska kriminalvårdskonferensen i Helsingfors den 9.–11.2.1950). Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto, Komiteoita koskevat asiakirjat (Hva:1), Nuorisorikoslakikomitean asiakirjat 1947–1950, KA.

¹¹⁴ Tässä pääluvussa puhutaan sekä vankeinhoitovirastosta että vankeinhoito-osastosta. Asiallisesti ottaen kysymyksessä on sama keskusvirasto, jota nimitettiin vuosina 1936–1950 vankeinhoitovirastoksi, ja vuodesta 1950 lähtien vankeinhoito-osastoksi. Anttila 1954a, 10.

vaikuttamista. Tämän vuoksi on harkittu jonkinlaisen karsinnan toimeenpanemista raamattupiiriin pyrkijöiden kesken.”¹¹⁵

Vielä näiden selontekojen jälkeen pyydettiin joitakin lisätietoja. Erityisesti kaivattiin Riihimäen keskusvankilan johtajan Arvo Linnan näkemyksiä komitean työn avuksi. Hän korosti muun muassa progressiivijärjestelmän tehostamista nuorten vankien kohdalla. Eritoten luottoluokan vangeille tuli antaa entistä enemmän vapauksia ja vastuuta: esimerkiksi työosuusrahasta tehtävää säästöprosenttia oli nostettava, jotta vapaudessa tarvittavia varusteita oli helpompi ostaa, ja siviilivaatteiden käytön mahdollisuutta tuli edistää. Kautta vankiluokkien tuli edistää voimistelun ja urheilun harrastamista, niin sanottujen ”nuorisovuosien” käyttö tuli johdonmukaistaa, ja vankien tapaamiset tuli järjestää paljon aikaisempaa joustavammin ja perhesuhteiden säilymistä edistäen.¹¹⁶

Kotimaan kokemusten lisäksi komitea keräsi tietoa menettelyistä muualla: komitea-arkistoon sisältyy muistio ruotsalaisista 18–21-vuotiaita koskevista laitoskäytännöistä¹¹⁷. Inkeri Anttilalla oli mahdollisuus keväällä 1949 osallistua British Councilin Lontoossa järjestämille kolmiviikkoisille kursseille, joilla selostettiin Isossa-Britanniassa tehtyä nuorisorikollisuuden vastustamistyötä. Samassa yhteydessä oli mahdollista kuulla ja keskustella monen muunkin maan käytännöistä, osallistujat kursseille kun valittiin yhdeksästä eri maasta.¹¹⁸

Komitean ehdotus: pääerotukset vuoden 1940 lakiin nuorista rikoksentekijöistä

Mietinnön alkusivuja leimasivat komiteatyön aloitteenakin olleiden ongelmien läpikäynti ja nuoria koskevien vankeuskäytäntöjen lyhyt esittely¹¹⁹. Lukijalle avattiin näin sitä orientaatiota ja empiiristä pohjaa, miltä uutta lainsäädäntöä koskevat ehdotukset lähtivät liikkeelle. Millaisia ehdotuksia

¹¹⁵ Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankilan kirje Vankeinhoitovirastolle (päiväty 11.5.1949); Keravan nuorisovankilan kirje Vankeinhoitovirastolle (päiväty 10.5.1949); Riihimäen keskusvankilan kirje Vankeinhoitovirastolle (päiväty 11.5.1949). Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto, Komiteoita koskevat asiakirjat (Hva:1), Nuorisorikoslakikomitean asiakirjat 1947–1950, KA.

¹¹⁶ Riihimäen keskusvankilan johtajan Arvo Linnan kirje Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Valentin Soineelle (päiväty 13.1.1950). Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto, Komiteoita koskevat asiakirjat (Hva:1), Nuorisorikoslakikomitean asiakirjat 1947–1950, KA.

¹¹⁷ *P.M. ang. den svenska anstaltsbehandlingen av unga lagbrytare med särskild hänsyn till åldersgruppen mellan 18 och 21 år* (22 s.). Päiväty 31.10.1949, signeerattu nimikirjaimin T.L. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto, Komiteoita koskevat asiakirjat (Hva:1), Nuorisorikoslakikomitean asiakirjat 1947–1950, KA.

¹¹⁸ Inkeri Anttilan kirje Yhteiskunnallisen Korkeakoulun kanslerille, päiväty 24.4.1950; em. kirjeen liitteenä ollut prof. Brynolf Honkasalon 22.4.1950 päiväämä lausunto. Yhteiskunnallisen Korkeakoulun arkisto, Hakemukset opettajan virkoihin (Eba:2), HMA.

¹¹⁹ *KM 1950:29*, 1–3.

komitea keräämänsä aineiston ja näkemysten pohjalta sitten tulevaksi lainsäädännöksi esitti?

Rikosoikeudellisen vastuukärajan muuttamista komitea ei pitänyt perusteltuna. Tämän yhteisenä pysyneen lähtökohdan jälkeen korjattavaa lainsäädännössä oli komitean mielestä siksi paljon, että vanhan paikkaamisella ei selvittäisi. Se esittikin kokonaan uutta lakia, *lakia nuorista lainrikkajista*, voimassa olleen lain *nuoret rikoksentekijät* -ilmauksen sijaan¹²⁰. Painopisteen siirtoa etäämmälle rikoksen ja rikosoikeuden korostamisesta osoitti ennen kaikkea *syyttämättä ja tuomitsematta jättämisen mahdollisuuksien laventaminen* voimassa olleesta sääntelystä ja käytännöstä. Ruotsin, Norjan ja Tanskan lainsäädännöissä toteutetun mukaisesti ehdotettiin huomattavia laajennuksia syyttäjien ja tuomareiden toimivaltaan, kuitenkin tarkoin edellytyksin. Syyttämättäjättämispäätöksen tuli jokaisessa tapauksessa olla ylemmän syyttäviviranomaisen tehtävänä. Syytteestä luopumisen tuli olla mahdollista, jos rikoksesta ei ollut säädetty rangaistukseksi muuta kuin sakkoa, vankeutta tai korkeintaan kolmen vuoden kuritushuonerangaistus, sekä erikseen muutamista rikostunnusmerkistöistä niiden rangaistuksesta riippumatta¹²¹.

Syyttämättäjättämisen yleisenä edellytyksenä oli kuitenkin se, että *so-siaalilautakunta oli ryhtynyt tai ilmoittanut ryhtyvänsä suojelutoimenpiteisiin nuorta lainrikkajaa kohtaan*. Lisäksi oli oltava perusteltua aihetta otaksua, että nuori lainrikkaja ottaa opikseen ilman rangaistukseen tuomitsemista. Aivan vähäisten ja ymmärtämättömyydestä tai ajattelemattomuudesta johtuneiden tekojen seurauksena ei välttämättä tarvittu huolto-toimenpiteitä. Pääosin samoin perustein kuin syyttäjä syyttämättä saattoi tuomioistuimien jättää nuoren rikoksesta tuomitsematta.¹²²

Sekä syyttämättä että tuomitsematta jättämisen käyttöalan laventaminen perustui ajatukseen, että

”huoltoviranomaisten toimenpiteet ovat usein rangaistuksia tehokkaammat ja johtavat parempiin tuloksiin kasvatuksellisessa suhteessa. Lisäksi tällä menettelyllä on se etu, että nuoret lainrikkajat välttävät joutumasta rikosrekisteriin merkityiksi.”

Olennaista olikin kiinnittää huomiota näiden *suojelutoimenpiteiden laatuun ja tehokkuuteen*. Jotta suojelutoimet pääsisivät alkuun mahdollisimman suotuisasti, syyttäjien tuli viipymättä ja tuomioistuinten kahden viikon

¹²⁰ KM 1950:29, 3.

¹²¹ Näitä poikkeuksen tehneitä tunnusmerkistöjä olivat viranomaisen vastustaminen, väärä ilmianto, varkaus ja kavaltaminen. Komitea perusteli tätä sillä, että näissä teoissa olosuhteista riippuen teko voi saada törkeämmän tai lievemmän luonteen. KM 1950:29, 4.

¹²² KM 1950:29, 4–5.

määrääjassa ilmoittaa toimenpiteistään nuoren kotikunnan sosiaalilautakunnalle.¹²³

Voimassa olleessa laissakin oli toki mahdollisuus syytteestä luopumiseen, muttei säännöksiä siitä, *saattoiko syyttäjä peruuttaa tämän päätöksensä*. Ehdotuksessa syytteestä luopumisen ehdoksi asetettiin ainoastaan se, jos myöhemmin tulee ilmi nuoren *ennen* päätöksen tekoa tekemä yksi tai useampi rikos, josta syyttäjä ei sitä ennen ollut tietoinen. Sääntelyehdotus oli tässä tiukempi kuin pohjoismaisissa verrokeissa; esimerkiksi syyttämättäjättämispäätöksen *jälkeen* tehdyn rikoksen raukaiseva vaikutus tuohon päätökseen johtaisi siihen, että tämä

”saisi syytteestä luopumisen muistuttamaan jonkinlaista syyttäjäviranomaisen antamaa ehdollista rangaistustuomiota ja voisi joissakin tapauksissa merkitä nuoren henkilön kannalta sangen ikävää epävarmuuden tilaa.”¹²⁴

Toimenpiteistä luopumisen sijaan sovellettavaksi oli toki huomattavasti useammin tullut *ehdollinen rangaistustuomio*. Sen valvontaulottuvuutta komitea oli valmis korostamaan niin pitkälle, että koko *seuraamuksen tilalle juuri nuorten kohdalla ehdotettiin valvontaan saattamista*, mikä tuli kysymykseen enintään kahden vuoden vapausrangaistuksen saaneille. Tässäkin valvonnan tehokkuutta ja *välitöntä alkamista oli syytä korostaa*. Oli syytä hyödyntää sitä tietämystä ja yhteyttä, mikä on syntynyt jo rikoksen tutkinnan rinnalla tehdyssä henkilötutkinnassa, missä oli selvitetty nuoren elämänvaiheita ja ympäristöolosuhteita:

--- ”nykyisen ehdollisen rangaistustuomion tehoa [vähentää] se, että nuori rikoksentekijä aluksi tuntee pääsevänsä koko rangaistuksesta pelkällä varoituksella, ilman että hän voisi havaita mitenkään joutuneensa toiseen asemaan kuin ne, jotka eivät ole lakia rikkoneet. Myöhemmin määrättävän valvojan on vaikeata saada häneen oikea ote, jos hän on jo ehtinyt tottua siihen ajatukseen, ettei hänen tarvitse rangaistusta kärsiäkään. Erityisesti niissä, käytännössä usein esiintyvissä tapauksissa, joissa valvojaksi määrätään sama henkilö, joka aikaisemmin on suorittanut rikoksentekijästä henkilötutkinnan, on syytä välittömästi käyttää hyväksi rikoksentekijän ja henkilötutkinnan suorittaneen henkilön välille syntynyttä luottamuksellista ja kasvatuksellisesti edullista suhdetta.”¹²⁵

Valvonnan sisältöä tarkennettiin ehdotuksen 9 §:ssä, minkä mukaan oikeus saattoi määrätä, että valvottavan oli

¹²³ KM 1950:29, 5 (sit. 5).

¹²⁴ KM 1950:29, 6 (sit. 6).

¹²⁵ KM 1950:29, 4, 8–9 (sit. 8–9).

- ”1) noudatettava päätöksessä mainittuja kasvatusta, työ- tai oleskelupaikkaa, asuntoa tai vapaa-ajan käyttöä koskevia ehtoja;
- 2) pidättäydyttävä väkijuomien käytöstä;
- 3) alistuttava työpalkan tai muiden tulojen käytön rajoituksiin;
- 4) määrääjän kuluessa täytettävä hänelle tuomittu vahingonkorvausvelvollisuus.”¹²⁶

Lisärangaistuksina käytetyt kansalaisluottamuksen menettäminen tai kelpaamattomuus maan palvelukseen tai todistajana toimimiseen olivat erityisesti nuorten kohdalla karhunpalveluksia. Ne olivat vaarantaneet nuorilla sekä työnsaantia että opiskelua ja näin haitanneet heidän yhteiskuntaan sopeutumistaan, mitä tuskin saattoi pitää tarkoituksenmukaisena. Ne tulikin poistaa sekä uudessa laissa että myös takautuvasti vanhan lain nojalla näihin lisärangaistuksiin tuomituilta.¹²⁷

Uusiksi komitea oli valmis pistämään myös määrättyjen vapausrangaistusten suorittamistavan. Lähtökohdaksi tuli asettaa, että nuoret lainrikkokat oli pääosin sijoitettava nimenomaan nuorille suunniteltuihin erikoislaitoksiin – ei yleisiin vankiloihin, kuten hiukan yli puolet voimassaolleen lain nojalla vapausrangaistukseen tuomituista nuorista. Yleisestäävyys edellytti, että törkeisiin rikoksiin syyllistyneet nuoret joutuisivat kärsimään vapausrangaistuksensa tavallisessa vankilassa. Sama sijoitus oli edessä niillä nuorilla, joille vankilaoikeus arvioisi nuorisokasvatuksen tehottomaksi:

”Vain sellaiset nuoret lainrikkokat, jotka jo ovat omaksuneet täysikasvuisten rikollisten tavat ja ovat siksi turmeltuneita, ettei erikoiskäsittelynkään voida otaksua heihin nähden antavan tuloksia tai jotka ovat siinä määrin normaalista poikkeavia, että he häiritsisivät nuorisolaitoksen toimintaa, olisi jätettävä nuoria lainrikkokat varten järjestettyjen laitosten ulkopuolelle ja sijoitettava yleisiin vankiloihin.”

Nuorten säästäminen yleisiltä vankiloilta ei ollut kovin yllättävä päämäärä, mutta radikaaliksi sen sijaan voi kuvata sen toteuttamistapaa, täsmällisemmin nuorisolaitoksiin määrättyjen seuraamusajan määrittelyä. Komitea ehdotti siirryttäväksi ajaltaan suhteellisesti epämääräiseen seuraamusaikaan, koska sen mielestä nuorisokasvatukseen käytettävän ajan ei ”periaatteessa tarvitse riippua siitä, kuinka pitkän vapausrangaistuksen nuori lainrikkokat olisi saanut siitä teosta, josta hänet tuomitaan”. Määrääväksi tekijäksi sen sijaan tuli asettaa kasvatuksen tarve, samoin kuin nuorisolaitoksessa annettavan kasvatuksen laatu. Tästä puolestaan johdettiin perustelu ajaltaan epämääräiselle seuraamukselle:

¹²⁶ KM 1950:29, 15–16 (sit. 16).

¹²⁷ KM 1950:29, 6, 13.

”Ilmeistä näet on, että vain kasvatukselliset näkökohdat oikeuttavat pitämään nuorta lainrikkoojaa laitoksessa kauemman aikaa kuin mitä hän joutuisi olemaan yleisessä vankilassa kärsimässä tavallista vapausrangaistusta rikoksestaan.”

Rangaistuslaitoksen lajin – nuorisolaitokseen vai yleiseen vankilaan – määräsi voimassa olleen lain nojalla lainopillisella, vankeinhoidollisella ja lääketieteellisellä asiantuntemuksella edustettu vankilaoikeus. Nyt tämä päätös haluttiin siirtää nuoren tuomitsevalle tuomioistuimelle. Nuorisorangaistuksen suorittamapaikan tuli ehdotuksen mukaan puolestaan määräämään uusi elin, *suoje-luoikeus*, mikä käytännössä oli vankilaoikeuden laajennettu kokoonpano. Vankilaoikeuden jäsenten lisäksi tähän erityiseen ”nuorisokokoonpanoon” kaivat- tiin yhtä huolto- ja kasvatustyökokemusta omaavaa henkilöä.¹²⁸

Suojeluoikeus saattoi räätälöidä *nuorisolaitosseuraamusta* kohteensa mukaisesti, osoittaen nuoren joko *oikeusministeriön alaiseen työkouluun tai sosiaaliministeriön alaiseen koulukotiin tai erityiseen hoitolaitokseen*. Työkoulujen suunniteltiin käytännössä syntyvän aikaisempien vankilayksi- köiden pohjalta. Keravan nuorisovankila tuli suunnata maatalousalan am- mattikouluksi, ja Riihimäen keskusvankilan nuoriso-osastolle suunniteltiin keskitettävän teollisuuden ammattiopetus. Tyttöjen ja nuorten naisten koh- dalla suunta olisi Järvenpään vankisiirtolasta muodostettava ammattikoulu opetusaineinaan ainakin kotitalous, lastenhoito, käsityöt ja puutarhanhoito. Hoitolaitokseen joutuivat ne alle 18-vuotiaat, joiden kasvatus oli laimin- lyöty tai jotka olivat kehitystasoltaan ikäisiään jäljessä.¹²⁹

Mikä oli todistettava? ”Hypermodernistisen” komiteaehdotuksen kotimainen kritiikki

Jos Heikki Tauleri ja Martti Kaila eivät halunneet työskennellä Brynolf Honkasalon kanssa, ei Honkasalokaan halunnut kannattaa komitean val- mistelemaa lakiehdotusta. Valentin Soineen mukaan Honkasalo todenteolla sydämistyi jäätyään komitean ulkopuolelle, ja oli povannut jo etukäteen, että lakia yrityksestä ei synny¹³⁰. Soineen vaikutelma on ymmärrettävä, Honkasaloa kun ei voi moittia toimeliaisuuden puutteesta komitean työtä ruotiessaan. Kotimaisten foorumien ohella hän oli aktiivinen myös poh- joismaisissa yhteyksissä.

Honkasalo otti varaslähdön ja kommentoi komitean työtä useampaan- kin otteeseen jo ennen kuin se oli edes valmistunut. Vuonna 1949 *Lakimie- heen* kirjoittamansa artikkelin pohjana oli Honkasalon mukaan jäljennös

¹²⁸ KM 1950:29, 1–2, 9–10 (sitaatit 9, kursivointi alkuperäisessä tekstissä).

¹²⁹ KM 1950:29, 14, 16–17.

¹³⁰ Soine 2009, 152.

komitean ehdotuksesta, jota oli jaettu useille henkilöille alustamaan keskustelua seuraavan vuoden alussa järjestettävässä pohjoismaisessa konferenssissa. Honkasalon kritiikki tiivistyi erityisesti oikeusturvaongelmiin, joita hän näki sekä syyttäjän, tuomioistuimen että vankilaoikeuden toimivallan lisäämisessä, ja hän pelkäsi harkintavallan lisäämistä seuraavan suuren yleisön mieltävän viranomaispäätökset mielivallaksi.

Syyttämättäjättämispäätöstä harkitseva syyttäjä saattaisi Honkasalon mukaan joutua rikoksenteikijän vaikutusvaltaisten vanhempien painostuksen alaiseksi. Muutenkin nuorten rikoksenteikijöiden kohtelu voisi liikaa riippua heidän perhetaustoistaan ja niiden kantavuudesta:

”Kun yhteiskunnallisesti paremmassa asemassa olevat rikoksenteikijän vanhemmat useinkin kiirehtisivät saattamaan lapsensa jonkin lastensuojelulaissa säädetyn suojelutoimenpiteen alaiseksi ja siten antamaan viralliselle syyttäjälle aiheen syytteestä luopumiseen, huonommassa asemassa olevat monastikin ehkä jättäisivät keinon käyttämättä tai eivät saisi sellaista aikaan, puhumattakaan niistä lukuisista nuorista rikoksenteikijöistä, jotka ovat vanhempia ja muutaakin puolesta puhujaa vailla, instituutti helposti voisi saada luokkaoykeuden luonteen.”¹³¹

Huoltolain hengessä ei Honkasalon mielestä ollut moittimista: sen toimet olisivat tehokkaita, jos ne saisivat pätevän toteutuksen. Mutta todellisuus oli toista kuin lain tavoitteet:

”huoltotyö on monessakin paikassa täysin kehittymätöntä. Huoltolautakunnalta ja muilta huoltoon käytettäviltä henkilöiltä puuttuu kokemusta. Puuttuu lisäksi huoltoon tarvittavia laitoksia.”

Epätasaisuutta oli Honkasalon mielestä myös tuomitsematta jättämisen käytännöissä, eikä laajennuksia tässäkään suhteessa ollut syytä tehdä ennen yhteiskunnallisten olojen kehittymistä. Samoin viranomaisten mahdollisuuksien psykiatrisen ja psykologisen asiantuntemuksen käyttöön tuli kohentua, ennen kuin olisi mahdollista kunnolla tehdä arviota rikoksenteikijän laadusta ja sitä kautta hänelle räätälöitävistä seuraamuksista.¹³²

Räikein oikeusturvaongelma Honkasalon mielestä liittyi kuitenkin vankilaoikeuden toimintaan. Se oli jo nimeltäänkin harhaanjohtava; vankilaoikeus johti mielikuvan tuomioistuimeen, mutta siitä ei ollut kysymys:

”Nuorta rikoksenteikijää itseään ei vankilaoikeudessa kuulla; hänellä ei ole myöskään siellä edunvalvojaa. Käsittely ei muistuta vähimmässäkään määrässä tuomioistuin­käsittelyä, joka nojautuu kaksiasianosaisuusperiaatteelle ja jossa totuuteen pääseminen on melkoisesti

¹³¹ Honkasalo 1949, 394–397 (sit. 396–397).

¹³² Honkasalo 1949, 397–399 (sit. 398).

taattu niinhyvin asianosaisten omien kuin tuomioistuimen prosessitoimien kautta. Nuori rikoksenteijä on vankilaoikeuden käsittelyssä vain objekti, vieläpä sieltä poissa oleva objekti, eikä vähäisessäkään määrässä subjekti. Ja kaiken lisäksi hänellä ei ole oikeutta ratkaisusta valittaa, vaikka se mitä syvimmin vaikuttaa hänen kohtaloonsa. Tuomioistuimen määräämästä rangaistuksesta, olkoonpa se kuinka pieni tahansa, hänellä on oikeus valittaa. Vankilaoikeuden ratkaisua vastaan, joka muuttaa kuuden kuukauden kuritushuonerangaistuksen kahden ja puolen vuoden nuorisovankilarangaistukseksi, hänellä ei ole mitään puhevaltaa.”¹³³

Voimassa olleessa laissa ollutta seuraamusajan mekaanista lisäämistä hän piti täysin epäonnistuneena. Tärkein korjausliike oli, että vankilaoikeuden toimivaltaa tuli rajoittaa perinteisten tuomioistuinten hyväksi: niiden tuli määrätä seuraamuksen laatu ja laajuus, ja vankilaoikeuden toimivallan tuli rajoittua täytäntöönpanosta päättämiseen tuomion määräämissä rajoissa (esim. rangaistuslaitoksen valitseminen).

Kiitosta Honkasalo antoi komitealle tämän linjauksesta tehostaa ehdollisesti tuomittujen nuorten rikoksenteijöiden valvontaa. Ylipäätään Honkasalo oli tyytyväinen siihen, että ehdollisesta rangaistustuomiosta ei oltu tekemässä pääsääntöä vaan harkiten toteutettavaa poikkeusta.¹³⁴ Ainakaan tältä osin tässä vaiheessa luettavissa ollut ehdotus ei ollut lopullinen: komiteahan esitti koko ehdollisen rangaistustuomion poistamista nuorilta lainrikkajilta¹³⁵.

Keskustelua oli mahdollista laajentaa naapurimaiden kollegoiden piiriin helmikuussa 1950 Helsingissä pidetyssä Suomen Kriminalistiyhdistyksen kokouksessa. Siihen osallistui nimekkäitä pohjoismaisia vieraita, kuten professorit Johs. Andenæs Norjasta ja Stephan Hurwitz Tanskasta sekä hovioikeuden presidentti Karl Schlyter Ruotsista. Keskustelussa nuoria rikoksenteijöitä koskeneesta suomalaisesta lainvalmistelusta puhetta johtanut Brynolf Honkasalo iloitsi, että nyt keskusteluun saatiin laveasti myös pohjoismaista asiantuntemusta.

Vieraat naapurimaista pääsivät kuitenkin varsinkin keskustelun aluksi seuraamaan lähinnä suomalaisten ”jäsentenvälisiä” ja myös suomalaisten käsityksiä Ruotsin nuorisorikollisuustilanteen syistä ja seurauksista. Keskustelun puheenjohtajana toiminut Honkasalo piti itse pidemmän esityksen kuin komitean puheenjohtaja Heikki Tauleri, jolta omien sanojensa mukaan oli pyydetty lyhyttä esitystä komitean suunnitelmista. Kaiken lisäksi Honkasalo käytti huomattavan osan esityksestään valittamalla Taulerin esityksen suppeutta ja ylimalkaisuutta. Jos hän koki asian näin olevan, hänen olisi ollut mahdollista tahdikkaasti täydentää mielestään puuttuvia tai

¹³³ Honkasalo 1949, 402–403 (sit. 402–403).

¹³⁴ Honkasalo 1949, 400–406.

¹³⁵ *KM* 1950:29, 8.

liian suppeasti esitettyjä kohtia, hänhän oli jo komitean ajatuksiin hyvin tutustunut. Kokous ei isäntämaan edustajien – erityisesti puheenjohtajan – runsassanaisuuden vuoksi pysynyt suunnitelluissa aikarajoissa, ja kaiken huipuksi Karl Schlyterin suullinen esitys jäi aikapulan vuoksi kokonaan pois – painettuun kokousjulkaisuun hän toimitti sen kirjallisesti.¹³⁶ Schlyterin puheenvuoron jääminen pois suullisesta keskustelusta oli sitäkin valitettavampaa, kun hän oli useammassakin julkaisussa pohtinut juuri käsiteltävää problematiikkaa¹³⁷.

Honkasaloa säesti kollega Bruno A. Salmiala korostaen kuitenkin vielä paljon vahvemmin yleisestävyyttä ja rangaistusankaruutta:

”Olen aina korostanut sitä käsitystä, että rangaistusten tulee vaikuttaa yleisestävästi olla niin ankaria, että ne todellakin pelottavat. Rangaistuksen vaikutus ei rajoitu lainrikkajiin, niin kuin erityispreventionistit olettavat, vaan se kohdistuu kaikkiin rikoksentekokelpoihin ja teroittaa lain käskyjen ja kieltojen noudattamisen merkitystä.”

Salmiala oli tyytyväinen, että nuoria rikoksentekijöitä koskenut voimassa ollut laki oli ankara. Nuorisovankila oli pelottanut, se oli vaikuttanut tehokkaasti yleisestävästi, ja nuorisorikollisuus oli laskenut. Näitä johtopäätöksiä seurannut ajatuksenjuoksu lie yllättänyt kokouskansan, Salmiala kun puheenvuoronsa lopuksi harppasi ottamaan kantaa kuolemanrangaistukseen. Äärioikeistolaisen Isänmaallisen Kansanliikkeen johtaelimiin kuullut professori löysi itäisestä naapurista innostavan esimerkin jämäkästä yleisestävyysspainotuksesta:

”Osoituksena siitä, että rangaistusuhkalla on tärkeä yleisestävä vaikutus, voidaan pitää sitä, että realistisesti ajatteleva Neuvostoliitto on ottanut kuolemanrangaistuksen uudelleen käytäntöön rangaistusjärjestelmässään. Niiden seikkojen, joiden on katsottu vaativan kuolemanrangaistuksen palauttamista – tätä rangaistustahan on pidetty taantumuksellisen elämäkatsomuksen eksponenttina – on täytynyt olla hyvin ilmeisiä ja voimakkaita, kun on luovuttu siitä propaganda-aseesta, jona kuolemanrangaistuksen poistamista voidaan käyttää. Realistinen ajattelutapa ei voi johtaa muuhun kuin että kuolemanrangaistus, milloin se todellakin on tarkoitettu toimeenpantavaksi, on yleispreventiivisesti tehokkaampi kuin elinkautinen vapausrangaistus, jonka lyhentäminen aina tavalla tai toisella on mahdollista.”¹³⁸

¹³⁶ Suomen Kriminalistiyhdistyksen XVI vuosikirja 1950–1951 (1953), 28–47, 77.

¹³⁷ Schlyterin aihepiirin julkaisuista ks. esim. *Straff och skyddsåtgärder i nordisk rätt* (JFT 1937); *Verkställandet av ådömt ungdomsfängelse* (SvJT 1939) ja *Om anstaltsvård av kriminell ungdom* (Barnavård och ungdomsskydd 1949).

¹³⁸ Suomen Kriminalistiyhdistyksen XVI vuosikirja 1950–1951 (1953), 48–49 (I sitaatti 48, II sitaatti 49).

Erityisestävyyden ongelmia Salmiala löysi maarajojen toiselta puolen, Ruotsista. Hän halusi kuulla, olivatko ruotsalaiset sanomalehdet oikeassa kuvatessaan sikäläisen nuorisorikollisuuden kasvaneen huolestuttavasti, jo suorastaan katastrofaaliselle tasolle. Salmialan mielestä Ruotsissa omaksutun erityisestävyyttä painottavan menettelyn jäljet pelottivat, eikä Suomessa pitänyt lähteä vastaaviin lainsäädäntökokeiluihin.¹³⁹

Näin siinä vaiheessa, kun ruotsalaiset kokousedustajat ylipäättään äänen pääsivät, heille olikin kertynyt jo paljon vastattavaa ja kommentoitavaa. Erityisesti Salmialalle sanansa osoitti Ruotsin sosiaalishallituksen toimistopäällikkö Torsten Eriksson¹⁴⁰. Hän kehotti Salmialaa uskomaan hiukan vähemmän ruotsalaista sanomalehdistöä ja muistamaan rikollisuuden tasoon vaikuttavien tekijöiden moninaisuuden:

”Kyllin selvästi ei voida korostaa sitä, että rikollisuuden määrässä tapahtuvat vaihtelut johtuvat suuresta määrästä eri tekijöitä, eikä suinkaan vähiten yhteiskunnan yleisestä psyykisestä ilmapiiristä. Emme liioin voi kyllin itsepintaisesti varoittaa yleisöä herkkäuskoisesti näkemästä käsittelymetoodin [tässä keskusteluyhteydessä: erityisesti asiaa sääntelevän lainsäädännön, PM] ja yleisen rikollisuuden keskeistä yhteyttä.”

Martti Kaila piti Salmialan ajatuksia osoituksena nuorisorikollisuuden syiden tuntemisen puutteesta; hänen mielestään sosiaaliset tekijät vaikuttivat tähän rikollisuuden lajiin paljon yleispreventiota enemmän. Johs. Andenæsin esittämä Norjasta saatu kokemus puolestaan suoraan kyseenalaisti Salmialan johtopäätöksen: syyttämättä jättämisen ja ehdollisen tuomion edelläkävijämaassa nuorisorikollisuus oli sodan jälkeen huomattavasti vähentynyt, huolimatta sodan rikollisuutta lisäävästä vaikutuksesta. Salmiala kuittasi lakonisesti, että mikään hänen saamansa palaute ei vähimmässäkään määrin horjuttanut hänen näkemyksiään.¹⁴¹

Karkeistaen kokouskeskustelun painotukset voi jakaa kolmeen ryhmään. Vähiten komitean esittämien uudistusten kannalla olivat Honkasalo, Salmiala ja voimassa ollutta lakia valmisteelleen komitean puheenjohtaja oikeusneuvos Paavo Kekomäki. Hän piti toki voimassa ollutta lakia epätäydellisenä, mutta ongelmat löytyivät erityisesti sen soveltamistasolta.¹⁴²

Välittävällä kannalla puolestaan olivat erityisesti heidän pohjoismaisesti suuntautuneet maamiehensä ja -naisensa. Prosessioikeuteen keskittynyt Helsingin yliopiston ruotsinkielinen julkisoikeuden professori W. A. Palme ymmärsi oikeusvarmuuden korostamisen, mutta piti nuorisorikollisuuden

¹³⁹ Suomen Kriminalistiyhdistyksen XVI vuosikirja 1950–1951 (1953), 59–60.

¹⁴⁰ Torsten Erikssonin käsialaa oli myöhemmin, vuonna 1952, julkaistu selvitys Det yngsta fångvårdsklientelet: en undersökning (*Statens Offentliga Utredningar* 1952:5).

¹⁴¹ Suomen Kriminalistiyhdistyksen XVI vuosikirja 1950–1951 (1953), 63, 65–66, 73–74, 76 (sit. 66).

¹⁴² Suomen Kriminalistiyhdistyksen XVI vuosikirja 1950–1951 (1953), 38–49, 52–54, 59–60, 76.

kohdalla vielä tärkeämpänä estää nuoria joutumasta rangaistuslaitoksiin. Oman syyttäjäkokemuksensa perusteella hän ei pitänyt syyttämättä jättämisen lisäämistä erityisenä riskinä: asia saatettiin alistaa toisen syyttäjän arvioitavaksi, tai viedä virkahierarkiassa ylöspäin. Tässä välittäjienkään ryhmässä ei kannatettu ajaltaan epämääräisiä rangaistuksia: esimerkiksi Bo Palmgren katsoi, että vaikka Tanskassa olikin saatu hyviä kokemuksia, eivät Suomessa vielä laitokset, niiden henkilökunta kuin yleiset asenteetkaan olleet valmiita tähän uudistukseen.

Martti Kaila toi suorasukaisesti esiin voimassa olleen lain ongelmat ja koki olevansa niistä itsekkin vastuussa edellistäkin lakia valmisteelleen komitean jäsenenä. Hänen tuskailemaansa suorastaan kohtalokkaaseen psykiatrien puutteeseen esitti vankeinhoito-osaston apukamreeri Marga Serlachius-Ahlqvist yhden ratkaisuvaihtoehdon. Koska kaikilla tuomioistuimilla ei ollut käytettävissään tarpeeksi tietoa nuoren rikoksentekijän arvioimiseksi, voisi tuomioistuin aina havaitessaan nuoren tarvitsevan ”jonkin muotoista laitokäsittelyä” jättää jutun lepäämään ja määrätä nuoren tarkkailulaitokseen. Tällaiseen laitokseen olisi saatavissa riittävästi asiantuntevaa työvoimaa, ja kun tapaukset tutkittaisiin keskitetysti yhdessä paikassa, linja muodostuisi johdonmukaiseksi. Tässä laitoksessa arvioidut alistettaisiin niin ikään yhden tietyn tuomioistuimen päätöksenteon alle, ja tuo tuomioistuin voitaisiin laajentaa vaikkapa Helsingin raastuvanoikeuden nuoris-osastosta.¹⁴³

Innostuneimmin komitean hahmotuksiin suhtautuivat pohjoismaiset vieraat, vaikka joitakin varauksia esitettiinkin. Tanskalaisesta näkökulmasta kaksivaiheinen tavallisen ja erikoistuomioistuimen menettely vaikutti liian raskaalta, mutta siellä syyttäjien ja tuomioistuinten päätöksenteon tueksi oli helpommin saatavissa esimerkiksi lääketieteellistä osaamista. Epämääräistä rangaistusaikaa kritisoi Ruotsin vankeinhoitohallituksen ylijohtaja Hardy Göransson, jonka mielestä rangaistusajan avoimena pitäminen tulisi lisäämään levottomuuksia laitoksissa. Joka tapauksessa tulisi miettiä tarkoin, ketkä voitiin jättää ajaltaan epämääräisen seuraamuksen ulkopuolelle. Göranssonin maanmies Torsten Eriksson oli eri mieltä: hänen mukaansa ajaltaan epämääräisistä rangaistuksista

”olemme saaneet vain kasvatuksellisesti myönteisiä tuloksia. En voi ymmärtää, millä tavalla käsittelyä voitaisiin kehittää luomaan parempia edellytyksiä lajittelulle, ellei pidetä kiinni ajan epämääräisyydestä.”

¹⁴³ *Suomen Kriminolisti yhdistyksen XVI vuosikirja 1950–1951* (1953), 49–50, 61–62, 71–73 (sit. 72). Saman ajatuksen Serlachius-Ahlqvist oli tuonut esiin jo artikkelissaan kolme vuotta aikaisemmin (ks. Serlachius-Ahlqvist 1950). Se oli puheenvuoro Juridiska Föreningenin yhteen vuoden 1950 keskustelukysymykseen, tuliko nuoren vapausrangaistuksen muoto päättää tuomioistuimessa vai rangaistuslaitoksessa.

Eriksson korosti, ettei koskaan tultais pääsemään eroon vertailusta, joita vankilaan tai muuhun laitokseen joutuneet tulisivat tekemään omista ja toistensa seuraamuksista ja niiden oikeudenmukaisuudesta. Kysymys oli laitosten johdon toiminnan ammattitaitoisuudesta ja päätösten perustelusta hyvin.¹⁴⁴

Kriminologian pohjoismainen uranuurtaja Stephan Hurwitz ja Johs. Andenæs olivat Erikssonin linjoilla. Hurwitzin mielestä rangaistusajan epämääräisyys aiheutti psyykkistä painetta, mutta nuorten rikoksentekijöiden kohdalla tuo paine oli lähinnä pedagogisesti positiivinen tekijä, jota ei tullut poistaa. Andenæsin terveiset Norjasta olivat, että siellä laitoksen johto määräsi vapautumisen ajankohdan. Vaikka oikeusvarmuuden kannalta menettely saattoi herättää vastaväitteitä, oli laitoksella kuitenkin paljon parempi tieto asukkaistaan kuin etäisellä tuomioistuimella. Samalla hän toi uuden näkökulman Salmialan alustamaan keskusteluaiheeseen:

”On ollut myöskin esillä kysymys erityis- tai yleispreventiosta. Omasta puolestani korostan voimakkaasti yleispreventiota. Käsiteltävänä olevaan kysymykseen nähden olemme kuitenkin siinä onnellisessa asemassa, että yleis- ja erityisprevention vaatimusten välillä ei vallitse minkäänlaista ristiriitaa. Erityispreventiivisten seikkojen vaatima pitkäaikainen kasvattava hoito saattaa myöskin yleisprevention kannalta olla ainakin yhtä tehokas kuin lyhyempi ajaltaan määrätty rangaistus.”

Erityisen innostuneesti komitean suuntaviivoihin suhtautui hovioikeudenpresidentti Karl Schlyter, jonka mielestä pohjoismaiseen kriminaalihuollon yhteistyöhön osallistuneista maista Suomi oli nopeimmin käynyt sanoista tekoihin. Sosialidemokraattisena oikeusministerinäkin toimineen Schlyterin mukaan myös Ruotsissa ehdollisen tuomion sijaan suunniteltiin valvontajärjestelmää, ja erityisesti tältä osin komitean ajatukset kiinnostivat. Hänen mielestään koko nuorisohuollon jako sosiaalihuoltoon ja vankeinhoitoon piti lopettaa ja hän kannusti suomalaisia pohtimaan englantilaista järjestelmää, jossa alle 21-vuotiaiden kohdalla oli luovuttu vankiloiden käytöstä ja korvattu rangaistusjärjestelmä suojelujärjestelmällä. Ylipäänsä katse oli käännettävä menneestä tulevaan, nuoren teosta tämän tulevaisuuteen. Näin rangaistuksen sijaan tulevan ja yksilöllisesti räätälöidyn koulutusohjelman tavoitteena oli, että

”hänelle on saatava selvitettyksi, että hän ei kärsi rangaistusta jostakin rikoksesta, vaan että käsittelyn tarkoituksena on opettaa hänet

¹⁴⁴ Suomen Kriminolisti yhdistyksen XVI vuosikirja 1950–1951 (1953), 57–58, 63–64, 66–68 (sit. 67).

sopeutumaan yhteiskuntaan siten, että hän kykenee välttämään rikoksen tekemistä.”¹⁴⁵

Brynolf Honkasalo oli aktiivisin suomalainen kirjoittaja alan tärkeimmässä pohjoismaisessa julkaisussa *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskabissa* (NTfK). Honkasalo antoi mielellään ymmärtää, että komitea sai kohtaamansa kritiikin vuoksi tehdä työnsä moneen kertaan, mikä ei vastannut komitean itseymmärrystä asiasta: sen näkökulmasta kyse oli prosessissa olleen asian keskusteluttamisesta ja sen varrella tulleiden huomioiden noteeraamisesta. Edellä kuvatun kokouksen jälkeen Honkasalon tyyli komitean tuloksia esitellessään muuttuikin aiemman kritiikin sijaan enemmän referoivampaan suuntaan.¹⁴⁶

Kotimaisessa ammattijulkisuudessa ääni kellossa oli toinen: Honkasalo teki parhaansa osoittaakseen komitean ehdotukset mahdottomiksi hyväksyä ja/tai toteuttaa. Jo yksin kielenkäyttö toi hyvin esiin asenteellisuuden. Esimerkiksi ehdonalaisvalvonnan resurssiongelmia pohtiessaan Honkasalo piti komitean ajatuksia valvontaseuraamuksen lisäämisestä epärealistisinä; hänen mielestään komitea oli ”tyytynyt abstraktiseen kaavailuun ja jättänyt sen toteuttamisen sallimuksesta riippuvaksi”¹⁴⁷. Vajaa vuosi komitean jättämän esityksen jälkeen sekä Honkasalo että Salmiala julkaisivat viimeksi mainitun päätoimittamassa *Defensor Legis*issä omat murskaavat arvionsa ehdotuksesta. Ehkä Honkasalon tekstissä muutaman kerran löytyvällä me-muodolla vielä pyrittiin kasvattamaan mielikuvaa vastustajien joukosta¹⁴⁸.

Honkasalon kritiikki toisti jo edellä esitettyä, mutta kärkevämmiin sanakääntein. Hänen mielestään ”olisi epäilemättä odottanut, että komitea olisi vaivautunut ottamaan selkoa” syyttämättä ja tuomitsematta jättämisen ajankohtaisista käytännöistä, toisaalta lukija jäi hänen mielestään täydelliseen tietämättömyyteen myös syyttäjän ja sosiaalilautakunnan tiedonkulus-

¹⁴⁵ Suomen Kriminalistiyhdistyksen XVI vuosikirja 1950–1951 (1953), 64, 75, 77–81 (I sit. 73, II sit. 80).

¹⁴⁶ Honkasalo 1950a, 181, 342; Honkasalo 1951a, 83–86, 360–361. Valentin Soine mainitsee muistelmissaan Anttilan lainanneen Honkasalolle komiteatyön yhden välivaiheen, minkä pohjalta Honkasalo olisi kirjoittanut *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*-lehteen artikkelin, missä hän olisi julistanut tämän välivaiheen olleen jo komitean valmiin työn ja haukkunut sen patalu-haksi (Soine 2009, 152). Tällaista *artikkelia* ei kuitenkaan ole löydettävissä lehden vuosikerroista 1949 ja 1950. Asiallisesti ottaen sama lehti ilmestyi vuonna 1948 nimellä *Nordisk Tidsskrift for Strafferet*; liioin tuosta vuosikerrasta ei artikkelia löydy. Vaikka nimenomaisesti *artikkelia* asiasta ei löydykään on totta, että Honkasalo esitteli julkaisussa *Finsk kronik* -osuudessa komitean keskeneräistä työtä valmiina, kritisoiden sitä samalla aktiivisesti. – Mielenkiintoista onkin huomioi-da, että eri Pohjoismaat sisältäneen *Kronik*-sarjan suomalaisena kirjoittajana Honkasalo toimi – tai ainakin pyrki toimimaan – yhdenlaisena portinvartijana siinä, millaisen käsityksen pohjoismaiset kollegat suomalaisesta rikosoikeudesta ja kriminaalipolitiikasta saivat.

¹⁴⁷ Honkasalo 1951b, 704–710 (sit. 710).

¹⁴⁸ Honkasalo 1951c, 421 (”Aiheellista olisi mielestämme ollut...”), 422 (– – ”emme omasta puolestamme uskaltaisi puoltaa instituutin käytäntöön ottamista entistä suuremmassa määrin”). – Me-muotoinen kirjoittaminen ei sinänsä ole ollut harvinaisuus aikakauden oikeuskirjallisuudessa, mutta käsitellyssä keskusteluyhteydessä se kuitenkin jäi ainoaksi laatuun.

ta. Kolmesta vakavimmasta muistutuksestaan ensimmäisen Honkasalo omisti komitean tavoitteelle korvata perinteiseen tapaan mielletty rangaistusseuraamus muilla menettelyillä, nähden tässä ongelman yleisestävyydessä. Toiseksi komitea ei hänen mielestään ollut alkuunkaan riittävästi ottanut huomioon vallitsevia olosuhteita ja oikeuskäsitystä.

”Kuinka piittaamaton komitea siinä suhteessa on ollut, käy ilmi siitä, ettei se ole vaivautunut ottamaan selkoa edes siitä, ovatko ne institutit, joiden käyttöä se on tahtonut miltei rajattomiin lisätä, entisissä vaatimattomissa rajoissaankaan juurtuneet meikäläiseen oikeuselämään. Uudistuksesta saatavaa sosiaalista hyötyä ei voida, kuten aikaisemmin jo mainitsin, määrätä abstraktisesti eikä edes joidenkin muiden maiden kokemuksia silmällä pitäen, vaan lainkäyttäjällä täytyy olla aina, jos se tahtoo reformoinnissaan onnistua, olla elävä käsitys siitä, minkälainen säännöstely on sen oman kansan oloihin soveltuva. Sitä käsitystä komitealla ei ole ollut tuskin nimeksikään.”

Kritiikin kolmas kärki kohdistui oikeusvarmuuteen: oikeusturvatakeet olivat Honkasalon mielestä saavutettavissa vain tuomioistuinmenettelyn kautta. Esimerkiksi syyttämättäjättämispäätös edellytti varmuutta tekijän syyllisyydestä, minkä selvittäminen syyttäjän voimin olisi epävarmaa. Johtopäätöksenä 28-sivuisessa ruodinnassaan 14-sivuisesta komiteamietinnön perusteluosasta Honkasalo esitti, että ehdotuksen ”tulemista sellaisenaan laiksi olisi pidettävä suurena onnettomuutena”, ja että nuoria rikoksentekejiä – ei siis nuoria lainrikkooja – koskevan lainsäädännön uudistaminen tuli palauttaa alkupisteeseensä, tällä kertaa *pätevän* valmistelun alaiseksi.¹⁴⁹

Bruno A. Salmiala selvisi kritiikistään alle kymmenen sivun pituisella artikkelilla, suurelta osin siksi, että hän saattoi miltei kaikessa kannattaa Honkasaloa. Mutta kun Salmialan individuaaliprevention kannattajaksi kutsuma Honkasalokin vierasti ehdotusta, sitä enemmän syytä siihen koki yleispreventiota kannattanut Salmiala. Salmiala tosin totesi nuorisorikollisuuden ilahduttavasti vähentyneen viimeisten vuosien aikana; esimerkiksi vähintään kuuden kuukauden ja enintään neljän vuoden vapausrangaistukseen tuomittujen määrä oli laskenut alle neljäsosaan huippuvuodesta 1945. Tästä huolimatta

”[n]uorisorikollisuus on niin meillä kuin muuallakin kaikkein kiipeimpiä ja vaikeimmin ratkaistavia kysymyksiä. Kaikkien maiden rikostilastot puhuvat tästä järkyttävää kieltään.”

Erityisen hälyttävänä Salmiala piti edelleen tilannetta Ruotsissa, ja syykin oli jo vanhastaan tiedossa: siellä toteutettu nuorisorikoslainsäädäntö oli

¹⁴⁹ Honkasalo 1951c, 414, 423, 439–441 (I sit. 414, II sit. 440, III sit. 441, kursivointi PM).

johtanut nuorisorikollisuuden vakavaan kasvuun. Moisia ”hypermodernistisia” reformiajatuksia ei pitänyt tuoda kokeiltavaksi Suomeen.¹⁵⁰

Ei tullut takkia – tuli muutamia osittaisuudistuksia

Rikosoikeuden professorien lisäksi komitean aikaansaannoksia ruoti myös korkein oikeus. Se kommentoi jo komitean oikeusministeriön toimeksianosta keväällä 1950 tekemää välivaihetta, jolla pyrittiin korjaamaan kaikkein akuuteimpia ongelmia¹⁵¹. Lopullisesta komiteamietinnöstä korkein oikeus päiväsi lausuntonsa vasta reilu vuosi sen valmistumisen jälkeen, maaliskuussa 1952. Ensimmäisenä allekirjoittajana oli voimassa ollut lakia valmistelleen komitean puheenjohtaja, oikeusneuvos Paavo Kekomäki.

Kovin suurena yllätyksenä tuskin voi pitää, että lausunto päättyi samoille linjoille maan nimekkäimpien rikosoikeuden asiantuntijoiden kanssa. Esimerkiksi lausunnon epäilyt syyttämättäjättämismahdollisuuden laajentamisesta, ehdollisten rangaistustuomioiden korvaamisesta valvonnalla ja siirtymisestä vankeusrangaistuksesta kasvattaviin seuraamuksiin toistivat Brynolf Honkasalon aivan samat argumentit. Skeptisyys komiteamietintöä kohtaan huipentui erityisesti Bruno Salmialalta tutuksi tulleeeseen väitteeseen: Suomeen ehdotettu lakiuudistus oli Ruotsin nuorisorikoslainsäädännössä omaksuttua erityisestävyyttä, mikä kotimaassaan oli lisännyt nuorisorikollisuutta.¹⁵²

Komitean ehdotukset kaatuivat viimeistään tähän, ja valmistelu erkaantui komiteamietinnöstä. Lainvalmistelukunnan ehdotus hallituksen esitykseksi valmistui joulukuun alussa 1952 laatijoinaan Reino Ellilä ja Tenho Autere. Siinä itse asiassa kuvastui enemmän komitean saama kritiikki kuin sen tekemät ehdotukset. Tuttu argumentti oli muun muassa vankilaoikeuden ongelmallinen asema ja harhaanjohtava nimi, mikä tuli muuttaa vankilalautakunnaksi (Honkasalo). Jälleen kerran myös toistettiin väite Ruotsin lainsäädännön rikollisuutta lisäävästä vaikutuksesta, ja murehdittiin laskevasta tilastokehityksestä huolimatta alati huolestuttavasta nuorisorikollisuuden tasosta (Salmiala). Ehdotuksessa vietiin kuitenkin eteenpäin kaik-

¹⁵⁰ Salmiala 1951, 442–450 (I sit. 442, II sit. 444 (”hypermodernistinen”).

¹⁵¹ *KM 1950:29*, I-II (saatekirje valtioneuvostolle); Korkeimman oikeuden lausunto esitysehdotuksesta laeiksi nuorista rikoksenteijöistä annetun lain ja rangaistusten täytäntöönpanosta annetun asetuksen muuttamisesta (6.5.1950), sekä lausunto esitysehdotuksesta eräitä rangaistusseuraamuksia koskevan lainsäädännön muuttamisesta (9.10.1950), Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto, Komiteoita koskevat asiakirjat (Hva:1), Nuorisorikoslakikomitean asiakirjat 1947–1950, KA; Harrikari 2004, 262.

¹⁵² Korkeimman oikeuden lausunto valtioneuvostolle nuoria rikoksenteijöitä koskevan lainsäädännön uudistamiseksi, julkaistu liitteenä teoksessa Anttila 1952, 392–400.

kien kaipaamaa joustoa kaavamaisiin seuraamuspidennyksiin samoin kuin lisärangaistuksista luopumista.¹⁵³

Esitysehdotus eteni sellaisenaan maaliskuussa 1953 eduskuntakäsittelyyn. Lakivaliokunta sai samalla pohdittavakseen toivomusaloitteen, jossa nuorten rikoksenteekijöiden vapausrangaistuksen pidentämisestä olisi kokonaan luovuttu. Sitä ei kannatettu, mutta pidentämiskäytäntöä joustavoitettiin, ja oikeusturvaa nimeltään vankilaoikeutena pysyneessä instanssissa parannettiin: jatkossa tuomitulla oli oikeus tulla henkilökohtaisesti kuulluksi vankilaoikeuden istunnossa, sekä käyttää avustajaa. Muilta osin valiokunnan tekemät muutokset olivat lähinnä muodollisia.¹⁵⁴

Eduskunta hyväksyi viikkoa myöhemmin lakivaliokunnan mietinnön mukaiset uudistukset nuoria rikoksenteekijöitä koskevaan lakiin. Eduskunta kuitenkin korosti lainsäädäntöuudistuksen ohella nuorisovankien kasvatus- ja opetustoiminnan kehittämistä – siten parhaiten toteutettaisiin nyt pieneltä osin uudistetun nuorisorikoslainsäädännön ydinajatusta: kasvatuksellisten näkökohtien painottamista.¹⁵⁵

Eduskunta antoi lain nuorista rikoksenteekijöistä annetun lain muuttamisesta joulukuussa 1953, ja voimaan se tuli vuoden 1954 alusta¹⁵⁶. Tuolloin oli kulunut reilut kuusi vuotta komitean asettamisesta, ja komitean perustelluksi näkemästä kokonaisuudistuksesta jäätiin kauaksi. Käytännössä ehdotuksista mukaan tulivat vain lisärangaistusten poistaminen nuorilta, joustavuuden lisääminen rangaistusajan pidentämiseen ja tarvittaessa myös lyhentämiseen, sekä täsmennykset rikoksenuusijoiden seuraamuksiin. Lisäksi uudessa laissa kehitettiin vankilaoikeuden päätöksentekotapoja niin, että asianomaisella oli mahdollisuus tulla henkilökohtaisesti kuulluksi.

Komiteatyön kestävin seuraus: ensimmäinen alaa koskeva tutkimus

Inkeri Anttilalle ensimmäinen osallistuminen komiteatyöhön ei ainakaan jättänyt liian ruusuista kuvaa uudistustyön helppoudesta ja nopeudesta. On myös hyvin ymmärrettävää, että komitean jäsenistä ainakin Valentin Soine

¹⁵³ Lainvalmistelukunnan julkaisuja 7/1952: Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle nuoria rikoksenteekijöitä sekä eräitä rangaistusseuraamuksia koskevan lainsäädännön muuttamisesta, 1–4, 8–9.

¹⁵⁴ LvM 7/1953 vp, 1–2. Asiantuntijoina valiokunta kuuli professori Bruno A. Salmialaa ja professori Martti Kailaa, vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Valentin Soinetta, lainsäädäntöneuvos Reino Ellilää, vankien ehdonalaiseen vapauteen päästämistä väitellyttä Jorma Uittoja, vankeinhoidon tarkastajaksi siirtynyttä Veikko Virtasta, Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankilan johtajaa Aarne Koskista sekä Keravan nuorisovankilan vt. apulaisjohtajaa Lauri Holopaista.

¹⁵⁵ EV 16/ 1953 vp. – Eduskuntakäsittelystä yksityiskohtaisemmin ks. Harrikari 2004, 262–265.

¹⁵⁶ 1953/494. Samassa yhteydessä vahvistettiin myös laki rikoslain muuttamisesta (1953/495), laki sotaväen rikoslain muuttamisesta (1953/496), sekä laki rangaistusten täytäntöönpanosta annetun asetuksen muuttamisesta (1953/497).

koki erityisesti Brynolf Honkasalon toiminnan ärsyttäväksi, mitä tämän valitsemat kärkevät ilmaisut vielä alleviivasivat. Kuitenkin etäämmältäkin katsoen komiteamietintö antaa aihetta joihinkin kriittisiin kommentteihin.

Komiteatyön ja sen saaman palautteen vaiheista johtuu mieleen aivan kuin siltä olisi unohtunut pohjoismaisten kollegojen sijasta vakuuttaa kotimainen yleisö. Komitea ei ottanut riittävästi huomioon jo matkan varrella saamaansa kotimaista palautetta. Jos olikin niin, että kantoja ei haluttu muuttaa, olisi ollut aiheellista varautua paremmin vastaväitteisiin – varsinkin kun ne olivat suurelta osin jo tiedossa. Komiteamietinnön perusteluosa jäi hyvin suppeaksi, joten pituuden liiallisella paisumisella sitä ei voinut selittää. Esimerkiksi kritiikki ehdotusten käytännön epärealistisuudesta, joka johtui puuttuvista resursseista, oli ilmeisesti aivan kohdalleen osunut.

Komitea ei pystynyt työssään riittävästi välittämään eteenpäin käytännön kokemuksia, jotka olisivat paremmin perustelleet sen johtopäätöksiä ja voineet vakuuttaa lukijaa. Toisaalta on ymmärrettävää, ettei komitea voinut liikaakaan tukeutua niihin ilman vaikutelmaa, että se olisi vain vankeinhoitoviranomaisten äänitorvi ja sen piiristä kerättyjen näkemysten kirjaa. Aivan perusteetonta ei ollut sekään kritiikki, että komitealla ei ollut tarpeeksi syvällistä näkemystä siitä, mitä se ehdotti olemassa olevien käytäntöjen tilalle ja mikä oli näiden vaihtoehtojen käytännön toimivuus.

Tämän tutkimuksen keskushenkilö Inkeri Anttila ei komitean sihteerinä ollut ensisijaisesti vastuussa näistä ongelmista. Miten olisivat sitten kuvailtavissa hänen omat käsityksensä ja kantansa nuorisorikollisuuden laajaan problematiikkaan? Siihen vastauksia antaa Anttilan vuonna 1952 julkaisema, alallaan ensimmäinen Suomessa julkaistu tutkimus *Nuori lainriikkoja*. Tutkimus on samalla hyvä esimerkki Anttilan tehokkuudesta: komiteatyön kokemukset kasvoivat monografiaksi, joka palveli sekä oikeustiedettä, tulevaa lainvalmistelua että vankeinhoitoalaa. Aikaansaatuja lakiuudistuksia vähättelettä voi sanoa, että tutkimus oli komiteatyöstä lähteneistä hankkeista kestävin ja ajattomin.

Teos jakautui kolmeen pääosaan. Johdanto-osuudessa painottuivat katsoaus ulkomaiseen lainsäädäntöön (pohjoismaiden lisäksi Saksa, Sveitsi, Ranska, Iso-Britannia ja Yhdysvallat), sekä esitys kotimaisen lainsäädännön kehityksestä aina vuonna 1940 annettuun lakiin nuorista rikoksenteikiöistä. Laajassa toisessa osassa Anttila kävi ensinnä läpi nuorta lainriikkojaa koskeneen oikeusprosessin Suomen lainsäädännössä, tuoden samalla esiin sekä uudistuskomitean ehdotuksia että omia näkemyksiään. Tämän perään käsittelyyn tuli vapausrangaistuksen täytäntöönpano nuoren rikoksenteikijän tapauksessa. Kuten jatkossa käy ilmi, Anttila oli vankeinhoitoviranomaisten kouluttajana huomattavan hyvin sisällä vapausrangaistusten käytännön toteuttamistavoissa; esitys sisälsikin säännösten ja niiden kommentoinnin lisäksi myös empiiristä tietoa ja sen arviointia. Viimeisessä osassa,

muutaman sivun jälkisanoina, hän päätyi painottamaan laajaa, kokonaisvaltaista ja kriminologiseen tietoon juurtuvaa tietämystä nuorisorikollisuuden ja ennen kaikkea sen ennaltaehkäisemisen problematiikasta.

Anttilan linjauksia voisi kuvata niin, että hän suhtautui optimistisemmin rangaistusten täytäntöönpanon kuin oikeusprosessin kehittämiseen. Anttilan käsitellessä muiden pohjoismaiden syyttämättä jättämisen käytäntöjä käy hyvin ilmi se, miten yhdensuuntainen komitean ehdotus näiden kanssa oli. Komitean ehdottamaan syyttämättäjättämismahdollisuuden laventamiseen Anttila suhtautui Honkasaloa myötäillen varauksellisesti: suurimpina ongelmina tässä prosessissa olisivat syyllisyyden selvittäminen ja syyttäjien vaikeus tehdä rajallisella materiaalilla johtopäätöksiä nuorelle sopivimmasta menettelystä. Tuomitsematta jättämistä Anttila piti huomattavasti ongelmattomampana: asia tuli käsitellyksi ja ratkaistuksi tuomioistuinmessä, mikä loi oikeusvarmuutta yksittäisiä syyttäjän päätöksiä enemmän. Toiseksi lastensuojelulain mukaan oikeudessa tuli olla lastensuojeluviranomainen, jonka kanssa oli mahdollista keskustella nuorelle lainrikkajalle parhaiten istuvasta seuraamuksesta; jos nuori jäi tuomiotta, tarkoituksena oli kuitenkin kohdistaa tähän huoltotoimenpiteitä, jotka saattoivat olla tarkoituksenmukaisin vaihtoehto varsinkin erityisestävältä kannalta.¹⁵⁷

Yhtä kaikki rikosprosessin ongelmana Suomen kaltaisessa pienessä ja harvaanasutussa maassa tuli olemaan se, että erikoistuminen olisi hankalaa. Rikosasioiden keskittäminen tiettyjen muuttujien mukaan – tässä nuoria koskien – oli mahdollista vain suurimmissa kaupungeissa. Samoin rikosprosessiin kuuluvissa henkilötutkinnoissa oli väistämättä kirjavuutta: suurimmilla paikkakunnilla ne tehtiin Vankeusyhdistyksen nuorisovalvontatoimistoissa, suurimmaksi osaksi ne tulivat kuitenkin sosiaalilautakunnista.¹⁵⁸

Sen sijaan erikoistuminen oli mahdollista seuraamusjärjestelmän piirissä. Anttila kannatti ajatusta korvata nuorten kohdalla rangaistus kasvatus-toimenpiteillä, mukaan lukien ammatillisen koulutuksen tarjoaminen. Tällaisissa yksiköissä olisi parempi tietämys nuorista ja heidän vaiheistaan kuin esimerkiksi vankilaoikeudella. Esimerkiksi ehdonalaiseen vapauteen päästämisestä päätettäessä menettely vankilaoikeudessa perustuisi asiakirjoihin eikä vaikeasti sanallistettavaan ja käytännössä kertyneeseen tietämykseen nuoresta ja hänen käyttäytymisestään laitosaikana. Vankilaoikeuden asemaa saattoi perustella yhdenmukaisuudella, oikeusvarmuudella ja vakiintuvan käytännön synnyttämisellä, mutta Anttila korosti asian toista puolta:

¹⁵⁷ Anttila 1952, 152–153, 157, 167–176, 180, 184, 186–188.

¹⁵⁸ Anttila 1952, 113–116, 124–125, 137–138.

”--- tulevaisuudessa, jolloin ehkä nuorisolaitoksia on useita ja sijoittelu niihin suoritetaan mm. sijoitettavan asosiaalisuuden mukaan, tuskin on syytäkään täydellisesti pyrkiä sellaiseen yhdenmukaisuuteen, että vapaaksi päästäminen jokaisesta nuorisolaitoksesta suoritetaan samoja aikamääriä mittapuuna käyttäen. Ilmeistä näet on, että määrättyt kasvatukselliset tavoitteet saatetaan toisten kohdalta saavuttaa aikaisemmin ja toisten kohdalta myöhemmin, mikä vaikuttaa myös vapaaksi päästämiseen. Järjestelmä, jossa määrätietoisesti yritetään vapautua kaikesta kaavamaisuudesta ja pyritään muodostamaan laitoksessa oloaika kussakin yksityistapauksessa ilmenevän kasvatustarpeen mukaiseksi, johtaa jo itsestään vapauttamisaikojen muodostumiseen erilaisiksi eri tapauksissa. On kuitenkin todettava, että siirtyminen laitosten itsensä suorittamaan vapauttamisjärjestelmään, joka siirtää osan keskuselinten valtaa paikallisten elinten käsiin, ehdottomasti edellyttää koulutettua, todella tehtävänsä tasolla olevaa, objektiiviseen harkintaan pystyvää henkilökuntaa, jonka on jatkuvasti pidättäydyttävä kaikesta sellaisesta asenteesta, mikä voidaan tulkita puolueellisuudeksi.”¹⁵⁹

Parhaassa tapauksessa yksilöllisen kasvatustarpeen idean omaksuivat myös nuoret vangit itse. Siitä oli saatu todistusta Riihimäen keskusvankilan nuoris-osaston ammattikoululaisista, jotka vapaaehtoisesti olivat siirtäneet ehdonalaiseen vapauteen pyrkimistään niin, että ehtivät suorittaa opiskelunsa loppuun.¹⁶⁰

Ajankohtaisessa aihepiiriä koskevassa keskustelussa erityisesti Bruno A. Salmiala oli korostanut kaiken yksilökohtaisen harkinnan olevan vaarana voimakkaasti painottamalleen yleisestäävyydelle. Kuten Salmialan Ruotsia koskevista analyysistä saattaa huomata, hän piti lainsäädäntöä rikollisuuteen vaikuttavimpana elementtinä. Kriminologisen tiedon tarvetta ja merkitystä korostaneissa loppusanoissaan Anttila toi esiin, että yleisestäävyyden kannalta lainsäädäntöä vahvemmin vaikutti kiinnijäämisriski:

”Jos rikoksen tekijä hyvällä syyllä olettaa, että hänellä on mahdollisuudet selvitä niin, ettei hänen tekemänsä rikos joudu syytteeseen pantavaksi, hänelle on jokseenkin yhdentekevää, minkälaisella rangaistuksella laki sitä uhkaa. Tämän vuoksi olisi esimerkiksi rangaistuksia korotettaessa vastaavasti huolehdittava siitä, että rikosten ilmoituksen mahdollisuus ei pääse laskemaan. Sen sijaan ei yleisestäävän vaikutuksen huomioon ottaminen välttämättä vaatine rikoksesta tulevan seuraamuksen tarkemman muodon ennakolta säätämistä ah maiden rajojen puitteisiin. Seuraamuksen määrittämisessä on annettava tuomioistuimelle valinnaisia mahdollisuuksia ja tässä, samoin

¹⁵⁹ Anttila 1952, 328–330 (sit. 330). – Vrt. edellä käsitelty Torsten Erikssonin ja Johs. Andenæsin puheenvuorot.

¹⁶⁰ Anttila 1952, 270 (av. 65).

kuin seuraamusten täytäntöönpanossa, ratkaisevasti pantava pääpaino erityisestävälle näkökohdille.”¹⁶¹

Komiteamietintöön nuivasti suhtautunut Brynolf Honkasalo esitteli Anttilan tutkimuksen pohjoismaiselle ammattiyleisölle. Hän antoi tunnustusta nuoria lainrikkomia koskevan lainsäädännön perusteelliselle ja systemaattiselle tarkastelulle. Tutkimuksessa analyysi ei kuitenkaan pysähtynyt tähän, vaan kriminaalipoliittisen kokonaisnäkemyksen kautta tutkija päätyi ehdotuksiin *de lege ferenda*. Honkasalon mielestä tutkimus oli erinomainen johdatus alan lainsäädäntöön, ja erityisen suositeltavaa luettavaa se oli vankeinhoiton piirissä toimiville.¹⁶² Honkasalon kiittävän arvion merkitystä Anttilalle on varmasti kohottanut se, että suomalaisissa oikeustieteen ammattijulkaisuissa (LM, JFT, DL) teosta ei aikanaan arvioitu lainkaan.

Anttilan teos jäi vuosikymmeniksi aihepiirin ainoaksi monografiaksi. Seuraava kokonaisesitys problematiikasta saatiin vasta yli puoli vuosisataa myöhemmin, vuonna 2008, Matti Marttusen väitellessä teoksella *Nuorisorikosoikeus – Alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta*. Marttunen mainitsee tavoitteenaan olleen Anttilan klassikkoteoksen ajantasaisen version toteuttamisen¹⁶³.

Anttila painotti teoksessaan vahvasti vankeinhoitohenkilöstön ammattitaidon vaatimuksia ja niiden kehittämistä¹⁶⁴. Vankeinhoitoon hän olikin teosta julkaistessaan jo muutaman vuoden ajan perusteellisesti tutustunut juuri alan koulutuksen näkökulmasta.

¹⁶¹ Anttila 1952, 342–345 (sit. 343–344).

¹⁶² Honkasalo 1953, 378–379. – Anttilan tutkimus palveli montaa lukijakuntaa – 2000-luvun tutkijat mukaan luettuina – myös sitä kautta, että sen liitteinä oli alan lainsäädäntöä, ja vielä kesken painatuksen mukaan otettu KKO:n lausunto vuonna 1950 julkaisusta ja edellä käsitellystä komiteamietinnöstä (Anttila 1952, 92 (av. 38), 392–400).

¹⁶³ Marttunen 2013, 123.

¹⁶⁴ Anttila 1952, 69 (mistä käy ilmi, että Anttila oli erityisen vakuuttunut vankeinhoitoviranomaisten ammattitaidosta Englannissa), 330, 342.

Dosentti Inkeri Anttila muiden Helsingin yliopiston lainopillisen tiedekunnan opettajien joukossa 1950-luvun puolivälissä.

Istumassa vas. lukien Ragnar Hemmer (oikeushistorian prof. 1948–59), Tauno Tirkkonen (prosessioikeuden prof. 1945–67), Brynolf Honkasalo (rikosoikeuden prof. 1936–58), Kaarlo Kaira (valtioääntöoikeuden prof. 1933–55), Ilmari Caselius (siviilioikeuden prof. 1936–56), Inkeri Anttila (rikosoikeuden prof. 1961–79), T. M. Kivimäki (siviilioikeuden prof. 1931–56), Aarne Rekola (finanssioikeuden prof. 1947–62), Veli Merikoski (hallinto-oikeuden prof. 1941–70), ja Arvo Heikonen (kauppaoikeuden prof. 1949–61).

Seisomassa vas. lukien Aimo O. Aaltonen (Turun kauppakorkeakoulun prof. 1961–82), Matti Ylöstalo (siviilioikeuden ap.prof. 1955–59, prof. 59–80), Antti Hannikainen (Korkeimman oikeuden presidentti 1964–75), Niilo Salovaara (rikosoikeuden ap.prof. 1948–61, Turun yliopiston prof. 1961–72), Tauno Suontausta (Suomen Vakuutusyhtiöiden Keskusliiton toimitusjohtaja 1955–71), Väinö Vihma (siviilioikeuden ap.prof. 1948–52, Kauppakorkeakoulun prof. 1952–58), Simo Zitting (siviilioikeuden ap.prof. 1953–60, prof. 1960–78), W.A. Palme (julkisoikeuden ruots. prof. 1948–63, K.A. Telaranta (Kauppakorkeakoulun prof. 1962–82), Tauno Ellilä (prosessioikeuden prof. 1951–73), Jouko Halila (ylim. prof. 1960–66, prosessioikeuden prof. 1968–79), Ilmari Melander (maa- ja vesioikeuden prof. 1951–68), Veikko Reinikainen (teollisuusjohtaja 1955–83), Berndt Godenhielm (siviili- ja kauppaoikeuden ruots. prof. 1954–76), Olavi Rytkölä (Turun yliopiston prof. 1963–81), Per Erik von Bonsdorff (oikeusministeriön lainsäädäntöneuvos 1972–92), Heikki Jokela (yleisen oikeustieteen ja kansainvälisen yksityisoikeuden prof. 1967–84) ja Viljo Eloranta (Poliisiopiston johtaja 1962–73).

4.3 Yliopistosta Yhteiskunnalliseen Korkeakouluun

Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden apulaisen viranhakuprosessin jälkeen Inkeri Anttila anoi nimittämistä rikosoikeuden dosentiksi Helsingin yliopistoon. Dekaanin Veli Merikosken esityksestä tiedekunnan asiantuntijoiksi valitsemat Aatos Alanen ja Brynolf Honkasalo pääsivät lausunnoissaan helpolla: Alanen viittasi omaan ja Honkasalo kaikkiin kolmeen apulaisen virantäytössä annettuun lausuntoon.¹⁶⁵ Yliopiston kansleri saattoi nimittää Inkeri Anttilan itselleen kovin tutun alan dosentiksi, nimityspäätöksen tekijänä kun oli entinen rikosoikeuden professori Antti Tulenheimo¹⁶⁶.

Yliopistolla oli tarjota Anttilalle opetustyötä: lainopillisessa tiedekunnassa rikosoikeuden peruskursseja ja kriminologian opetusta¹⁶⁷ ja valtiotieteellisessä tiedekunnassa rikos- ja rikosprosessioikeuden peruskurssien pitämistä¹⁶⁸. Dosenttina Anttilan piti lisäksi vuonna 1949 valita kolmivuotisen tutkimuskauden aihe, ja hän päätyi – edellä kuvatun komiteatyön innostamana – ottamaan aiheekseen nuoria rikoksentekijöitä koskevan lain-säädännön tutkimisen sekä rikosoikeudellisesta että kriminaalipoliittisesta näkökulmasta¹⁶⁹. Päätyö piti kuitenkin löytää muualta. Yksi työ poiki toisen: Anttila tuli nuorisorikoslakikomitean yhteydessä tietämään suunnitelmasta järjestää vankeinhoidon ylemmille virkamiehille erikoiskoulutusta, vankeinhoitolaitokseen kun ei ollut juuri saatu koulutettua väkeä¹⁷⁰. Mitä ilmeisimmin komiteatyön yhteydessä tutustuminen vankeinhoitohallituksen ylijohtaja Valentin Soineeseen edesauttoi sitä, että tuota suunnitelmaa toteuttamaan valikoitui juuri Inkeri Anttila. Yliopisto vaihtuikin korkeakouluksi: vankeinhoidon koulutusta järjestettiin ensimmäiset vuodet Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa.

¹⁶⁵ Otteita Helsingin yliopiston Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirjoista vuodelta 1949 liittyen Inkeri Anttilan nimittämiseen rikosoikeuden dosentiksi, pöytäkirja 28.1.1949 (6 §), HYKA.

¹⁶⁶ Helsingin yliopiston Lainopillisen tiedekunnan virkakirje yliopiston kanslerille n:o II/1949, 28.1.1949 (kirjeessä Antti Tulenheimon käsin kirjoittama ja 17.2.1949 päiväämä merkintä nimityksestä). Inkeri Anttilan rikosoikeuden dosentiksi nimittämiseen (1949) liittyvät asiakirjat, HYKA.

¹⁶⁷ Brynolf Honkasalon lausunto (päiväty 22.4.1950, Inkeri Anttilan Yhteiskunnallisen Korkeakoulun kanslerille osoitetun anomuksen liite). Hakemukset opettajan virkoihin (Eba:1). Yhteiskunnallisen korkeakoulun (YKK:n) arkisto, HMA.

¹⁶⁸ Anttila piti valtiotieteen opiskelijoille kevätlukukaudella 1948 rikosoikeuden peruskurssin, ja lukuvuosina 1949–1950 sekä 1950–1951 yhteensä kuusi rikos- ja prosessioikeuden peruskurssia. Valtiotieteellisen tiedekunnan pöytäkirjat 14.2.1948 (1 §), 9.4.1949 (7 §), 17.12.1949 (3 §), 1.4.1950 (5 §), 25.11.1950 (1 §), HYKA.

¹⁶⁹ Anttila 1952, 5.

¹⁷⁰ Inkeri Anttila haastateltavana (1996), 7.

Yhteiskunnallinen Korkeakoulu: perustamisajatukset ja toimintaympäristö

Vuonna 1925 perustettu Kansalaiskorkeakoulu vaihtoi viiden toimintavuoden jälkeen nimensä Yhteiskunnalliseksi Korkeakouluksi (YKK). Koulun perustamisajatus voidaan sijoittaa jo kesään 1917, jolloin filosofian tohtori Leo Harmaja oli pohtinut kansalaiskasvatuksen merkitystä ja kysymystä siitä, miten yhteiskuntatieteellisen opetuksen kautta voitaisiin lujittaa suomalaista yhteiskuntaa ja parlamentaarista kansanvaltaa. Kansanvaltaisuutta korosti osaltaan se, että pääsyvaatimukseksi ei asetettu ylioppilastutkintoa, vaikka opetus perustuikin tieteelliseen pohjaan.¹⁷¹

Oppilaitoksen alkuvaiheen tarkoituksena oli tarjota oppisivistystä varsinkin maaseudulle, esimerkiksi kuntien tuleville viranhaltijoille. Opettajien mukaan saaminen edellytti kuitenkin toiminnan aloittamista Helsingissä. Toiminta aloitettiin vähillä varoilla eikä vakinaisia opettajakiinnityksiä voitu pitkään aikaan tehdä. Tämä kuitenkin osoittautui YKK:lle siunaukseksi, sillä erityisesti yliopistossa opettavia oli saatavissa tuntiopettajiksi. Näin vaatimattomista puitteista huolimatta oli mahdollista tarjota korkeatasoista opetusta, ja suhteita yliopistoon lujitettiin myös Helsingin yliopiston virallisella edustuksella YKK:n hallintoneuvostossa. Toinen opetuksen järjestämistä edesauttanut asia oli se, että sotavuosiin saakka oppitunnit pyrittiin pitämään pelkästään iltaisin, jotta opinnot olisivat työssä käyvienkin saatavilla. Sen jälkeenkin työn ohella opiskelleiden osuus oli yli puolet koko opiskelijamäärästä.¹⁷²

Toimintansa syksyllä 1925 aloittaneessa Kansalaiskorkeakoulussa oli mahdollista suorittaa sanomalehti-, osuustoiminta- ja hallinnollinen tutkinto. Samalla vuosikymmenellä valikoimaan saatiin myös kansansivistys-, kunnallis- ja lastensuojelututkinnot. Vuonna 1930 nimen vaihtamisella Yhteiskunnalliseksi Korkeakouluksi paalutettiin opinahjon luonnetta pätevien toimihenkilöiden valmistajana, ei vain kansalaistietojen syventäjänä. Tässä vaiheessa niin sanottujen päättötutkintojen yläpuolelle varsinaisiksi korkeakoulututkinnoiksi perustettiin yhteiskuntatieteiden kandidaatin ja lainopin diplomitutkinnot. Viimeksi mainittu poistettiin opetusohjelmasta vuonna 1946, koska se ei saavuttanut virallisesti tunnustettua asemaa Helsingin yliopiston myöntämien lainopillisten tutkintojen rinnalla¹⁷³. Vuosi nimenvaihdon jälkeen, vuonna 1931, YKK pääsi muuttamaan omaan uudisrakennukseensa Franzeninkadulle Helsingin Kallioon.¹⁷⁴

¹⁷¹ Rasila 1973, 11–13.

¹⁷² Rasila 1973, 48–54, 59–60, 73.

¹⁷³ Rasila 1973, 74–79.

¹⁷⁴ Huuhka 1950, 6–7.

Sotien jälkeen tutkintovalikoima lauentui entisestään. Huoltoalan koulutusta suunnittelemaan asetetun komitean¹⁷⁵ viitoittamalla tavalla YKK sai tehtäväkseen huoltotyöntekijöiden koulutuksen. Sitä varten perustettiin huoltotyön opetusjaosto ja sosiaalihuoltajan tutkinto, joka oli ensimmäinen ammattitutkinto, joka nimenomaisella valtiollisella ohjauksella ja toimeksiannolla YKK:n tehtäväksi annettiin. Nuoriso-ohjaaja- ja kirjastotutkinto perustettiin vuonna 1945 samankaltaisten virallisaloitteiden jälkeen.¹⁷⁶

Vankeinhoitoalan koulutus Yhteiskunnalliseen Korkeakouluun – koulutukselle alun perin suunnitellut painotukset

Järjestelmällinen vankeinhoitoalan koulutus sai alkusysäyksensä niin ikään komiteatyöstä, kun vankeinhoidon uudistamiskomitea vuonna 1946 ehdotti vankiloiden toimihenkilöiden koulutuksen uudistamista. Jatkossa kaikkien vartijoiden tuli suorittaa vartijakurssi, kun tähän asti oli ollut pakko palkata työhön myös kurssin suorittamattomia työhön. Toiseksi koulutusta tuli tehostaa, säännöllistää ja monipuolistaa; aiempaa pidempien kurssien tuli jatkossa antaa opetusta muun muassa rikospolitiikassa, psykiatriassa, sosiaalihuollossa ja sosiaalipolitiikassa.¹⁷⁷

Silloinen rehtori ja kansansivistysopin professori Urpo Harva¹⁷⁸, joka itsekin oli toiminut vankilaopettajana, ehdotti komitean innoittamana YKK:ta tämän koulutuksen järjestäjäksi. YKK ja vankeinhoitovirasto asetti neuvottelukunnan, jonka työn tulokset tiivistettiin muistioon *Vankilavirkamiesten koulutuksen järjestäminen*. Muistiossa ei ole päiväystä eikä tietoa neuvottelukunnan jäsenistä, mutta oletettavasti neuvottelukunta on tehnyt suunnittelutyötään vuosina 1947–1948. Koulutussuunnittelun lähtökohdana oli hyödyntää YKK:ssa jo ollutta sosiaalihuoltajatutkintoa, jota täydennettäisiin vankeinhoitoviranomaisille tarpeellisilla oppiaineilla. Sosiaalihuoltajatutkintoa varten tehtyjä tutkielmia tarkasteltaessa laajennus vankeinhoitopuolelle istui luontevasti koulutusprofiiliin, siksi paljon tutkielmien aiheet olivat joko suoraan tai välillisesti (esim. irtolaiskysymyksen tarkastelun kautta) relevantteja myös vankeinhoitoa ajatellen¹⁷⁹. Synergia-tukea tuli myös siitä, että vankeinhoitotutkinto sijoittui organisatorisesti samaan huoltotyön opetusjaokseen sosiaalihuoltajatutkinnon kanssa.

Tässä vaiheessa suunnitelmissa oli kaksitasoinen tutkintorakenne (vankilanjohtaja- ja vankilavirkamiestutkinto), ja pääaineiksi kaavailtiin käy-

¹⁷⁵ KM 1940:3.

¹⁷⁶ Huuhka 1950, 8.

¹⁷⁷ KM 1946:8, 94–95.

¹⁷⁸ *Kansallisbiografia* / Harva, Urpo / Tuomisto 2004.

¹⁷⁹ Sosiaalihuoltajatutkintoa varten tehtyjä tutkielmia vuodesta 1944 eteenpäin listattiin teoksessa *Yhteiskunta – Yhteiskunnallisen korkeakoulun vuosikirja 1953–54*, 125–144.

tännöllistä vankeinhoitoa ja kriminaalipolitiikkaa, rikos- ja prosessioikeutta, valtiosääntö- ja hallinto-oikeutta, nuorisokasvatusoppia, sosiaalihygieniaa ja sosiaalipolitiikkaa sekä sosiaalipsykiatriaa. Niin sanotuiksi esiaineiksi määriteltiin psykologia, huoltotyön kasvatusoppi sekä lainopin alkeet ja apuaineiksi suomen kieli, voimistelun ja urheilun teoria sekä liikuntakasvatus. Niin esi- kuin apuaineidenkin kohdalla YKK:ssa oli jo olemassa valmis opetustarjonta. Oikeudellisesti painottuneiden pääaineiden kursivaatimuksissa oli runsaasti perusoikeustieteellisiä tutkimuksia eritoten rikos- ja rikosprosessioikeuden alalta.¹⁸⁰ Koulutusohjelma oli selvästi kunnianhimoisempi kuin komitealla: siinä missä komitea piti perusteltuna pidentää koulutusaikaa kolmesta ja puolesta kuukaudesta täyteen lukukauteen eli noin viiteen kuukauteen, neuvottelukunnan tavoitteena oli harjoitteluineen kaksi vuotta kestänyt tutkinto¹⁸¹.

Koulutus saatiin käyntiin syksyllä 1949. Liikkeelle lähdettiin yksivuotisella koulutusohjelmalla, joka kohdistettiin jo alalla oleville ylemmille virkamiehille, kuten vankilanjohtajille, vankeinhoidon tarkastajille ja vankiloiden opettajille.¹⁸² Inkeri Anttilasta tuli tässä aloitusvaiheessa vankeinhoito-opin vt. lehtori. Oletettavasti tähän johti nuorisorikoskomitean kautta tullut vankeinhoito-organisaation ja sen edustajien tuntemus sekä se, että Anttilalla ei ollut tässä vaiheessa mitään vakituista virkaa.

Seuraavana vuonna saatettiin todeta, että oppilaita oli ja mahdollisesti tuli olemaankin vähän. Osin kysymys oli alalla toimivien vähäisyydestä, osin siitä että kaikilla ei ollut tarpeellista pohjakoulutusta. Päätoimisen vankeinhoito-opin lehtorin virkaa pidettiin kuitenkin perusteltuna: vaikka joka vuosi ei oppilaita edes olisi otettu, kaksivuotisen tutkinnon jälkimmäisen vuoden seminaarit ja tutkielma työllistäisivät kyllä. YKK:n ja vankeinhoitoviraston neuvotteluissa oli myös todettu, että yhdelle ihmiselle oli Suomessa varattava mahdollisuus keskittyä vankeinhoitoalan tutkimukseen.¹⁸³

¹⁸⁰ Vankilavirkamiesten koulutuksen järjestäminen (päiväämätön ja signeeraamaton muistio), Kursivaatimuksia (Dt:1), YKK:n arkisto, HMA. Neuvottelukunnan luonnostelemien tenttikirjojen listalle kuuluivat muun muassa seuraavat teokset: Honkasalo: *Rangaistusten yhdistämisestä ja yhteenlaskemisesta*; Serlachius – Salmiala – Honkasalo: *Suomen rikosoikeuden oppikirja. Yleiset opit* (v:n 1945 painos); Honkasalo: *Erinäiset rikokset*; Granfelt: *Rangaistuksen täytäntöönpano*; v. Liszt – Schmidt: *Rikosoikeuden yleiset opit*; Agge: *Det straffrättsliga reaktionsystemet*, Mezger: *Kriminalpolitik auf kriminologischer Grundlage*, Wrede: *Suomen oikeus- ja yhteiskuntajärjestys*; Merikoski: *Suomen julkisoikeuden oppikirja, osat I ja II* sekä Tarjanne: *Virkasuhteen lakkaaminen*.

¹⁸¹ KM 1946:8, 95; Vankilavirkamiesten koulutuksen järjestäminen (päiväämätön ja signeeraamaton muistio), Kurssivaatimuksia (Dt:1), YKK:n arkisto, HMA.

¹⁸² Rasila 1973, 111–112.

¹⁸³ KM 1950:5, 26.

Vankeinhoidon lehtorin viranhaku – kiistat viran ja hakuehtojen painotuksista

Vankeinhoito-opin lehtorin vakinainen virka tuli haettavaksi keväällä 1950. Korkeakoulun vakinaisista opettajista koostunut opettajaneuvosto oli asettanut viran pätevyysvaatimuksiksi lainopin kandidaatin tutkinnon (entisen ylemmän oikeustutkinnon), laudatur-opinnot sosiologiasta tai psykologias-ta sekä käytännön perehtyneisyyden vankeinhoitoalalle. Pöytäkirjat eivät kerro, millaisten keskustelupuheenvuorojen kautta päätökseen tultiin.¹⁸⁴ Tehtävää jo virkaa tekevänä hoitaneen Anttilan lisäksi virkaa haki Mikkelin lääninvankilan johtaja, filosofian maisteri Jouko Nevalainen¹⁸⁵.

Anttila oli jo muutamaa viikkoa ennen varsinaista hakemustaan anonut korkeakoulun kanslerilta, että hänet katsottaisiin päteväksi haettavana olleeseen virkaan, vaikka hänellä ei psykologian tai sosiologian arvosanaa ollutkaan. Hän perusteli tätä paitsi muulla aihepiiriin perehtymisellä – esimerkiksi osallistumisella professori Martti Kailan kriminaalipsykiatrian luennoille, professori Kai von Fieandtin sopeutumishäiriöiden sosiaalipsykologian luentosarjaan, professori Veli Verkon kriminologian seminaariopetukseen sekä omaan kriminologian opetukseensa – mutta myös hankkimillaan suosituksilla. Kolmesta suosittelijasta varsinkin kaksi oli tässä yhteydessä suorastaan poikkeuksellisen arvovaltaisia.

Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Valentin Soine oli oikeusministeriön edustajana ollut neuvottelemassa YKK:n kanssa vankeinhoitoalan opetuksen järjestelyistä. Nyt hän pyynnöstä lausui alan virantäyttöön ja Anttilaan liittyen seuraavasti:

--- ”saan hänet henkilökohtaisesti tuntien ja seurattuani hänen toimintaansa syksystä 1947 lähtien nuorisorikoslakikomitean sihteerinä ja kevästä 1949 lähtien vankeinhoitotutkinnon suunnittelussa mukana olleena ja vankeinhoito-opin vt. lehtorina, käsityksenäni mielihyvin ilmoittaa, että huomioon ottaen hänen huomattavan lainopillisen ylipätevyytensä sanottuun lehtorin virkaan, hänen ilmeisen harastuksensa kriminologiaa ja kriminaalipoliittisia kysymyksiä kohtaan sekä hänen vankeinhoidollisessa työssä osoittamansa innon ja uutteruuden, pidän häntä puolestani asiallisesti pätevänä ja henkilökohtaisesti erittäin sopivana mainittuun virkaan, joten suosittelisin erivapauden myöntämistä hänelle.”

¹⁸⁴ Opettajaneuvoston pöytäkirja 30.3.1949 (2 §), 26.4.1950 (2 §). Opettajaneuvoston pöytäkirjat (Cg:2), YKK:n arkisto, HMA.

¹⁸⁵ Inkeri Anttilan (päiväty 15.5.1950) ja Jouko Nevalaisen (päiväty 11.5.1950) hakemukset vankeinhoito-opin lehtorin virkaan. Hakemukset opettajan virkoihin (Eba:1), YKK:n arkisto, HMA.

Toinen suosittelija, Tauno Suontausta, käytti 21.4.1950 päiväämässään lausunnossa titteliä lakitieteen tohtori, mutta vain reilua kuukautta aiemmin hän oli toiminut vielä oikeusministerinä¹⁸⁶. Hän muistutti, että

”Oikeusministeriön ja Yhteiskunnallisen Korkeakoulun välillä käydyissä neuvotteluissa vankeinhoito-opin lehtorinviran kelpoisuusehdoiksi määrättiin lainopillisten vaatimusten puolesta ainoastaan lainopin kandidaatintutkinto, mutta alusta alkaen suunniteltiin, että virkaan pitäisi saada rikosoikeuden erikoistuntija.”

Suontausta totesi myös, että vaikka sosiologian ja psykologian tuntemuksesta olisi vankeinhoito-opin lehtorille epäilemättä hyötyä, olisi aiheenhallintaa näilläkin tieteenaloilla vaikeaa vaatia – ne kun eivät kuuluneet viranhaltijan opetusohjelmaan. Yhteiskunnallinen Korkeakoulu olikin järjestänyt erityisopetuksena vankeinhoitotutkintoon psykologian ja psykiatrian peruskurssit. Suontaustan mielestä viran lähtökohtana olleen lainopillisen tutkinnon huomattava ylittäminen voitiin ottaa huomioon muiden pätevyysvaatimusten väljentämisenä, varsinkin kun puhuttiin henkilöstä, jolla oli jo liki vuoden kokemus tehtävän hoitamisesta ja muutakin perehtyneisyyttä opetusalaansa.

Suosittelijoista kolmas, Brynolf Honkasalo, toi esiin Anttilan todetun pätevyyden rikos- ja prosessioikeuden apulaisen virkaan ja tämän opetuskokemuksen sekä lainopillisessa että valtiotieteellisessä tiedekunnassa. Erityisesti Honkasalo kuitenkin painotti Anttilan erikoistumista kriminologiaan, jonka luentoja Helsingin lainopillisen tiedekunnan opiskelijoille oli ollut tarjolla vuodesta 1948 lähtien Anttilan dosenttiopetuksena. Honkasalon mielestä tämä kriminologiaan erikoistuminen korvasi vaaditun sosiologian tai psykologian arvosanan.¹⁸⁷

Viranhakijoita arvioimaan kutsuttiin niin ikään kolme henkilöä. Heistä alan käytännön näkökulmaa edusti Hämeenlinnan vankilan johtaja Aarne Koskinen. Hakijoista Nevalaisen suorittaman kasvatus- ja opetusopin laudaturin Koskinen katsoi kompensoivan vaadittua psykologian arvosanaa, mutta ylittämättömäksi kompastuskiveksi muodostui vaaditun ylemmän sijasta suoritettu alempi oikeustutkinto. Anttilan Koskinen puolestaan totesi olleen muodollisesti epäpätevä puuttuvan sosiologian tai psykologian tutkinnon vuoksi, mutta päätyi siihen, että opetusala huomioiden Anttila kuitenkin oli tosiasiallisesti pätevä. YKK:n vahvistamissa kurssivaatimuksissa

¹⁸⁶ Suontausta toimi oikeusministerinä K. A. Fagerholmin hallituksessa (29.7.1948–17.3.1950). Suontaustalla oli keskeinen rooli juuri Fagerholmin hallituksen aikaan sijoittuneessa sotasyllisten armahtamisessa. *Kansallisbiografia* / Suontausta, Tauno / Uola 2007.

¹⁸⁷ Inkeri Anttilan Yhteiskunnallisen Korkeakoulun kanslerille osoitettu anomus, päivätty 24.4.1950; anomuksen liitteinä Brynolf Honkasalon (22.4.1950), Tauno Suontaustan (21.4.1950) sekä Valentin Soineen (23.4.1950) suositukset. Hakemukset opettajan virkoihin (Eba:1). YKK:n arkisto, HMA.

lehtorin opetusaineiksi oli määritelty vankeinhoito-oppi, kriminologia ja rikos- ja prosessioikeus, ja näiden opettamiseen Anttilalla oli Koskisen mielestä täysi kompetenssi. Johtopäätöstä tosiasiallisesta pätevyydestä tuki Koskisen mielestä vielä sekin, että vaadittuja pätevyysvaatimuksia täyttäviä henkilöitä ei tiettävästi ollut olemassa, tai ainakaan kukaan sellainen ei ollut osoittanut kiinnostustaan virkaan.¹⁸⁸

Helsingin yliopiston prosessi- ja rikosoikeuden apulaisprofessori Tauno Ellilältä, jolla oli myös alan opetuskokemusta YKK:sta, pyydettiin lausuntoa vain hakijoiden kirjallisesta tuotannosta. Valtaosan lausunnostaan Ellilä omisti YKK:n perussäännön tulkinnalle lehtorin viran pätevyysvaatimuksesta ja niiden punninnasta. Mikäli painotettiin käytännöllistä perehtymistä, Nevalaisen työkokemus ja aihepiiriin suoraan liittyvät ammatilliset julkaisut painoivat hänen edukseen. Anttilan kirjallinen tuotanto osui Nevalaisen julkaisuja kapeammin puheena olevan viran alaan, mutta niillä kuitenkin oli perussäännön mainitsema ”erinomaisten kirjallisten ansioitten” luonne, toisin kuin Nevalaisen ei-tieteellisillä julkaisuilla. Näin Ellillä jätti lukijan arvioitavaksi sen, millä painoituksin virkaa haluttiin täyttää ja millaiseksi sen sisältö miellettiin: mitä enemmän painotettiin vankeinhoitokokemusta, sitä painavammaksi kävi vaakakuppi Nevalaisen hyväksi, jos taas ajateltiin virkaa laaja-alaisempana ja yleisemmin rikosoikeuteen liittyvänä, painotus kääntyisi Anttilan hyväksi.¹⁸⁹

Kolmanneksi lausunnonantajaksi oli pyydetty filosofian maisteri, Jyväskylän Kasvatusopillisen Korkeakoulun suojelu- ja parantamiskasvatusopin vt. professori Niilo Mäki¹⁹⁰. Hän hahmotti viran suuntautumisen ja sijainnin selvästi esimerkiksi Aarne Koskisesta poikkeavasti: Mäen mielestä modernissa vankeinhoidossa piti juuri painottaa psykologian ja sosiologian kaltaisia aineita. Alan opettajalla olisi tullut olla mieluiten näiden molempien aineiden laudatututkinnot, ja

--- ”mikään esim. juriidinen kompetenssi tai ylikompetenssi ei tämän perustavan ehdon täyttämisen puutetta voi korvata, jos pidetään kiinni siitä, että kysymyksessä on pätevää ihmistuntemusta edellyttävän vankeinhoidon, eikä vain sitä kulloinkin koskevien ehkä epä-

¹⁸⁸ Vankilanjohtaja Aarne Koskisen lausunto vankeinhoito-opin lehtorin viran hakijoista (päivätty Hämeenlinnassa 20.7.1950). Hakemukset opettajan virkoihin (Eba:1). YKK:n arkisto, HMA.

¹⁸⁹ Apulaisprofessori, lakit. tri Tauno Ellilän lausunto vankeinhoito-opin lehtorin viran hakijoiden kirjallisesta tuotannosta (päivätty Helsingissä 1.9.1950). Hakemukset opettajan virkoihin (Eba:1). YKK:n arkisto, HMA. – Ennen Ellilää YKK:n lainopilliseen tutkintoon kuulunutta rikos- ja prosessioikeuden opetusta oli antanut Tapio Tarjanne (Rasila 1973, 50–51).

¹⁹⁰ Suojelu- ja parantamiskasvatusoppi sijoittui psykologian, lääketieteen ja pedagogiikan välimaastoon, ja nykyään tunnemme tuon alan erityispedagogiikkana. – Mäen oppiarvo, filosofian maisteri, saattaa vaikuttaa tässä yhteydessä ”alhaiselta”. Maininnanarvoista ehkä onkin, että Mäen väitöskirja ei koskaan valmistunut, vaan se hautautui muiden töiden ja liiallisen itsekritiikin alle. Tämä ei kuitenkaan estänyt häntä saavuttamasta professorin, vararehtorin ja dekaanin asemaa. *Kansallisbiografia* / Mäki, Niilo / Ihanus 2005.

psykologistenkin juriidis-hallinnollisten säädösten tuntemuksen opetus.”

--- ”en voi välttyä siltä käsitykseltä, että dosentti Anttilan huomattava ja jo nuorella iällä osoitettu pätevyys olennaisesti lankeaa nyt täytettävänä olevan viran keskeisen alueen ulkopuolelle.”

Mäki ei suhtautunut Anttilan kanssahakijaan sen positiivisemmin. Nevalaisen ”kirjalliset tuotteet” eivät Mäelle todistaneet perehtymistä psykologian tai sosiologian ajankohtaisiin virtauksiin, vaan olivat sekä sisällöltään että lähteiltään vanhentuneita. Lopputulos oli, että Mäen mielestä kummallakaan hakijalla ei ollut edellytyksiä tulla vakinaisesti nimitetyksi ”vankeinhoito-opin tärkeään ja eräällä sosiaalisen kulttuurimme laiminlyödylle puolelle suuntaa antavaan lehtorinvirkaan”.¹⁹¹

Seuraavaksi viranhakua puitiin opettajaneuvostossa. Entisen rehtorin ja vankeinhoitokoulutusta YKK:uun ajaneen Urpo Harvan kanta oli kategorinen: molemmat hakijat olivat muodollisesti epäpäteviä puuttuvien sosiologian tai psykologian laudatursuoritusten vuoksi. Opettajaneuvoston enemmistö yhtyi Harvan näkemykseen, ja hakijoille lähetettiin tieto valitusosoituksineen¹⁹².

Anttila ei montaa päivää jähkaillut valituksen tekemisen kanssa, ja kyseenalaisti siinä Harvan analogian aiempaan virantäyttömenettelyyn:

”Vankeinhoito-opin lehtorin pätevyysvaatimukset ovat siis siinä suhteessa erikoiset, että niihin sisältyy tutkintoja kahdelta alalta, lainopilliselta ja psykologis-sosiologiselta. Korkeakoulun muissa lehtorinviroissa ei vaadita tällaista useammankertaista pätevyyttä. Sellaisena ei voida suinkaan pitää esim. korkeimman psykologian arvosanan asettamista kasvatustieteen lehtorin pätevyys ehdoksi, koska psykologia on kasvatustieteen lehtorilta vaadittavan tutkinnon aineita. Mainittua psykologian laudatur-arvosanaa vastaisi näin ollen vankeinhoito-opin lehtorin osalta esim. korkein arvosana rikosoikeudessa tai rikosprosessioikeudessa, siis sellainen vaatimus, joka soveltuisi yhden tutkinnon puitteisiin. Tähän ei kuitenkaan pätevyyssehtoja määriteltäessä ole tyydytty, vaan on asetettu niin korkeat vaatimukset, ettei niitä todennäköisesti kukaan tätä nykyä täytä, koska suoritukset yleensä rajoittuvat yhdelle alalle.”

Anttila painotti myös kriminologian opetustaan ja tämän tieteidenvälisen alan tuntemustaan. Asiantuntijoista Anttilan epäpäteväksi arvioinut Mäki ei

¹⁹¹ Fil. maisteri, Jyväskylän Kasvatustieteiden Korkeakoulun suojelu- ja parantamiskasvatustieteen vt. professori Niilo Mäen lausunto vankeinhoito-opin lehtorin viran hakijoista (ilman päiväystä; alleviivaus alkuperäisessä tekstissä). Hakemukset opettajan virkoihin (Eba:1). YKK:n arkisto, HMA.

¹⁹² Opettajaneuvoston pöytäkirja 13.12.1950 (2–3 §). Opettajaneuvoston pöytäkirjat (Cg:2), YKK:n arkisto, HMA.

ollut ottanut huomioon sitä, että opetussuunnitelman mukaan vankeinhoito-opin lehtorin opetusvelvollisuuteen eivät esimerkiksi psykologia tai kasvatusoppi lainkaan kuuluneet. Kun YKK:n perussääntö kaiken lisäksi salli nimittää lehtoriksi poikkeustapauksessa akateemista loppututkintoa suorittamattomankin¹⁹³, saattoi lakitieteen tohtori Inkeri Anttila kokea olevansa varsin vahvoilla perusteineen.

Opettajaneuvosto jakautui asiassa kahtia: hakijoiden muodollista epäpätevyyttä korostaneen vararehtori Urpo Harvan kannattajiin ja rehtori Yrjö Ruudun lailla erityisvaatimusten kompensatiomahdollisuuksia painotta-neisiin. Ruutu korosti sitä, että lehtorin virkojen perusvaatimuksena oli ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaminen, tässä lainopin kandidaatin/ylemman oikeustutkinnon suorittaminen. Tällaisen tutkinnon täydentäjänä sosiologian tai psykologian tutkinnon merkitys oli yleissivistyksellinen, mitä virkaan ylikompetentilta tohtorilta ei ollut tarpeen vaatia, varsinkin kun nämä aineet eivät sisällyneet hänen opetusvelvollisuuteensa. Ruutu muisteli myös YKK:n ja oikeusministeriön välisten neuvottelujen vaiheita:

”Eräässä ehdotuksessa oikeusministeriön päätökseksi on ollut säännös, että vankeinhoito-opin lehtoriviran hakijain sopivaisuudesta mainittuun virkaan on pyydettyä oikeusministeriön lausunto. Tämä säännös on jätetty pois lopullisesta sanamuodosta, mutta se ei muuta sitä tosiasiaa, että YK:n lehtorinvirat, jotka edustavat jotakin tiettyä ammattikoulutusta, on pyrittävä täyttämään yhteisymmärryksessä asianomaisten viranomaisten kanssa. YK:n ammattikoulutuksella täytyy olla vastaavan keskusviraston tai keskusjärjestön mahdollisimman varma luottamus. Muuten oppilaiden sijoitus heidän valitsemallaan alalla saattaa huomattavasti vaikeutua.

Viime keväänä ylijohtaja Soine samoin kuin Helsingin yliopiston rikosoikeuden professori Honkasalo antoivat varauksettomasti myönteiset lausunnot tri Anttilan sopivaisuudesta ja pätevyydestä vankeinhoito-opin lehtorinvirkaan ilman sosiologian tai psykologian laudaturia. Todennäköisesti oikeusministeriön virallinen lausunto, jos sellaista pyydetäisiin, tulisi olemaan samansisältöinen kuin ylijohtaja Soineen ja prof. Honkasalon.”¹⁹⁴

Vararehtori Harva piti tiukasti kiinni siitä, että opettajaneuvoston asettamista erityisvaatimuksista ei saanut joustaa: jos sosiologian tai psykologian laudaturia ei ollut, asia oli loppuunkäsitelty. Sen jälkeen tai rinnalla ei ollut tarpeen mitenkään pohtia tai kyseenalaistaa sitäkään, miksi tällainen ope-

¹⁹³ Inkeri Anttilan valitus Yhteiskunnallisen Korkeakoulun kanslerille, päivätty 18.12.1950 Helsingissä. Hakemukset opettajan virkoihin (Eba:2), YKK:n arkisto, HMA.

¹⁹⁴ Opettajaneuvoston pöytäkirja 17.1.1951 (1 §, liitteinen), Opettajaneuvoston pöytäkirjat (Cg:2), YKK:n arkisto, HMA.

tustehtäviin kuulumaton meriittivaatimus oli ylipäänsä asetettu – se vain oli asetettu. Mihinkään soveltamiseen tai harkintaan ei ollut hänen mielestään syytä mennä.¹⁹⁵

Yrjö Ruutu kävi aktiiviseen ja runsassanaiseen vastahyökkäykseen, mikä epäilemättä vaikutti henkilösuhteisiin YKK:n rehtorikunnan sisällä. Ruudun mielestä Harvan tulkinnat YKK:n perussäännöstä olivat paikkansapitämättömiä:

”milloin on kysymys tri Anttilan nimittämisen estämisestä p. o. virkaan, voidaan kieltäytyä tuntemasta erinäisiä perussäännön säännöksiä, mutta toisessa vaiheessa menetellä omatekoisten säännösten mukaisesti, joita perussääntö ei tosiaankaan ensinkään tunne”.

Harvan ehdotus opettajaneuvoston kanslerille esittämäksi kannaksi sisälsi Ruudun mielestä ”vahvasti muunneltua totuutta”, ja riskinä oli ”vakava virkavirhe”. Ruutu syytti, että kanslerin ohella oli harhautettu molempia viran hakijoita: ensin heidän oli annettu ymmärtää, että opettajaneuvoston lainopin kandidaatin tutkinnon päälle asettama laudatur on harkinnanvarainen. Tällöin kumpikaan hakija ei pyytänyt vuoden lisämääräaikaa pätevyyden täydentämiseen¹⁹⁶, ja Anttila oli vielä hakenut erivapautta laudaturvaatimuksesta. Sen jälkeen oli lakonisesti ilmoitettu, että opettajaneuvoston harkitsema lisäpätevyys olikin ehdoton eikä harkinnanvarainen. Ruudun mielestä opettajaneuvoston harkitsemia ja perussäännölle tuntemattomia ylimääräisiä pätevyysvaatimuksia oli ehdottomasti pidettävä luonteeltaan ehdollisina.

”Jos niitä pidettäisiin ehdottomina, jouduttaisiin mielivallan pohjattomaan suohon. Voitaisiin asettaa vaatimuksia, jotka olisivat edullisia jollekin suositulle henkilölle, jonka toivotaan hakevan virkaa ja epäedullisia jollekin, jonka nimitys tahdotaan estää. Eräissä tapauksissa tällainen laskelmoiminen kenties saattaisi olla tarkoituksenmukaista, mutta se saattaa myös helposti johtaa poliittisen ja henkilökohtaisen juonittelun liukkaille ja vaarallisille laduille. Tällaisia juonia ei edes opettajaneuvoston enemmistö voisi estää, koska se ei voi tuntea kaikkien opetusalojen luonnetta, eikä aina ajoissa todeta, onko ehdotetuissa erikoisvaatimuksissa joitakin sivuvaikuttimia vaiko ei.”¹⁹⁷

¹⁹⁵ Opettajaneuvoston pöytäkirja 27.2.1951 (2 §:n liite 2): Harvan ehdotus opettajaneuvoston vastaukseksi kanslerille vankeinhoito-opin lehtorin viran täyttämisestä. Opettajaneuvoston pöytäkirjat (Cg:2), YKK:n arkisto, HMA.

¹⁹⁶ Vuosikymmeniä tapahtumien jälkeen pelkällä kirjallisella aineistolla operoivalle tosin jää epäselväksi, oliko hakijoita tästä mahdollisuudesta ylipäänsä informoitu – ja jos oli, miten se oli tehty.

¹⁹⁷ Opettajaneuvoston pöytäkirja 27.2.1951 (2 §:n liite 5): rehtori Yrjö Ruudun pöytäkirjaan esittämä lausunto. Opettajaneuvoston pöytäkirjat (Cg:2), YKK:n arkisto, HMA.

Viimeiseen taistoon asiassa käytiin maaliskuussa 1951 pidetyssä opettajaneuvoston kokouksessa. Ongelmalliseksi käyneeseen tilanteeseen pohdittiin varsin luoviakin ratkaisuja. Epävirallisissa keskusteluissa virinnyt ajatus Anttilan kutsumisesta vankeinhoito-opin lehtorin virkaan todettiin elinkelvottomaksi, virka kun oli jo haettavaksi avattu. Perussääntöä esitettiin tarkastettavaksi, jotta pätevyysvaatimusten tulkintatilanteisiin olisi saatu lisää tukea; tähän hätään sekään ei kuitenkaan ollut mahdollista. Edelleen opettajaneuvostossa keskusteltiin perääntymisestä sen itsensä asettamista ja käytännössä vaikeasti täytettäväksi osoittautuneista pätevyysvaatimuksista – varsinkin kun epäiltiin, löytyikö paljon puhutusta perussäännöstä opettajaneuvostolle edes valtuuksia tällaisia erikoisehtoja asettaa.

Urpo Harva ja hänen kantojaan jo aiemmin tukenut sanomalehtitekniikan lehtori Eino Suova käänsivät tilanteen tässä vaiheessa vielä ylösalaisin. Tähänastisissa keskusteluissa oli tohtoriksi väitellyttä Anttilaa pidetty aina kilpahakijaansa Jouko Nevalaista ansioituneempana. Harva ja Suova selittivät nyt molemmat hakijat epäpäteviksi, mutta Nevalaisen vähemmän epäpäteväksi tämän käytännön työkokemuksen perusteella. Lisäksi Suovan mukaan Anttilan erikoisala rikosoikeus liittyi opetustehtävään ”vain aivan perifeerisesti”.¹⁹⁸ Näin kauas oli valmiutta erkaantua siitä oikeusministeriön vankeinhoito-osaston näkemyksestä, joka painotti lehtoraatissa nimenomaan rikosoikeuden asiantuntemusta.

Harvan ja Suovan käänös Nevalaisen hyväksi oli ehkä Anttilaa enemmän osoitettu Ruudulle, joka oli luonnostellut punnintaa rikos- ja prosessioikeuden tietämyksen ja käytännöllisen vankilahallinnon tuntemuksen välillä. Kun Ruudun mielestä vankeinhoidon opetuksen päätarkoituksena YKK:ssa ei ollut

--- ”pelkkä opiskelijain perehdyttäminen voimassaoleviin vankilaoiloihin ja säännöksiin, jotka asianomaiset osittain jo ennestään tuntevat tai käytännössä oppivat, vaan laajempien näköalojen avaaminen opiskelijoille ja edellytysten luominen vankilaoiloiden kehittämiseksi korkeammalle tasolle, on oppineisuudella katsottava olevan tämän lehtorin viran täyttämässä käytännöllistä asiantuntemusta suurempi merkitys.”¹⁹⁹

Yrjö Ruutu ja muut hänen kannallaan olleet eivät tuoneet enää uusia argumentteja keskusteluun. Opettajaneuvoston äänestyksessä Jouko Nevalainen todettiin yksimielisesti ja Anttila yhdeksällä äänellä kuutta vastaan epäpä-

¹⁹⁸ Opettajaneuvoston kokous 7.3.1951 (1 §), Opettajaneuvoston pöytäkirjat (Cg:2), YKK:n arkisto, HMA.

¹⁹⁹ Opettajaneuvoston pöytäkirja 27.2.1951 (2 §:n liite 5): rehtori Yrjö Ruudun pöytäkirjaan esittämä lausunto. Opettajaneuvoston pöytäkirjat (Cg:2), YKK:n arkisto, HMA.

teväksi vankeinhoito-opin lehtorin virkaan.²⁰⁰ Kuukauden valitusaikaa ei kumpikaan hakija enää käyttänyt hyväkseen.

Lopputuloks oli epäilemättä ankara pettymys ja arvovaltatappio Yrjö Ruudulle. Hyvinä organisaattorina tunnettu Ruutu oli ollut mukana jo Kansalaiskorkeakoulun perustamisvaiheissa, ollen sen ensimmäinen ja alkuvaiheissa myös ainut päätoiminen viranhaltija ja myöhemmin pitkäaikainen rehtori²⁰¹. YKK:hon sitoutuneen Ruudun argumenteissa näkyi korostus siitä, mikä olisi parasta pitkällä tähtäimellä korkeakoululle ja sen yhteistyösuhteille. Se teki hänelle entistä vaikeammaksi ymmärtää kantoja, joita ei pitänyt perusteltuina eikä oikeutettuina – hänelle ne edustivat ennen kaikkea vastuuttomuutta.

YKK:n historiaa tutkineen Viljo Rasilan kontekstointi tuo hyvin esille sen, että Anttila ja Ruutu saattoivat hyvin oikeutetusti pitää opettajaneuvoston päätöstä kohtuuttomana. Rasila pitää vaatimusta psykologisesta tai sosiologisesta pätevyydestä kauniisti ilmaisten mielenkiintoisena, kun myöhemmin sosiologian professoriksi YKK:n yhteiskuntatieteellinen tiedekunta oli valmis valitsemaan henkilön, jolla ei ollut mitään arvosanaa – sosiologiassa. YKK:n kanslerina tuolloin toiminut J. A. Hollo kuitenkin kieltäytyi nimityksestä perusteenaan muun muassa se, että yliopiston piirissä korkeakoulun tapahtumia seurattiin tarkkaan. Toiselta puolen pätevyysvaatimukset menivät yli muulloinkin kuin vankeinhoito-opin lehtoraattia täytettäessä. Sanomalehtiopin professuurin hakijoiksi odotettiin suoranaisia renessanssitaitureita: hallinnassa olisi pitänyt olla sanomalehtitekniikka, sanomalehdistön historia, sanomalehtisosiologia sekä -psykologia, ja luonnollisesti edellytettiin myös käytännöllistä perehtymistä sanomalehtityöhön. Myöhemmin vaatimuksia oli pakko pudottaa lähemmäs maanpintaa: jäljelle litaniasta jäivät sanomalehdistön historia ja sanomalehtisosiologia.²⁰²

Vankeinhoito-opin lehtorin virantäyttöä seurattiin epäilemättä kummatuksella vankeinhoitovirastossa. Ylijohtaja Valentin Soine ihmettelee muistelmissaan, miten vankeinhoitoalan koulutuksen suunnittelussa hyvin tehokkaasti mukana ollutta Anttilaa ei millään hyväksytty lehtorinvirkaan: ”Opettajatoverit olivat jostain syystä, jota en vieläkään tiedä, jyrkästi häntä vastaan”²⁰³. Toisessa yhteydessä Soine on maininnut arvionsa, että Anttilan kohtelu YKK:ssa johtui tavoitteesta estää tämän tiedeura²⁰⁴. Vankeinhoitolaitos jatkoi koulutuksen järjestämistä YKK:ssa, mutta virantäyttöprosessi ei varmasti herättänyt luottamusta järjestäjätahoa kohtaan. Sen sijaan

²⁰⁰ Opettajaneuvoston kokous 7.3.1951 (2 §), Opettajaneuvoston pöytäkirjat (Cg:2), YKK:n arkisto, HMA.

²⁰¹ Rasila 1973, 28, 31, 48, 280.

²⁰² Rasila 1973, 122.

²⁰³ Soine 2009, 169 (sit. 169).

²⁰⁴ Ks. Soukola 1996, 34, joka on vuonna 1986 haastatellut Soinetta tutkimustaan varten.

luottamus ja tuki sen toteuttajaa eli Inkeri Anttilaa kohtaan vain kasvoi, hän kun jatkoi tehokkaasti työtään vastatuulesta huolimatta.

Anttilan johdolla kehitetty vankeinhoitoalan koulutus Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa

Pitkä ja ristiriitoja aiheuttanut viranhakuprosessi koetteli varmasti Inkeri Anttilaa, kuten kilpahakijaansakin, vaikka Anttila ei jälkeensä näitä vastuksia muistellutkaan²⁰⁵. Sekä Anttila että Jouko Nevalainen jatkoivat menestyksellisesti työtään vankeinhoitoalan palveluksessa²⁰⁶, Anttila edelleen alan koulutuksen kehittämisen parissa²⁰⁷. Vankeinhoito-opin lehtoriksi hän ei kelvannut, mutta sen sijaan kelpasi jatkamaan aivan samaa työtä YKK:n vakinaista opetusta antavana rikosoikeuden dosenttina, joksi hänet nimitettiin erityisesti rehtori Ruudun aloitteesta ja tämän laatimalla muotoilulla²⁰⁸.

Koulutus aloitettiin alkutekijöistä, ja se jäsenyi ja kehittyi vuosien varrella kokemusten kautta²⁰⁹. Ilmeisesti alkuvaiheen neuvottelukunnan hahmottelemat kirjallisuuslistat runsaine vieraskielisine tutkimuksineen osoittautuivat liian vaikeiksi ja raskaiksi, pyrittiinhän pitämään huolta siitä, että myös alalle vähäisellä pohjakoulutuksella tulleilla oli mahdollisuus koulutautua. Tähän ylijohtaja Soine menestyksellisesti vetosikin joutuessaan kahteen otteeseen kamppailemaan vankeinhoitoalan koulutuksen resurssien säilymiseksi valtion budjetissa: molemmilla kerroilla SDP:tä edustaneiden valtiovarainministerien oli vaikea kiistää, etteikö virkamiesasemaan hyvin sopivien mutta vain kansakoulun tai osan siitä käyneiden pyrkimyksiä ammatilliseen itsensä kehittämiseen ollut syytä tukea²¹⁰. Toisaalta kysymys on varmasti ollut myös sen arvioimisesta, mikä lopulta toimisi parhaiten käytännön työtä palvelemaan tarkoitettussa koulutuksessa.

Viimeiseen lukuvuoteen mennessä opetussuunnitelman selkärangana ollut vankeinhoito-oppi oli kehittynyt kolmiportaiseksi: siitä oli suoritettavissa alin, keski- ja ylin kurssi. Vankeinhoito-oppi käsitteellistettiin tässä vaiheessa laaja-alaisesti: siihen kuului käytännöllinen vankeinhoito sekä

²⁰⁵ Hän ei viitannut sanallakaan episodiin esimerkiksi laajimmassa elämäntyötään koskeneessa haastattelussa (Inkeri Anttila haastateltavana (1996)).

²⁰⁶ Soine listaa muistelmissaan myöhemmin vankeinhoidon tarkastajana toimineen Jouko Nevalaisen yhdeksi niistä yhteistyöhaluisista ja -intoisista vankeinhoitoviranomaisista, jotka tukivat vankeinhoidon laajamittaista uudistustyötä Soineen ylijohtajakaudella (1946–1969). Soine 2009, 243.

²⁰⁷ Itse asiassa Anttilan ja Nevalaisen tiet myöhemmin vielä ristesivät juuri koulutuskysymyksissä. Vuonna 1965 oikeusministeriö asetti toimikunnan pohtimaan erityisen vankeinhoito-opiston perustamista; Nevalainen valittiin toimikunnan puheenjohtajaksi ja Anttila yhdeksi sen jäseneksi. Soukola 1996, 37.

²⁰⁸ Rasila 1973, 120–121, 286. Ks. myös Anttila 1951, 262.

²⁰⁹ Kansioista Hakemukset opettajien virkoihin (Eba:2) löytyvät opetussuunnitelmat (erityisesti luentosisällöt) vankeinhoitotutkimuksen kolmesta osa-alueesta: vankeinhoito-opista, kriminologiasta ja rikosoikeudesta. Oletettavasti nämä ovat joko vuodelta 1949 tai 1950. YKK:n arkisto, HMA.

²¹⁰ Soine 2009, 169–170.

tutkimus- ja ohjekirjallisuuden että lainsäädännön ja komiteamietintöjenkin kautta, rangaistusjärjestelmän historia, nuorten rikoksentekijöiden problematiikka sekä lasten ja nuorten suojelukasvatus ja ylipäänsä huoltoa koskevat kysymykset. Alimman kurssin saattoivat kielitaidon puolesta suorittaa myös suppean pohjakoulutuksen omanneet, siinä kun ei ollut vieraskielistä kirjallisuutta, keski- ja ylimmän kurssin kävijät saivat tutustua myös ruotsalaiseen alan kirjallisuuteen.

Alimpaan kurssiin sisältyivät opetuksen yhteydessä järjestetyt opintokäynnit, keskikurssiin lukukauden mittaiset seminaariharjoitukset ja ylimpään kurssiin tutkielma. Työläimmän ja perusteellisimman vankeinhoitoopin kokonaisuuden lisäksi kurssivaatimukseen kuuluivat kokonaisuudet vankilakirjanpidosta, vankilapsykiatriasta ja muun muassa vankien työtoimintaa käsitelleestä vankilataloudesta.²¹¹

Yhteiskunnallisen korkeakoulun vuosikirjassa 1953–54 listattiin tuohon asti valmistuneet vankeinhoitotutkinnon tutkielmat. Kuten sanottu, tutkintovaatimukset olivat eläneet koulutuksen aikana, mutta lähtökohtaisestihan tutkielma vaadittiin ylimmän kurssin suorittamiseksi. Tutkielmia listauksesta löytyy kaikkiaan 38 kappaletta, ja aiheet olivat monipuolisia: tutkielmia tehtiin muun muassa työ- ja opetustoiminnasta, vankien sielunhoidosta ja kerhotoiminnasta, erityistarkasteluita tiettyjen vankiryhmien kanssa toimimisesta (esimerkiksi naisvangit, nuoret ja pakkolaitosvangit), ja organisaatiohistorian näkökulmasta (esimerkiksi vankeinhoidon keskushallinnon ja yksittäisten vankiloiden kehittymisestä). Sivumääriltään tutkielmat vertautuvat nykyisiin pro gradu -töihin, laajimmat tosin olivat jo noin satavissikymmentäsivuisia.²¹²

Työ eteni, mutta vastuksia edelleen ilmeni. Koulutus ei täysin etabloitunut YKK:n sisällä, se kun vuodesta toiseen jatkui vakinaisen sijasta virkaa tekevän lehtorin varassa. Korkeakoulun sisällä povattiin koulutukselle heikkoa tulevaisuutta oppilaiden vähyyden vuoksi, ja ilmeisesti myyräntyötä Anttilaa vastaan harjoitettiin myös vankeinhoidon sisältä. Lopulta ylijohtaja Valentin Soine katsoi parhaimmaksi sopia YKK:n kanslerina toimineen Eino Saaren kanssa tutkinnon siirtämisestä oikeusministeriön hoitoon.²¹³ Vankeinhoitotutkinto lopetettiin ja Inkeri Anttilan työ Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa päättyi vuoden 1953 lopussa. Opinnot oli ehtinyt aloittaa 68 vankeinhoitajaa, ja heistä 46 ehti suorittaa tutkinnon YKK:ssa.²¹⁴

²¹¹ Yhteiskunnallisen korkeakoulun opetussuunnitelma. 2. Kurssivaatimukset (1953).

²¹² Tutkielmalistauksen alkusanoissa todetaan, että luettelo ei välttämättä ole täydellinen, vaan se sisälsi YKK:n kirjastosta löytyneet tutkielmat. *Yhteiskunta – Yhteiskunnallisen korkeakoulun vuosikirja 1953–54*, 112, 144–146.

²¹³ Soine 2009, 169.

²¹⁴ Soukola 1996, 34.

Tunnelmat tuossa vaiheessa ovat varmasti olleet varsin ristiriitaiset. Anttila oli saanut rakennettua hyvän tutkintokokonaisuuden, johon opiskelijat olivat ilmeisen tyytyväisiä. Työhön näyttää syntyneen hyvä imu, ja se oli varmasti palkitsevaa. Ylijohtaja Soine toteaa, että ammattitutkintojärjestelmän tulokset – matalallakin peruskoulutuksella opintielle lähteneissä syntynyt innostus ja osan jatkaminen aina vankilanjohdajapätevyyteen saakka – korvasivat monin verroin ne vastukset ja tyylyt sanat, joita hän sitä edistäessään sai osakseen²¹⁵. Epäilemättä sama koskee myös Anttilaa.

Erityisen palkitsevaksi opiskelijoiden motivoituneisuuden teki se, että opettamisessa oli, jo edellä mainitun pohjakoulutuksen kirjavuuden lisäksi monia muita haasteita. Noin kolmasosa opiskelijoista oli alalle tuloa tekeviä, joille kuuden kuukauden harjoittelu oli ensimmäinen kosketus alan käytännön työhön. Suurimmalla osalla kuitenkin oli alan työkokemusta, joillakin ”harjoittelua” jo vuosikymmenienkin ajalta. Lisähaastetta opettamiseen toi varsinkin vankeinhoitoalan kurssikirjallisuuden vähäisyys, ohuus ja vanhentuneisuus. Seurauksena tästä oli opettajalle runsas luentojen valmistelutyö ja opiskelijoille haasteet valmistautua tenttiin ilman mahdollisuutta kerrata kirjoista tietoaan. Anttila antoikin tunnustusta opiskelijoilleen, jotka olivat yhteistyössä täydentäneet luentomateriaalejaan: kohta mikä toiselta oli muistiinpanoista jäänyt uupumaan, täydentyi toisen luentokirjauksista.²¹⁶

Yhteiskunnallisen Korkeakoulun sisältä tuli vastustusta varmasti aivan riittävästi, mutta toki Anttila sai myös tunnustusta virantäyttövaiheessakin, jolloin monet panivat merkille hänen sitoutumisensa työhönsä ja opetus-alansa kehittämiseen²¹⁷. YKK:n sisällä vastustus ei ollutkaan mitenkään monoliittista; erityisesti Yrjö Ruudun tukeen hän saattoi luottaa, samoin huoltotyön opetusjaoksen johtajaan Aune Mäkinen-Olliseen.

Anttila ei jäänyt kiinni vastoinkäymisiin, vaan sitkeästi jatkoi alan ja itsensä kehittämistä. Viimeksi mainittuun Yhteiskunnallinen Korkeakoulu oli ongelmistaan huolimatta ehkä hyvinkin otollinen ympäristö: pienessä yhteisössä opettajat tunsivat toisensa ja saattoivat keskustella esimerkiksi kontrollipolitiikan kysymyksistä samalla eri alojen näkökulmiin tutustuen. Esimerkiksi aiemmin mainittu Veikko Virtanen toimi oman virkansa ohella

²¹⁵ Soine 2009, 170.

²¹⁶ Anttila 1951, 264.

²¹⁷ Opettajaneuvoston pöytäkirja 17.1.1951 (1 §:n liite 2): prof. Kupiaisen ehdotus opettajaneuvoston lausunnoksi kanslerille (”Ainoat kokemukset vankeinhoito-opin opetuksesta on saatu pätevyysvaatimusten määrittelemisen jälkeen ja juuri tohtori Anttilan kaikin puolin myönteisen vaikutuksen tehneestä opettajatoiminnasta”); opettajaneuvoston pöytäkirja 27.2.1951 (2 §:n liite 1): rehtori Ruudun kirjelmäluonnos kanslerille (”Myös hänen opetuskykynsä on todettu hyväksi. Hän on lisäksi osoittanut huomattavaa harrastusta vankeinhoito-opetukseen, jonka hän näyttää valinneen elämäntehtäväkseen. Hänen kiinnittämisenä Yhteiskunnallisen Korkeakoulun opettajaksi todennäköisesti koituu hyödyksi Yhteiskunnalliselle Korkeakoululle ja vankeinhoito-opetukselle”). Opettajaneuvoston pöytäkirjat (Cg:2), YKK:n arkisto, HMA.

YKK:n sosiaalipolitiikan vt. professorina²¹⁸. YKK:n tutkintovalikoima tarjosi poikkihallinnollisiin keskusteluihin hyvät mahdollisuudet, olihan valikoimassa monia käytännönläheisesti orientoituneita koulutusaloja. Jo edellä viitatus sosiaalihuoltajatutkinnon lisäksi lähelle vankeinhoito-opin intressejä tuli nuorisonohjaajatutkinto. Kysymysten kokonaisvaltaiseen hahmottamiseen ja kontekstointiin toimintaympäristö oli otollinen, ja YKK:n käytäntöä palvelevasta luonteesta johtuen ote elävään elämään säilyi. Yhteiskunnallinen Korkeakoulu ja myös viranhakukokemus alustivatkin seuraavaa askelta: ammattitaidon laventamista yhteiskuntatieteiden opinnoilla.

4.4 Oikeustieteestä kohti yhteiskuntatieteitä: sosiologian opinnot

Työt loppuivat Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa, mutta toimettomuuteen tilanne ei tokikaan johtanut. Inkeri Anttila teki nyt sen, mitä vankeinhoito-opin lehtorin viranhakijoilta edellytettiin muutamaa vuotta aikaisemmin: hän paitsi suoritti tuolloin kynnyskysymykseksi asetetut laudatur-opinnot sosiologiassa, myös valmistui toukokuussa 1954 valtiotieteen kandidaatiksi – ja saman vuoden joulukuussa vielä lisensiaatiksi.

Huomioita piiloon jäävästä rikollisuudesta – tutkielma valtiotieteen kandidaatin tutkintoa varten

Anttilan tutkielma *Huomioita piiloon jäävästä rikollisuudesta* oli valmiina reilusti ennen koko valtiotieteen kandidaatin tutkinnon valmistumista, sillä samalla otsikolla YKK:n vuosikirjassa jo edellisenä vuonna julkaistu artikkeli on tiivistys gradutekstistä²¹⁹. Nykyajan kriminologiaan tutustuneelle lukijalle käsittely on tuttua, mutta tuolloisessa suomalaisessa ympäristössä tutkielmassa oli epäilemättä paljon teemoja, joiden pohtimiseen ei ollut totuttu.

Työ ei sinänsä sisältänyt esimerkiksi mitään tapausten tarkastelua, vaan kävi yleisellä tasolla läpi piilorikollisuuteen vaikuttavia tekijöitä ja huomioi erilaisten tilastoaineistojen ominaispiirteet sekä ylipäättään ongelmat saada tietoa ilmiöstä. Ilmiön auki purkaminen jatkui selvittämällä sellaisia rikosten piiloon jäämisen syitä, jotka liittyivät niin rikokseen (esim. vähäisyys, ajankohta), rikoksentekijään (esim. taidot, fyysinen kunto) kuin rikoksella loukattuunkin (esim. loukatun ja rikoksentekijän suhde). Tämän jälkeen Anttila esitti ulkomaiseen kirjallisuuteen perustuen arvioita piilorikollisuuden luonteesta ja lukumääräisestä osuudesta rikostyypeittäin. Vaikka piilo-

²¹⁸ Nuorteva 1989, 165.

²¹⁹ Anttila 1953, 3–19.

rikollisuuden määrän selvittämisen ongelmat olivat ilmeisiä, varkausrikollisuuden osalta Anttila kiinnitti huomiota esimerkiksi kauppoille osoitetun kyselytutkimuksen mahdollisuuteen.²²⁰

Työnsä lopuksi Anttila painotti tärkeyttä ottaa piiloon jäävä rikollisuus huomioon kaikessa kriminologisessa tutkimustyössä. Tilastoista oli kysymyksenalaista tulkita rikollisuuden nousua tai laskua, koska kaikki muutokset eivät niissä lainkaan näkyneet. Lisäksi muutokset lainsäädännössä, poliisin tai tuomioistuimen toiminnassa sekä yleisessä mielipiteessä muuttivat tilastoista luettavaa kuvaa. Rikoksentekijöitä tutkittaessa kohteeksi tulivat luonnollisesti vain kiinnijääneet, ja näin esimerkiksi vankiaineistosta vedettyjä johtopäätöksiä piti tulkita tämä huomioiden. Saman asian toinen puoli oli se, että osa rikoksentekijöistä jäi rangaistuksetta. Anttila päätyi nyt hiukan toista kautta samaan johtopäätökseen, jota hän oli korostanut jo edellä viitatussa *Nuori lainriikkoja* -teoksessaan:

”Kun ilmeistä on, että piiloon jäävä rikollisuus aiheuttaa yhteiskunnalle ja sen yksityisille jäsenille samanlaista vahinkoa ja vaaraa kuin muu rikollisuus, olisi tietenkin kriminaalipolitiikkaa siten ohjattava, että sen toimenpiteet suunnattaisiin todellista rikollisuutta vastaan ja että piiloon jäävän rikollisuuden osuus vähenisi. Jo rikosoikeudellista lainsäädäntöä laadittaessa olisi uusiin kriminalisointeihin ryhdyttävä vain siinä tapauksessa, että lain seuraamusten todella voidaan otaksua tavoittavan ainakin suurimman osan asianomaisen oikeudenvastaisen teon tekijöistä. Jos rangaistuksia kovennetaan, olisi samalla myös ryhdyttävä kaikkiin mahdollisuuksien rajoissa oleviin toimenpiteisiin piiloon jäävän rikollisuuden vähenemiseksi asianomaisen rikoslajin kohdalla.”²²¹

Tutkielman nimiölehdelle on merkitty arvosana: *eximia cum laude approbatur*. Niin ikään käsin kirjoitetut sukunimet viittanevat tutkielman arvioineisiin, sosiologian professori Veli Verkkoon ja filosofian ruotsinkieliseen professori Georg Henrik von Wrightiin²²².

²²⁰ Anttila 1954b, 1–26.

²²¹ Anttila 1954b, 26–31 (sit. 30).

²²² Mitä todennäköisimmin käsin kirjoitettu sukunimi Wright viittaa nimenomaan Georg Henrik von Wrightiin, epätodennäköisempää kun on, että psykologian laitoksen assistentti Johan M. von Wright olisi toiminut tutkielman toisena tarkastajana. Helsingin yliopiston opettaja- ja virkamiesmatrikkeli 1918–2000. Valitettavasti tutkielman lausuntoa ei ole löytynyt; mahdollista on, ettei sitä välttämättä ole edes laadittu. HYKA:n arkistopäällikkö Eero Vallisaaren sähköpostiviesti Päivi Mäkelälle 14.12.2015.

Vankeinhoidon perusteet: suomenkielinen oppikirja ja sosiologian lisensiaattityö

Tutkielman saama hyvä palaute lienee kannustanut jatkamaan valtiotieteiden opintoja heti vielä eteenpäin. Saman tien Anttila ilmoitti tiedekunnalle jättävänsä tarkastettavaksi sosiologian lisensiaattityönä teoksen *Vankeinhoidon perusteet*²²³. Tätä alan oppikirjaksikin tarkoitettua teosta Anttila lienee tehnyt jo pidemmän aikaa Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa ollessaan, ja ajatus sen soveltumisesta lisensiaattitutkinnon opinnäytetyöksi on mitä ilmeisimmin tullut vasta kandidaattityön kokemusten jälkeen.

Työ jakautui neljään pääosaan, joista johdannossa Anttila käsitteli vankeinhoidon lähtökohtia ja vankeinhoidon kannalta relevanttien ulottuvuuksien sijoittumista kriminaalitieteisiin. Vanhaa poenologiaa eli rangaistusoppia Anttila piti liian suppeana; kun rangaistuksen rinnalle oli kehitetty muitakin seuraamuksia, oli asianmukaisempaa puhua laajemmin seuraamusopista, mikä puolestaan eurooppalaisessa tiedekeskustelussa oli mielletty kriminologian, rikollisuutta koskevan yhteiskuntatieteen, rinnakkaiseksi tieteenalaksi. Toiseen päälukuun sijoittui katsaus rangaistuksen ja vankeinhoidon historiaan lähtien liikkeelle kansainvälisistä suuntauksista mutta painottuen Suomen vankeinhoidon historiaan.²²⁴

Valtaosan teoksesta muodosti suomalaisen vankeinhoidon kaaren avaaminen aina vangin vankilaan tulosta vapauttamiseen ja jälkihuoltoon. Vankien käsittelyn yleiset lähtökohdat olivat ajan myötä rakentuneet ihmisarvon kunnioittamiselle; käytännössä tämä oli merkinnyt muun muassa sitä, että vankeinhoidon tavoitteeksi oli vankien säilyttämisen sijasta tullut näiden yhteiskunnassa toimimisen edistäminen esimerkiksi koulutuksen ja työtoiminnan kautta²²⁵.

Teoksesta käy ilmi Anttilan ote käytännön vankeinhoidon piirteisiin ja puutteisiin, ja luja vankeinhoitoa säädelleen normipohjan tuntemus. Kolme elementtiä – vankeinhoidon perustavin arvopohja, käytännön toimintaympäristön ja alan sääntelyn tuntemus – muodostivat sen kehikon, jonka pohjalta Anttila kävi monipuolisesti läpi vankeinhoidon koko kentän, ottaen samalla kantaa myös toiminnan kehittämistarpeisiin. Valtaosin tarkastelu koski rangaistuksen täytäntöönpanon eri ulottuvuuksien läpikäyntiä, aiheinaan muiden muassa vangin sijoitusperusteet, käsittelyohjelma ja progressiivijärjestelmä, vankityö, sielunhoito, opetus ja kasvatus, vankiloiden vapaa-aika,

²²³ Käsikirjoitus oli valmis toukokuussa 1954 yhtenä konekirjoitettuna kappaleena. Työ oli jo tässä vaiheessa menossa painatukseen, ja Anttila anoi tiedekunnalta, että hän saisi jättää työn syyslukukauden alkaessa tarkastettavaksi joko taittovedoksena tai painettuna. Kustantajan (Tammi) kiirehtiessä teoksen painamista tiedekunta päätti ottaa vastaan painetun version, mikä ei kuitenkaan tarkastusvaiheessa saanut vielä olla kirjakaupoissa. Valtiotieteellisen tiedekunnan pöytäkirjat 15.5.1954 (11 §) ja 22.5.1954 (5 §), HYKA.

²²⁴ Anttila 1954a, 7–12 (Johdanto, erit. 10–12), 13–49 (Katsaus vankeinhoidon historiaan).

²²⁵ Anttila 1954a, 53–54.

vankien yhteydet vankilan ulkopuolelle, terveydenhoito, järjestyksenpito sekä vangin vapauttaminen jälkihuoltoineen. Huomion saivat myös erityiset vankiryhmät (tutkintavangit ja vapausrangaistukseen tuomitut nuoret lainrikkijat), samoin kuin erityislaitokset: työsiirtolat ja pakkolaitokset.²²⁶

Anttilan kriminaalipoliittista orientaatiota, sen kehittymistä ja eri vaiheita ajateltaessa on syytä panna merkille juuri se kontekstin laventuminen, mihin vankeinhoidon palveluksessa toimiminen ja alaan tutustuminen johti. Rikosoikeustieteen sisällä – ehkä erityisesti Suomessa – keskustelu rajautui käytännössä vain seuraamuslajien ja rangaistusaikojen ympärille. Korostettiin sovitusnäkökulman myötäisesti rikoksen ja rangaistuksen yhteyttä. Rangaistuksen täytäntöönpanon näkökulmasta seuraamuksen ”kuoren” (esim. vankeutta vai kuritushuonetta) sijasta oli tarkoituksenmukaista kiinnittää huomiota sen sisältöön.

”Leimaa antavana suuntauksena itsenäisyyden ajan vankeinhoidolle on siirtyminen yhä suuremmassa määrin erityisestävälle linjalle. Vapausrangaistus on tosin edelleen säilyttänyt luonteensa valtion pakkotoimenpiteenä rikoksen tehnyttä yksilöä kohtaan, ja rangaistuksen tuomitsemisessa rangaistusta ”mitataan” rikoksentekijän teon ja siinä osoitetun yhteiskuntavastaisuuden mukaan. Siinä ei ole kiinnitetty erityisempää huomiota rikoksentekijän yksilöllisiin ominaisuuksiin. Mutta vankeinhoidossa pyritään näkemään rikoksentekijä ennen kaikkea yksilönä, jonka tuleva sosiaalinen kehitys on annettu vankeinhoitolaitoksen henkilökunnan ohjattavaksi. Rangaistusaika käsitetään rikoksentekijän opastamiseen tarvittavaksi kehitysaajaksi, jonka kuluessa yhteiskunnalla on mahdollisuus ja velvollisuus tarkoin ja huolellisesti pyrkiä johtamaan vangin kehitys yhteiskunnallisesti kelpoiselle uralle. Täten rangaistuksen täytäntöönpano pyritään muodostamaan sellaiseksi, että se estäisi vankia vastaisuudessa lakia rikkomasta ja sensijaan antaisi hänelle halun ja kyvyn yhteiskuntaan sopeutumiseen.”²²⁷

Tämä vankeinhoidolle asetettu tehtävä luonnollisesti asetti korkeat vaatimukset sen toteuttajille. Anttila kiinnitti huomiota vankeinhoidolle tyypilliseen paikallaan pysymiseen: vanhoista menettelytavoista kiinnipitämisen perusteluksi riitti, että näin oli aina ennenkin tehty. Keskusvirastojohtoisuus oli myös tarpeettomasti lisännyt arkuutta tehdä kokeiluja tai muutoksia paikallistasolla. Yksilötasolla vankeinhoidon palvelukseen tulevilta Anttila odotti tasapuolisuutta, oikeudenmukaisuutta, maltillisuutta ja hyväntahtoisuutta. Jos henkilökunta ei vankilan kaltaisessa laitoksessa näyttänyt omalla esimerkillään sopeutumiskykyä ympäristöönsä, oli sitä turha edellyttää vangeiltakaan. Anttilan kokemuksen mukaan henkilökunnassa erityisiä vaikeuksia tuottivat epävarmuuden ja alemmuudentunnon vaivaa-

²²⁶ Anttila 1954a, 50–187.

²²⁷ Anttila 1954a, 42–43 (sit. 42).

mat. Muutettavat muuttaen ilmiö on tunnistettavissa varmasti monella muullakin työpaikalla – niin ennen kuin nykyään:

”Heidän tasapainon puutteensa voi työssä ilmetä esim. turhantarkkana huolenpitona arvovallan säilymisestä, mitä he koettavat tehostaa ulkonaisilla mahtikeinoilla. He vaativat sekä alaisiltaan virkamiehiltä että vangeilta pikkutarkkaa käskyjen ja toivomusten toteuttamista. --- Oikullisuus ja tasapainottomuus ovat kaikilla työaloilla epämiellyttäviä, mutta suorastaan kohtalokkaita ne ovat ammatissa, jossa pitäisi kaiken aikaa kasvatuksellisesti vaikuttaa toisiin henkilöihin, vieläpä yhteiskunnan vaikeimpaan ainekseen, joka on tuotu laitokseen pakkokasvatusta varten.”²²⁸

Lisensiaattityön tarkastajiksi tulivat sosiologian professori Veli Verkko ja väestötieteen dosentti Armas Nieminen. Verkko kiitti Anttilan asiantuntemusta, kuvasi työn sisältöä rikkaaksi, esitystapaa kirkkaaksi ja rauhallisen objektiiviseksi. Runsassanaisemmin Verkko lausunnossaan kuitenkin perusteli sitä, miksi työ kuului nimenomaan sosiologian alaan, viitaten kriminologian ja sen rinnakkaistieteeksi määritellyn rangaistus- tai seuraamusopin kansainvälisesti vakiintuneeseen asemaan sosiologian piirissä.

Armas Nieminen suhtautui työhön hiukan Verkkoa kriittisemmin, vaikka piti hänkin sitä korkeatasoisena. Erityisesti hän pohti sen luonnetta suhteessa yliopiston määräyksiin lisensiaattitutkimuksesta – työstä kun puuttui tieteellisen tutkimuksen perustavia tunnusmerkkejä, kuten kysymyksenasettelu ja lähdeviittaukset. Monipuolinen kokonaisuus perustui toisten tekemään perustutkimukseen. Teoksen ansiot antoivat kuitenkin Niemisen mielestä perustelut ajatella tutkimusta termin väljässä merkityksessä, ja hän esitti tiedekunnalle Verkon kanssa samaa tulkintaa suositellen työn hyväksymistä lisensiaattitutkintoa varten:

”Mitä enemmän olen syventynyt nyt käsiteltävänä olevaan teokseen, sitä enemmän minussa on vakiintunut käsitys, että on kysymys tieteellisestä synteisistä, joka rakentuu erittäin monista ainesosista: lainsäädännöstä, vankilaviranomaisten kiertokirjeistä ja ratkaisuihin, keskusteluista vankeinhoitoviranomaisten kanssa, omakohtaisesta tutustumisesta jokaiseen Suomen vankilaan, vankeinhoidon historian tutkimuksen tuloksista, kriminologisen ja psykologisen tutkimuksen tuloksista. Rakentaessaan näistä kappaleista sopusuhtaisen mosaiikkinsa tekijä on joutunut suorittamaan korkeanasteista henkistä toimintaa, eräänlaista toisen asteen tutkimustyötä, jolle on luonteenomaista kauttaaltaan tieteellinen ote – seikka, joka on luonnollistakin, kun on kysymyksessä kirjoittaja, jolla jo on takanaan ansiokas tieteellinen tuotanto. Tekijä on luonut kokonaisuuden, johon olennaisesti ovat vaikuttaneet sosiologisen ja psykologisen tutkimuksen tulokset, joihin tekijä on tutustunut, ja juuri näihin hän pyrkii perustamaan punnitusti

²²⁸ Anttila 1954a, 190–192 (sit. 191).

esittämänsä mielipiteet vankeinhoidon erilaisista pulmakysymyksistä. Siksi teoksella myös on suuntaa osoittava merkitys vankeinhoitomme tulevaisuutta ajatellen.”²²⁹

Epäilemättä *Vankeinhoidon perusteet* -teoksen ilmestyminen koettiin merkittävänä askeleena alan kehittämisessä myös Vankeinhoitolaitoksessa. Teoksen takakansitekstissä ylijohtaja Valentin Soine totesi sen olevan ainut nykyaikainen ja suomenkielinen alan oppikirja, ja välttämätön sekä vankeinhoidon, poliisin tai tuomioistuinten palveluksessa toimiville tai näihin ammatteihin aikoville. Vaikka Anttila ei nyt vankeinhoitoon liittyvässä virassa toiminutkaan, ote alaan pysyi koulutustoiminnan katkoksesta huolimatta tuoreena tutkimuksen ohella siksikin, että hänet valittiin vuonna 1954 jäseneksi vankeinhoitoasiain neuvottelukuntaan²³⁰.

Alan oppikirjaa oli odotettukin. Edellä käsitellyn Yhteiskunnallisen Korkeakoulun vankeinhoito-opin viran täyttövaiheessa asiantuntijoista vankilanjohtaja Aarne Koskinen totesi suomalaisen vankeinhoidon kaipaavan ”päteviä esityksiä käyttäakseni aikaisempaa sanontatapaa korkeamman asteen vankeinhoidosta ja kriminologiasta.”²³¹ Tähän Koskisen toiveeseen Anttila *Vankeinhoidon perusteet* -teoksella nyt vastasi.

Pro gradu -tutkielman ja liseniaattityön ohella Anttilan sosiologista ammattitaitoa oli omiaan lisäämään muutaman kuukauden sijaisuus sosiologian assistenttuurissa. Sijaista kaivattiin viran vakinaisen hoitajan, Erik Alldartin, Yhdysvaltoihin suuntautuneen opintomatkan ajaksi, ja tehtävään valittiin tuolloin tasan viikon vanha valtiotieteen kandidaatti Inkeri Anttila.²³²

Empiiristä kriminologiaa: Alaikäisiin kohdistuneet siveellisyysrikokset ja niiden tekijät

Anttilan ensimmäinen empiirinen kriminologinen tutkimus valmistui kaksi vuotta liseniaattityön jälkeen, vuonna 1956. Tutkimuksessa *Alaikäisiin kohdistuneet siveellisyysrikokset ja niiden tekijät* monipuolisen aineiston koostamisessa oli käytetty uudenlaisia ratkaisuja, ja muutenkin tutkimus oli uraauurtava. Tiedon muodostaminen aiemmin tutkimattomasta aihepiiristä oli vaikeaa, ja Anttila totesi olevan

²²⁹ Valtiotieteellisen tiedekunnan pöytäkirja 16.10.1954 (6 §), liitteinä Veli Verkon (päiväty 9.10.1954) ja Armas Niemisen (päiväty 6.10.1954) lausunnot Inkeri Anttilan liseniaattitutkimuksesta, HYKA.

²³⁰ Ote Inkeri Anttilan nimikirjasta Helsingin yliopistossa, päiväty 15.11.1957 (Anttilan 21.11.1957 rikosoikeuden professuuria varten jättämän hakemuksen liitteenä). Rikosoikeuden professuurin virantäyttöä (1960) koskevat asiakirjat, HYKA.

²³¹ Vankilanjohtaja Aarne Koskisen lausunto vankeinhoito-opin lehtorin viran hakijoista (päiväty Hämeenlinnassa 20.7.1950). Hakemukset opettajan virkoihin (Eba:1). YKK:n arkisto, HMA.

²³² Valtiotieteellisen tiedekunnan pöytäkirja 22.5.1954 (8 §), HYKA; Anttila 1995, 39.

”tarkoituksenmukaista tyytyä aineiston kuvaavaan esittämiseen yleiskuvan saamiseksi tästä rikollisuudesta ja rikosten tekijöistä. Yleistutkimus saattaa tarjota lähtökohtia myöhemmille erikoistutkimuksille, jotka voitaisiin rajoittaa koskemaan esim. määrätyn ikäisten rikoksentekijöiden suorittamaa taikka eri tavoin määritellyissä olosuhteissa tapahtuvaa rikollisuutta.”²³³

Tutkimusraportissa saadun tiedon ohella painottuikin voimakkaasti se, mitä tietoa ei ollut saatavilla joko ollenkaan tai luotettavasti, ja miltä osin saadun tiedon ominaispiirteet rajoittivat siitä tehtäviä tulkintoja. Tutkimukselle ja sen tuloksille asettuneet rajoitukset eivät kuitenkaan johtaneet Anttilaa allekirjoittamaan perinteistä tapaa ajatella kriminologiaa rikosoikeustieteen aputieteenä, vaan hänen mielestään oli perusteltua hahmottaa näitä kriminaalitieteiden sisällä rinnakkaisina tutkimusaloina²³⁴. Anttilan omaksuma tiedenäkemys oli siitä päättäen puhutteleva, että myöhemmin ainut kotimaisessa oikeustieteellisessä aikakausjulkaisussa tutkimuksesta julkaistu arvio paneutui pohtimaan juuri kriminologian ominaispiirteitä tieteenalana²³⁵.

Tilastotietojen epäluotettavuus ja koetutkimuksen kokemukset johtivat räätelöimään aineistopohjan kolmiosisaiseksi ja yksittäistapauksiin pureutuvaksi. Tärkein aineistopohja muodostui Lääkintöhallitukseen kertyneestä asiakirja-aineistosta, jonka perusteella päätettiin rikoksentekijän mahdollisesta kastroimisesta; se oli tullut seksuaalirikoksissa mahdolliseksi seuramukseksi vuonna 1935. Tätä aineistoa täydensivät rikoksentekijän henkilötutkinta-asiakirjat (joita ei tosin ollut laadittu kaikista rikoksentekijöistä), sekä osalle tutkimusaineistoon kuuluneista henkilöistä tehty haastattelut. Näitä haastatteluja tekivät vangittuina oleville vankilavirkamiehet ja ehdonalaan vapautuneen päässeille valvojat. Haastattelurungon tuli haastattelijoiden kirjavuuden vuoksi olla mahdollisimman yksiselitteinen; haastattelujen kannalta sen puolestaan tuli käsitellä tapahtunutta taustoineen tavalla, mikä ei ollut omiaan tarpeettomasti loukkaamaan kysymyksiin vastaajaa. Kieltäytymiset haastatteluista jäivätkin hyvin vähälukuisiksi.²³⁶

Noin viidensadan tapauksen ja samalla tekijän aineiston Anttila jakoi luokkiin, joita hän kuljetti rinnakkain läpi koko tutkimuksen verraten eri luokkien ominaispiirteitä toisiinsa. Luokat olivat seuraavat:

- A) heteroseksuaaliset rikokset, joiden kohteina olivat oman perheen keskuudessa alle 17-vuotiaat tytöt,
- B) heteroseksuaaliset rikokset, jotka kohdistuivat muihin kuin oman perheen alle 17-vuotiaisiin tyttöihin ja jotka sisälsivät väkivaltaa tai uhkausta,

²³³ Anttila 1956, 16 (sit. 16).

²³⁴ Anttila 1956, 7.

²³⁵ Carlson 1957, 277–281.

²³⁶ Anttila 1956, 30–44.

- C) heteroseksuaaliset rikokset, jotka kohdistuivat muihin kuin oman perheen alle 17-vuotiaisiin tyttöihin ja jotka eivät sisältäneet väkivaltaa tai uhkausta, sekä
- D) homoseksuaaliset rikokset, joiden kohteina olivat alle 17-vuotiaat pojat.

Näiden neljän luokan lisäksi vertailuaineistona olivat yli 17 vuotta täyttä-neisiin naisiin kohdistuneet väkisinmakaamisrikokset ja tunnottoman nai-sen makaamiset. Koska niitä ei voimassa olleen lainsäädännön mukaan määritelty alaikäisiin kohdistuneiksi siveellisyysrikoksiksi, ne eivät kuulu-neet varsinaiseen tutkimusaineistoon. Lisäksi suhteuttamista oli tarpeen tehdä väestötason tunnuslukuihin, muista rikostyypeistä saatuihin tietoihin sekä aiempaan tutkimukseen.²³⁷

Tapaukset Anttila kävi läpi hyvin monipuolisesti. Yksityiskohtaisimmin hän tarkasteli rikoksenteekijöiden taustatietoja aina vanhemmista, lapsuu-denkodin kasvatuksesta, terveydentilasta ammattiin, sosiaaliseen asemaan, siviilisäätyyn ja kotipaikkakunnan luonteeseen saakka. Tekotilanteesta hän tarkasteli ajan ja paikan lisäksi muun muassa rikoskumppanuutta ja rikos-ten pitkittymistä – teot kun pahimmillaan saattoivat toistua vuosien ajan. Haastatteluaineiston perusteella oli mahdollista saada silmäys tutkittavien omiin käsityksiin rikostensa syistä, eikä tutkimuksessa unohdettu myös-kään uhreja, heidän ominaispiirteitään ja rikosten heille aiheuttamia seu-rauksia.²³⁸

Aineiston epävarmuustekijöistä johtuen eroja eri tutkittavien luokkien välillä oli syytä tulkita varovaisesti. Tulokset ja johtopäätökset eivät yli-päänsä nouse mitenkään selvästi esille erityisesti siksi, että tutkimus ei si-sällä tuloksia yhteen vetävää loppulukua. Kiintein ja selkein johtopäätös oli eri tutkittavat luokat ylittävä: vajaamielisten rikoksenteekijöiden osuus osoittautui erittäin merkittäväksi, ja se luonteen poikkeavuuksiin yhdisty-neenä muodosti tärkeimmän siveellisyysrikoksiin johtavan yksilöllisen te-kijän. Vajaamielisten osuus ylitti selvästi sekä väestötasoisien esiintyvyy-den että muista rikostyypeistä saadut tulokset. Anttila kannattikin ajatusta kaikkien siveellisyysrikoksiin syyllistyneiden psykiatrisesta tutkimisesta.²³⁹

Oman aikakautensa leiman tutkimukseen toi tietysti erityisesti kastraa-tio siveellisyysrikosten tuolloin mahdollisena seuraamuksena. Vuonna 1950 uusitussa kastroimislaissa (84/1950) toimenpiteen edellytykseksi ase-tettiin, että sen kohteeksi joutuva oli vähintään 21 vuotta täyttänyt, ja saat-toi olla sukuviettiensä vuoksi vaarallinen toiselle. Esityksen kastroimisesta antoivat sairaala-, vankila- ja muissa laitosesuhteissa laitoksen johtaja, muissa tapauksissa poliisipäällikkö. Esityksestä päätti Lääkintöhallitus

²³⁷ Anttila 1956, 36–45.

²³⁸ Anttila 1956, 49–153.

²³⁹ Anttila 1956, 84–95.

vahvistettuna näissä asioissa rikosoikeustieteen ja psykiatrian asiantuntijoilla. Lääkintöhallituksen päätöksestä oli mahdollista valittaa korkeimpaan oikeuteen. Anttilan käyttämästä tutkimusaineistosta noin joka kymmenes rikoksenteijä määrättiin kastroitavaksi joko suoraan lääkintöhallituksen päätöksellä tai korkeimman oikeuden ratkaisulla. Määriä olennaisempi oli laadullinen tulos: kastroimispäätösten pohjana olleet lääkärinlausunnot olivat linjaltaan niin eriäviä, että ne kuvastivat enemmän laatijansa maailmankatsomusta kuin lääketieteellistä harkintaa. Oikeusturva ei tässä asiassa toteutunut alkuunkaan tyydyttävästi.²⁴⁰ Tätä tutkimustulosta käytettiin myöhemmin argumenttina pakkokastraation kumoamisessa²⁴¹.

Kastroiminen vaikuttaa nykyajan näkökulmasta kovin etäiseltä, sen sijaan Anttilan seksuaalirikosten oikeuskäytännöstä vetämissä johtopäätöksissä on nykyajallekin tuttuja kaikuja. Vaikka aihe olisikin ansainnut oman erityistutkimuksensa, jo nyt käytössä ollut aineisto ja sen tarkastelu viittasivat siihen, että alioikeuksissa ratkaisulinja oli kovempi kuin erityisesti hovioikeuksissa tai korkeimmassa oikeudessa, missä tuomioita lievennettiin.²⁴²

Erityisesti aineistoon liittyvistä epävarmuustekijöistä johtuen ja tutkimuksen kuvaavasta otteesta huolimatta työ olisi ansainnut kokoavan yhteenvetoluvun; tekstiin kätkeytyviä johtopäätöksiä on vaikea löytää. Toisaalta tämä saattoi olla tarkoituksellista: aihepiiri luonnollisesti oli ja on voimakkaita tunteita herättävä, ja selkeästi esille nostetut johtopäätökset olisivat voineet joutua latautuneen sekä tarkoitus- ja julkisuushakuisen tulkinnan kohteeksi. Sen sijaan Anttilalle ominainen rauhallinen esitys- ja perustelutyyli ohjasi lukijaa kauemmas tulkintojen ylilyönneistä.

Tutkimus vaati paljon työtä ja uudenlaisen ammattitaidon hiomista, vaikka tilastomatematiset laskelmat tekikin toinen tutkija. Se purki varsinkin rikoksenteijän taustat erittäin monipuolisiksi tarkasteluiksi. Tämä tutkimus olisikin ollut elegantimpi valinta opinnäytteeksi valtiotieteen lisensiaatin tutkintoa varten kuin *Vankeinhoidon perusteet*, mikä perinteisesti käsitetyn tutkimuksen sijaan oli sinänsä ansiokas synteesi eri tutkimuksista ja käytännön vankeinhoidon tuntemuksesta. Mutta jos joku jäi epäilemään Anttilan yhteiskuntatieteellistä tutkimustaitoa lisensiaattitutkintovaiheessa, nyt tuo epäily ainakin hälveni. Eero Backman nostaa tämän tutkimuksen Anttilan kriminologisista töistä merkittävimmäksi²⁴³.

²⁴⁰ Anttila 1956, 30–31, 157–159.

²⁴¹ Backman 1992, 319. Pakkosterilointilaki oli voimassa vuoteen 1970 asti.

²⁴² Anttila 1956, 155.

²⁴³ Backman 1992, 319.

4.5 Yhteiskunnallisesta Korkeakoulusta oikeusministeriön vankeinhoito-osastolle

Vankeinhoitokoulutus siirrettiin Yhteiskunnallisesta Korkeakoulusta oikeusministeriön vankeinhoito-osastolle, ja Inkeri Anttila aloitti virkamieskoulutuksen johtajana heinäkuun alussa 1955. Hän joutui suoraan keskelle turbulenssia, minkä käytinaineeksi oli valjastettu julkisuus. Varsinkin Valentin Soineeseen henkilöitynyttä vankeinhoidon uudistuskautta pyrittiin horjuttamaan julkisella polemiikilla, joka sai alkusysäyksensä syksyllä 1952. Anttila joutui Soineen rinnalla osallistumaan tapahtumasarjan päättämiseen vuoden 1955 lopulla. Kun tästä oli selvitty, oli aika siirtyä normaalikantaan. Tässä vaiheessa se tarkoitti myös kansainvälisen yhteistyön tiivistymistä.

Vankeinhoitoalan kehittämistyötä 1940- ja 1950-luvulla

Jo edellä käsitelty vankeinhoidon ammattikoulutuksen kehittäminen ja erityisesti päällystötason koulutuksen aloittaminen oli merkittävä osa koko alan reformointipyrkimyksiä. Ylipäättään tavoitteena oli päästä eroon vanhakantaisesta ajatuksesta, että vankilan tehtävänä oli lähinnä säilyttää rikoksentekejiä ja siirtää painopistettä vankien valmentamiseen vapauteen ja yhteiskuntaan palaamiseen. Erityinen uudistuskausi alkoi Valentin Soineen tullessa vankeinhoitolaitoksen ylijohtajaksi vuoden 1946 alussa. Kysymys ei ollut pelkästään uuden johtajan linjauksista, vaan korjausliikkeestä sotien aiheuttamaan elinolojen laskuun, mikä oli kohdistunut vankiloihin vielä jyrkemmin kuin väestöön yleensä.

Muun muassa nimismiehenä ja poliisitarkastajana toiminut tuore ylijohtaja sai ensimmäisen kontaktin uuteen hallinnonalaansa keskusvirastossa, jonka toiminnan rationalisointi osoittautui välttämättömäksi jo ensimmäisen työpäivän perusteella. Ylijohtajan ei esimerkiksi ollut tarpeen korkeimman omakätisesti avata viraston virkapostia. Lisätyövoiman saaminen virastoon oli välttämätöntä, jotta vankiloista tulleet kantelut saatiin ratkaistua ilman vuosien viivettä.²⁴⁴

Suurempi järkytys sen sijaan oli, että lainopillisten opintojen ja etäältä seuraamisen antamat vaikutelmat vankila-arjesta osoittautuivat karusti paikkansapitämättömiksi. Ensimmäiset tarkastuskäynnit maakuntien vankiloihin tekivät selväksi, että edessä oli suururakka. Vielä surkeampi tilanne oli varavankiloissa; jatkosodan aikana Mikkelin päämajassa työskennelleen Soineen kokemuksen mukaan olot ainakin Karvian varavankilassa alittivat jopa sotavankileirienkin tason. Niin Karvialla kuin muissakin suovankilois-

²⁴⁴ Soine 2009, 132–133.

sa jo juomaveden laatu oli kysymyksenalainen, parakkikeittiöistä jaettu ruoka ehti kylmetä täysin ennen syöjälleen pääsemistä, syöpäläiset viihtyivät vankien risaisissa ja likaisissa vaatteissa. Pahinta oli kuitenkin sairaiden vankien lääkintähuollon laiminlyöminen.²⁴⁵

Soineen vankeinhoitoajattelun lähtökohtia kuvaa seuraava lainaus:

”Suomalainen – niin mies kuin nainenkin – hyväksyy rikoksen tehtyään kovankin rangaistuksen, mikäli kokee sen mielekkääksi. Tähän suuntaan järjestelmää on tietenkin pyrittävä kehittämään. --- Nykyisistä kaupunkimaisista oloista, perheestään, sukulaisistaan ja ystävistään, työpaikasta ja asunnostaan sekä monien keskeneräisten asioidensa parista äkillisesti vankeuteen temmatuksi joutuminen merkitsee jokaiselle ihmiselle niin kohtalokasta elämänpiirin rajoittumista, ja yhteiskunnallista muutosta, ettei sitä tarvitse keinotekoisella kiusalla lisätä. Näitä asioita meitä pitemmälle kehittelään ruotsalaiset sanovatkin, että vankilahenkilökunnalla ei ole oikeutta lisätä rangaistukseen hiventäkään yli sen mitä laki säättää.”

Kun Soineen mielestä vankien elintason piti seurata yhteiskunnan elintason muutosta kohtuullisen matkan päästä, oli erotus nyt kohtuuton. Soineen kaudella vanhoja vankiloita saneerattiin, uusia tiloja rakennettiin. Pöllyävät ja palovaaralliset olkipatjat vaihdettiin uudenaikaisiin, ja ruoan laatua parannettiin – Soine kun allekirjoitti ruotsalaiskollegansa toteamuksen siitä, että vankilan tärkein mielialatekijä on kokki.²⁴⁶

Peruselinolojen räikeimpien puutteiden korjaamisen ohella oli syytä kiinnittää huomiota vankien työtoimintaan, jotta vankila-aika valmistaisi vapaudessa pärjäämiseen. Perinteisten suo- ja maataloustöiden rinnalla vankiloiden työrepertuaari laajeni esimerkiksi rakennustyöhön ja autonkorjaukseen. Muun muassa Sukevan keskusvankilassa uudisrakennustyömaalta uupuneet muurarit ja rapparit koulutettiin vankilan sisältä. 1940-luvun lopulla valikoimaan tulivat työleirit, joissa Tie- ja vesirakennushallituksen osoittamia urakoita tekevät saivat sillan vapauteen: työleirin kautta oli helppompaa saada asunto ja työpaikka.

Motivaation ylläpitämiseksi työstä piti jäädä jotain muutakin kuin tekemisen ilo. Vangit olivat aikaisemmin voineet tehdä hankintoja säästö- ja työosuusrahoillaan niin, että joku henkilökunnan jäsen hankki esimerkiksi hygieni- tai ruokatarvikkeita vankien puolesta. Soineen Yhdysvaltain opintomatka alusti kanttiinien perustamista: tämän uudistuksen jälkeen vankien riippuvuus yksittäisestä tavaroiden hankkijasta loppui, ja kerran

²⁴⁵ Soine 2009, 145–147, 255. Ks. myös Soukola 1996, 32: varavankiloista löytyivät myös ammattitaidoltaan kaikkein heikoimmat vartijat.

²⁴⁶ Soine 2009, 149, 156–157, 167 (sit. 158).

kaksi kuukaudessa avoinna olleiden kanttiinien kate tuotti rahaa valtionkin kassaan.²⁴⁷

Työn ohella vangeilla tuli olla mahdollisuus myös muuhun elämäänsä edistävään toimintaan sekä yksilö- että vankilatasolla ongelmia tuottavan toimeettomuuden sijaan. Vangin tuli kuulua vähintään kahteen harrastuspiiriin. Urheilutoiminta aktivoi vankeja varsinkin kesäaikaan, sen sijaan vankiloiden kirjastot olivat valitettavan vaatimattomia. Vuoden 1949 lopulla Yhdysvalloissa opintomatkalla käyneen Soineen mielestä Alcoholics Anonymous -liikkeen toimintaa kannatti kokeilla Suomenkin vankiloissa. Kun Suomessakin aloittanut AA-liike oli valmis tätä kokeilemaan, alkoi monia päihdeongelmaisia vankeja suuresti hyödyttänyt vertaistukitoiminta.²⁴⁸

Kuten nykyäänkin, vankeinhoito ei ollut pelkästään kansallisen päätöksenteon piiriin kuuluva asia. Kansainvälisen rikosoikeus- ja vankeinhoitokomission tärkein tehtävä oli vankikäsittelyn vähimmäissääntöjen laatiminen. Vaikka kysymys oli suosituksista, YK:n kytkös vähimmäissääntöjen tarkastamiseen luonnollisesti lisäsi niiden painoarvoa. Juuri 1950-luvulla vankeinhoidon laatuun kiinnitettiin kansainvälisesti painokkaasti huomiota; Suomessa 1940-luvun loppupuolella aloitettu takamatkan kireminen ja vankilaolojen parantaminen ei tästäkään näkökulmasta tullut yhtään liian aikaisin. Myös pohjoismainen yhteistyö rikollishuoltoneuvottelujen muodossa alleviivasi Suomen uudistustarpeita. Tämän yhteistyömuodon alkuunpanijana oli Ruotsin entinen oikeusministeri ja Svean hovioikeuden presidentti Karl Schlyter²⁴⁹. Kuten edellä kävi ilmi, Schlyterhän oli kannustamassa suomalaisia myös nuoria lainrikkokjia koskevan lainsäädännön uudistamiseen komiteatyön viitoittamalta ja hyvinkin uudistushenkiseltä pohjalta.

Vankeinhoito kriisissä – ainakin julkisuudessa

Kriminaalipolitiikan saralla dramaattinen yksittäistapaus lähtee usein ohjaamaan keskustelua ja julkista kuvaa. Yksittäistapauksen nostattama kohu monesti lakastuu seuraavien viikkojen tai kuukausien varrella, mutta vankeinhoito joutui 1950-luvun alkupuolella tällaiseen pyörytykseen peräti muutamaksi vuodeksi²⁵⁰. Sysäyksen sille antoi vanginvartijan kuolema

²⁴⁷ Soine 2009, 157, 160–161, 178–181.

²⁴⁸ Soine 2009, 161–164.

²⁴⁹ Soine 2009, 174–176.

²⁵⁰ Näihin kiivaan vankeinhoitopolemiikin vuosiin osui myös julkisuudessa runsaasti huomiota saanut Soson ryöstömurha Muhoksella huhtikuussa 1953, jossa neljä ihmistä sai surmansa hyvin väkivaltaisella tavalla. Tapaus siivitti kiivaan keskustelun seuraamusjärjestelmästä yleensä ja kuolemanrangaistuksesta erityisesti. Vaikka vankeinhoitoa koskevassa keskustelussa ei ainakaan laajasti käsitelty tätä tapausta, ovat Soson tapahtumat ja niistä käyty keskustelu antaneet omanlaistaan kaikupohjaa myös vankeusrangaistuksia koskevaan keskusteluun. Soson tapahtumista ja niiden seurauksista julkisuudessa Suo-Yrjö 2009.

vangin väkivaltaisen karkaamisyrityksen yhteydessä Helsingin keskusvankilassa syyskuussa 1952.

Vajaata viikkoa myöhemmin *Uuden Suomen* ja *Helsingin Sanomien* lukijoille oli tarjolla Helsingin keskusvankilan vartijoiden kriittinen kirjoitus. Vartijoiden määrän lisäämisvaatimus oli kenties tarkoitettu kirjoituksen kärjeksi, mutta runsassanaistemmin ruodittiin vankeinhoidon uudistamista, joka kirjoittajien mukaan oli ajanut vankiloiden elämän jatkuvaan käymistilaan. Vangeille annetut vapaudet ja oikeudet olivat johtaneet väärinkäytöksiin, joita ei kirjoittajien mukaan ollut haluttu nähdä ja tunnustaa: oli tuotu esiin vain kuviteltuja myönteisiä näkökohtia ja vaiettu ongelmista. Kirjoituksessa väitettiin jopa, että normaaliaikojen vankeinhoidon historia ei tuntenut yhtä levotonta aikaa kuin edellisinä vuosina oli koettu.

Vain kaksi päivää myöhemmin Brynolf Honkasalo ja Bruno A. Salmiala julkaisivat yhteiskirjoituksensa, jossa korostettiin ristiriitaa vanginvartijoiden ja vankeinhoidon ylimmän johdon näkemysten välillä. Professorit peräänkuuluttivat keskusvirastolta selontekoa siitä, miten uudistustyö oli vaikuttanut vankilaoloihin, eritoten vankien *säilyttämiseen* ja vankilahenkilökunnan turvallisuuteen. He painottivat järjestyksen säilymisen tärkeyttä, ja varoittivat uudistusten johtavan viranomaisten auktoriteetin häviämiseen. Pelottava esimerkki heille löytyi samasta suunnasta kuin nuorisorikoslainsäädännön uudistamisenkin yhteydessä – Ruotsista.²⁵¹

Professorien ei tarvinnut toivomaansa ylijohdon selontekoa kauaa odottaa: Valentin Soine julkaisi sen Suomen tietotoimiston kautta jo seuraavan päivän lehdissä. Hänen mielestään asumisen, ruokailun, vaatetuksen, puhtaanapidon ja opetustason nostolla ei ollut horjutettu vankien ja vartijoiden keskinäisiä valtasuhteita eikä heikennetty kuria ja järjestystä. Järjestyshäiriöt tutkittiin ja niihin puututtiin yhtä tarkasti kuin ennenkin. Soine ihmettelikin, miksi vartijoiden julkilausuman mukaan yleistyneet levottomuudet eivät olleet välittyneet vankiloiden viranomaisilta vankeinhoitolaitokseen, eivät sen paremmin vankiloilta vaadituissa seikkaperäisistä selostuksista kuin vankeinhoidon tarkastajien ja myös ylijohdajan omakohtaisilla tarkastuskäynneilläkään. Karkaamisetkin olivat supistuneet kolmanneksien huippuvuodesta 1947, siitä huolimatta että vankeinhoitolaitos ei ollut saanut mahdollisuuksia lisätä vartijavirkkojen määrää. Henkilökunnan laatua puolestaan oli nostettu määrätietoisella koulutusohjelmalla: neljäs oppilasryhmä oli juuri aloittamassa opintonsa Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa Inkeri Anttilan luotsaamana.

Vankilaoloja ja vankeinhoitoa laajemminkin aktiivisesti uudistamaan pyrkineelle Valentin Soineelle vastatuuli tuli luonnollisesti pettymyksenä,

²⁵¹ Soine 2009, 186–189, jossa siteerannut tekstin ”Vankien oikeudet ja vapaudet johtavat väärinkäytöksiin” (US ja HS 24.9.1952) ja Brynolf Honkasalon ja Bruno A. Salmialan kirjoituksen ”Järjestys vankiloissamme” (US ja HS 26.9.1952). Kursivointi PM.

mutta ei täysin yllätyksenä: Soineen mukaan Brynolf Honkasalo oli jo aikaisemmin luvannut asettua häntä vastaan – ja tuon lupauksensa Honkasalo myös piti. Soineen mukaan kysymys oli juurikin erotuksesta Honkasalon ja Soineen kriminaalipoliittisten ajatusten välillä – kuten jo nuorisorikoslakikomitean yhteydessä saatoimmekin huomata. Muutakin politiikkaa julkiseen jupakkaan liittyi: nimenomaan Helsingin keskusvankilan vartijakunnassa oli pieni lapualaismielisten joukko, joka näki punaista Soineessa ja tämän uudistuksissa.²⁵²

Julkisen debatin jälkeen valtioneuvosto asetti 3. lokakuuta 1952 komitean selvittämään vankilaoloja eri vankiloissa. Tarvittaessa komitean tuli myös laatia ehdotukset toimenpiteistä vartijakunnan turvallisuuden parantamiseksi, vankien karkaamisen estämiseksi sekä kurin säilymiseksi. Puheenjohtajaksi määrättiin Brynolf Honkasalo ja jäseniksi kihlakunnantoumari Torsten Nilsson ja lainsäädäntöneuvos Olavi Salervo. Työ valmistui kaksi vuotta myöhemmin.²⁵³

Komitean käsitys vankeinhoidon uudistuksista erosi vahvasti vankeinhoidon ylijohdon näkemyksistä. Komitean mielestä sodanjälkeinen vankien kurittomuus oli vähentänyt vankilaviranomaisten auktoriteettia, jotka liikehdintää tyyntyttääkseen olivat lisänneet vankien vapauksia ja etuja vankeinhoidollisesti kestävämmällä tavalla:

”Vankien mielihalujen tyydyttämisessä mentiin eräissä tapauksissa niinkin pitkälle, että pantiin toimeen huvitilaisuuksia vankilan ulkopuolella vankien toimiessa ohjelman suorittajina. Kerhotoiminta varsin vapaissa muodoissa lisääntyi ja toverikuntia perustettiin. Näiden monien erilaisten vapauksien myöntäminen johti muun muassa siihen, että viran- ja toimenhaltijain turvallisuus suuressa määrin väheni ---”.²⁵⁴

Erityisen huolissaan komitea oli kuitenkin ajatuksista, joiden mukaan seuraamusten täytäntöönpanossa pitäisi huomioida rikoksentekijän ominaisuuksia ja taustoja. Vaikka kaikkia perusteita tältä käsitykseltä ei voitukaan kiistää, ei komitean mielestä ollut olemassa sellaista tietämystä, että tätä olisi voitu yksilötasolla toteuttaa. Komitea selvästi ajatteli tämän käytännössä johtavan rikoksentekijän lempeämpään kohteluun, joka vaarantaisi rangaistuksen yleisestävän tehon. Ajatuksen erityisestävän toimenpiteen hyödyllisyydestä myös yleisestävältä kannalta komitea leimasi täysin perustelemattomaksi ja todistamattomaksi²⁵⁵. Kun vankeinhoitoviranomaisilta

²⁵² Soine 2009, 189–193, missä kokonaisuudessaan siteerattu Soineen 27.9.1952 STT:n kautta lehtiin lähetetty vastine.

²⁵³ *KM 1954:31*, 1–2. Komitean sihteeriksi tuli hovioikeuden auskultantti Roland Freund.

²⁵⁴ *KM 1954:31*, 3–4 (sit. 3–4).

²⁵⁵ (Vrt. edellä nuoria lainrikkooja koskeneessa pohjoismaisessa keskustelutilaisuudessa Johs. Andenæsin puheenvuoro.)

oli komitean mielestä puuttunut ymmärrys yleisestävän tavoitteen tärkeydestä ja toteuttamistavoista,

--- ”on seurauksena ollut hapuilu, joka rikospoliittiselta kannalta ei ole ollut edullista. Vankien oloja on lievennetty ja vapauksia lisätty ilman että on oltu täysin selvillä, mihin toimenpiteillä pyritään. Kun suuntaus on tähän mennessä ollut lyhytaikainen, on vaikeata vielä arvostella sen lopullisia tuloksia. Rikollisuustilastot niistä maista, joissa uusia menetelmiä on kokeiltu, *tuntuvat* kuitenkin antavan aiheutta käsitteelle, että tulokset ainakin toistaiseksi ovat rikospoliittiselta kannalta olleet vähemmän suotuisia. Mainitunlainen hapuilu on ollut melkoisessa määrässä ominaista meikäläisellekin vankeinhoitolle vuodesta 1946 lähtien. Vankien oikeuksia ja etuisuuksia on käyty lisäämään harkitsematta riittävästi niiden rikospoliittisia seurauksia ja niiden vaikutusta vankiloiden sisäiseen elämään, kurin säilymiseen sekä viran- ja toimenhaltijain turvallisuuteen.”²⁵⁶

Komitea pystyi kertomaan tarkan vuodenkin epäsuotuisan kehityksen alkamisesta – epäselväksi ei näin jäänyt, että ongelmat olivat syntyneet Valentin Soineen johdolla. Mitä tämä vaarallinen hapuilu sitten käytännössä komitean mielestä oli? Käsittelen seuraavassa komitean esille nostamia kysymyksiä rinnan vankeinhoitolaitoksessa laaditun vastineen kanssa.

Isku ja vastaisku – kuvajainen kriminaalipoliittisen ajattelun ja empiirisen tiedonmuodostuksen lähtökohtaeroista

Komiteamietintö sai julkisuudessa paljon huomiota. Valentin Soineen mukaan lehdistön suhtautuminen siihen myötäili poliittisia jakolinjoja: vasemmistolehdistö suhtautui komitean väitteisiin huomattavasti porvarilehdistöä varauksellisemmin²⁵⁷.

Vankeinhoito-osastolta pyydettiin vastine komiteamietinnölle, ja Soine antoi sen heinäkuun alussa 1955 vankeinhoidon virkamieskoulutuksen johtajana aloittaneen Inkeri Anttilan tehtäväksi. Soine oli tosin ollut huolissaan, aiheuttaisiko tämä ongelmia Anttilan myöhemmille mahdollisille pyrintöille akateemisessa maailmassa. Anttila kertoo vastanneensa ottavansa ilman muuta tämän mielenkiintoisen tehtävän, jos se hänelle annettaisiin. Näin hän päätyi laatimaan, esittelemään ja yhdessä Soineen kanssa allekirjoittamaan 23. joulukuuta 1955 päivätyn vastineen.²⁵⁸

Vastineen alussa kiinnitettiin huomiota kahteen tekijään. Ensinnäkin komitean jäseniltä puuttui käytännöllinen vankeinhoitokokemus ja -tietämys; komitean kokoonpanoon

²⁵⁶ KM 1954:31, 4–6 (sit. 6). Kursivointi PM.

²⁵⁷ Soine 2009, 205–220.

²⁵⁸ Inkeri Anttila haastateltavana (1996), 7–8.

--- ”ei kuulunut ainoatakaan vankeinhoitoa tai edes poliisi- tai huoltointia käytännöllisesti tuntevaa jäsentä. Siihen ei myöskään tullut jäseneksi ketään kasvatustyöntekijää tai sellaista hallintovirkamiestä, joka olisi omakohtaisesti tuntenut vastuunalaista, näin laajoissa puitteissa suoritettavaa virkatoimintaa, ollut perillä vankilaoilemme korjaamisen tarpeesta ja voinut näin ollen arvostaa alalla sotien jälkeen suoritettua laajaa uudistustyötä.”

Komitean ammatillinen rajoittuneisuus ei estänyt sitä ottamasta kantaa hyvin laajasti vankeinhoidon kenttään. Miltä pohjalta näitä kannanottoja sitten tehtiin? Vastineen mukaan tiedonmuodostuksen pohja oli vinoutunut, komitea kun oli vankilavierailuillaan kehottanut puheilleen etenkin niitä henkilökuntaan kuuluvia, jotka olivat tyytymättömiä silloisiin olosuhteisiin. Tilaisuuksista pidetyistä pöytäkirjoista pystyttiin varmistamaan se, että kaikki henkilökuntaryhmät eivät olleet tasapuolisesti edustettuina.²⁵⁹

Vastineeseen selkänöjää toi myös Soineen virkakaudella aloitettu menettely määräaikaista raportoinnista vankiloista vankeinhoito-osastolle. Komitean väite vankilaviranomaisten auktoriteetin puutteen vuoksi vankeille myönnettyistä tarpeettomista ja vahingollisista eduista oli

--- ”suorastaan hämmästyttävä ja heti alkuun täysin vääränä jyrkästi torjuttava. Mistään kaaostilasta eivät näet kerro enempää vankeinhoidon tarkastajien pöytäkirjat kuin yhdenkään vankilan laatimat kirjalliset tilanneselostukset, joita vuoden 1946 alusta lukien aluksi annettiin oikeusministeriön vankeinhoito-osastolle kuukausittain ja myöhemmin neljännesvuosittain. Komitean mietinnössä on myös omaksuttu se käsitys, että vankeinhoidon ei vielääkään olisi onnistunut selvitä ’hapuilevasta’ suuntauksestaan, vaan siinä noudatettaisiin periaatteita, jotka johtavat rikollisuuden lisääntymiseen. Verrattaessa maamme sodan jälkeisiä rikollisuus- ja vankilukuja nykyisiin on lausunnon tämäkin kohta käsittämätön, koska rikollisuus ja vankien lukumäärä on vuosi vuodelta tasaisesti laskenut.”

Yhtään enempää perusteluita ei ollut esitettävissä sille komitean väitteelle, että oikeuksia olisi epä johdonmukaisesti vuoroin lisätty ja vuoroin vähennetty.²⁶⁰

Kuten edellisistä muotoiluista voi päätellä, Anttila ei erityisesti silotellut ilmaisuaan sen pelossa, että vastine aiheuttaisi ongelmia hänen myöhemmälle työuralleen. Ylilyöntisiä sävyjä vastine ei kylläkään sisältänyt – eikä sen tarvinnutkaan, argumentit kun olivat vahvalla pohjalla. Moniin

²⁵⁹ Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston selostus vankilaoileja tutkimaan asetetun komitean mietinnön johdosta (päiväty 23.12.1955), 2 (sit. 2). Lausunnot ja mietinnöt (Hvb:1), Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto, KA.

²⁶⁰ Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston selostus vankilaoileja tutkimaan asetetun komitean mietinnön johdosta, 3, 11 (sit. 3). Lausunnot ja mietinnöt (Hvb:1), Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto, KA.

komitean esittämiin kritiikkeihin vastaaminen lienee ollut suorastaan nautinnollista – näin erityisesti niissä kohdin, joissa komitean vinoutunut ja asenteellinen lähestymistapa oli johtanut sen hätäisiin, yksipuolisiin ja tarkempaa tarkastelua kestävämpiin johtopäätöksiin. Hämmennystä ja pelonsekaisia tunteita komiteassa oli herättänyt muun muassa se, ettei kaikkia uusia tiloja ollut varustettu kaltereilla. Vastineessa mietittiin, mitä tiloja tämä huomautus koskisi; johtopäätökseksi tuli Helsingin keskusvankilan autokorjaamo,

--- ”joka on korkeiden muurien ympäröimä ja josta pakoon pääseminen vankilan pihamaalle saakka lisäksi kävisi helpommin oven kuin ikkunan kautta.”²⁶¹

Kuten aiemmin jo toin esiin, aiempien kriminaalipoliittisten keskustelujen tapaan myös komiteamietinnöstä huokui yleisestävyyttä kannattaneiden jännitteinen suhtautuminen tapauskohtaiseen harkintaan ja seuraamusten käytännön täytäntöönpanon joustavoittamiseen. Tässä suhteessa komitea ylsi hiukan koomisiinkin ulottuvuuksiin pelätessään, että kirjeoikeuden laajennus saattaisi tehdä rikoksenteon houkuttelevammaksi – ainakin jos kirjeitä vankilasta saisi jatkossa lähettää niin paljon kuin haluaa:

”Kysymyksen alaiseksi voidaan sitä paitsi asettaa, eikö täydellisen kirjeenvaihto-oikeuden myöntäminen olisi vähemmän onnistunut toimenpide yleisestävältä kannalta, jota puolta ei myöskään voida täysin unohtaa.”²⁶²

Kirjeiden kirjoittamisesta kiinnostuneiden potentiaalisten rikoksenteekijöiden oli kuitenkin hyvä huomata, että vankien kirjeenvaihto tarkastettiin. Kirjeenvaihdonkin joutuminen komitean hampaisiin näyttäytyi vankeinhoito-osaston näkökulmasta omituiselta: erityisesti vankien perhesuhteiden säilymisen ja jälkihuollon kannalta tärkeää oikeutta oli laajennettu yleisemminkin länsimaissa, eikä se vankiloiden johtajien lausuntojen mukaan ollut tuottanut muutenkaan ongelmia esimerkiksi lisääntyneenä työ määränä tai karkaamisriskin nousuna – toisin kuin komitea väitti.²⁶³

Ehkä suurin huolenaihe komitealle oli vankien toverikuntien, opintopiirien ja kerhojen toiminta: niiden käsittelyyn komitea uhrasi liki neljänneksen koko mietinnöstään. Toverikunnat olivat sen mielestä aivan erityinen osoitus vangeille annetuista liiallisista oikeuksista. Mielenkiintoista teeman

²⁶¹ KM 1954:31, 38; Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston selostus vankilaoiloja tutkimaan asetetun komitean mietinnön johdosta, 17. Lausunnot ja mietinnöt (Hvb:1), Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto, KA.

²⁶² KM 1954:31, 16.

²⁶³ Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston selostus vankilaoiloja tutkimaan asetetun komitean mietinnön johdosta, 13. Lausunnot ja mietinnöt (Hvb:1), Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto, KA.

käsittelyssä oli se, että pitkällistä käsittelyä ja voimakkaita kannanottoja kirjattiin mietinnönkin mittakaavassa erityisen kapealta pohjalta. Erityistä painoa annettiin yksittäisen viranhaltijan lausunnolle, jota komitea ilmeisesti piti kuvausvoimaisena – tai ainakin omia käsityksiään tukevana. Luki-jalle nimettömäksi ja virka-asemaltaan tuntemattomaksi jäänyt virkamies sai pitkässä sitaatissa omaäänisesti kertoa näkemyksensä. Seuraavassa on pieni ote hänen käsityksistään vankien toverikuntien liiallisten oikeuksien tulevasta seurauksista: koska niistä oli lausujan mukaan aiheutunut

--- ”vaarallinen kiila vankilan ylimmän johdon ja henkilökunnan välillä, en voi olla muuta mieltä kuin että tällantapaiset vankien yhteenliittymät on vankilassa kiellettävä, muuten niistä paisuu sellaisia voimanpesiä vuosien mittaan, ettei kukaan ihminen uskalla enää antautua vankien vartijaksi.”

Komitea sivalsi tässäkin yhteydessä Valentin Soineen suuntaan. Toverikuntien toiminta pysyi sen mukaan kurissa ja aisoissa kun ylimmän johdon auktoriteetti on suuri – vallinneissa hapuileviksi kuvatuissa oloissa tilanne ei komitean mielestä näin ollut. Vaarana oli vankien yhteenliittymien nouseminen mahtiasemaan vankeinhoidon virallisen johdon rinnalle.²⁶⁴

Anttilan kirjoittamassa vastineessa mielenkiintoa osoitettiin keskimääräistä vaikeampien vankiainesten kanssa tekemisissä olleiden laitosten, Helsingin ja Turun keskusvankiloiden, johtajien näkemyksiin. Heidän kokemustensa mukaan toverikuntien toiminta ei ollut edistänyt kurittomuutta tai karkaamisia – päinvastainen vaikutus sen sijaan oli nähtävillä. Toverikunnassa toimiminen antoi vangille tilaisuuden osoittaa pystyvänsä toimimaan luotettavasti ryhmässä. Toverikuntatoiminnan luisuminen vaikkapa vankikapinan valmisteluun oli aiheeton pelko. Komitealta toivottiin myös konkreettisia esimerkkejä väitteidensä pohjaksi.

”Kun komitean mietinnössä ei ole pystytty osoittamaan sellaisia tapauksia, joissa toverikunta tai kerho olisi ollut haitaksi henkilökunnan turvallisuudelle tai vankilan järjestykselle, täytyy otaksua komitean käsityksen perustuneen etupäässä ennakkoluuloille, joilta puuttuu todellisuuspohja.”²⁶⁵

Komitean tehtäväksi oli annettu paneutua myös vankilan työturvallisuuteen ja karkaamisvaaran torjumiseen. Anti jäi lyhyeksi ja vaisuksi: valaistusta ja hälytyslaitteita oli hyvä kehittää, vartijoiden määrää lisätä. Komitean painotuksesta sai käsityksen, että erityisesti työtoiminnan piirissä sattuviin

²⁶⁴ KM 1954:31, 29–38 (sit. 35).

²⁶⁵ Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston selostus vankilaoloja tutkimaan asetetun komitean mietinnön johdosta, 15–16 (sit. 16). Lausunnot ja mietinnöt (Hvb:1), Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto, KA.

ongelmatilanteisiin oli kiinnitettävä huomiota. Komitea joutui – ehkä harmikseen – tunnustamaan karkaamisten vähentyneen niin, että liiallisina niitä ei saattanut pitää.²⁶⁶

Vankilaloja tuntenut Anttila osoitti komitean kirjoittaneen itsensä pusiin. Vartijamäärän ongelmallisuus ei tullut vankeinhoito-osaston tietoon aivan ensimmäistä kertaa komitean taholta: vastineessa oli osoittaa kuuden vuoden ajalta 29 aloitetta vanginvartijain määrän lisäämiseksi, eikä listaus sisältänyt edes kaikkia ehdotuksia asiasta. Vankeinhoito-osasto ei kuitenkaan vanginvartijoiksi voinut muuttua, jos rahaa tähän ei myönnetty; kuten Valentin Soine muistelmissaan totesi, ”valtiovarainministeriön mahtava punakynä voi näin mitätöidä lainsäätäjän parhaimmatkin pyrkimykset”²⁶⁷. Sama koski myös vankiloiden turvateknistä tasoa.

Vielä pahemmin komitea astui harhaan käsityksillään vankiloiden riskialttiista tiloista. Työtoiminnan aiheuttamien riskien painottaminen oli kysymyksenalaista, vankien vartijoihin kohdistamista pahoinpitelyistä kun vain 5,5 prosenttia oli tapahtunut työhuoneissa, yli 70 prosentin sijoituessa asunto-osastolle. Vankeinhoito-osaston tekemä tilasto järjestyshäiriöiden tapahtumapaikoista ei liioin vahvistanut käsityksiä siitä, että vankien oikeuksien lisääminen olisi lisännyt järjestyshäiriöitä – tilanne oli päinvastainen. – Vuosikymmeniä myöhemmin Anttila totesi haastattelussa, että julki-suudessakin aktiivisesti esitetty paisuteltu käsitys henkijieverissä työtään tekevistä vartijoista osui pahasti harhaan. Suurin osa vankiloiden pahoinpitelyistä osoittautui lieviksi, ja useimmiten ne olivat sattuneet Hämeenlinnan naisvankilassa – yleisimmän tekemuodon ollessa vangin tarttuminen vartijansa tukkaan.²⁶⁸

Selvitys pahoinpitelyistä ja järjestyshäiriöistä lisäsi vakuuttuneisuutta siitä, että esimerkiksi karkaamisen ehkäisemistä ei voinut tehdä keinolla millä hyvänsä:

”Se aika on mennyt, jolloin vanki karkaamisen pelosta kahlehdittiin sellin seinään ja jätettiin siihen työttömäksi. Vankeinhoidon täytyy nykyisin uskaltaa toimia pitkällä tähtäimellä, koska vaarallinenkin mies on aikanaan vapautettava yhteiskuntaan. ---

Henkilökunnan turvallisuuteen vaikuttavat teknillisten seikkojen ohella monet muutkin tekijät. On tunnettua, että mitä jännittyneempi ja kireämpi ilmapiiri laitoksessa vallitsee, sitä suurempi on myös väkivaltaisten tekojen mahdollisuus. Maltillisen, oikeudenmukaisen ja myönteisen suhtautumisen eräänä etuna on juuri vankien ja henkilökunnan suhteiden paraneminen. Vankiloiden johtajien antamissa lausunnoissa korostetaankin erityisesti sitä, että vankeinhoidon ny-

²⁶⁶ KM 1954:31, 38–41.

²⁶⁷ Soine 2009, 151.

²⁶⁸ Inkeri Anttila haastateltavana (1996), 8.

kyiset tavoitteet ovat olleet omiaan vähentämään väkivaltaisuuksia eivätkä lisäämään niitä. Laajennettu kasvatustoiminta, turhien rajoitusten poistaminen vankikäsittelystä ja myönteinen, inhimillinen suhtautuminen vankiin ovat saaneet aikaan mielialojen rauhoittumisen. Ymmärtävällä suhtautumisella voidaan väkivallantekoja estää yhtä paljon kuin teknillisillä turvallisuuksivälineillä, jotka vaativat usein kohtuuttomia kustannuksiaikin.”

Komitean kurinpitorangaistukseksi ehdottamaa tupakoimiskieltoakaan ei vastineessa kannatettu – se paitsi johti tarkoitustaan vastaamattomaan lopputulokseen, oli myös lainvastainen lisärangaistus. Vielä käsittämättömämpää oli haikailu nuorille rikoksentekeijöille aiemmin osoitetun automaattisen rangaistusajan pidentämisen perään.²⁶⁹

Jos komitea oli osoittanut rajallisuutensa käytännön vankilaelämän tuntemuksessa, aivan positiivista kuvaa ei liioin syntynyt sen tietämyksestä muutospyrkimysten taustoista. Komiteaa muistutettiin edellisen, vuonna 1946 työnsä valmiiksi saaneen vankeinhoidon uudistuskomitean esittämistä ja hallituksen siunaamista ehdotuksista, joita edellisinä vuosina oli toteutettu²⁷⁰. Vankeinhoidon ylijohdo ei suinkaan omin päin ja omasta keksinnöstään tehnyt uudistuksia.

Komitean tulevaisuudenkuviinkaan vastineessa ei yhdytty. Komitean mielestä oikeusministerin ja vankeinhoito-osaston ylijohdajan välillä oli toimivaltaongelma. Sen mielestä ministerin tuli antaa normit ja vankeinhoito-osaston panna ne toimeen annettujen normien rajoissa. Vankeinhoito-osaston ylijohdajalla oli nyt oikeus antaa ohjeita esimerkiksi eri vankiluokkien oikeuksista ja määrätä säästö- ja työosuusrahojen käytöstä. Muun muassa näistä ministerin olisi komitean mielestä pitänyt vastata, sillä sen – hiukan omaperäisen – tulkinnan mukaan vallitsevassa tilanteessa ohjeiden tarkoituksenmukaisuudesta ei ollut vastuussa kukaan.²⁷¹

Vastineessa komiteaa muistutettiin virkavastuun periaatteesta – virkamieshän saattoi joutua vastaamaan toimiensa tarkoituksenmukaisuudesta ja laillisuudesta tuomioistuimessa. Komitean ehdottama suunnanmuutos oli käytännössä mahdoton toteuttaa: vankeinhoito oli vain yksi oikeusministerin rooteliin kuuluva alue, ja jo yksin sen alalta olisi ministerin päätettäväksi tullut luvuton määrä yksityiskohtia. Komitean ehdottama päätöksentekomalli olisi johtanut myös horjuvuuteen vankeinhoidon suuntaviivojen

²⁶⁹ Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston selostus vankilaoloja tutkimaan asetetun komitean mietinnön johdosta, 6–8, 12, 17–18, 19–22 (sit. 18). Lausunnot ja mietinnöt (Hvb:1), Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto, KA.

²⁷⁰ Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston selostus vankilaoloja tutkimaan asetetun komitean mietinnön johdosta, 5–6. Lausunnot ja mietinnöt (Hvb:1), Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto, KA. Lausunnossa viitattu komiteamietintö oli *KM 1946:8*, Vankeinhoidon uudistuskomitean mietintö. Komitean puheenjohtajana toimi Teuvo Aura.

²⁷¹ *KM 1954:31*, 41–42.

asettamisessa – täysin ministerivetoinen päätöksenteko kun johtaisi tilanteeseen, että

--- ”vankeinhoidon periaatteet vaihtuisivat kulloinkin vallitsevien poliittisten suuntausten mukaisesti. Kuluneen 10 vuoden aikana on maassamme toiminut kaikkiaan 9 oikeusministeriä. Heidän joukossaan ovat olleet edustettuina maan kaikki puolueet ja siis varsin erilaiset katsantokannat.”²⁷²

Komitean käsitykset oli vastineessa menestyksellisesti pystytty saattamaan kyseenalaisiksi, ja tämä varmasti oli palkitsevaa. Vastineen lopussa käy kuitenkin hyvin ilmi, että asiaan perehtymättömiä väitteitä tulvinut komiteamietintö ja niiden rummuttaminen tiedotusvälineissä koettiin turhauttavaksi ja loukkaavaksikin niiden henkilöiden piirissä, jotka olivat pyrkineet saattamaan suomalaista vankeinhoitoa paremmalle ja kansainvälisenkin katseen kestäväälle tolalle. Komitean asenteellisuutta vahingollisempaa oli, että komitea työllään edisti juuri sitä myyräntyötä, mistä se vankeinhoidon ylijohtoa oli arvostellut. Vankilaoilojen korjaamisella ei ollut tavoiteltu vankeusrangaistuksen yleisestävän tehon pienemistä – vähitellen laajennettuja vapauksia, työtoiminnan kehittämistä ja muita edistysaskeleita ei ollut kuulutettu julkisuudessa. Nyt komiteamietinnön kautta synnytettiin käsitystä vankiloista kurittomuuden tyyssijoina, joissa vangit saattoivat vartijoiden kanssa mitellä siitä, kumpi ryhmä kulloinkin oli niskan päällä. Näin komitea itse edisti rangaistuksen yleisestävän tehon murenemista, mistä se niin monipuolisesti vankeinhoidon ylijohtoa kritisoi.²⁷³

Valentin Soine ylijohtajana oli erityisesti tulilinjalla, mutta turhautuminen lienee osuva ilmaus myös kuvattaessa Inkeri Anttilan suhtautumista komitean hataralta pohjalta vetämiin johtopäätöksiin. Hän oli jo Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa ollessaan pyrkinyt aikaansaamaan hyvätaisoista ammatillisesta koulutusta vankeinhoitoalalle ja jatkoi sitä nyt vankeinhoito-osastolla. Julkisen debatin pyörteissä tukea uudistustyön tekijöille tuli vähän: entinen eduskunnan oikeusasiamies ja oikeusministeri Reino Kuuskoski oli tästä selkeäsanainen ja vankeinhoidon uudistamista puolustanut poikkeus²⁷⁴.

Trial by newspapers -tyyppinen tilanne ei ollut vankeinhoidon piirissä mikään uutuus: Soineen edeltäjä ylijohtajana, A. P. Arvelo, oli pistetty kantamaan vastuu kaikista alan ongelmista ja painostettu julkisuudessa eroa-

²⁷² Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston selostus vankilaoiloja tutkimaan asetetun komitean mietinnön johdosta, 22–23 (sit. 23). Lausunnot ja mietinnöt (Hvb:1), Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto, KA.

²⁷³ Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston selostus vankilaoiloja tutkimaan asetetun komitean mietinnön johdosta, 23–27. Lausunnot ja mietinnöt (Hvb:1), Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto, KA.

²⁷⁴ Soine 2009, 212–215.

maan tehtävästään. Arvelo sai kantaa vastuun paitsi vankien tyytymättömyydestä sotien jälkeisten niukkojen olojen ja vankipaljouden puristuksessa, myös vankiloiden yksittäisten työntekijöiden väärinkäytöksistä. Arveloa vastaan ei nostettu oikeustoimia, mutta hänen eroaan toivoneille julkisuus ajoi lopulta saman asian.²⁷⁵ Jos ja kun Soine koki omalle kohdalleen tulleen offensiivin pyrkineen samaan päämäärään, häntä tuskin voi moittia yliampuvasta tulkinnasta. Kaiken lisäksi komiteamietintö saatettiin ruotsinkielelle käännettynä vankeinhoidon johdolle myös naapurimaihin – mutta niin aikanaan saatettiin Anttilan ja Soineen lausuntokin²⁷⁶.

Soine kiinnitti huomiota myös siihen, että hänen samoihin vankeinhoidon takatalveksi kutsumiinsa vuosiin osui virkamieskoulutuksen keskeytyminen. Soine oli tuolloin huolissaan Anttilan tilanteesta: hän hyvin tiesi tämän kyvykkäänä juristina saavan helposti töitä muualtakin, mutta vankeinhoidosta kiinnostuneena Anttila jäi kuitenkin odottamaan koulutuksen jatkumista.²⁷⁷ Kuten edellä Anttilan yhteiskuntatieteellisen kouluttautumisen yhteydessä saattoi todeta, hän käytti tämän väliajan tehokkaasti hyödykseen.

Kuvattu episodi kertoi paljon myös siitä, millaista vastustusta vanhoillisimmasta vanginvartijakunnasta löytyi, ja miten se toi oman raskautensa uudistamispyrkimyksiin. Erityisen painokkaasti juuri Anttilan työhön se ei siinä mielessä liene vaikuttanut, että tällä ryhmällä tuskin oli erityistä innostusta lähteä mukaan itsensä kehittämiseen ja oppimaan uusia näkökulmia vankeinhoitoon.

Joka tapauksessa debatti loi karun kuvan akateemisen rikosoikeustieteen asennemaailmasta ja siitä, miten surutta ja vastuuttomasti noiden asenteiden annettiin vaikuttaa tiedonmuodostukseen. Inkeri Anttila muisteli episodista vuosikymmeniä myöhemmin seuraavasti:

”Silloisessa ilmapiirissä, jossa ei kovin paljon kriminaalipoliittista ajatustenvaihtoa ollut, komitean selvityksestä ja siitä annetusta vastineesta syntynyt riita oli hyvin leimaa-antava. Vankeinhoitolaitos oli – mielenkiintoista kyllä – silloin liberaali virasto, ja yliopisto, jonka pitäisi sellainen olla, kaikkea muuta.”²⁷⁸

Koulutustoiminnan toinen tuleminen – kohti kansainvälisyyttä

Edellä kuvatun debatin rinnalla Anttila siirsi ja perusti uudelleen koulutustoimintaa nyt uuden isännän, oikeusministeriön, alaisuuteen. Vankeinhoito-osaston koulutuskeskus perustettiin Helsingin keskusvankilan alueella ole-

²⁷⁵ *Kansallisbiografia* / Arvelo, Armas / Forsström – Soukola 2001.

²⁷⁶ Soine 2009, 220.

²⁷⁷ Soine 2009, 170, 186, 203.

²⁷⁸ Inkeri Anttila haastateltavana (1996), 8.

viin tiloihin. Anttilan opetusalaan kuuluivat kriminologia ja vankeinhoito-oppi sekä rikos- ja rikosprosessioikeus. Koulutusjohtajan roolissa hänen tehtävinään laatia opetusohjelma, seurata muita aineita hoitavien tuntiopettajien toimintaa valvomalla muun muassa eri kurssien toimintaa ja tehdä aloitteita opetuksen kehittämiseksi.

Suomi oli Pohjoismaiden edelläkävijä säännöllisesti toimivan vankeinhoitoalan koulutusjärjestelmän luomisessa. Koulutus jakautui kolmelle eri kurssitasolle, jollaiseen jaotteluun oli päädytty jo Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa toteutetun opetuksen loppuvaiheessa. Hyvin suppean peruskoulutuksen työpaikallaan saanut ja vähintään kuusi kuukautta vankilassa työskennellyt saattoi hakea *vartijakursseille*, joita vuosittain järjestettiin kahdesta neljään kappaletta. Ylemmistä kursseista poiketen vartijakursseja ei järjestetty Helsingissä, vaan Turun ja Riihimäen keskusvankiloissa. Kurssi sisälsi vähintään 200 oppituntia, sen päälle tulivat opintokäynnit ja käytännöllinen harjoittelu. Vuoden 1956 neljällä kurssilla saatiin koulutettua 120 oppilasta, mikä oli 10 prosenttia vankeinhoitolaitoksen palveluksessa olleesta vartijamäärästä.

Joka toinen vuosi järjestettiin *ylivartijakursseja*, joihin mahtui 30 osallistujaa. Sinne saattoi pääsykokeen kautta hakea vartijakurssin käynyt ja vähintään vuoden sen jälkeen alalla palvellut. Vartijakurssista poiketen tähän kurssitasoon sisältyi myös kriminologian sekä rikos- ja prosessioikeuden opetusta. *Vankeinhoitotutkinto* pätevöitti muun muassa vankilan apulaisjohtajaksi, vartiopäälliköksi ja opettajaksi, noin vuoden kestäneiden lisäkurssien jälkeen myös vankilan johtajaksi. Vankeinhoitotutkinto muistutti kandidaattiopintoja pääaineineen, tutkielmineen ja seminaariopponointineen. Opetuksessa hyödynnettiin muun muassa YK:n hyväksymiä vankeinhoidon vähimmäissäännöksiä, joita peilattiin kansalliseen lainsäädäntöön, sekä virkatyönä suomennettuja kriminologian oppikirjoja²⁷⁹.

Kun koulutukseen pääsi kulloinkin vain pieni siivu koko viranhaltijakunnasta, alan virkamiesten ammattitason kohottamiseksi järjestettiin myös neuvottelupäiviä ja jatkokoulutustilaisuuksia. Uudeksi jatkokoulutuksen muodoksi saatiin pohjoismaiden kesken vakiinnutettu virkamiesvaihto.²⁸⁰

Virkamiesten mahdollisuus tutustua naapurimaiden käytäntöihin kuvasi omalta osaltaan vankeinhoitoalan avautumista kansainväliseen vuorovaikutukseen, mikä ajoittui juuri näihin vuosiin. Yksityiskohtaisia tietoja Inkeri Anttilan ammatillisista käynneistä ulkomailla ja niiden annista ei saa vankeinhoito-osaston arkistosta: sieltä ei hänen kirjoittamiaan matkakertomuk-

²⁷⁹ Anttila 1981, 342.

²⁸⁰ Inkeri Anttila: Vankeinhoitoalan virkamieskoulutus (dokumentissa ei päiväystä, kirjoitettu todennäköisesti 1957). Vankeinhoitoalan tutkintoon liittyvät asiakirjat 1947–1961 (Hm:1), Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto, KA. – Samasta arkistokansioista löytyvät myös kriminologian ja vankeinhoito-opin sekä rikos- ja prosessioikeuden kurssivaatimukset kaikille kolmelle kurssitasolle.

sia löydy²⁸¹. Anttila esittelee artikkelissaan *Kansainväliset vaikutteet Suomen vankeinhoidossa* varsinkin toisen maailmansodan jälkeen vilkastunutta sekä pohjoismaista että laajemmin kansainvälistä vankeinhoitoalan yhteistoimintaa, mutta artikkelinkaan viittaukset eivät johda erityisesti Anttilan tämän vaiheen kontaktien ja vierailujen jäljille²⁸².

Huomattavan usein kansainväliset kokoukset olikin osoitettu alan korkeimmalle johdolle, ja juuri näissä tilanteissa Suomen delegaattina toimi vankeinhoito-osaston ylijohtaja Valentin Soine. Näin oli myös vuonna 1955, jolloin Anttilakin osallistui siihen mennessä merkittävimpään kansainväliseen kokoukseensa, YK:n ensimmäiseen kongressiin rikollisuuden ehkäisemisestä ja rikoksentekijän käsittelystä²⁸³. Kotimaassa järjestettyihin pohjoismaisiin konferensseihin Anttila luonnollisesti osallistui²⁸⁴, samoin kuin joihinkin naapurimaissa järjestettyihin tilaisuuksiin²⁸⁵.

Vähitellen Suomi ei enää ollut pelkkä vastaanottaja tai kuunteluoppilas. Valentin Soine esitteli suomalaista vankeinhoitoa usein kansainvälisissä yhteyksissä: esimerkiksi hyväksi havaittu työsiirtolajärjestelmä oli tyystin suomalainen keksintö ilman ulkomaisia esikuvia²⁸⁶. Inkeri Anttila toi puolestaan esiin alan koulutusjärjestelmää kansainvälisissä julkaisuissa²⁸⁷. Kansainvälisen debyyttinsä vankeinhoito-osaston virkamiehenä Anttila lienee tehnyt esiintyessään vuonna 1955 Ruotsin kriminalistiyhdistyksen vuosikokouksessa, kommentoidessaan professori Ivar Strahlin alustusta *défense sociale* -liikkeestä. Kommenttinsa lopulla Anttila voimakkaasti painotti tarvetta edistää yksilöiden kiinnittymistä yhteiskuntaansa; vain näin voidaan lisätä kokemusta yhteisesti jaettujen normien hyväksyttävyydestä ja moraalisesta vastuunalaisuudesta.²⁸⁸

²⁸¹ Ks. Matkakertomuksia 1953–1972 (Ho:2), Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto, KA.

²⁸² Anttila 1981, erit. 339–.

²⁸³ Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkiston matkakertomuksista (Ho:2; KA) ei käy ilmi Anttilan osallistuminen kyseiseen kongressiin; siellä mainitaan ainoastaan Soineen nimeäminen Suomen edustajaksi. Anttilan osallistumisesta kyseiseen kongressiin ks. Inkeri Anttila haastateltavana (1996), 12 sekä Matti Joutsenen ja Terhi Viljasen artikkeli tässä teoksessa.

²⁸⁴ Näitä olivat ainakin jo YKK-kaudelle sijoittunut Den fjärde nordiska kriminalrättskonferensen helmikuussa 1950, sekä Kriminalvårdskonferensen lokakuussa 1956, molemmat Helsingissä. Tilaisuuksien osallistujalistat löytyvät arkistokokonaisuuksista Konferenssit ja kokoukset 1946–1950 (Hn:6) ja Kansainväliset kokoukset 1956 (Hn:3), Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto, KA.

²⁸⁵ Anttilan osallistuminen pohjoismaiseen konferenssiin Kriminalforsorg i frihet (Oslo 10–11/1956) ja Oslon kriminalistikongressiin (6/1957) käy ilmi kansioista Kansainväliset kokoukset 1956–1960 (Hn:4), Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto, KA.

²⁸⁶ Anttila 1981, 341.

²⁸⁷ Esim. Anttila: *La Formation Professionnelle du Personnel Pénitentiaire en Finlande*. Bulletin de l'administration pénitentiaire 1957, 75–81; *De beroepsopleiding van het penitentiair personeel in Finland*. Bulletin van het bestuur der strafinrichtingen. Brussel 1957, 75–81

²⁸⁸ Anttila 1955, 44–46 (keskustelu kokonaisuudessaan 18–58).

Vankeinhoito-osastoa enemmän Anttilaa lienee eritoten pohjoismaisiin yhteyksiin saattanut toiminta Suomen Kriminalistiyhdistyksessä. Anttila muistelee olleensa 1950-luvulla usein työn tiimoilta Tukholmassa.

”Siellä oli erittäin hauska nähdä, kuinka pystyttiin argumentoimaan asioista ihan eri tasolla kuin Suomessa siihen aikaan. Suomi oli niin auktoriteettihenkinen, ettei oikeastaan kukaan viitsinyt sanoa sellaisia voimakkaita persoonallisuuksia kuin Honkasaloo tai Salmialaa vastaan. Koin pohjoismaisen yhteistyön henkireikänä. Silloin kun asiat tuntuivat täällä erityisen epätoivoisilta, Tukholmaan oli aina mukava mennä.”²⁸⁹

Inkeri Anttila vankeinhoidon kouluttajana vartijakurssilaisten joukossa 1950-luvulla.

²⁸⁹ Inkeri Anttila haastateltavana (1996), 8–9 (sit. 9). Ks. myös Anttila 1981, 345.

5 Professoriksi ja Kriminologista tutkimuslaitosta perustamaan (vuodet 1959–1964)

Elämä vankeinhoidon koulutuksen piirissä jatkui kuten ennenkin, mutta muitakin työmahdollisuuksia oli avautumassa rikosoikeuden professorien Brynolf Honkasalon ja Bruno A. Salmialan jäädessä eläkkeelle. Viranhakuprosessit olivat jälleen mielenkiintoisia ja paljastavia rikosoikeustieteen ilmapiiristä. Perinteiseen ja kapeaan rikosoikeustiedekonseptioon nojautuva asennoituminen esti yrityksen perustaa kriminologiseen tutkimukseen keskittyvän yksikön yliopiston piiriin. Tälläkin kertaa yliopistoa uudistusmielisempää ajattelua löytyi valtionhallinnosta: Kriminologinen tutkimuslaitos perustettiin oikeusministeriön alaisuuteen.

5.1 Seuraajan valinta Honkasalon professuuriin

Vuonna 1936 rikosoikeuden professorin virkaan nimitetty Brynolf Honkasalo jäi täysin palvelleena eläkkeelle vuoden 1958 lopussa. Viranhaku oli käynnistetty edellisen vuoden syksyllä. Marraskuussa 1957 hakijoiksi ilmoittautuivat apulaisprofessori Niilo Salovaara ja dosentit Inkeri Anttila, Reino Ellilä ja Mikael Livson. Kaikki pyysivät vuoden lisääikää tieteellisen pätevyytensä täydentämiseen. Salovaaran peruutettua hakemuksensa lokakuussa 1958 hakijajoukko kutistui kolmeen.²⁹⁰

Asiantuntijoiksi virantäyttöön pyydettiin professorit Honkasalo ja Salmiala sekä korkeimman hallinto-oikeuden emerituspresidentti Urho Castrén ja hovioikeudenneuvos Paavo Alkio. Castrénin kieltäytyttyä tilalle pyydettiin oikeuskansleri Olavi Honka, joka tehtävään suostuikin.²⁹¹ Lausunnot hakijoista jakautuivat selvästi sen mukaan, oliko lausunnonantaja yliopiston piiriin kuuluva vai sen ulkopuolella toimiva.

Salmialan lausunto: alastonta asenteellisuutta

Bruno A. Salmialan lausuntoa lukiessaan ei voi välttyä ajatukselta, että Anttilan ja Livsonin tuotannosta etsittiin heikkouksia, Ellilän kohdalla puolestaan hyviä puolia. Välistä molempia piirteitä ennemminkin konstruoitiin kuin löydettiin.

Jos Salmialan lausunnosta etsii hänen yleisimmin käyttämänsä ilmaisun Anttilan tuotannosta, on se pinnallisuus tai pintapuolisuus. Salmialan lau-

²⁹⁰ Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirjat 17.10.1957 (6 §), 28.11.1957 (26 §), 21.4.1960 (6 §), HYKA.

²⁹¹ Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirjat 4.12.1958 (6 §), 12.12.1958 (2 §), HYKA.

sunnosta ei juuri kiitosta tapaa, ja sen sävy johtaa pohtimaan onko hän mitään kiitoksen aihetta edes yrittänyt löytää tai nähdä. Sen sijaan lausunto vilisee luonnehdintoja luvattoman törkeistä, erittäin pahoista ja varsin ikävistä virheistä, vakavista ja törkeistä heikkouksista; onnistuipa Anttila teoksessaan *Nuori lainrikkoja* Salmialan mukaan tekemään yhden painavimmista virheistä mihin aihepiiriä käsittelevässä teoksessa kukaan ylipäättään edes pysyy. Teosta Salmiala ei voinut ”millään muotoa pitää minään tieteellisenä ansiona”. Alaikäisiin kohdistuneita siveellisyysrikoksia ja niiden tekijöitä käsitellyt tutkimus ei osoittanut tutkimusotteen edellyttämää kypsyysyttä, ja tuli tuomitukseksi kriminologisesti varsin merkityksettömäksi. Valtiotieteiden lisensiaattitutkimuksena hyväksyttyä *Vankeinhoidon perusteet* -teosta Salmiala ei voinut katsoa kerrassaan minkäänlaiseksi tieteelliseksi ansioksi.²⁹² Lopputulema oli varsin murskaava: Salmialan mukaan oli Anttilan

”teosten – parhaidenkin – tieteellinen taso heikko. Ne osoittavat, että dos. Anttilalla on suuri kyky ja taito ikään kuin haravoida kokoon nopeasti ja paljon aineistoa ja sitten näppärästi laatia niiden perusteella kompilaation tapaan kokoomateos. Aineiston perinpohjaiseen siivilöimiseen, itsenäiseen tieteelliseen ajatteluun, analyysien ja synteesien tekoon, ei hänellä yleensä näy olleen kärsivällisyyttä ja aikaa. Hän on parhaimmillaan detaljien käsittelyssä, mutta jos siihenkin tarvitaan syvällisempää periaatteisiin perehtymistä, niin silloinkin puutteellisuudet perusprinsiippien tuntemisessa tulevat heti esille. Hänen suurin heikkoutensa onkin rikosoikeuden yleisten oppien ja niihin kuuluvien ydinperiaatteiden vajanainen ja erittäin pinnallinen tunteminen, vaikka tosiasiallisesti juuri yleisten oppien perusteellinen ymmärtäminen on kaiken rikosoikeustieteen menestyksellisen harjoittamisen *conditio sine qua non*.”

Kaiken lisäksi suunta oli ollut alaspäin: vaikka ensimmäinenkään Anttilan monografia ei täyttänyt väitöskirjana suuria vaatimuksia, olivat kaikki myöhemmät teokset ehdottomasti sitäkin alhaisemmalla tasolla. Tuotteliaisuus olikin ainut positiivinen seikka, minkä Salmiala johtopäätöksissään saattoi Anttilan tieteellisestä toiminnasta löytää, ja hän piti Anttilan pätevyyttä hakemaansa virkaan erittäin harkinnanvaraisena. Arvioituaan Anttilan tuotannosta löytämiensä heikkouksien johtuvan kuitenkin enemmän kiireestä ja hätiköinnistä kuin puuttuvasta kyvystä ja taidosta, hän saattoi –

²⁹² Bruno A. Salmialan lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, esim. 2, 5, 11, 21, 22, 27, 49 (pinnallisuudesta), 12, 22, 35, 45, 46, 48 (painavat, törkeät jne. virheet ja heikkoudet), 48, sit. 50 (*Nuoresta lainrikkojasta*), 41 (luonnehdintoja teoksesta *Alaikäisiin kohdistuneet siveellisyysrikokset ja niiden tekijät*), 51 (*Vankeinhoidon perusteet* -teoksesta). Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 2.2.1960 (2 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA.

”vaikka hyvin epäroiden” – katsoa Anttilan päteväksi rikosoikeuden professorin virkaan.²⁹³

Jos Anttilan tuotannon läpikäynti oli kriittistä, sai Mikael Livson vielä kylmempää kohtelua: Salmiala olikin asiantuntijoista ainut, joka piti Livsonia epäpätevänä hakemaansa tehtävään. Livsonin kohdalla Salmiala tuntuu tarttuneen miltei kaikkeen, mikä vähänkin poikkesi joko hänen omista kannoistaan tai siitä, miten hän itse olisi asiat ilmaissut. Livsonin tekstin virheet ja huolittelemattomuus antoivat perustellusti aihetta kritiikkiin, mutta ainakin 2000-luvun lukija jää toisinaan ihmettelemään Salmialan omiakin kielellisiä korjaus ehdotuksia. Väitöskirja sai hyvin lyhyen ja negatiivisen käsitteilyn: arvioijan mukaan se tavoitti vain minimitason. Sama sävy yksityiskohtaisella virheisiin takertumisella höystettynä jatkui läpi Livsonin tuotannon tarkastelun, ja kaikki hänen väitöskirjan jälkeiset tutkimukset Salmiala varusti mainesanoilla heikkotasoinen tai erittäin heikkotasoinen.²⁹⁴

Salmiala uhrasi 101 sivun mittaisesta lausunnostaan 58 ensimmäistä sivua Anttilan tuotannon ruotimiseen, Livson sai osakseen 27 sivua, ja tuotantonsa laajuudella edellisten väliin sijoittuneen Ellilän arviointi mahtui vajaan viiteentoista sivuun. Epätasapaino arvioinnin yksityiskohtaisuudessa sai rinnalleen hyvin asenteellisen otteen: kun se Anttilan ja Livsonin töiden arvostelussa oli negatiivista, Ellilän toiminta varustettiin positiivisin ylisanoin.

Ellilän kohdalla ei ollut puhettakaan arvioitavan tuotannon yksityiskohtaisesta läpikäynnistä. Väitöskirjan – *Tutkintavankeuden lukeminen rangaistuksen vähennykseksi Suomen oikeuden mukaan* (1949) – arviointi kuittaantui suurelta osin sitaattilla Honkasalon vastaväittäjän lausunnosta, jonka arvioista positiivisiin Salmiala halusi yhtyä. *Suomen liikenne rikosoikeus* -tutkimusta (1958) Salmiala käsitteli hiukan yksityiskohtaisemmin, muttei tokikaan lainkaan samalla tarkkuudella kuin Anttilan tai Livsonin teoksia. Yksittäiset tulkintaerimielisyydet kirjoittajan kanssa eivät estäneet haltioitunutta yleisarviota:

”Usein on suorastaan suuri nautinto lukea teoksen tekstiä tuntiessaan kirjoittajan alaa koskevan asiantuntemuksen kuultavan siitä, mitä hän sanoo. --- tämä spesiaalirikosoikeudellinen tutkimus vääjäämät-

²⁹³ Bruno A. Salmialan lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, 8, 57–58 (I sit. 57, II sit. 58). Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 2.2.1960 (2 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA.

²⁹⁴ Bruno A. Salmialan lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, 73–82, 86, 94, 97–99. Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 2.2.1960 (2 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA. – Bagatellina mainittakoon, että Livsonilta suurempaa huolellisuutta erityisesti kielenkäyttöön peräänkuulluttanut Salmiala tuli itsekin tehneeksi lausunnossaan virheen: Livsonin monografian otsikko *Näennäinen rikoskonkurrenssi* koki Salmialan käsittelyssä metamorfoosin muotoon *Näennäinen lainkonkurrenssi* (mt. 74, 80).

tömästi osoittaa, miten suorastaan suvereenisesti tekijä hallitsee ennen kaikkea rikosoikeuden yleisiä oppeja.”²⁹⁵

Kuten edellä totesin, vankeinhoitoalan kehittämiseen vuosia sisältäpäin osallistuneen Anttilan *Vankeinhoidon perusteet* -kirjan Salmiala mitätöi varsin eleettömästi. Sen sijaan Ellilä oli hänen mukaansa perehtynyt rangaistuksen täytäntöönpanoon – mistä osoituksena olivat kaksi lyhyttä ja selostavaa tekstiä aihepiiristä. Vielä paljon suurempi meriitti oli Ellilän ura lainvalmistelun piirissä; perustelut sen huomioimiseen tieteellisenä ansiona Salmiala poikkeuksellisesti haki Ruotsista ja sikäläisestä virantäytöstä. Se olikin jokseenkin ainut asia mitä Ruotsista kannatti huomioda: kotimainen virantäyttölausuntokaan ei ollut liian etäinen foorumi jälleen kertaamaan kritiikkiä Ruotsissa harjoitettua väärää kriminaalipolitiikkaa kohtaan.

Tiivistäen Salmialan lausunto Ellilästä koostui lähinnä tyytyväisistä toteamuksista siitä, miten kannatettavalla – toisin sanoen Salmialan kanssa samalla – linjalla Ellilä rikosoikeustieteessä ja kriminaalipolitiikassa oli. *Expressis verbis* Salmiala korostikin Ellilän ajattelevan ”kriminaalipoliittisesti oikein”. Lausunto huipentui ylistykseen:

--- ”on sanottava, että yliopistolla ei ole ennen ollut tilaisuutta saada rikosoikeuden professorin virkaan sitä täytettäessä niin pätevää henkilöä kuin on tri Ellilä”.²⁹⁶

Honkasalon lausunto: yksi kierros lisää nuoria lainrikkokoskevien ehdotusten ruotimisessa

Honkasalon läpikäynti Ellilän tuotannosta koostui lähinnä liikenne rikosoikeutta koskevan teoksen esittelystä ja muiden julkaisujen ja lainvalmistelumateriaalien listauksesta. Niissä hän ei yltänyt samanlaiseen ylistykseen kuin kollegansa, mutta kuva lainvalmistelija Ellilästä suomalaisen kriminaalipolitiikan takuumiehenä ei kalvennut Salmialan hehkutukselle:

”Voidaan syystä sanoa, että viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana Ellilä on ollut se tukipylväs, johon Suomen kriminaalipolitiikka on pääasiallisesti nojautunut. Hänen lujuttaan ja selvänäköisyyttään voidaan suurelta osin kiittää siitä, ettei kriminaalipolitiikkamme ole suistunut kestävältä pohjalta Ruotsin kriminaalipolitiikan tavoin. Meilläkään ei ole puuttunut ääniä eikä ehdotuksia kriminaalipolitiikkamme viemiseksi Ruotsin omaksumalle linjalle.”

²⁹⁵ Bruno A. Salmialan lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, 59–65 (sit. 61–62). Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 2.2.1960 (2 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA.

²⁹⁶ Bruno A. Salmialan lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, 59, 68–72 (I sit. 69, II sit. 72a). Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 2.2.1960 (2 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA.

”Se verrattain rikas lainsäädäntö, joka viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana on syntynyt, on suurimmaksi osaksi hänen henkensä tuotetta.”²⁹⁷

Honkasalo ei suhtautunut Anttilan tuotantoon yhtä negatiivisesti kuin Salmiala, mutta asennoituminen oli toki samansävyistä kuin professorikollegalla – Ellilälle oli varattu ylisanoja, Anttilan tuotantoa käytiin läpi kriittisin ja kulmikkain ilmaisin. Anttilan *Välillinen tekeminen* -tutkimuksen tulkintasuosituksia kritisoinut Honkasalo väitti jopa, ettei Anttila olisi antanut kovinkaan suurta arvoa rikosoikeuden perinteiselle *nulla poena sine lege* -laillisuusperiaatteelle.

Merkillepantavampaa Honkasalon lausunnossa oli kuitenkin se, että hän järjesti yhdenlaisen jälkinäytöksen liki vuosikymmenen takaisesta nuorisori-koslainsäädännön uudistushankkeesta. Virantäyttöä varten tehdyn arvioinnin pikantti erikoisuus oli kolme sivua suoria siteerauksia Honkasalon omista kritiikeistä sekä korkeimman oikeuden negatiivisesta lausunnosta nuorisori-koslakikomitean ehdotuksiin. Omia tekstejään Honkasalo siteerasi lausunnossa tosin mielellään muutenkin.

Pohjoismaiselle yleisölle positiivisen arvion Anttilan *Nuori lainrikkaja* -teoksesta tuoreeltaan julkaissut Honkasalo²⁹⁸ oli kääntänyt kelkkansa, ja kritisoi nyt sekä komiteatyötä että Anttilaa kovin sanoin:

”Ne täydennykset ja muutokset, jotka hän ehdotukseen liittää, ovat varsin vähäisiä. Tällainen kannanotto, josta hän ei tietävästi ole myöhemminkään luopunut, osoittaa melkoista kriminaalipoliittista arvostelukyvyyttömyyttä, sitäkin enemmän kun Ruotsissa tehdyt komitean mietinnön mukaiset uudistukset ovat johtaneet nuorisori-kollisuuden valtavan kasvuun, mikä seikka ei ole voinut olla hänelle tuntematon.”²⁹⁹

Honkasalon ja Salmialan käsitykset Ellilästä ja Anttilasta olivat yhden-suuntaisia, mutta Mikael Livsonin kohdalla ne menivät voimakkaasti ristiin. Honkasalo piti tämän rikosoikeuden teoreettista ja käytännöllistä tuntemusta huomattavana, ja erityisesti viimemainitusta johtuen hänen tuotantonsa ja tulkintansa pystyivät hyödyttämään oikeuselämää. Vaikka tuotanto ei ollut kovin laaja ja sen viimeisimmissä teoksissa oli kiireen tuomia puutteita, ei Honkasalo epäröinyt katsoa Livsonia päteväksi rikosoikeuden professorin virkaan.

²⁹⁷ Brynolf Honkasalon lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, 1–19 (molemmat sitaatit 18). Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 2.2.1960 (2 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA.

²⁹⁸ Honkasalo 1953, 378–379.

²⁹⁹ Brynolf Honkasalon lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, 37–51 (sit. 47; siteeraukset Honkasalon omista teksteistä ks. esim. 1–2, 20, 37). Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 2.2.1960 (2 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA.

Kun Salmiala oli katsonut Livsonin epäpäteväksi viranhakijaksi, nyt Honkasalo päinvastoin nosti Livsonin Anttilan edelle. Perusteluna oli Livsonin parempi positiivisen rikosoikeuden ja sen periaatteiden tuntemus.³⁰⁰

Hongan lausunto: käytännön lakimiehen näkökulma

”Varamiehenä” lausunnonantajakaartiin tullut oikeuskansleri Olavi Honka asennoitui tehtäväänsä varauksin ja muodosti rajauksen tehtävälleen: hän käytännön lakimiehenä jätti sivuun teoreettisten kysymysten käsittelyn ja keskittyi arvioimaan hakijoita muilla perusteilla. Oikeustieteen rooli niin yhteiskunnallista sääntelyä kuvaavana kuin sitä muuttavanakin tieteenä kuitenkin mursi dikotomista rajalinjaa:

”Käsitteeseen ’tieteelliset ansiot’ voitaneen kuitenkin sisällyttää muutakin kuin puhtaasti teoreettisten näkemysten sanelema arvostelu asianomaisen ansioista ja kiinnittää huomiota siihen, miten asianomaisten ansiot ovat tieteen harjoittajana käytännön ja lakien kannalta arvosteltava.”

Anttilan väitöskirja soveltuu esimerkiksi Hongan näkemyksistä teorian ja käytännön yhteen solmiutumisesta. Tutkimuksen aikaisemmissa arvioissa oli kritisoitu teoreettisen osaamisen puutteita, mutta kiitetty käytännön oikeuskysymysten tulkintaa. Hongan tulokulma kiinnitti huomiota joihinkin heikkouksiin käytännön oikeusongelmien tulkinnassa, ja hän totesi näiden johtuvan liian ohuesta paneutumisesta tarkasteltavina olleiden rikosten tunnusmerkistöihin. Näin Honka ei kaivannut teoreettista syvyyttä itseisarvona, vaan hän mittasi sen toimivuutta arvioimalla onnistumista käytäntöön soveltamisessa. Kokonaisuutena Honka arvioi teoksen kuitenkin olleen varsin korkeatasoinen. Muista Anttilan monografioista Honka arvioi ansiokkaimmaksi väitöskirjaa seuranneen tutkimuksen varsinaisesta epärehellisyysrikoksesta.³⁰¹

Olavi Hongan käsitykset Reino Ellilän tuotannosta olivat kaukana rikosoikeuden professorien ylistyksestä. Meriiteiksi esitettyjen komiteamietintöjen teoreettinen osuus oli siksi ohut, että sille ei merkitystä juuri voinut antaa. Vielä vähemmän vaa’assa painoivat lainvalmistelukunnan esitykset: työkyvystä ja tuotteliaisuudesta ne Hongalle saattoivat kertoa, eivät juuri muusta.

Väitöskirjalla oli huomattava käytännön merkitys, mutta syvällisempi teoreettinen ote olisi ollut aiheellinen, samoin kuin laveasanaisuuden ja tois-

³⁰⁰ Brynolf Honkasalon lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, 20–36, 54–55. Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 2.2.1960 (2 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA.

³⁰¹ Olavi Hongan lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, 1–5 (sit. 1). Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 2.2.1960 (2 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA.

ton välttäminen. Sama tarpeettoman runsaan ilmaisuuden ongelma vaivasi myös *Suomen liikennetrikosoikeus* -teosta, mikä jäi Hongan mielestä tasoltaan selvästi jälkeen Ellilän väitöskirjaa. Teoksen nimen viitoittama kokonaisuus jäi saavuttamatta, ja pyrkimys yhdistää tieteellisyys kommentaariteoksen luonteeseen johti siihen, että molemmat tavoitteet jäivät täyttämättä.

Suurin ongelma sisältyi kuitenkin teoksen tulkintojen poleemiseen ja pisteliääseen luonteeseen. Erityisen kovaa kritiikkiä Ellilä oli teoksessaan jakanut juuri Hongalle, jonka tavoitetta siirtää pienimmissä rikkomuksissa rangaistusmääräysmenettely tuomioistuimelta syyttäjälle tai poliisille Ellilä kuvasi perustuslainvastaiseksi ja monin tavoin oikeusturvaa vaarantavaksi. Honka koki esityksen epäasialliseksi, eikä se hänen mielestään edes ollenaisesti kuulunut tutkimuksen sisältöön; selväksi kävi myös, että Ellilä oli monessakin yhteydessä yrittänyt estää oikeuskanslerin esityksen toteutumisen. Tämä luonnollisesti aiheutti kitkaa heidän välilleen, eikä ollut omiaan nostamaan teoksen kokonaisarviota Hongan silmissä:

”Teoksen systematiikkaa pidän suhteellisen heikkona. Teokseen sisältyvien epäasiallisuuksien vuoksi en katso voivani antaa sille erityisempää tieteellistä, enkä edes käytännöllistäkään arvoa. Olisi odottanut, että se tekijän viimeisenä työnä olisi osoittanut kypsyyttä, arvostelukykystä ja harkintaa. Näiden ominaisuuksien osalta teos jättää kuitenkin paljon toivomisen varaa. Sen vuoksi teos ei ole omiansa vahvistamaan sitä suhteellisen edullista kuvaa, mikä tekijän tiedoista, taidosta ja saavutuksista toisen varsinaisen teoksen eli väitöskirjan ja eräiden kirjoitelmien perusteella allekirjoittaneeseen oli jäänyt.”³⁰²

Mikael Livsonin tuotanto oli kilpahakijoihinsa verrattuna varsin suppea, mutta neljästä monografiasta varsinkin ensimmäisiä – väitöskirjaa epävarsinaisesta laiminlyöntirikoksesta ja tutkimusta näennäisestä rikoskonkurrensista – Honka piti erityisesti teoreettisilta tarkasteluiltaan ansiokkaina. Vaikka kahdessa viimeisessä tutkimuksessa oli kiireen jälkiä ja pintapuolista tarkastelua, Olavi Honka oli valmis asettamaan Livsonin Ellilän edelle hakijoiden keskinäisessä vertailussa,

--- ”sillä hänen tuotantonsa osoittaa suurempaa kykyä syvällisesti harkita käsiteltäviä kysymyksiä ja esittää ajatuksensa asiallisesti ja harkitusti, välttämättä tasapainottomuutta, jota hänen mainittu kanssahakijansa on eräissä esityksissään osoittanut.”

³⁰² Olavi Hongan lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, 6–14 (sit. 14). Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 2.2.1960 (2 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA. Ks. myös Ellilä 1958, 268–274. Ellilän kirjoittamistyylin ongelmia on perusteellisesti käsitellyt Backman 1992, erit. 303.

Inkeri Anttilaa Honka piti hakijoista ylivoimaisena.³⁰³

Alkion lausunto: ennakkokäsityksistä etäimmällä

Salmialan ja Honkasalon lausunnoissa oli Ellilää kohtaan asenteellisuutta positiiviseen ja Hongalla taas pikemmin negatiiviseen suuntaan. Lausunnoista neljäs, hovioikeudenneuvos Paavo Alkion laatima, oli tasapainoisimmin muotoiltu. Ehkä siihen vaikutti fyysinenkin etäisyys: Vaasan hovioikeudessa työskennelleen ja kotonaan Laihian rauhassa lausuntonsa päivänneen Alkion arvio lienee muita vahvemmin perustunut nimenomaan hakijoiden kirjalliseen tuotantoon, eikä värittänyt yliopistomaailmassa valittavan tutuilla masinoinneilla tai suppeiden lainvalmistelupiirien käsityksillä oikea- ja vääräoppisuudesta. Alkiosta kaikki hakijat saivat huolellisesti tuotantoonsa tutustuneen ja sanansa harkiten ja taiten asettaneen arvioitsijan.

Alkion yleisvaikutelma Anttilan väitöskirjasta oli ehdottoman myönteinen, vaikka tuomarin näkökulmasta yksittäisiä tulkintoja saattoikin vaivata liian pitkälle vieminen tai puutteellinen perusteleminen. Alkio selvästi piti Anttilan tyylistä kirjoittaa; jo väitöskirjassa ilmaisu oli kiinteää, selvää ja suppeaa, ja myöhemmissä teoksissa käsittely rajautui oleellisimpaan ilman turhaa rönsyilyä, monimutkaisuutta ja monisanaisuutta:

”Anttilalle näyttää olevan ominaista selvän analyttisen ajattelun avulla tapahtuva kysymysten yksinkertaistamisen taito; tämä on havaittava piirre hänen koko tuotannossaan, myös artikkeleissa.”

Tutkimus tutkimukselta laventunut kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden ja kotimaisen oikeuskäytännön hyödyntäminen eivät eksyttäneet selkeän ilmaisun linjalta. Alkio antoi tunnustusta myös Anttilan tulkintakyvylle: ilman suuren käytännön kokemuksen tuomaa tukeakin tulkinnat muodostuivat luonteviksi, ja kun niiden muodostamisessa oli hakeuduttava muiden oikeudenalojen piiriin, olennaisin silloinkin oli löytynyt.³⁰⁴

Reino Ellilän väitöskirjaa Alkio piti sinänsä hyvänä, se osoitti perinpohjaista perehtymistä asiaan. Kieleltään teos oli elävästi kirjoitettu – toisinaan tosin liiankin elävästi –, ja runsassanaisuus ja rönsyily tekivät lukijan seuraamistehtävästä välistä raskaan. Runsaus leimasi myös *Suomen liikenneoikeus* -teosta. Lukeneisuutta teos toki osoitti, mutta kiinteä yhteys teoksen päätarkoitukseen hukkui välillä sivupoluille. Lavea kielenkäyttö paisutti

³⁰³ Olavi Hongan lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, 15–19 (sit. 19). Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 2.2.1960 (2 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA.

³⁰⁴ Paavo Alkion lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, 1–16 (sit. 7). Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 2.2.1960 (2 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA.

teosta, minkä runsas *de lege ferenda* -käsittely antoi Alkiolle usein aihetta tarkennuksiin ja vastaväitteisiin. Ellilän lainvalmistelutyön kautta syntyneet tekstit osoittivat arvioijalle perehtyneisyyttä ja asiantuntemusta, mutta Salmialaa ja Honkasalaa kiinnostuneempi Alkio oli Ellilän runsaasta ja monipuolisesta artikkelituotannosta.³⁰⁵

Hakijoista Mikael Livsonin tuotanto näyttäytyi Alkiolle hajanaisimpana. Neljä monografiaa eivät synnyttäneet käsitystä tiettyyn suuntaan kulkevasta tutkimuslinjasta. Livson oli tarttunut niin vaikeisiin rikosoikeustieteen kysymyksiin (erityisesti väitöskirjassa *Epävarsinainen laiminlyöntirikos*) kuin käytännössä merkityksellisiin oikeusongelmiinkin. Erityisesti tutkimusta kotirauhan rikosoikeudellisesta suojasta Alkio piti tervetulleena: käytännön tuomarin näkökulmasta sitä sääntelevä laki oli suppea ja kehittymätön, ja kun korkeimman oikeuden ratkaisujakaan ei juuri saatu, oli oikeuskäytäntö muodostunut horjuvaksi. Kyseistä tutkimusta Alkio näyttää pitäneen Livsonin onnistuneimpana, mutta sitäkin leimasi sama ongelma kuin tämän koko tuotantoa: kielellisessä ilmaisussa oli häiritsevän paljon virheellisyyksiä, mitkä eivät tutkimusten myötä olleet vähentyneet.³⁰⁶

Paavo Alkion yhteenveto ja hakijoiden vertailu oli lausunnoista kiistatta selkein ja analyttisin. Hän purki vertailun seuraaville ulottuvuuksille:

- tieteellisen tuotannon laajuus
- rikosoikeuden yleisiin oppeihin perehtyminen
- rikosoikeuden erityisen osan käsittelyn laajuus ja monipuolisuus
- kriminologisen ja kriminaalipoliittisen tiedon muodostaminen tutkimuksessa
- aineiston hallinta
- argumentaatio
- käytännöllisten kysymysten ratkaisemisen taito
- tutkimusten rakenne
- ilmaisun tyyli

Alkio asetti kaikilla näillä ulottuvuuksilla Anttilan parhaimmaksi. Erityisen mielenkiintoinen on se jyrkkä ero, miten Salmialasta ja Honkasalosta poikkeavalla tavalla Alkio arvioi Anttilan rikosoikeuden yleisten oppien tuntemuksen. Selvän erotuksen Anttilan hyväksi tuotti tämän tutkijanote: arvioitsija piti ansiokkaana Anttilan argumentoinnin täsmällisyyttä, mikä teosten ja artikkelien rakenteessa näkyi kiinteytenä, selkeytenä ja loogisuutena. Näin Anttila oli hakijoista Alkion mielestä selkeästi ensimmäisellä

³⁰⁵ Paavo Alkion lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, 16–30. Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 2.2.1960 (2 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA.

³⁰⁶ Paavo Alkion lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, 30–38. Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 2.2.1960 (2 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA.

sijalla ja Ellilä toisella; Livsonin professorinpätevyyttä hän joutui empi-
mään, mutta päätyi tämän kuitenkin päteväksi arvioimaan.³⁰⁷

Ristiin menevät lausunnot puntarissa – painavimmat punnukset löytyivät tiedekunnasta

Eri suuntiin päätyneistä lausunnoista erityistä painoa tiedekunnassa annettiin professorien arvioille. Salmialan ja Honkasalon ohjausvaikutusta virantäyt-
töprosessiin lisäsi se, että he toimivat myös koeluentojen aktiivisina – mah-
dollisesti liiankin aktiivisina – arvioitsijoina ja lausunnonantajina³⁰⁸. Kun
Livson äänestyspäätöksellä todettiin epäpäteväksi, jäljelle jäi kaksi hakijaa,
joista Ellilä valittiin Honkasalolta vapautuneeseen virkaan äänin 10–2.³⁰⁹

Äänestystulos tuo mieleen reilut kymmenen vuotta aiemmin, vuonna
1948 olleen rikos- ja prosessioikeuden apulaisen virantäytön. Silloin Ant-
tilan valintaa kannattivat Bo Palmgren ja Erik af Hällström, nyt Palmgren
ja siviili- ja kauppaoikeuden professori Berndt Godenhielm. Kaikkia
kolmea yhdistivät etäännyminen käsitelainopillisesta oikeudellisten käsit-
teiden päättelyvoiman painotuksesta ja kiinnostus pohjoismaiseen oi-
keustraditioon. Godenhielm myöhemmin jopa piti vahingollisena väitös-
kirjaansa (1950) vaikuttanutta käsitejuridista ajattelua.³¹⁰ Erotus varsinkin
Salmialan kannattamaan orientaatioon oli huomattava.

On helppo yhtyä Eero Backman tulkintaan, että Salmiala ja Honkasalo
eivät käyneet Ellilän tuotantoa läpi samalla seulalla kuin Anttilan ja Livso-
nin tutkimuksia. Suurin syy myötäsukaisuudelle oli se, että hakijoista Elli-
län rikoslainopilliset ja kriminaalipoliittiset käsitykset olivat selvästi lä-
himpänä varsinkin Salmialan omaa suuntautumista. Taustalla epäilyksittä
oli myös Salmialan suhtautuminen naiseen tutkijana sekä antisemitismi,
minkä sijaiskärsijäksi Mikael Livson joutui.³¹¹

³⁰⁷ Paavo Alkion lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, 38–40. Lainopillisen tiede-
kunnan pöytäkirja 2.2.1960 (2 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA.

³⁰⁸ Ellilä piti koeluentonsa RL 2 luv. 14 § 3 mom:n tulkinnasta, Livson heitteillepanosta ja Anttila
välillisen tekemisen eri muodoista. Salmiala ja Honkasalo arvioivat Ellilän esityksen täyden
kymmenen pisteen arvoiseksi, Anttilan sai esityksestään kahdeksan ja Livson seitsemän pistettä.
Myös Bo Palmgren kirjoitti lyhyen lausunnon luennoista, mutta ei siinä pisteyttänyt tai pistänyt
luentoja muutenkaan arvojärjestykseen. Herääkin kysymys, oliko opetusnäytelausunnoissa ylipää-
tään tapana käyttää pisteytystä, vai oliko tämä(kin) Honkasalon ja Salmialan tapa mahdollisim-
man voimakkaasti vaikuttaa viranhaun lopputulokseen. Tässä yhteydessä ei ole ollut mahdolli-
suutta laajemmin paneutua opetusnäytteiden arviointimenettelyyn, mutta ainakin tämän tutkimuk-
sen aineistossa menettely poikkeaa muista opetusnäytelausunnoista. Tiedekunnan äänestyksessä
Palmgren (Berndt Godenhielmin tavoin) antoi Anttilalle kymmenen, Ellilälle yhdeksän ja Livso-
nille kahdeksan pistettä. Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 4.12.1958 (8 §).

³⁰⁹ Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 21.4.1960 (6 §).

³¹⁰ Aarnio – Tolonen 1998, 172; Oesch 1998, 270.

³¹¹ Backman 1992, 301, 335.

5.2 Anttila Salmialan seuraajaksi – muttei työn jatkajaksi

Yhdensuuntaisista lausunnoista virtaviivainen virantäyttöprosessi

Edellä kuvatun viranhaun kanssa osin päällekkäin alkoi seuraajan valinta Bruno A. Salmialan miehittämälle oppituolille. Helmikuusta 1959 alkoi vuoden respiittiaika hakijoille: Anttilan, Ellilän ja Livsonin lisäksi tässä haussa mukana oli myös Niilo Salovaara³¹². Tuon ajan umpeuduttua asian-tuntijoiksi valittiin Aatos Alanen, Bo Palmgren, Bruno Salmiala, Paavo Alkio ja Gunnar Nybergh³¹³. Mikael Livson peruutti hakemuksensa asian-tuntijoiden valitsemisen jälkeen³¹⁴ ja Ellilä tultuaan valituksi Honkasalon seuraajaksi³¹⁵, joten jäljelle jäi kahden kauppa.

Tällä kertaa lausunnot olivat hyvin yhdensuuntaisia: kaikki arvioitsijat pitivät Anttilaa Salovaaraa ansioituneempana virkaan. Aiemmin urallaan rikosoikeuteen keskittynyt roomalaisen ja kansainvälisen yksityisoikeuden professori Aatos Alanen piti Salovaaran väitöskirjaa (*Rikoksen yrityksestä erityisesti ns. kelvotonta yritystä silmälläpitäen*, 1948) hakijoiden teosten parhaimpana, mutta kirjoittajan myöhempi tuotanto oli määrällisesti suppeaa eikä laadullisesti pysynyt ensimonografian tasolla. Anttilan tuotannossa oli Alasen mielestä laadullista vaihtelua: väitöskirjaa hän piti painavampana kuin vastaväittäjänä toiminut Honkasalo, mutta esimerkiksi *Nuori lainrikkoksa* -teosta vaivasi liiallinen deskriptiivisyys, eikä *Vankeinhoidon perusteita* liioin voinut pitää erityisen korkeana tieteellisenä ansiona. Alanen kuitenkin suhteutti toisinaan Anttilan tuotannosta tapaa-mansa syvyyden puutteen seuraavasti:

”Anttilalla on työssään nopeampi tahti, josta onkin aiheutunut, että hän jää Salovaarasta jälelle ajattelun perusteellisuudesta. Sen vastapainona on hänellä enemmän mielikuvitusrikkautta ja älyn notkeutta. Sitä paitsi hallitsee Anttila laajemmalti rikosoikeuden tutkimuskohteita kuin Salovaara. Erityisesti on hänelle ansioksi luettava monipuolinen perehtyneisyys rikospoliittisiin ongelmiin.”³¹⁶

Paavo Alkio saattoi tukeutua jo edellisessä viranhaussa huolellisesti tekemäänsä lausuntoon. Anttilan osalta hän keskittyi tämän viranhaun respiittiaikana syntyneeseen tutkimukseen *Laki ehdollisesta rangaistustuomiosta selityksin* (1960). Tuomioistuinten jokapäiväiseen lainkäyttöön kuulunut

³¹² Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 26.2.1959 (2 §).

³¹³ Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 24.3.1960 (24 §).

³¹⁴ Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 5.5.1960 (9 §).

³¹⁵ Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 15.9.1960 (21 §; todettiin Ellilän peruuttaneen hakemuksensa kesäkuussa). – Toisin kuin Backman (1992, 335) esittää, Ellilä todella oli alun perin mukana tässäkin viranhaussa.

³¹⁶ Aatos Alasen lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, 1–28 (sit. 28). Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 19.1.1961 (4 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA.

tärkeä kysymys ansaitsi kommentaariteoksensa, ja aihe olikin hyvin valittu. Kiireen jäljet näkyivät kuitenkin paikoin liian suppeana käsittelynä ja myös joinakin virheellisinä tai vähintään ongelmallisina tulkintoina. Lakimiehes-
sä julkaistu aihepiirin empiirinen tarkastelu³¹⁷ oli asiantuntemuksella laa-
dittu, ja siinä Anttila pystyi tilastollisin menetelmin toteamaan ehdollisen
rangaistuksen merkityksen uusintarikollisuuden vastustamisessa.³¹⁸

Salovaaran väitöskirjassa Alkio arvosti perehtyneisyyttä alan tutkimus-
kirjallisuuteen, ja siinä oli otettu monipuolisesti huomioon kansainvälinen
keskustelu. Selostava ja paikoin epäitsenäisenkin ote kuitenkin selvästi
häiritsivät Alkiota, samoin kuin teoreettisista lähtökohdista johdetut tulok-
set, jotka useassa tapauksessa veivät kotimaisen oikeuden kannalta ongel-
mallisiin johtopäätöksiin:

”Olen saanut sellaisen käsityksen, että tekijä on pannut teoriasiker-
mänsä kokoon siten, että valintaa ei ole ollut ohjaamassa riittävän
kiinteä yhteys oman maan lainsäädäntöön ja oikeudenkäyttöön.”

Samaa ongelmaa oli myös Salovaaran *Varkaus*-tutkimuksessa, minkä tekijä
oli laajentanut jo toistakymmentä vuotta aiemmin ilmestyneestä *Varkau-
desta* -nimisestä teoksesta. Sinänsä liikenne- ja juopumusrikosten jälkeen
tuomioistuimissa yleisimmin käsitellyistä rikostyypistä oli aiheellista tehdä
oma tutkimuksensa, mutta mitenkään perinpohjaiseen käsittelyyn Salovaa-
ra ei Alkion mielestä yltänyt.

Tälläkin kertaa Alkion tekemä vertailu hakijoiden välillä oli analyyt-
tinen, ja Anttila hänen mukaansa oli kilpahakijaansa edellä tuotannon laa-
juudessa, rikosoikeuden yleisiin oppeihin, erityiseen osaan, kriminologiaan
sekä kriminaalipolitiikkaan perehtymisessä, tutkimusaineiston hallinnassa
ja dokumentaation monipuolisuudessa, kannanottojen itsenäisyydessä, käy-
tännöllisten kysymysten ratkaisemisessa sekä tyyliä. Ainut asia, missä
Salovaara oli Alkion mielestä Anttilan edellä, oli syvällisempi perehtymi-
nen joihinkin yleisten oppien peruskysymyksiin. Asetelman selkeyttä ku-
vaa kuitenkin se, että Alkio hiukan empi Salovaaran pätevyyttä hakemaan-
sa virkaan. Väitöskirjan ansiot ja vuodesta 1948 hoidettu apulaisprofesso-
rin virka painoivat vaakakupin päteväksi toteamisen puolelle.³¹⁹

Oikeusneuvos Gunnar Nybergh johtui hänkin pohtimaan asetelmallises-
ti samaa kuviota kuin lausunnonantajakollegansa: verrattavaksi asettuivat
Salovaaran Anttilaa syvällisempi ote ja Anttilan Salovaaraa runsaampi ja
rikosoikeutta laajemmin kattanut tuotanto. Anttila kuitenkin hallitsi laajan

³¹⁷ Anttila 1959.

³¹⁸ Paavo Alkion lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, 1–8. Lainopillisen tiede-
kunnan pöytäkirja 19.1.1961 (4 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA.

³¹⁹ Paavo Alkion lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, 8–43 (sit. 27). Lainopillisen
tiedekunnan pöytäkirja 19.1.1961 (4 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA.

alansa hyvin, ja oli osoittanut kilpahakijaansa suurempaa itsenäisyyttä tutkijana.³²⁰

Bo Palmgren muisteli lausuntonsa aluksi syksyä vuonna 1948, jolloin hän oli arvioimassa samoja hakijoita rikos- ja prosessioikeuden apulaisten viranhaussa. Palmgrenhan asetti siinä Anttilan Salovaaran edelle. Tammi-kuussa 1961 hän koki päätyneensä hakijoiden tuolloisen tuotannon perusteella oikeaan johtopäätökseen, mitä heidän myöhempi toimintansa oli vain vahvistanut.

Sitten viime arvioinnin Salovaaran tuotanto oli ollut kovin vähäistä, ja siinä oli sama liian lainopillinen ja teoreettinen leima, mikä Palmgrenia häiritsi jo toistakymmentä vuotta aikaisemmin. Vaikka etu Anttilan hyväksyi olikin selvä, ei Anttilakaan aivan helpolla lausunnossa päässyt. Anttilan vahvuuksia olivat esittämisen selkeys ja elävä kiinnostus kriminaalipolitiikkaan ja sen ongelmiin, mutta otteessa nimenomaan oikeustieteellisiin kysymyksiin oli toivomisen varaa. Tämä johti Palmgrenin mielestä siihen, että Anttila ei aina riittävästi kyseenalaistanut sitä pohjaa ja lähtökohtia, joille hän johtopäätöksensä ja tulkintansa perusti. Mutta se mikä oli heikkous tutkijalle, saattoi Palmgrenin mukaan olla vahvuus opettajalle: Anttilan opetustyyli oli selkeä ja havainnollinen. Anttilan professuuriin valitsemista puolsi edelleen hänen aktiivisuutensa lainsäädännön uudistamisessa, mikä pohjasi koeteltuun tietämykseen lainsoveltamisen käytännöistä ja konteksteista; samoin Palmgren arvosti Anttilan kontakteja lähitieteisiin ja ylipäänsä ympäröivään maailmaan. Erityisesti pienessä maassa eristäytyminen oli todellinen uhka.³²¹

Bruno A. Salmiala saattoi Paavo Alkion tavoin rajautua vain Anttilan uusimpaan tuotantoon ja viitata aikaisempaan lausuntoonsa. Tutkimusta ehdollisesta rangaistustuomiosta Salmiala arvioi paljon positiivisempaan sävyyn kuin mikä hänen suhtautumisensa Anttilan teoksiin oli edellisellä kierroksella: vaikka tulkinnallisesti tai lainopillisesti tutkimus sisälsi uutta vain vähän, se osoitti hyvää perehtyneisyyttä aiheeseen. Tämä ei kuitenkaan vaikuttanut kokonaisarvioon siitä, että Anttila ei syventynyt tutkiminsa kysymyksiin riittävän perusteellisesti.

Niilo Salovaaran tuotantoa Salmiala piti perusteellisempänä, mutta Salovaaran tutkijanotetta vaivasi kaksi ongelmaa. Ensimmäinen niistä oli mielikuvituksen puute, mistä Salmialalle tuli vaikutelma steriilisyydestä. Salovaaralla ei ollut mielenkiintoa tutkia uusia kysymyksiä – ja tässä tultiin toiseen ongelmaan:

³²⁰ Gunnar Nyberghin lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, 35–36. Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 19.1.1961 (4 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA.

³²¹ Bo Palmgrenin lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, 1–8. Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 19.1.1961 (4 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA.

”Huomattavana heikkoutena pitäisin sitä, että apulaisprofessori Salovaara ei ole lainkaan puuttunut niihin kriminaalipoliittisiin kysymyksiin, jotka erityisesti sodan jälkeen ovat olleet keskeisiä aiheita tieteisopissakin. Niiden pitäisi kiinnostaa jokaista kriminalistia tieteilisessäkin suhteessa, sillä ne ovat tärkeitä rikosoikeustieteen merkityksen ja kehityksen kannalta. Yliopistollisen rikosoikeustieteellisen toiminnan tulee välttämättömästi olla mukana sen kehityksen tarkkailemisessa, joka on tapahtumassa rikospolitiikassa ja taistelussa kasvavaa rikollisuutta vastaan. Voidaan paljon välttää harhautteita, jos rikosoikeustiede pysyy ajan tasalla ja kykenee tarjoamaan objektiivista kritiikkiä.”

Hakijoiden ansiovertailun lopputuloksen muotoilusta näkee, että valinta ei Salmialalle kuitenkaan ollut täysin mieluinen: omien sanojensa mukaan vertailun lopputulos ”pakotti” hänet asettamaan Anttilan ensimmäiselle ehdokassijalle. Hiukan erikoinen oli Salmialan lausunnon lopetus: hän totesi, ettei omassa roolissaan pystynyt kiinnittämään huomiota yliopistollisten virkavuosien määrään³²² – siis asiaan, mikä toimi Salovaaran eduksi.

Yhdensuuntaisten lausuntojen jälkeen tiedekunta teki päätöksensä virtaviiivaisesti: yksimielisesti se asetti Anttilan ensimmäiselle ja Salovaaran toiselle ehdokassijalle³²³. Tasavallan presidentti nimitti Inkeri Anttilan valtioneuvoston esittelystä 13.3.1961 rikosoikeuden varsinaisen professorin virkaan³²⁴. Urho Kekkonen tuli samalla tehneeksi historiaa paitsi Suomessa, myös pohjoismaissa: Inkeri Anttilasta tuli ensimmäinen pohjoismainen oikeustieteen naisprofessori³²⁵.

Tuoreet professorit esittelevät linjaansa

Luonnollisesti molemmat tuoreet rikosoikeuden professorit pitivät virkaanastujaisesitelmänsä. Yhteistä niille oli rikosoikeustieteen eri lohkojen tarkastelu ja tulevien suuntaviivojen arviointi.

Reino Ellilän virkaanastujaisesitelmä *Rikosoikeustieteen tehtävä ja suhde muihin tieteesiin* kokosi suurelta osin tuttuja ajatuksia muun muassa rikos- ja rikosprosessioikeuden yhteyksistä. Tässä yhteydessä huomiota kiinnittää Ellilän käsitys kriminologisesta tutkimuksesta. Rikosoikeuden sinänsä tärkeäksi kokemaansa aputiedettä vaivasi Ellilän mielestä se, ettei sen tuloksia suurelta osaltaan voitu todentaa objektiivisesti, ja tällöin saatettiin päätyä paljonkin toisistaan poikkeaviin tuloksiin. Kriminologiaa

³²² Bruno A. Salmialan lausunto rikosoikeuden professorin viran hakijoista, 1–28 (sit. 27). Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 19.1.1961 (4 §; lausunto pöytäkirjan liitteenä), HYKA.

³²³ Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 9.2.1961 (25 §).

³²⁴ Opetusministeriön kirje Helsingin yliopiston kanslerille 29.3.1961. Rikosoikeuden professuurin virantäyttöä (1961) koskevat asiakirjat, HYKA.

³²⁵ Winter-Mäkinen 1995, 93.

merkittävämmäksi rikosoikeuden aputieteenksi Ellilä nosti kriminalistiikan, opin rikosten selville saamiseksi, mikä puolestaan jakautui mm. fysiikkaan ja kemiaan nojautuvaan kriminaalitekniikkaan ja kriminaalitaktiikkaan. Ellilän mukaan oikeustieteessä tärkeämpi sija olisi siis pitänyt antaa poliisin käytännön työhön kuuluville kysymyksille kuin kriminologialle ja sitä kautta myös kriminaalipoliittisille tarkasteluille.

Tuttuja kaikua edeltävältä rikosoikeuden professorisukupolvelta oli esitelmän loppuhuipennuksessa, missä Ellilä tiivistä käsityksensä ”kumouksentapaisia rikoslainuudistuksia” vastaan. Kovin konkreettisia ohjeita hänellä ei kuitenkaan ollut antaa, saavathan väitteet epäoikeudenmukaisesta reagoinnista tai yleisen oikeustajun kannasta sisältönsä kulloisenkin tulkitsijansa mukaan. Itsestäänselvyyksien keskeltä kuului selvä vierastus kriminologian ohjausvaikutukseen lainsäädäntöuudistuksissa:

”Rikosoikeus ei ole vain sellaista pykälämetsää, jota saisi kasvattaa, hoitaa, uudistaa ja kaataa miten tahansa, vaan rikoslakien säätämisessä on kysymys oikeuselämän vakavasisältöisistä asioista, joissa ei voida jättää huomiotta myöskään vanhaa oikeusperinnettä eikä kunkin maan yhteiskunnan jäsenten oikeuskäsitystä ja arvostusta. Kaikkien tieteiden tarjoamia tuloksia on tutkittava ja sopivaksi katsottu hyväksi käytettävä, mutta uudistuksia ei ole rakennettava epämääräisille perusteille.”³²⁶

Tasan puoli vuotta Ellilän jälkeen huhtikuussa 1961 virkaanastujaisesityksensä *Kriminologinen tutkimus kriminaalipolitiikan apuna* pitänyt Anttila pystyi asiaa harrastaneena antamaan huomattavasti täyteläisemmän ja monipuolisemman kuvan kriminologisen tutkimuksen mahdollisuuksista ja merkityksestä. Lähtökohta oli kiistaton: rikollisuuden ehkäisemisen edellytyksenä on tieto rikollisuutta aiheuttavista seikoista ja olosuhteista, ja yhteiskunnan vastatoimenpiteitä ja niiden vaikuttavuutta pohdittaessa on oltava tietoa sen kohteeksi tulevista ihmisistä, heidän taustoistaan ja ominaisuuksistaan. Totta oli, että moderni kriminologinen tutkimus pääsi liikkeelle myöhään, pitkään kun oli tyydytty pitämään ihmisen pahantahtoisuutta rikollisuuden syynä. Vasta 1800-luvun loppupuolella rikosta alettiin tutkia yhteiskunnallisenä ilmiönä ja rikoksentekijää persoonana. Siinä missä rikoksentekijää kohtaan oli tunnettu vihaa ja pelkoa, oli epäluuloinen asennoituminen leimannut suhtautumista myös rikollisuutta koskevaan tieteeseen.

Ympäristö- tai yksilösyihin painottuneet selitysmallit painottuivat alueellisesti eri tavoin: Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa painotettiin ympäristötekijöitä, Keski- ja Pohjois-Euroopan maissa taas rikoksentekijän poikkeavuutta. Toisen maailmansodan jälkeen huomion kiinnittäminen tutkimus-

³²⁶ Ellilä 1960, 941–943 (molemmat sitaattit 943). Hyvin samankaltaisesti Ellilän virkaanastujaisesitysmää on tulkinnut Backman (1992, 301–302).

ten virhelähteisiin pakotti muuttamaan tarkastelukulmaa. Tärkeimmäksi huomioksi nousi ilmi- ja piilorikollisuuden suhde: kuvasiko kiinni jäänyt rikoksenteekijöiden ryhmä koko rikollista populaatiota? Jos se ei kuvannut, minkälaisia vääristymiä tästä seurasi? Toiselta puolen kiinni jääneiden rikoksenteekijöiden pohjalta oli mahdollista selvittää seuraamusjärjestelmän kohtalonkysymystä: miten rangaistukset ja muut seuraamukset tosiasiallisesti vaikuttivat.

Kun esimerkiksi Anttilan professorikollega Reino Ellilä oli kritisoinut tuuin kaiuin kriminologista tutkimusta liiallisesta erityisestävyyden painotuksesta³²⁷, Anttila toi esiin tarpeen selvittää yleisestävyyden tosiasiallista vaikutavuutta. Miten yleisestävyyden edellytyksenä oleva tietoisuus seuraamuksista toimi, ja miten yksityiskohtaiselle tasolle tuo tietoisuus ulottui? Missä määrin esimerkiksi tavat, etiikka ja uskonto vaikuttivat rikoksista pidättäytymisen taustalla, missä määrin ansio tästä kuului rikosoikeudelle? Kysymys ei ollut seuraamusten yleisestävän vaikutuksen vähättelystä, ennemminkin siitä, että parempi tieto sen tosiasiallisesta tilasta ja toimivuudesta auttoi kehittämään yleisestävyyden kannalta tehokkaampia menettelyjä.

Kriminologisen tutkimuksen tärkeys ja monipuolisuus edellytti eri alojen tutkijoiden välistä yhteistoimintaa, mille tuli saada organisatorista tukea. Suomi olikin takamatkalla esimerkiksi Norjaan ja Tanskaan verrattuna; molemmissa maissa oli jo kriminologinen tutkimuskeskus, mitä Anttila kaipasi Suomeenkin. Tätä alleviivasi sitoutuminen laajaan pohjoismaiseen yhteistyöhön vuoden 1962 alusta.³²⁸

5.3 Kriminologinen tutkimuslaitos – Suomeenkin

Taustaa: ensimmäiset yritykset perustaa kriminologialle oma tutkimusyhteisö Helsingin yliopistoon

Veli Verkkoa ja Inkeri Anttilaa voi syystä kutsua kriminologian opetuksen uranuurtajiksi Suomessa. Verkko oli aloittanut luennot sosiologian oppiaineessa vuonna 1940, ja Anttila lainopillisessa tiedekunnassa vuonna 1948.³²⁹ Kriminologian opetus ei rajoittunut kuitenkaan vain yliopistolle, kuten edellä vankeinhoitoalan opetusta tarkastellessamme huomasimme.

Kriminologiatieteelle yritettiin vakiinnuttaa asemaa yliopistolle ensimmäisen kerran vuonna 1958, jolloin Valentin Soine esitti Helsingin yliopiston kanslerille tiedekuntarajat ylittävän ja niiden ulkopuolelle sijoittuvan kriminologisen instituutin perustamista. Soine kertoo muistelmissaan Anttilan tosiasiaa olleen ehdotuksen takana, mutta keulakuvaksi hänen sijas-

³²⁷ Ellilä 1960, 943.

³²⁸ Anttila 1961, 440–446.

³²⁹ Anttila 1973, 1.

taan tarvittiin toinen henkilö, Anttilan parhaillaan hakema rikosoikeuden professuuri kun olisi muuten voinut vaarantua.³³⁰

Soine nojautui ehdotuksessaan useampiin eri selvityksiin ja suosituksiin, punnepakaimmin YK:n kasvatus-, tiede- ja sivistysjärjestö Unescon edellisellä vuonna antamaan raporttiin kriminologisen tutkimuksen ja opetuksen tarpeesta. Selvityksen lähtökohtana oli nykyajan sanoin tieteidenvälisyys: eri maiden yliopistoihin perustettavien kriminologisten instituuttien ei tullut kytkeytyä vain yhteen tiedekuntaan, vaan organisaation tuli olla eri tieteenalat kokoava ja itsenäisesti toimiva, vaikka opetus annettaisiinkin eri tiedekunnissa. Kriminologinen tutkimuksen ja opetuksen tuli yhdistää vähintään kolme eri tieteenalaa: lääketieteet (kriminaalibiologian ja -psykiatrian opetus), yhteiskuntatieteet (kriminaalipsykologian ja -sosiologian opetus) ja oikeustieteet (vankeinhoito-opin, kriminalistiikan ja oikeuslääketieteen opetus). Kriminologia piti voida ottaa pääaineeksi niin kandidaatin, lisensiaatin kuin tohtorin tutkintoonkin asti. Myös YK:n ensimmäinen rikollisuuden vastustamista ja rikoksentekijäin käsittelyä koskeva kongressi vuonna 1955 oli antanut julkilausuman, että kriminologisen ja kriminaalipoliittisen tutkimuksen tuli sijoittua korkeakouluihin, ei käytännön kriminaalipolitiikkaa hoitaviin virastoihin tai niiden yhteyteen.

Pohjoismaissa tarvetta organisoida kriminologista tutkimusta oli korostettu kriminalistiyhdistyksissä jo 1930-luvulta lähtien. Äskettäin myös Pohjoismaiden neuvostossa oli keskusteltu yhteispohjoismaisen kriminologisen instituutin perustamisesta. Sen tarkoituksena oli kerätä tietonsa kansallisilta instituuteilta, eli tavoite kokoavasta pohjoismaisesta organisoitumisesta edellytti kansallisenkin tutkimustoiminnan järjestäytymistä. Suomi oli tässä jo hiukan jälkijunassa.

Vielä kansainvälisiä suosituksia ja yhteistyöhön kehottavia auktoriteettiargumentteja tärkeämpää oli huomioida kriminologisen tutkimuksen kansallinen tarve. Käytännön kriminaalipolitiikan kannalta oli välttämätöntä, että se perustui omaa maata koskeviin empiirisiin tutkimuksiin. Suomalaisen yhteiskunnan teollistuminen ja kaupungistuminen olivat lisänneet rikollisuutta; rikollisuuden määrän ja laadun lisäksi tutkimustietoa tuli saada eri seuraamuslajien vaikuttavuudesta. Kun näissä usein oli kysymys laajoista, monia tutkijoita työllistävistä hankkeista, tutkimusryhmien organisoiminen, koordinoiminen ja uusien tutkijoiden kouluttaminen työn kautta oli välttämätöntä. Saman katon alle oli syytä koota myös alan kansainvälinen tutkimuskirjallisuus.

Soine otti kantaa myös laitoksen johtajan pätevyysvaatimuksiin, joista ei ollut vaikeaa hahmottaa yhdennäköisyyttä ehdotuksen varsinaiseen alulepanijaan eli Inkeri Anttilaan. Pelkkä rikosoikeuden tunteminen ei riittäisi, vaan lainopillisen koulutuksen lisäksi johtajalta tuli vaatia myös sosiologi-

³³⁰ Soine 2009, 222.

sen, psykologisen tai psykiatrisen alan koulutusta. Samalla Soine torjui perinteisen aputiedeajattelun:

”Historiallisista syistä johtuen tosin kriminologia vielä nykyisin käsitetään rikosoikeustieteen aputieteeksi, mutta kriminologista laitosta perustettaessa olisi erittäin tärkeätä, että ei tyydyttäisi pitämään tätä alaa eräänlaisena sivutuotteena rikosoikeudellisen tutkimuksen piirissä, vaan sille annettaisiin oma itsenäinen asemansa.

Vankeinhoitoalasta vastuussa olevana olen jo aikaisemmin katsonut velvollisuudekseni kiinnittää Helsingin Yliopiston hallintoelinten huomiota siihen, että tästä ainoasta valtion yliopistosta puuttuu kriminologian ja kriminaalipolitiikan vakinainen opetus.”³³¹

Aloitteen jatkokäsittely päättyi heti raiteille, joille asian takana olleet eivät olisi sitä toivoneet. Sen sijaan, että asiaa olisi lähdetty viemään eteenpäin aloitteen hengessä monen eri tieteenalan yhteisvoimin, kansleri P. J. Myrberg delegoi jatkokäsittelyn yksinomaan lainopilliseen tiedekuntaan, missä asiaa pohtimaan asetettiin kaksi professoria – Brynolf Honkasalo ja Bruno A. Salmiala³³². Kuukauden päästä valmisteluryhmää päätettiin tosin asian laajakantoisuuden vuoksi lisätä professoreilla Veli Merikoski, Bo Palmgren ja Arvo Heikonen³³³.

Viisikko päätyi lyhyessä lausunnossaan lämpimästi kannattamaan Soineen ajatuksia kriminologisen tutkimuksen suuresta merkityksestä ja tarpeellisuudesta, mihin Suomenkin tuli mahdollisimman suurella panostuksella osallistua. Osin allekirjoitettiin myös huomio kriminologisen tutkimuksen jakautumisesta monen eri tieteenalan piiriin, mitä lausunnonantajat tuntuivat pitävän jonkinasteisena ongelmana. Heidän mielestään kriminologinen tutkimus piti organisoida nimenomaan lainopillisen tiedekunnan yhteyteen. Kun tiedekunnan yhteydessä jo toimi rikosoikeudellinen laitos, minkä tehtäviin kuului myös kriminologinen tutkimustyö, ei ”meidän pienessä maassamme ole mentävä kahden suurelta osalta samoja kysymyksiä selvittelevän laitoksen perustamiseen”.

Ilmeisesti lausunnonantajat pitivät rikosoikeudellisen laitoksen satsausta kriminologiseen tutkimukseen silloisissa mitoissaan riittävänä, he kun toivat esiin huolensa siitä, että laitoksen toiminnan uudistaminen voisi johtaa siihen, että se tarvitsisi enemmän huonetiloja. Näitä ei lainopillisesta tiedekunnasta enää löytynyt, mutta toisaalta laitoksen piti kuitenkin elimellisesti sijaita tiedekunnan yhteydessä. Lausunnon alun ponnekkuus krimi-

³³¹ Vankeinhoitohallituksen ylijohtaja Valentin Soineen kirje Helsingin yliopiston kanslerille, päivätty Helsingissä 8.1.1958. Kirje liitetty lainopillisen tiedekunnan pöytäkirjaan 23.10.1958 (7 §), HYKA.

³³² Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirjat 23.1.1958 (19 §) ja 23.10.1958 (7 §, liite), HYKA.

³³³ Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 20.2.1958 (10 §), HYKA. Merikosken oppituoli oli hallinto-oikeus, Heikosen kauppaoikeus.

nologisen tutkimuksen tärkeydestä, lisäämisen tarpeesta ja Suomen toivottavasti kasvavasta kansainvälisestä roolista alalla vesittyi näin tiedekuntarajat ylittävän yhteistyön näkemiseen ongelmaksi sekä epämääräiseen seliteltyyn tiedekunnan huonemääristä. Jotain tiedekunnan innokkuudesta asian edistämiseen kertonee sekin, että toukokuun lopussa annettua lausuntoa käsiteltiin vasta lokakuun lopun kokouksessa, jolloin se suoraan hyväksyttiin tiedekunnan kannaksi.³³⁴

Muutama vuosi myöhemmin tehtiin uusi yritys: sosiologian professori Erik Allardtin³³⁵, Alkoholitutkimussäätiön tutkimusjohtaja Kettil Bruunin³³⁶ ja tuolloin jo rikosoikeuden professoriksi valitun Inkeri Anttilan lähetystö teki vetoituksen yliopiston kanslerille kriminologisen tutkimusinstituutin perustamiseksi. Käynti kansleri Edwin Linkomiehen puheilla lieene tapahtunut vuonna 1962, saman vuoden alussa Pohjoismaiden kriminologinen yhteistyöneuvosto oli aloittanut toimintansa. Suomen osallistuminen siihen oli ongelmallista, täältä kun ei ollut osoittaa yhteyshenkilöä tai yhteistyötahoa, ja tästäkin syystä kriminologialle toivottiin kiintopistettä yliopiston yhteyteen. Läpimurtoa ei tuottanut tuokaan yritys: Anttila kuvasi Linkomiehen suhtautuneen ehdotukseen ”hyväntahtoisesti, mutta epäilemättä varsin vähän innostuneesti”³³⁷.

Pohjoismainen myötätuuli kriminologisen tutkimuksen organisoitumisen taakse

Kun yliopisto ei osoittanut kiinnostusta kriminologisen tutkimuksen organisoimista kohtaan, katseet kääntyivät oikeusministeriöön. Anttila kuvasi pari vuosikymmentä myöhemmin, ettei innostusta ministeriössäkään ollut liiaksi asti; lopulta hän kokikin kriminologiaan paneutuneen tutkimuslaitoksen perustamisen olleen useamman onnekkaan sattuman summa.

Paine vastata pohjoismaiseen yhteistyöhön järjestynein ottein kasvoi. Suomessa vuonna 1962 järjestetty tutkijaseminaari oli hoidettu vapaaehtoisvoimin ja opetusministeriön antaman apurahan turvin. Tällainen kotikutoinen puolilla valoilla osallistuminen alkoi epäilemättä käydä noloksi, kun muissa pohjoismaissa yhteistyöhön oli sitouduttu aktiivisesti ja korkealla tasolla. Hankkeelle onnellisesti asian kannalle kallistui oikeusministeriön lainsäädäntöpäällikkönä toiminut Anttilan opiskelutoveri Östen Elfving,

³³⁴ Lainopillisen tiedekunnan pöytäkirja 23.10.1958 (7 §; liitteenä Palmgrenin, Honkasalon, Salmialan, Heikosen ja Merikosken Helsingissä 28.5.1958 päiväämä lausunto). Rikosoikeudellinen laitos oli perustettu tiedekuntaan vuonna 1950 (Honkasalo 1950a, 254).

³³⁵ Kansallisbiografia / Allardt, Erik / Alestalo 2002.

³³⁶ Kansallisbiografia / Bruun, Kettil / Mäkelä Klaus 2002.

³³⁷ Anttila 1983, 1 (sit. 1). – Anttilan muistelutekstistä saattaa saada vaikutelman, että Valentin Soineen aloite olisi tullut vasta Allardtin, Bruunin ja Anttilan kanslerivierailun jälkeen, mutta on todennettavissa, että järjestys on ollut päinvastainen.

joka Suomessa pidetyssä tutkijaseminaarissa oli vaikuttanut muiden pohjoismaiden edustuksen painavuudesta. Anttila kuvaa, että kriminaalipoliittisesta konservatiivisuudestaan huolimatta Elfving näki asian tärkeyden, hyviä kokemuksia Pohjoismaisesta rikosoikeuskomiteasta jo saatuaan. Toinen onnellinen sattuma tuli vastaan ministerin hahmossa: valmisteluvaiheessa oikeusministerinä toiminut Pauli Lehtosalo (ml) oli jo aikaisemmin saanut kokemusta valtiollisen laitoksen perustamisesta, mikä vähensi vierastusta tätäkin asiaa kohtaan.³³⁸

Vihdoin noin vuoden päästä maaliskuun lopulla 1963 oltiin niin pitkällä, että asia saatettiin valtioneuvoston istunnossa päättää. Oikeusministeri oli ehtinyt vaihtua Lehtosalosta J. O. Söderhjelmiksi (rkp), joka esitteli ehdotuksen asetukseksi kriminologisesta tutkimuslaitoksesta tasavallan presidentti Urho Kekkoselle. Asetuksen ensimmäinen pykälä määritteli laitoksen perustehtävän ja tarkoituksen: ”rikollisuuden ja siihen vaikuttavien tekijöiden sekä rikollisuuden vastustamisessa käytettävien toimenpiteiden tieteellistä tutkimusta varten perustetaan valtion kriminologinen tutkimuslaitos”. Oikeusministeriön alaisen laitoksen toimintaa suunnittelemaan ja ohjaamaan tuli valita kolmivuotiskausittain toimiva hallitus, mikä koostui kahdeksasta ministeriön määräämästä henkilöstä. Poikkitieteellisen tutkimuslaitoksen hallituksen tuli olla poikkihallinnollinen: sosiaaliministeriöstä kaivattiin sosiaalihuoltoon ja sisäasiainministeriöstä poliisitoimeen perehtynyttä edustajaa. Yksi edustaja tuli oikeusministeriön lainsäädäntö- ja toinen vankeinhoito-osastolta. Muilla jäsenillä tuli olla rikosoikeuden, sosiologian, oikeustilastotieteen tai muiden kriminologian aputieteiden asiantuntemusta.

Asetuksessa tutkimuslaitoksen esimiehen pätevyysvaatimusten määrittely oli kovin Inkeri Anttilan näköinen: esimieheltä vaadittiin tohtorin tutkinnon ohella korkeimpien oppimäärien suorittamista sekä rikosoikeudessa ja sosiologiassa. Lisäksi tuli olla julkaisuin osoitettu taito itsenäiseen kriminologian alan tutkimustyöhön. Tutkimuslaitoksen johtamisen ja edustamisen lisäksi esimiehen tehtäviin oli nimenomaisesti määritelty ”mahdollisuuksien mukaan seurata muissa maissa suoritettavaa kriminologista tutkimustyötä ja huolehtia kansainvälisistä yhteyksistä kriminologian tutkimuksen alalla” (9 §). Esimiehen, vanhemman tutkijan ja tutkijan lisäksi tutkimuslaitoksessa saattoi asetuksen mukaan olla kriminaalipsykiatrin, tilastomatematiikan, assistentin, kanslistin, tutkimusapulaisen, toimisto-

³³⁸ Anttila 1983, 2. Ks. myös Törnudd 1996, 35.

apulaisen, vahtimestarin ja – aikana ennen tietokoneita – laskuapulaisen virkoja.³³⁹

Inkeri Anttilan tietoon oli tullut presidentti Kekkonen kommentti valtioneuvoston esittelystä, että ”taas tuli perustettua yksi turha laitos” – mihin Anttila pari vuosikymmentä myöhemmin jatkoksi totesi: ”mutta onhan Kekkonenkin joskus voinut erehtyä!”³⁴⁰ Turha tahi ei, jo seuraavana päivänä oikeusministeriö nimitti jäsenet laitoksen hallitukseen. Hallitukseen tulivat professorit Anttila ja Erik Allardt, Alkoholitutkimussäätiön tutkimusjohtaja Kettil Bruun, ylipoliisipäällikkö Fjalar Jarva, lainsäädäntöneuvos L. H. Salonen, ylijohtaja Valentin Soine, sosiaaliministeriön kansliapäällikkö Aarne Tarasti sekä apulaisylilääkäri Achilles Westling. Perustavan kokouksensa hallitus piti 1. huhtikuuta, valiten Bruunin yksimielisesti puheenjohtajaksi ja Soineen varapuheenjohtajaksi. Bruunin aktiivisuus oli huomattavaa: hän oli jo tähän asti hyvin aktiivisesti osallistunut kriminologian pohjoismaisiin tutkijaseminaareihin, ja hänellä oli myös tarjota ratkaisu uuden tutkimuslaitoksen tilapulmiin³⁴¹. Oikeusministeriö puolestaan määräsi Anttilan tutkimuslaitoksen esimieheksi.

Työn juhlaa ja arkea uudessa tutkimuslaitoksessa

Pian liikkeellelähdön jälkeen hallitus suunnitteli laitoksen tutkimusohjelmaa ja sen toteuttamista. Ylimääräiseen assistentin toimeen otettiin sitä jo hallituksen määräyksestä hoitanut ja ainut virkaa hakenut, valtiotieteen maisteri Patrik Törnudd. Myös hänen rekrytointinsa kiertyy Kettil Bruuniin. Bruun oli jo vuonna 1960 hakenut tekijää juopumussakkoja koskevaan tutkimukseen, minkä pohjana oli Anttilan kirjoitus sakkojärjestelmän haitoista. Ehdokkaita tutkimuksen tekijäksi oli kaksi, ja valituksi tuli Patrik Törnudd – omien sanojensa mukaan sen jälkeen, kun oli käynyt esittäytymässä Porthanian opettajakahvilassa.³⁴² Vaikka valintaprosessi saattoikin olla kevyt, osoittautui sen lopputulos hyvin painavaksi – ollen alku Anttilan ja Törnuddin vuosikymmeniä kestäneelle tiiviille, tuottoisalle ja kansainvälistäkin tunnustusta saaneelle yhteistyölle.

Vapaaehtoiseksi assistentiksi otettiin filosofian kandidaatti Paavo Uusitalo, joka aktiivisine apulaisineen vei huomattavan osan laitoksen pienistä, Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen huoneistosta vuokratuista kahdesta

³³⁹ Valtioneuvoston pöytäkirja, laadittu oikeusministeriön esittelyssä tasavallan presidentille perjantaina 29 päivänä maaliskuuta 1963. Oikeusministeriön arkisto, Pöytäkirjat valtioneuvoston istunnoista ja tasavallan presidentin esittelyistä vuonna 1963 (Ca:64), KA; Suomen asetuskokoelma vuodelta 1963: Asetus kriminologisesta tutkimuslaitoksesta, annettu Helsingissä 29 päivänä maaliskuuta 1963.

³⁴⁰ Anttila 1983, 2 (sit. 2).

³⁴¹ Anttila 1983, 2.

³⁴² Törnudd 2015.

huoneesta. Vuokrasuhteen kylkiäisinä paranivat mahdollisuudet tehdä tilastollisia ja muita erikoisvälineitä edellyttäviä tutkimustehtäviä, ja myös vuokranantajan kirjasto oli käytettävissä. Ensimmäisiä toimintakuukausia haittasi toimistotehtävien kaatuminen vähäisen vakinaisen henkilöstön kontolle; tilanne korjaantui syksyllä kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön määrättyä toimistotyöntekijän tutkimuslaitoksen palvelukseen.

Jos vapaaehtoinen työvoima kertoi jotain uuden aloittamisen innostuksesta, siitä viesti myös laitoksella käynnistettyjen tutkimusten moninaisuus ja monipuolisuus. Hallituksen vahvistaman tutkimusohjelman mukaisesti käynnistettiin neljä eri tutkimushanketta, mitkä koskivat elinkautisvankeja, nuorisorikollisuutta, juopumussakkojärjestelmää ja työsiirtoloita. Näistä kahta ensimmäistä vietiin ponnekkaimmin eteenpäin heti laitoksen toiminnan alkajaisiksi.

Elinkautisvankitutkimuksen oli kunnia olla tutkimuslaitoksen ensimmäinen painettu julkaisu. Sen esipuhe saatettiin päivätä jo lokakuussa, mutta julkaisu ilmestyi vuoden 1964 puolella. Nopean valmistumisen salaisuus oli se, että Anttila ja Achilles Westling olivat aloittaneet hankkeen jo vuonna 1959, ja muutkin tutkimushankkeet olivat tulleet alustetuiksi jo ennen laitoksen virallista perustamista. Erityisesti nuorisorikollisuustutkimuksen kohdalla tulee esiin yhteys naapurimaihin, tutkimus kun oli pantu alulle Pohjoismaiden kriminologisen yhteistyöneuvoston toimesta. Suomessa kriminologisen tutkimuslaitoksen perustamisyritysten aikana sen oli ehtinyt aloittaa Kansalaiskasvatuksen Keskus, minkä toiminta osaltaan valmisti maaperää tutkimuslaitokselle ja sen liikkeellelähdölle.³⁴³

Elinkautisvankitutkimuksessa oli tehtävä pohjatyötä, ennen kuin varsinaisiin tutkimuskysymyksiin oli mahdollista edetä. Tarkasteltaessa vuosikymmeniä vuoden 1889 rikoslain voimaantulosta lähtien voitiin todeta, että elinkautiseen kuritushuonerangaistukseen tuomittujen määrä oli laskenut varsinkin toisen maailmansodan jälkeen niin, että tutkimuksen tekoajan kohtana vuosittaiset tuomiot jäivät alle kymmenen, kun pahimmillaan 1920-luvun alkupuolella tuomioita oli puolensataa vuodessa. Kehityksen takana oli tahallisten surmaamisrikosten vähentyminen ja määrääikaisten kuritushuonerangaistusten käytön lisääntyminen. Ilmeisesti myös täyttämäärästä vailla olleiden henkirikokseen syyllistyneiden määrä oli kohonnut.

Tutkimuksen kysymyksenasettelu oli kolmiosainen. Ensimmäisenä tehtävänä oli selvittää elinkautiseen kuritushuonerangaistukseen tuomittujen rangaistusajan tosiasiallinen kesto, elinkautisrangaistus kun oli tuolloin – kuten nykyäänkin – terminä harhaanjohtava. Saranakohdan tälle tarkaste-

³⁴³ *Kriminologisen tutkimuslaitoksen vuosikertomus vuodelta 1964*, 1–4, 7. – Tutkimusraportti juopumussakkojärjestelmästä ilmestyi vuonna 1966, nuorisorikollisuudesta 1965 (suomenkielinen) ja 1966 (englanninkielinen) ja työsiirtoloista 1966.

lulle muodosti vuoden 1931 lakimuutos, minkä voimaantulon jälkeen tuomion saaneet elinkautisvangit saatettiin vapauttaa vain presidentiltä anottavan armahduksen kautta. Toisena tutkimuskysymyksenä oli elinkautisvangien syyllistyminen uusiin rikoksiin rangaistusaikanaan, ja kolmanneksi perehdyttiin vapautettujen uusintarikollisuuteen.

Tutkimus pyrki osallistumaan kotimaiseen oikeuspoliittiseen keskusteluun hyvin konkreettisella tavalla – 900 kappaleen painos jaettiin pääosin eri viranomaisille³⁴⁴. Tutkimuksessa todettiin, että vuoden 1931 lainmuutos vaikutti miesten muttei naisten rangaistusten pituuteen: miehillä murhasta ja taposta tuomittujen vankeusaika lyheni ja ryöstömurhasta tuomittujen piteni. Merkittävämpi seuraus lainmuutoksesta oli kuitenkin rangaistus-aikojen hajonnan huomattava lisääntyminen. Vapauttamisia tapahtui eniten 13–15 vankilavuoden välillä, ja vain kahdella prosentilla vankeus jatkui 20 vuoden yli. Suurin osa rangaistusajan rikoksista – joihin syyllistyi vajaat 6 % tutkittavista – liittyi karkaamisiin tai niiden yrityksiin: hiukan vajaa puolet koko rangaistusajan henkirikoksista tapahtui näissä tilanteissa. Sekä vankeusajan henkirikoksiin että uusintarikoksiin syyllistyneissä korostui niiden osuus, joilla oli vankeusrangaistus jo ennen nyt tarkasteltua elinkautistuomiota – eritoten siinä tapauksessa, että ensimmäinen vankeusrangaistus oli saatu ennen 21 ikävuotta.³⁴⁵

Ensimmäisinä vuosina tutkimustyön rinnalla haettiin myös muita uuden laitoksen käytäntöjä ja toimintatapoja. Julkaistujen tutkimusraporttien rinnalla hyvin merkittävää mutta vaikeasti todennettavaa on ollut epämuodollinen tietojenvaihto ja keskusteluyhteys oikeusministeriön ja sen alaisen tutkimuslaitoksen välillä³⁴⁶. Ilmeisesti ensimmäisen kerran ministeriö pyysi tutkimuslaitoksen lausuntoa, kun eduskunnassa lokakuussa 1963 Sulo Suorttasen (ml) johdolla viriteltiin keskustelua moottoriajoneuvovarkauksien lisääntymisestä. Ehkei ainakaan perustamispuuhiissa mukana ollut oikeusministeri J. O. Söderhjelm kokenut laitosta turhaksi, hän kun saattoi vastauksessaan eduskunnalle vahvasti tukeutua laitoksen antamaan lausuntoon, missä esitettiin muun muassa joitakin kriminaalipoliittisia vaihtoehtoja anastusten vähentämiseksi, samalla ennustaen eri vaihtoehtojen todennäköisiä seurauksia.

Tietoa ei kuitenkaan tuotettu vain tiukasti valtion tarpeisiin. Kansalaiskasvatuksen Keskuksen välityksellä tullut heräte ja osin myös rahoitus johdatti tutkimukseen tavaratalovarkauksista. Tarkoituksena oli tuottaa ja koota perustietoja tavaratalovarkauksista ja niiden tekijöistä sekä ilmi tulleiden varkauksien menettelykäytännöistä.³⁴⁷

³⁴⁴ *Kriminologisen tutkimuslaitoksen vuosikertomus vuodelta 1964*, 1–2.

³⁴⁵ Anttila – Törnudd – Westling 1964, 4, 6, 8, 15–16, 20.

³⁴⁶ Ks. esim. Törnudd 1992, 298, 302–303.

³⁴⁷ *Kriminologisen tutkimuslaitoksen vuosikertomus vuodelta 1964*, 2–3. Tutkimusraportti julkaistiin vuonna 1966.

Kirjasto sai alkunsa vankeinhoito-osaston lahjoituksesta: nämä 72 niddettä koostuivat oppilaskirjaston ja koulutusjohtajan kirjoista. Perustamismäärärahoista saatiin runsas jatko tälle alulle, ja ensimmäisen vajaan toimintavuoden lopussa kirjoja oli jo noin 650 niddettä. Omaa kirjastoa täydensi mahdollisuus käyttää Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen käsikirjastoa, mistä löytyi apua varsinkin tilastotieteen ja sosiologian kysymyksiin.³⁴⁸ Seuraavana vuonna kirjasto karttui varsinkin kriminologian ja lähialojen aikakauslehtitilauksilla.³⁴⁹

Kuten edellä kävi ilmi, yhteistyö skandinaavisten naapurimaiden kanssa erityisesti Pohjoismaiden kriminologisen yhteistyöneuvoston kautta oli olennaista jo laitoksen perustamiselle. Huomattava osa alkutaipaleen tutkimuksistakin sai herätteensä tätä kautta, kuten piiloon jäävää nuorisoriikollisuutta koskeva tutkimus, missä hyödynnetyistä menetelmistä oltiin yhteistyöneuvoston piirissä jo tuoreeltaan kiinnostuneita. Nuorisoriikollisuustutkimuksen voi osaltaan hahmottaa pilotiksi myöhemmälle ja kansainvälistäkin tunnustusta saaneelle piilorikollisuusproblematiikkaa koskevalle tutkimustyölle, minkä keskeinen kehittäjä oli juuri Inkeri Anttila.³⁵⁰ Yhteistyöneuvosto piti vuoden 1964 kokouksensa tutkimuslaitoksen tiloissa; tuolloin päätettiin kriminologien ja kriminaalipoliitiikan alalla työskentelevien kontaktiseminaareista sekä pohdittiin mahdollisuuksia yhdenmukaistaa pohjoismaisia rikollisuustilastoja.³⁵¹

Tutkimuslaitos hyväksyttiin heti perustamisvuonnaan kansainvälisen kriminologiyhdistyksen, *Société Internationale de Criminologien*, jäseneksi. Tätä kautta Suomi kiinnittyi muun muassa eri maita koskevien katsausten sarjaan ja kansainvälisten kriminologikongressien järjestämiseen. *Excerpta Criminologica* -säätion kautta tuli hyvä tietämys muissa maissa julkaistuista alan tutkimuksista, ja erityisesti tuntuma yhdysvaltalaiseen tutkimukseen lujittui yhteydestä *National Council for Crime and Delinquency* -järjestöön. Tuoreeseen tutkimuslaitokseen kävi jo vuonna 1963 tutustumassa tunnettu yhdysvaltalainen kriminologi Thorsten Sellin.³⁵² Yhteistyösuhteet tuottivat paitsi näkyvyyttä ja tietoja muiden maiden tilanteesta myös velvoitteita: vuonna 1964 laitos sai tehtäväkseen selvittää eri vertailevia tutkimuksia varten muun muassa rikollisuuden vastustamiseen liittyviä menoja, sakkorangaistuksen käyttöä ja rikollisten rekisteröimiseen liittyvää lainsäädäntöä.³⁵³ Nämä toimeksiannot olivat toisinaan vaikeita ja työläitä toteuttaa, kun kysyjille yritettiin selvittää jonkun toisen maan lain-

³⁴⁸ *Kriminologisen tutkimuslaitoksen vuosikertomus vuodelta 1963*, 7.

³⁴⁹ *Kriminologisen tutkimuslaitoksen vuosikertomus vuodelta 1964*, 9.

³⁵⁰ Esimerkiksi Anttila 1964. Pohjoismaisen piilorikollisuustutkimuksen historiasta Kivivuori 2011, erit. 126–159.

³⁵¹ *Kriminologisen tutkimuslaitoksen vuosikertomus vuodelta 1963*, 5–6; *Kriminologisen tutkimuslaitoksen vuosikertomus vuodelta 1964*, 6–7.

³⁵² *Kriminologisen tutkimuslaitoksen vuosikertomus vuodelta 1963*, 5–8.

³⁵³ *Kriminologisen tutkimuslaitoksen vuosikertomus vuodelta 1964*, 3–4.

säädännöllisen kehikon kautta hahmotetun ongelman suomalaista ilmene-mismuotoa.

Jo kahtena ensimmäisenä toimintavuonna laitoksen toimintaan tavalla tai toisella kytkeytyi opiskelijoita tai äskettäin valmistuneita, jotka myöhemmin vakiintuivat nimekkäiksi yhteiskunta- ja oikeustieteiden tutkijoiksi. Sitten yli neljä vuosikymmentä tutkimuksen ja lainvalmistelun piirissä vaikuttanut Risto Jaakkola – titteliltään tuolloin valtiotieteen ylioppilas – alustavasti analysoi kutsuntoihin Helsingissä ja Rovaniemellä osallistuneiden miesten vastauksia nuorisorikollisuustutkimusta varten³⁵⁴.

Yhteiskuntatieteiden kandidaatti Pertti Hemánus kääntyi tutkimuslaitoksen puoleen tehdessään väitöskirjaansa; vuonna 1966 ilmestyneellä tutkimuksella *Helsingin sanomalehtien rikosaineisto* hänestä tuli ensimmäinen suomalainen lehdistö- ja tiedotusopin tohtori³⁵⁵. Patrik Törnudd tuli puolestaan vuosikymmenien varrella tekemään useita tutkimuksia yhdessä Inkeri Anttilan kanssa, tunnetuimpana niistä muissakin pohjoismaissakin aktiivisesti hyödynnetty alan perusteos *Kriminologia ja kriminaalipolitiikka*. Törnudd tuli myös Anttilan työn jatkajaksi vuonna 1980, kun Oikeuspoliittiseksi tutkimuslaitokseksi vuonna 1974 muuttunut laitos sai uuden johtajan³⁵⁶.

Tutkimuslaitoksen ja sen työn kytkeytymistä käytännön kriminaalipolitiikkaan vahvasti tuki Anttilan seuraaja tämän aiemmassa virassa, vankeinhoito-osaston koulutusjohtajaksi siirtynyt K. J. Lång. Anttilan panos seuraajansa valinnassa on ollut huomattava, ja Lång olikin joskus vitsaillut, että hänen pitäisi kirjoittaa Anttilalle iso lasku taloudellisista menetyksistä – Lång kun vaihtoi tuottoisan asianajo- ja liikejuristin työn valtion virkaan³⁵⁷. Lång ja Anttila pyrkivät osallistamaan vankeinhoidon piirissä työskenteleviä kriminologisten ja penologisten tutkimusten kuluttajiksi ja tätä kautta oman ammatillisen osaamisensa kehittäjiksi. Hyvänä esimerkkinä oli syksyllä 1964 järjestetty seminaari, minkä tarkoituksena oli valmentaa suomalaisosallistujia pohjoismaiseen vankiloita ja muita suljettuja laitoksia koskevaan seminaariin, Suomessa kun keskustelu alalla oli ollut vähäisempää kuin naapurimaissa, eikä alan vieraskielinen kirjallisuus ollut suomalaislähtijöille kovin tuttua.³⁵⁸ Toiselta puolen Anttila professorin roolissaan muistutti lainopin opiskelijoita seuraamusjärjestelmän reaali maailmasta järjestämällä ekskursioita Helsingin keskusvankilaan³⁵⁹.

³⁵⁴ *Kriminologisen tutkimuslaitoksen vuosikertomus vuodelta 1963*, 3; *Kriminologisen tutkimuslaitoksen vuosikertomus vuodelta 1964*, 2; Eskola Jarkko 2015.

³⁵⁵ *Kriminologisen tutkimuslaitoksen vuosikertomus vuodelta 1963*, 4; Hellman 2013.

³⁵⁶ Törnudd 1992, 297–298.

³⁵⁷ Törnudd 2015.

³⁵⁸ *Kriminologisen tutkimuslaitoksen vuosikertomus vuodelta 1963*, 5; *Kriminologisen tutkimuslaitoksen vuosikertomus vuodelta 1964*, 7.

³⁵⁹ Korpiola 2010, 82, 206.

Kriminologisen tutkimuslaitoksen perustaminen ja sen toimintaan kytkeytyneet monet tahot ja ihmiset eri tieteen- ja hallinnonaloilta ovat hyvä esimerkki Inkeri Anttilan kyvystä rakentaa yhteistyösuhteita ja verkostoja. Nyt, 1960-luvun alussa saavuttamassaan asemassa, professorina ja tutkimuslaitoksen johtajana, hänellä oli tähän entistäkin paremmat mahdollisuudet – ja ne mahdollisuudet hän tuli myös käyttämään.

Piilorikollisuustutkimus valmistui Kansalaiskasvatuksen rahoittamana 1960-luvun alussa. Tutkimuksen tekijät Inkeri Anttila ja Risto Jaakkola.

6 Kriminaalitieteitä integroimaan, kriminaalipolitiikkaa uudistamaan

Tiedämme jo ennestään – ja tämän kokoomateoksen jälkeen tiedämme vielä enemmän – Anttilan ansioista tieteidenvälisyydessä, yhteistyösuhteiden ja verkostojen rakentamisessa, tieteen ja päätöksenteon yhteyksien vahvistamisessa, kansainvälisyydessä, rikosoikeuden ja kriminaalipolitiikan uudistamisessa. Miten nuo teemat alkoivat kehkeytyä Anttilan ammatillisessa elämässä nyt tarkastellulla jaksolla, millaisia juuria niille on löydettävissä 1940-luvulta 1960-luvun alkuun? Luonnollisestikaan en väitä, että noiden teemojen kaikki juuret punoutuisivat ja takautuisivat vain tarkastelemaani aikaan, tai että pystyisin hahmottamaan tässä käsitellyltä aikajaksolta kaikki sinne kuuluvat juuret.

6.1 Yksityiselämän yhteyksiä ammattiuraan

Vastausyriksiä ja tulkintoja kerittäessä lapsuudenkodin vaikutusta ei luonnollisestikaan sovi unohtaa, vaikka tarkastelussa onkin ollut ammatillisen elämän vaiheet, ei yksityiselämä. Yleensä aiemmissa esityksissä – myös Anttilan omissa – vanhempien ammattitaustan vaikutus on hahmotettu siten, että isä-Veinin ammatti vaikutti tyttären opiskelualan valintaan. Näin epäilemättä olikin, mutta kenties Veini Metsämiehellä on ollut syvempääkin vaikutusta – nimittäin siihen, millaisista arvoista ja lähtökohdistta Inkeri Anttila tuli nimenomaan rikosoikeuteen erikoistuneena juristina toimimaan.

Marko Tikka tuo esiin sisällissodan välittömiä rankaisutoimia koskevassa tutkimuksessaan, miten eräät Viipurin tutkijalautakunnat toimivat muita hitaammin. Tämä kenties johtui passiivisesta vastarinnasta tai jarruttamisesta, jota lautakuntien lakimiespuheenjohtajat saattoivat harjoittaa. Varatuomari Veini Metsämies oli usean kerran jäänyt estettä ilmoittamatta pois oman lautakuntansa töistä, eikä hänen johtamansa kokoonpanon jäljiltä yhtään tutkittavaa sijoitettu I luokkaan eli ammuttavien ryhmään. Lopulta hänelle ilmoitettiin, ettei tämän palveluksia paikkakunnalla enää tarvittu. Niin ikään sisällissodan oikeudenkäyttöä tutkinut Antero Jyränki jatkaa ajatusta eteenpäin: kenties Metsämiehen yleinen asenne ”lainkäyttöön välittyi hänen tyttärelleen, myöhemmälle rikosoikeuden professorille Inkeri Anttilalle, joka etulinjassa tulisi avaamaan tien liberaalille rikosoikeuskäsitkselle Suomessa”.³⁶⁰

Tämä näkökulma on puuttunut Inkeri Anttilan omista julkisista pohdinnoista, mutta olisiko Anttila tätä näkökulmaa voinut oikein esiin tuodaan? Vuoden 1918 sisällissota ja sen aikaisen ja jälkeisen oikeudenkäytön piirteet ja ongelmat ovat olleet niin vaikea, kipeä ja ristiriitaista suhtautumista nostattava aihe, että Anttilan kiinnittyminen siihen millään tapaa olisi todennäköisesti herättänyt vain hedelmättömän, turhauttavan ja paljon energiaa vieneen polemiikin, missä kärjistyksistä ja tahallisista väärinymmärryksistä ei olisi ollut puutetta. Miettiä voi vaikkapa sitä, millaisen keskustelukumppanin aiheeseen olisi saanut Isänmaallisen kansanliikkeen keskeisiin johtajiin kuuluneesta Bruno A. Salmialasta. Ehkä myös Veini Metsämiehen aikaisempi työura Uuden Suomen toimituksessa³⁶¹ alleviivasi laajojen kontekstien ja yhteiskunnallisen tarkasteluotteen tarvetta, mikä tuli olemaan hyvin tunnusomaista Anttilan tuotannolle ja toiminnalle.

Lapsuudenperheellä on ollut tarjota myös vahva itsetunto ja itseluottamus, mikä kantoi vaikeiden aikojen yli ja piti yllä näkyä päämäärästä ja

³⁶⁰ Tikka 2004, 316–326 (erit. 322); Jyränki 2014, 170, 179 (sit. 179).

³⁶¹ Ks. tässä kokoomateoksessa Mia Korpiolan lyhentäen toimittama Inkeri Anttilan haastattelu 18.8.2009.

paremmasta. Mielenkiintoista on asettaa rinnakkain opiskelutoverit Inkeri Metsämies ja Helvi Maukola: molemmat olivat vakavaraisten perheiden ainoita lapsia ja tyttäriä, jotka eivät pyydelleet olemassaoloaan anteeksi miehisissä ympyröissä³⁶². Molempia yhdisti sitkeys ja periksiantamattomuus, rohkeus ja toimintatarmo, urauurtavuus ja menestys.

Luultavasti jokainen tunnistaa omassa elämässään saranakohtia, missä elämäntietä olisi voinut lähteä hyvinkin ratkaisevasti toiseen suuntaan. Yksi vahvimista tällaisista käännekohdista Inkeri Anttilan elämässä oli aviopuolison ammatinvalinnan mukanaan tuoma useiden vuosien maaseutukierros. Anttilahan on todennut, että jos asuinpaikkakunnalla olisi ollut oman alan työtehtäviä tarjolla, hän ei välttämättä olisi tieteen saralle lainkaan lähtenyt³⁶³. Jos puolison työtilanne vaikutti päätökseen tehdä väitöskirja, hänen tukensa puolestaan edesauttoi sen valmistumista haastavissa oloissa: pienten lasten äitinä, sota-aikana monien evakkomatkojen keskeyttämänä. Tästä näkökulmasta voi ehkä humoristisesti ajatella, että suomalaisella rikosoikeustieteellä ei ole kiitollisuudenvelkaa ainoastaan Inkeri vaan myös Sulo Anttilaa kohtaan.

Mielenkiintoinen paralleeli löytyy erään meidän aikamme niin kansallisesti kuin kansainvälisesti palkitun tutkijanaisten elämäntietä. Hän kuvaa sattumaksi päättymistään tekemään väitöskirja, koska ei ilman tohtorintutkintoa olisi saanut oman alansa töitä Yhdysvalloissa, jonne hänen miehensä oli lähdössä vierailevaksi tutkijaksi. Kotirouvana olemisen olisi ollut toinen vaihtoehto: työuran yhdistäminen kolmen pienen lapsen äitiyteen oli haastavaa, mutta puolison tasavertainen rooli vanhemmuudessa auttoi, ja molemmat saattoivat jatkaa kutsumustyössään. Myöhemmin omat hyvät kokemukset erilaisista tutkimushankkeista pohjustivat eri yliopistojen ja tieteenalajien ylittäneen tutkimusorganisaation perustamista, minkä hän kokee yhdeksi uransa tärkeimmistä saavutuksista.

Näin kertoo Turun yliopiston immunologian professori, akateemikko Sirpa Jalkanen (s. 1954) työuransa alkuvaiheista.³⁶⁴

6.2 Vastoinikäymiset myötäkäymisiksi: ammatillisen horisontin lauentuminen

Hyvin merkittävä, suorastaan ratkaiseva saranakohta Anttilan työuralle tuli, kun hänen oli etsittävä töitä yliopiston ulkopuolelta tultuaan toiseksi rikos- ja prosessioikeuden apulaisen virkaa täytettäessä. Kuten kontrafaktuaalisten

³⁶² Ks. esim. Sipilä 1999, erit. lapsuudesta 20–48.

³⁶³ Inkeri Anttila haastateltavana (1996), 4; Anttila 2003, 12.

³⁶⁴ Reunanen 2015a, 22; Reunanen 2015b; Froloff 2016.

pohdintojen kohdalla yleensäkin, tässäkin tapauksessa on vaikeaa arvioida, millaiseksi Anttilan ura olisi muodostunut ilman tätä kokemusta.

Vankeinhoitoalan opettajan ura Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa antoi paljon uusia virikkeitä, eikä olekaan ihme, että Anttila koki tämän kauden työelämässään hyvin antoisaksi. Hän pääsi tutustumaan vankeinhoitoon sisältä päin, sekä vierailuilla laitoksiin että keskustelemalla alan keskushallinnossa ja ruohonjuuritasolla toimineiden kanssa, joista kutoutui työstä tuttujen verkosto ympäri maata. Varsinkin tämän jälkeen hänelle oli ominaista ulottaa katseensa seuraamusten käytännön toteuttamiseen ja vaikuttavuuteen, ei vain seuraamusten säätämiseen ja määräämiseen. Näin käsitys kriminaalipolitiikan käytännön seurauksista vahvistui vankeinhoitoon perehtymisen kautta. Tämä katsantokannan laventuminen johti hänet myöhemmin törmäyskurssille rikosoikeuden tuolloisten auktoriteettien, rikosoikeuden professorien kanssa.

Yhteiskunnallinen Korkeakoulu oli Anttilalle hyvä paikka siksikin, että mitä luultavimmin siellä hän sai ensimmäisen ison annoksensa käytäntöön sitoutuvaa monitieteisyyttä ja oppiainerajat ylittävää keskusteluyhteyttä. Tästä hyvänä esimerkkinä on vaikkapa Veikko Virtanen, Anttilalle tuttu jo nuorisorikoslainsäädännön kehittämiskomitean arvostamana asiantuntijana, joka vankeinhoitotyönsä ohella toimi YKK:n sosiaalipolitiikan vt. professorina. Korkeakoulu oli monipuolinen mutta kuitenkin sopivan pieni henkilökohtaisten suhteiden luomiseen, ja nimenomaan yhteiskuntatieteellinen painotus sopi hyvin Anttilan omaan työnäkyyn oikeustieteilijänä.

Yhteiskunnallisen Korkeakoulun jälkeen vuodet oikeusministeriössä antoivat puolestaan näköalapaikan tutustua ministeriön ja lainvalmistelun toimintatapoihin ja -kulttuuriin. Tällä kaudella virisivät myös laajemmin kansainväliset yhteydet, jotka myöhemmin laajenivat suorastaan hengästyttäviin mittoihin, kuten Matti Joutsenen ja Terhi Viljasen artikkelista tässä kokoomateoksessa hienosti käy ilmi. Suhteita olivat tällä kaudella erityisesti alustaneet matkat, seminaarit ja kontaktit naapurimaissa pohjoismaisten kriminalistiyhdistysten kautta. Kuten Anttila muisteli haastattelussaan 1950-lukua, esimerkiksi useat Tukholman käynnit olivat suorastaan henkireikiä. Pohjoismaisissa yhteyksissä hän konkreettisesti näki, että muualla argumentointi liikkui Suomeen nähden aivan omalla tasollaan.³⁶⁵

Nimenomaan Anttilan aktiivisesti ajaman Kriminologisen tutkimuslaitoksen perustamisen jälkeen Suomi ei ollut enää altavastaa pohjoismaisissa tai kansainvälisissä yhteyksissä kuten aikaisemmin. Anttilan kansainväliset kontaktit, samoin kuin oikeusministeriön tuntemus, auttoivat merkittävästi laitoksen perustamisessa.

Yliopiston vastakaiku Anttilan pyrinnoille oli 1950-luvulla ja vielä 1960-luvun alussa varsin nuivaa. Ajankohtaisessa tilanteessa tuo vastatuuli

³⁶⁵ Inkeri Anttila haastateltavana (1996), 8–9, 12.

on epäilemättä tuntunut toisinaan navakalta, mutta Anttilan työuraa nuo vastoinkäymiset eivät heikentäneet, pikemminkin päinvastoin. Jälkeenpäin katsoen näyttää siltä, että pakko etsiä töitä yliopiston ulkopuolelta kääntyi parhain päin – tai tarkemmin sanottuna Anttila aktiivisesti käänsi sen parhain päin. Rikosoikeuteen liittyvien kysymysten pohtiminen yliopiston ulkopuolella rikastutti hänen ajatteluaan ja näkökulmiaan aivan ratkaisevalla tavalla. Yksi osa tässä oli keskustelukumppanien piirin laajentuminen yliopiston ulkopuolelle.

6.3 Verkostot – ja vastaverkostot

Vaikka Inkeri Anttila olikin jo opiskeluaikoinaan osoittanut olevansa sosiaalisesti lahjakas ja sinnikäs, ei haittaa suinkaan ollut siitäkään, että hänen ensimmäistä valmistumisen jälkeistä työpaikkaansa siunattiin hyvällä esimiehellä, jonka siivittämänä työura sai positiivisen alun. Jos aikaisemmilla naisjuristeilla olikin kokemusta, ettei heitä tuomioistuimiin kaivattu, Inkeri Anttila sai esimieheltään, viipurilaistaustaiselta kihlakunnantuomari Helge Johanssonilta, lämpimän vastaanoton ja tietoisuuden siitä, että neuvoa saattoi kysyä ja kysymyksiin vastattiin. Yhteys Johanssoniin ei katkennutkaan siinä vaiheessa kun työ tuomiokunnassa oli vaihtunut väitöskirjan tekemiseen – sen esipuheessa Johansson sai kiitokset arvokkaista neuvoistaan.

Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa oli vahvistunut kokemus siitä, miten tärkeää on voida luottaa ainakin muutamien ihmisten tukeen. YKK:ssa erityisesti Yrjö Ruutu tuki Anttilaa voimakkaasti, samoin hän saattoi luottaa Valentin Soineeseen. Soine tuki, luotti ja myös kunnioitti Anttilaa, jonka hän huomasi aktiivisesti omistautuneen ja sitoutuneen vankeinhoitoalan koulutuksen kehittämiseen, vaikka YKK-aikana ei kampitusyrityksiä puutunutkaan. Samalla Anttilan työ tuki Soineen pyrkimyksiä tehdä vankeinhoidosta entistä paremmin organisoitunut, järjestelmällisesti ja ammatillisesti toimiva hallinnonala. Soine on selvästi kokenut Anttilan olennaisen tärkeäksi työtoveriksi tässä mittavassa ja niin alan sisältä kuin ulkopuoleltakin vastustusta saaneessa tehtävässä.

Lainopillisen tiedekunnan osalta huomio edellä kiinnittyi siihen, että pohjoismaisesti orientoituneet arvioivat Anttilan tutkijanotetta ja kiinnostusta empiirisiin tarkasteluihin positiivisemmin kuin perinteiseen saksalaiseen lainopilliseen traditioon kiinnittyneet. Rikosoikeuden suurimmiksi auktoriteeteiksi mielletyiltä rikosoikeuden professoreilta ei esimerkiksi viranhakutilanteissa kannatusta juuri tullut. Siksi tiedekunnasta erityisesti Bo Palmgrenin arvioiden on täytynyt tuntua sitäkin kannustavammilta ja rohkaisevammilta: on tullut tunne, että ainakin joku/jotkut tunnustavat ja tunnustavat oman työnäyn merkityksellisyyden.

Käsitteellistettäessä sosiaalista kenttää verkosto–vastaverkosto -diko-
tomiaksi, Brynolf Honkasalon voi paradoksaalisesti lukea molempiin. Harki-
tessaan opintoaikanaan vaihtamista alempaan oikeustutkintoon Anttila koki
Honkasalolla olleen päätöksessä merkittävä rooli. Samoin Honkasalo on
toiminut merkittävästi sen takana, että Anttila ensimmäisenä suomalaisena
naisena väitteli oikeustieteen tohtoriksi. Tanskalaisen Stephan Hurwitzin
kriminologian oppikirjasta innostunut Honkasalo myös ehdotti Anttilalle
luentojen pitämistä kriminologiasta, mikä oli uutta lainopillisessa tiedekun-
nassa. Samainen kriminologia kuitenkin myöhemmin muodostui jonkin-
laiseksi kompastuskiveksi: mitä ilmeisimmin Honkasalon käsitykset muut-
tuivat konservatiivisempaan suuntaan, samaan aikaan kun kriminologiassa
puolestaan oli entistä radikaalimpia virtauksia.³⁶⁶ Jonkinlaista ristiriidan rai-
loa oli omiaan avaamaan myös enemmän tai vähemmän tahallinen kärjistä-
minen ja väärinymmärtäminen; esimerkiksi sopii asenteellisesti värittyynyt ja
moneen kertaan hoettu kritiikki ruotsalaista kriminaalipolitiikkaa kohtaan,
minkä sokeiksi seuraajiksi suomalaisia uudistushenkisiä väitettiin.

Asenteellista näyttää olleen myös Honkasalon suhtautuminen Valentin
Soinetta kohtaan. Kun Inkeri Anttila oli hyvässä hengessä yhteistyössä
Soineen kanssa, sai Anttilakin osansa tämän kohtaamista Honkasalon anti-
patioista. Anttila oli samoilla linjoilla Soineen kanssa sekä nuoria lainrik-
koja koskevassa komiteatyöskentelyssä että vastineessa Honkasalon joh-
tamalle vankeinhoitoa tarkastelleelle komitealle. Honkasalon lausunto Ant-
tilasta omaa seuraajansa valittaessa tuo mieleen jonkinlaisen jälkikäteisen
”takaisin antamisen” näistä tilanteista. Varsinkin komiteamietintö ja sen
vastine saivat jo yleisempääkin julkisuutta eikä debatti enää löytynyt vain
ammattijulkaisujen sivuilta; näin Honkasalo ja Salmiala joutuivat pikkuhil-
jaa toteamaan, että oikeustieteen professoreja ei kumarrettu enää kritiikit-
tömästi auktoriteetteina. He lienevät yllättyneet, että vaikuttaminen van-
keinhoitoon ei enää onnistunutkaan samaan tapaan kuin aikaisemmin.

Akateemisessa maailmassa toki oli ja on edelleen paljon hienosyisem-
piäkin vaikuttamisen tapoja kuin esimerkiksi virantäyttölausunnot. Vain
kirjallisella aineistolla operoitaessa suurin osa niistä jää tässä piiloon. Toi-
sinaan kirjallinenkin aineisto kuitenkin puhuu näistä – myös vaikenemalla.
Yksi niistä on tutkimusten yleinen noteeraaminen tai sen puute, ja tästä
seuraava kannustamis- tai lannistamisvaikutus. Vaikka tämän tutkimuksen
lähtökohtana ei olekaan tarkastella Anttilan työuraa erityisesti sukupuolen
näkökulmasta, en ole voinut välttää ajatukselta, että tutkijamiehen tutki-
muksista laaditut arviot olisivat ilman muuta olleet runsaslukuisempia kuin
mitä Anttilan monografioiden osaksi aikanaan tuli. Kunnioitettavaa on, että
Anttila ei tästä vastaanoton vaisuudesta tai olemattomuudesta lannistunut.

³⁶⁶ Inkeri Anttila haastateltavana (1996), 9, 11.

Jos tuki ja rohkaisu uusia näkökulmia kohtaan lepäsi lainopillisessa tiedekunnassa suurelta osin skandinaavisesti orientoituneiden oikeustieteilijöiden varassa, valtiotieteellisessä tiedekunnassa sosiologian oppiaineessa vastaanotto oli lämpimämpi. Yhteiskunnallisen Korkeakoulun viranhakukokemukset ovat varmasti osaltaan herättäneet kiinnostusta yhteiskuntatieteiden piiriin, mutta suurempi syy on varmasti ollut kiinnostus laventaa omaa osaamistaan ja näkökulmiaan kysymyksiin, joihin vastaamisen välineitä löytyi erityisesti sosiologian saralta. Valtiotieteellinen tiedekunta tarjosi lainopillista tiedekuntaa vankempaa tukea Anttilan tärkeäksi kokemalle työnäylle, ja Suomen ensimmäiseksi kriminologiksi mainittu sosiologian professori Veli Verkko on epäilemättä ollut tyytyväinen saadessaan Anttilan oppilaakseen ja kollegakseen³⁶⁷. Vuonna 1955 kuolleen Verkon ja Anttilan yhteistoiminta jäi lyhyeksi, mutta suomalaisen sosiologian grand old manin Erik Allardtin ja Anttilan tiet ristesivät vielä moneen kertaan vuosikymmeniäkin sen jälkeen, kun Anttila suoritti valtiotieteen opintojaan ja Allardt vaikutti sosiologian assistenttina.

Tässä tarkastellun kauden lopulla Anttilan rikosoikeuden professoriura oli alkuvuosissaan. Tunnettua on, että yhteistyö Reino Ellilän kanssa ei sujunut toivotulla tavalla. Anttila on käsitellyt tuota ongelmatilannetta pidättyväisesti ja vakuuttanut, että muilta osin vastaanotto tiedekunnassa oli asiallista. Keskeisin ero Anttilan ja Ellilän välillä lienee ollut tutkijamentaliteetissa, termin laajassa merkityksessä. Tutkimustyylien erot tulivat kuvattua jo edellä; siinä missä Anttilan tutkimusteksti oli tiivistä, olennaisimpaan pitäytyvää ja hillittyä, Ellilä oli runsassanaisempi, polveilevampi ja koetteli tieteellisen kirjoittamisen rajoja. Toimintatyylin kohdalla ristiriitaa Anttilan mukaan aiheutti se, että Ellilä mielsi itsensä oppiaineen ”ylikönsprofessoriksi”, jolta Anttilan olisi pitänyt pyytää lupa tekemisilleen; lisäksi pienistäkin asioista tuli Ellilälle arvovaltakysymyksiä³⁶⁸.

Naisten asema yliopistossa oli vielä niin heiveröinen ja vanhat asenteet tiukassa, että kivuitta nousu tiedekunnan ensimmäiseksi naisprofessoriksi ei ole voinut onnistua, mitä osoittavat tiedekunnan kokousten äänestysulostuksetkin ennen viimeistä voitokasta valintatilannetta. Jo Ellilän valintaan johtaneen viranhaun lausunnot osoittivat, miten eri tavalla nimenomaan yliopistoa edustaneet lausunnonantajat suhtautuivat hakijoihin. Juuri tässä oli yksi siemen vaikeuksille: Honkasalon ja Salmialan suorastaan yliampu- van ylistävät lausunnot pönkittivät Ellilän käsityksiä omasta asemastaan. Emeritusprofessorien pyrkimys vaikuttaa rikosoikeuden oppiaineessa tus-

³⁶⁷ Verkosta ks. Jaakkola 1986.

³⁶⁸ Inkeri Anttila haastateltavana (1996), 11.

kin loppui eläköitymiseen³⁶⁹, joten tuki Ellilälle lienee jatkunut tämän virkaanastumisen jälkeenkin. Kun oppiaineeseen toiseksi professoriksi kaiken lisäksi tuli vielä nainen, joka esimerkiksi vankeinhoidon koulutuksessa ja tutkimuslinjauksissaan oli tottunut itsenäiseen toimintaan ja päätöksentekoon, oli tilanne suotuisa ristiriidoille.

Tärkeä osa Anttilan tutkijamentaliteettia oli yhteistyö ja keskusteluyhteys eri tieteenaloja ja tahoja edustavien ihmisten kanssa. Ellilä ei näytä olleen samalla tavoin suuntautunut, ja paradoksaalisesti hänen toimintansa entisestäänkin johdatteli Anttilaa tämän omalle vahvuusalueelleen. Juuri oman oppiaineen ilmapiiristä johtuen Anttila siirsi kanssakäymistä ja yhteistyötä muualle, kuten Kriminologiseen tutkimuslaitokseen ja myöhemmin yötyöryhmään. Anttila käytti uuden asemansa professorina hyvin hyödyksi, ja yhteistyökuviot puhkesivat suorastaan legendaarisiin mittoihinsa.

6.4 Millaista tietoa päätöksenteon pohjaksi, millaista tutkimusta rikosoikeustieteen kehittämiseksi?

Inkeri Anttilaa kritisoitiin esimerkiksi virantäyttölausunnoissa syvyyden puutteesta. Tämä kritiikki oli aiheellista, mutta paikoin liiallista. Anttilan julkaisutahti oli huomattavan kireä, ja toisinaan tutkimuksen rajaukset sekä ilmaisun tiiviys ja taloudellisuus leikkasivat pois käsittelyjä, joita lukija perustellusti saattoi jättää kaipaamaan.

Uudenlaisia kysymyksenasetteluja ja kontekstointeja harrastava saattaa kuitenkin toisinaan miettiä, viekö perinteisesti kiitosta saava ja syvyydeksi mielletty pistemäinen tarkastelu tiedettä aina eteenpäin. Tarvitaan myös syventyvää tietoa eri asioiden välisistä yhteyksistä ja ilmiöiden saattamista aiemmasta poikkeavalla tavalla rakennettuihin konteksteihin. Niitä analysoidaan on pakko jossain määrin rajoittaa tarkastelun vertikaalista syvyyttä pistemäiseen syväporaukseen verrattuna; tähänhän kiinnitettiin huomiota erityisesti Anttilan ja Salovaaran tuotannon keskinäisessä punninnassa. Tarkastelusyvyyden rajoittaminen voi olla väistämätöntä mutta ei silti välttämättä erityinen ongelma, jos väitteet saavat kuitenkin riittävästi tukea.

³⁶⁹ Pieneksi esimerkiksi tästä käynee Honkasalon vuonna 1967 muistelmiinsa kirjoittamat varoituksen sanat nimenomaisesti Anttilaan yhdistämästään kriminologisesta tutkimuksesta: ”Tekisi kuitenkin mieli tässäkin yhteydessä varoittaa kriminologisen tieteen harjoittajia tekemästä hätiköityjä johtopäätöksiä, joihin tutkimusten tulokset eivät anna riittävää perustaa. Joskin käsityksen rikollisuuden olemuksesta voidaan sanoa viimeisten sadan vuoden aikana ratkaisevasti muuttuneen, sellaista viisauden kiveä nykypolven ei ole suotu löytää, joka käden käänteessä oikeuttaisi heittämään romukoppaan entisten sukupolvien elämänkokemukseen perustuvat instituutit. Muistuttaisin tässä mieleen Stephan Hurwitzin minulle kerran lausumat sanat: 'Kestäviin kriminaalipolitiikkaa hyödyttäviin tuloksiin pääseminen edellyttää miespolvien työtä.'” (Honkasalo 1967, 259–260, sit. 260.)

Jo väitöskirjasta lähtien on nähtävissä Anttilan kyky laajentaa tarkastelun konteksteja perinteisestä ja vakiintuneesta: hän otti jo siinä käsittelyyn teemoja, joiden pariin yleisemmin päädyttiin vuosikymmeniäkin myöhemmin. Uudenlaiset kysymyksenasettelut olivatkin Anttilan ehdoton vahvuusalue, ja niiden kautta hän pystyi hyvinkin pitkällä tähtäimellä viemään oikeustiedettä eteenpäin. Vasta jälkeenpäin uudet kysymykset saatettiin hahmottaa ensiaskeleiksi vaikkapa myöhemmin perustetuille oikeudenaloille, urheiluoikeudelle ja lääkintä- ja bio-oikeudelle.

Tässä tarkasteltavalle kaudelle leimallista oli, että Anttilan tutkimustyössä empiiriseen tietoon nojautuminen selvästi lisääntyi. Kokemukset vankeinhoidosta lienevät olleet yksi ratkaiseva tekijä mennä pykälien peittämän todellisuuden taakse katsomaan, miten *law in books* taipui *law in action* -maailmaksi. Liikkeellelähtö oli ymmärrettävästi varovainen: siinä missä kvantitatiiviset tiedot löytyivät *Nuoressa lainrikkajassa* lähinnä alaviitteistä, nousivat ne myöhemmissä julkaisuissa leipätekstiin. Kun oikeustieteen sisällä on edelleen kvantitatiiviseen tai laajemmin empiiriseen tarkasteluun yllättävän vastahankaisesti suhtautuvia, vielä vieraammaksi se tietysti koettiin Anttilan aikana. Myöhemmin myös oman kokemuksen kartuttua ja yhteiskuntatieteiden opintojen jälkeen empiirisen tiedon kanssa operoiminen on tuntunut tutummalta ja otteet ovat tulleet varmemmiksi.

Erityisesti niin sanotun Honkasalon komitean mietinnön on täytynyt olla ravisteleva kokemus. Se on väistämättä tuonut esiin, miten heikosti tehtyä ”tietoa” alan korkeimmiksi asiantuntijoiksi nostettujen käsistä saattoi lähteä. On helppo yhtyä Anttilan kirjoittaman vastineen väitteeseen siitä, että komitea huomioi vain omia ennakkokäsityksiään tukevia seikkoja ja sivuutti käsityksiään horjuttaneet faktat. Tutkimusta kriminaalitieteissä ei yksinkertaisesti voinut enää jatkaa entisin menoin. Jos oikeustiede jatkaisi näin, sen aseman yhteiskunnallisesti relevantin tiedon tuottamisessa ottaisivat ilomielin muut. Sama haaste oli myös historiatieteellä.

1900-luvun puolivälin jälkeen suomalainen yhteiskuntatiede oli voimakkaassa murrosvaiheessa. Teollisuustyöväestön osuus kaksinkertaistui kymmenessä vuodessa 1940-luvulta lähtien, kaupungistuminen eteni tämän kanssa käsi kädessä samaa tahtia ja yhteiskunta ylipäättään modernisoitui nopeasti. Uudessa tilanteessa tulevien kehityssuuntien arvioiminen menneestä ennustaen vaikeutui, ja päätöksenteon palvelijana historiatiede sai luovuttaa asemaansa yhteiskuntatieteille. Myös kansainvälisesti tieteen paradigmat olivat murroksessa: empiirinen tutkimus, kvantitatiiviset menetelmät, vertailu ja lisääntyvä kansainvälinen tutkimusyhteistyö heijastuivat Suomeenkin.³⁷⁰

³⁷⁰ Eskola Antti 1992, 259–261.

Jos historiatiede ei enää siihen asti odotetulla tavalla kyennyt vastaamaan nopeasti muuttuvan yhteiskunnan ongelmien ratkaisuun, kyseenalais-tettiin pikkuhiljaa myös oikeustieteen piirissä käsiteläinopin mahdollisuuk-sia vastata nopeasti muuttuvan yhteiskunnan sääntelytarpeisiin. Muutok-sessa vaadittavan tiedon ja perinteisissä kysymyksenasetteluissa pitäytyvän tutkimuksen ristiriita oli ilmeinen.

Oikeudenaloista rikosoikeus oli tässäkin yhteydessä ”paras poliittinen baromeetteri”³⁷¹. Yhteiskunnallisen muutoksen seurauksia kanavoitui oi-keudenaloista juuri rikosoikeuteen, toisaalta patoutuneita sääntelytarpeita aiheutui voimassa olleen vuoden 1889 rikoslain hitaasta ja sirpaleisesta täydentämisestä. Vaikka vähittäistä irtautumista käsiteläinopin traditiosta oli havaittavissa useammallakin rikosoikeuden tutkijalla, oli empiirisen tiedon ja yhteiskuntatieteissä koeteltujen tarkasteluotteiden introdusoimi-nessa Inkeri Anttila omaa luokkaansa.

Suomalaisen rikosoikeuden historiaa ajatellen mielenkiintoinen vas-tinpari Anttilalle löytyy 1900-luvun alkupuolelta, jolloin sosiologi-sen koulukunnan opeista kiinnostunut rikosoikeuden professori ja myöhempi korkeimman oikeuden oikeusneuvos Allan Serlachius (1870–1935) peräänkuulutti parempaa tietoa rikollisuutta koskevan päätöksenteon pohjaksi. Omana aikanaan Serlachius suhtautui hyvin kriittisesti siihen tietotasoon, minkä pohjalta kriminaalipolitiikkaa muotoiltiin ja alaa koskevaa keskustelua käytiin. Serlachiuksen huomioimien tietotarpeiden täyttämiseen ei Suomesta löytynyt tuol-loin useinkaan vastetta.³⁷² Anttila kaipasi aikanaan samankaltaista tiedonlisäystä; nyt tutkijoista koostui riittävästi kriittistä massaa, ja Suomessa päästiin takamatkalta kiinni suoraan uusien nousevien yh-teiskuntatieteiden metodeihin. Eero Backmanin sanoin

”Anttila on ollut (Serlachiuksen jälkeen?) ensimmäinen suomalainen rikosoikeuden tutkija, joka toteutti ’*die gesamte Strafrechtswissen-schaft*’ -ideaa. Hän on korostanut rikosoikeudellisen, kriminologisen ja kriminaalipoliittisen tutkimuksen läheisiä vuorovaikutusyhteyksiä ja tarvetta muokata niitä palvelemaan käytännöllistä kriminaalipo-liittista päätöksentekoa.”³⁷³

Edelleen yksi Serlachiusta ja Anttilaa yhdistävä tekijä oli monirooli-suus. Molemmat ovat nähneet oikeudellista elämää erilaisista toimi-japositioista ja tulokulmista, ja molemmille kertyi näissä tehtävissä monipuolista omakohtaista tietoa.

³⁷¹ Honkasalo 1943, 155.

³⁷² Serlachiuksen ajattelusta 1900-luvun alussa Mäkelä 1999.

³⁷³ Backman 1992, 313. Kursivointi alkuperäisessä tekstissä. – Sosiologisen koulukunnan oppi-isän, Franz von Lisztin kehittämään *die gesamte Strafrechtswissenschaft* -käsitteeseen viittasi myös Anttila (1956, 1).

6.5 Suuntautuminen kohti uudenlaista kriminaalipolitiikkaa

Ajateltaessa Inkeri Anttilan kriminaalipoliittisen ajattelun muotoutumista, toistamisenkin uhalla on jälleen painotettava vankeinhoitoon perehtymisen merkitystä. Rikollisuus ja siihen vaikuttaminen epäilemättä näyttäytyy omalla erityisellä tavallaan silloin, kun sitä katsoo seuraamusten käytännön toimeenpanon näkökulmasta. Kansainvälinen ja erityisesti pohjoismainen yhteistyö vielä korosti Suomen sui generis -asemaa vankeusrangaistuksen massiivisessa käytössä. Kun vapausrangaistuksia lisäksi ikuisesti leimaa keskustelu sen kustannuksista, ei ihme että juuri vankeinhoidon piirissä oli kiinnostusta pohtia, mikä vaikuttaa ja mitä vaihtoehtoja olisi käytettävissä.

Honkasalon ja Salmialan jäykässä yleisestävyysspainotuksessa ratkaisevaa oli ainakin tässä tarkastelluissa yhteyksissä jokseenkin ainoastaan rangaistuksen antama signaali muille ihmisille, suurelle yleisölle. Erityisestävyydelle oltiin valmiita antamaan jotain kapeaa merkitystä ja sisältöä – kuitenkin ilman kykyä artikuloida, mitä tuo sisältö analyttisemmin ajateltuna voisi olla. Erityisestävyyšnäkökulman vierastamista osoitti myös se, että sitä kohti maltillisestikin edenneiden käsityksiä syytettiin yleisestävien näkökohtien unohtamisesta, mikä ei vastannut yleis- ja erityisestävyyden välille tasapainoa hakeneiden itseymmärrystä. Viimeksi mainitut sen sijaan kokivat ns. Honkasalon komitean murtaneen yleisestävyyttä esittäen julkisuudessa väärää käsityksiä vankeinhoidosta ja sen sisäisestä järjestyksestä.

Vapausrangaistuksia toimeenpanevien laitoksien näkökulman voinee tiivistää niin, että yleisestävyys suhteessa suureen yleisöön oli enemmän poliisi-, syyttäjä- ja tuomioistuinviranomaisten kuin vankeinhoidon tehtävä. Karkeistaen voisi sanoa, että Honkasalon ja Salmialan näkökenttä rikoksenteikijän saamaan seuraamukseen ulottui vain tuomioistuimen tuomioon saakka, ja Anttilan ja Soineen näkökulmasta painottui erityisesti tuomion täytäntöönpanovaihe. Honkasalon ja Salmialan horisontista rikoksenteikijät näytettyivät tiettyjä rikostunnusmerkistöjä rikkoneena massana; Valentin Soine taas oli epäilemättä oikeassa todetessaan, että kontakti ja tutustuminen vapausrangaistusta suorittavaan tuottavat erilaisen käsityksen kuin ulkopuolelta ja etäältä seuraaminen³⁷⁴. Tällöin keskustelutilanne oli otollinen ohipuhumille – varsinkin jos siihen suhtauduttiin asenteellisesti, kulmikkaasti eikä kartettu paikkansapitämättömienkin väitteiden esittämistä.

Pohjoismaiset verrokkit, erityisesti Ruotsissa toteutetut menettelyt, ovat uudistushenkisistä tuntuneet sellaiselta kehittyneisyydeltä ja edistyksellisyydeltä, mihin Suomessa ei voitu yltää. Yhtäältä vankeinhoidon käytettävissä olleiden psykiatrien vähyys muodosti rajoittimen, toisaalta osaa Ruotsissa omaksutuista ratkaisista myös vierastettiin. Suomessa kriminologista tutkimusta leimasi yhteiskuntatieteellinen ja erityisesti sosiologinen

³⁷⁴ Soine 2009, 167.

painotus, kun Ruotsissa kriminaalipsykologialla ja -psykiatrialla oli vahva jalansija ylipäänsä kriminaalitieteiden kentässä³⁷⁵.

Muutosta ajavien ja niitä myös aikaansaavien riskinä on edetä vastaliikkeessään liian pitkälle. Ehkä erityisen helposti näin käy silloin, kun muutospyrkimyksiä vastustetaan jäykästi ja joustamattomasti, jolloin avoin vaihtoehtoja punnitseva keskustelu jähmettyy ja mahdollisten kompromissien tai välittävien ehdotusten haarukoiminen tyrehtyy. Anttila on myöhemmin tuonut esiin, että hän meni liian pitkälle luottamuksessaan psykiatriseen tietoon ja mahdollisuuksiin sitä kautta räätälöidä seuraamuksia tekijän mukaan³⁷⁶. Kovin olennainen myönnytys tämä ei Honkasalon ja Salmialan jatkuvalle Ruotsi-kritiikille kuitenkaan ole, siksi kärjistäviä ja yksioikoisia heidän väitteensä olivat.

Jos Honkasalo ja Salmiala ajattelivat toiminnallaan jarruttavansa rikosoikeuden ja kriminaalipolitiikan uudistamista, he olivat siinä väärässä. Paradoksaalisesti he päinvastoin katalysoivat tuota muutosta osoittamalla, että heidän edustamansa tapa muodostaa yhteiskunnallisesti vaikuttavaa rikosoikeutta ja seuraamusjärjestelmää koskevaa tietoa alkoi olla aikansa elänyttä. Ylipäänsä tiedonmuodostuksen ja keskustelun ympäristö alkoi muuttua moninapaisemmaksi. Omaa professiotaan ja ammattitaitoaan kehittäneellä vankeinhoitoalalla ei enää asennossa kuunneltu rikosoikeuden professorien käsityksiä ja opetuksia ammattikunnan omasta erityisalasta, seuraamusten käytännön toteuttamisesta. Kriminologinen tutkimuslaitos toimi alun pienuudesta huolimatta heti aktiivisesti sekä kansallisesti että kansainvälisesti, ja maan toinen oikeustieteellinen tiedekunta perustettiin Turun yliopistoon vuonna 1961. Yhteiskuntatieteilijät tulivat aktiivisesti mukaan kriminologiseen tutkimukseen ja kriminaalipoliittiseen keskusteluun, ja erilaiset pienryhmät yhdistivät erilaisia ihmisiä ja erilaisia näkökulmia³⁷⁷. Rikollisuutta koskevien kysymysten käsittelyyn tiedotusvälineissä kiinnitettiin uudella tavalla huomiota, ja sen myötä myös tiedon popularisointiin. Juuri Inkeri Anttilalla oli keskeinen rooli siinä, että kriminaalipolitiikan keskusteluympäristö muuttui peruuttamattomalla tavalla moniäänisemmäksi ja avarammaksi.

6.6 Päätössanat

Ensimmäisessä pääluvussa tutustuimme yhteen aikamme suurimpaan oikeudellisten elämäkertojen asiantuntijaan, yhdysvaltalaiseen Laura Kalmaniin. Pohtiessaan syitä omaan elämäkertakiinnostukseensa Kalman toteaa inspiroivimpien biografioiden antavan meille kokemuksen, ettei elämässä tarvitse

³⁷⁵ Anttila 1973, 1; Kinnunen – Mäkelä 2005, 51–60, 75–80.

³⁷⁶ Anttila 1981, 343. Samansuuntaisesti myös Törnudd 2015.

³⁷⁷ Pienryhmistä Törnudd 1996.

olla uhri ja olosuhteiden vanki. Elämäkerrat voivat kertoa meille, miten tulla omaksi itsekseen, miten tehdä sitä mitä eniten haluaa, miten toteuttaa omia arvojaan – ja miten tehdä kaikki tuo haastavissa olosuhteissa.³⁷⁸

Inkeri Anttilan elämäntyö kertoo tästä kaikesta paljon.

7 Lopussa kiitos seisoo

Kiitän kaikkia tutkimusta eri vaiheissa kommentoineita ja sen teossa tukeneita, erityisesti FT Pirkko Kanervoa ja VTM Jaro Julkusta.

Toimituskunnan jäsenistä Patrik Törnuddia kiitokseni eivät valitettavasti enää tavoita; muistan lämpimästi hänen kriittisyytensä, tarkkuutensa ja rohkaisunsa. Törnuddin suurelle yleisölle tuntematon ja monelle alan ammattilaisellekin liian vähälle huomiolle jäänyt elämäntyö ansaitsisi oman elämäkertansa. Raimo Lahtea ja Tapio Lappi-Seppälää kiitän mielenkiintoisista ja avartavista keskusteluista tutkimushankkeen aikana.

Helsingin yliopiston keskusarkiston arkistopäällikkö Eero Vallisaarta kiitän avuliaisuudesta ja tärkeistä taustatiedoista arkistolähteitä käyttäessäni.

OTT Essi Kinnunen, HTM Mari Lehtimäki, OTT Minna Pappila, OTT Anu Pitkänen, OTK Kati Rantala ja OTT Eeva Valjakka – te 2000-luvun lumpeen kukat ja huomattavat oppineet: kiitos kannustuksesta matkan varrella!

Tutkimuksen taloudellisesti mahdollistivat Suomen Kulttuurirahasto, Eino Jutikkalan rahasto sekä Patrik Törnuddin kuolinpesä. Kiitän lämpimästi kaikkia hanketta rahoittaneita tahoja tilaisuudesta tehdä mielenkiintoista työtä oikeudellisen elämäkertatutkimuksen parissa.

³⁷⁸ Kalman 1998, 480.

LÄHTEET

Arkistolähteet

Helsingin yliopiston keskusarkisto (HYKA)

- *Helsingin yliopiston lainopillisen tiedekunnan pöytäkirjat 1946–1964*
- *Rikos- ja prosessioikeuden apulaisen viran täyttöö (1948) koskevat asiakirjat*
- *Inkeri Anttilan rikosoikeuden dosentiksi nimittämiseen (1949) liittyvät asiakirjat*
- *Rikosoikeuden professuurin virantäyttöö (1960) koskevat asiakirjat*
- *Rikosoikeuden professuurin virantäyttöö (1961) koskevat asiakirjat*
- *Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan pöytäkirjat 1947–1964*

Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA)

Yhteiskunnallisen Korkeakoulun (YKK:n) arkisto

- *Opettajaneuvoston pöytäkirjat (Cg:2)*
- *Kurssivaatimuksia (Dt:1)*
- *Hakemukset opettajan virkoihin (Eba:1, Eba:2)*

Kansallisarkisto (KA)

Oikeusministeriön arkisto

- *Pöytäkirjat valtioneuvoston istunnoista ja tasavallan presidentin esittelyistä vuonna 1963 (Ca:64)*

Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto

- *Matkakertomuksia 1953–1972 (Ho:2)*
- *Kansainväliset kokoukset 1954–1955 (Hn:2)*
- *Kansainväliset kokoukset 1956 (Hn:3)*
- *Kansainväliset kokoukset 1956–1960 (Hn:4)*
- *Konferenssit ja kokoukset 1956–1960 (Hn:7)*
- *Konferenssit ja kokoukset 1960–1964 (Hn:8)*
- *Komiteoita koskevat asiakirjat (Hva:1)*
- *Lausunnot ja mietinnöt 1955–1987 (Hvb:1)*

Tekstissä viitattu Inkeri Anttilan tuotanto

Monografiat

Anttila 1956: *Alaikäisiin kohdistuneet siveellisyyssrikokset ja niiden tekijät. Kriminologinen tutkimus*. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Vammala.

Anttila – Törnudd – Westling 1964: *Elinkautinen kuritushuonerangaistus*, yhdessä Patrik Törnuddin ja Achilles Westlingin kanssa. Kriminologinen tutkimuslaitos, Helsinki.

- Anttila 1946: *Loukatun suostumus oikeudenvastaisuuden poistavana perusteena. Rikosoikeudellinen tutkimus*. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Vammala.
- Anttila 1952: *Nuori lainrikkoja* (1952). Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki.
- Anttila 1954a: *Vankeinhoidon perusteet* (1954). Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

Artikkelit

- Anttila 1951: *Den högre utbildningen av fängvårdstjänstemän i Finland*. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab 1951, 261–264.
- Anttila 1959: *Ehdollisen vapausrangaistuksen erityisestävän vaikutuksen arviointia rikoksen uusimista koskevien tilastojen nojalla*. LM 1959, 272–278.
- Anttila 1953: *Huomioita piiloon jäävästä rikollisuudesta*. Teoksessa Yhteiskunta. Yhteiskunnallisen Korkeakoulun vuosikirja IV 1952–1953. Yhteiskunnallinen Korkeakoulu, Helsinki, 3–19.
- Anttila 1983: *Kahden vuosikymmenen varrelta*. Sisäpiiri – Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen sisäinen tiedotusmoniste 5/1983 (liite).
- Anttila 1981: *Kansainväliset vaikutteet Suomen vankeinhoidon kehityksessä*. Teoksessa Suomen vankeinhoidon historiaa, osa 1: Kasauksia vankeinhoidon kehitykseen. Toim. Elina Suominen. Valtion painatuskeskus, Helsinki, 325–354.
- Anttila 1995: *Kriminologian merkeissä*. Teoksessa Kohtaamisia Erik Allardtin kanssa. Toim. Risto Alapuro – Matti Alestalo – Elina Haavio-Mannila – J.P. Roos. Yliopistopaino, Helsinki, 39–40.
- Anttila 1961: *Kriminologinen tutkimus kriminaalipolitiikan apuna*. LM 1961, 440–446.
- Anttila 1973: *Kriminologiasta oikeussosiologiaan*. Teoksessa Anttila, Inkeri – Törnudd, Patrik: *Optulaa kohti – Katsaus Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen syntyvaiheisiin ja tutkimuksen tavoitteenasetteluihin*. Kriminologinen tutkimuslaitos, Helsinki, 1–5.
- Anttila 2003: *Lakitieteen tohtoriksi sodan varjossa*. Teoksessa *Miten meistä tuli oikeustieteen tohtoreita*. Toim. Heikki Halila – Pekka Timonen. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki, 11–15.
- Anttila 1949: *Om läkarens tystnadsplikt enligt finsk rätt*. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab 1949, 124–128.
- Anttila 1945: *Onko ”kuolinavun” antaminen oikeudenmukaista?* LM 1945, 244–248.
- Anttila 1955: *Rörelsen för socialskydd (défence sociale) – den senaste idériktningen inom straffrätten* (kommenttipuheenvuoro). Nordisk Kriminalistisk Årsbok 1955, 44–46.
- Anttila 1963: *Sairaanhoitajan vaitiolovelvollisuudesta*. Sairaanhoitajalehti 1963, 183–185.
- Anttila 1944: *Tarvitseeko lääkäri tehtävänsä suorittamiseen potilaan suostumuksen?* LM 1944, 1–31.
- Anttila 1964: *The Criminological Significance of Unrecorded Crime*. Excerpta criminologica 1964, 411–414³⁷⁹.

³⁷⁹ Julkaistu myös teoksessa Inkeri Anttila: *Ad ius criminale humanius. Essays in Criminology, Criminal Justice and Criminal Policy*. Eds. by Raimo Lahti – Patrik Törnudd. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2001, 3–8.

Anttila 1947: *Tieteeseen ja taiteeseen kohdistuvan kritiikin oikeudellinen luonne*. LM 1947, 62–70.

Painamaton tutkielma

Anttila 1954b: *Huomioita piiloon jäävästä rikollisuudesta*. Sosiologian laudaturkirjoitus valtiotieteen kandidaatin tutkintoa varten. Helsingin yliopisto, 33 s.

Kirjallisuus

- Aarnio, Aulis – Tolonen, Hannu 1998: Oikeuden yleistieteet – Oikeusteoria. Teoksessa *Oikeustiede Suomessa 1900–2000*. Toim. Urpo Kangas. Werner Söderström Lakitieto Oy, Porvoo, 171–184.
- Ahti, Martti 1987: Salaliiton ääriiviivat. Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918–1919. Weilin+Göös, Espoo.
- Anttila, Sulo 2004: Sukuni historiaa 1984. Teoksessa *Menneitä muistaen – Eerik Eerikinpoika Mikolan sukuun kuuluvan Juho Juhonpoika Kuusiston jälkeläisten sukukertomuksia*. Toim. Tapani Mikola. Satakunnan Painotuote Oy (ei painopaikkaa), 102–116.
- Backman, Eero 1992: *Oikeustiede yhteiskuntatieteenä. Tutkimuksia oikeustieteen luonteesta erityisesti rikosoikeuden kannalta*. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki.
- Carlson, B. C. 1957: *Kirjallisuutta* (Inkeri Anttila: Alaikäisiin kohdistuneet siiveellisyysrikokset ja niiden tekijät). LM 1957, 277–281.
- Ellilä, Reino 1960: *Rikosoikeustieteen tehtävä ja suhde muihin tieteisiin*. LM 1960, 937–943.
- Ellilä, Reino 1958: *Suomen liikenne-rikosoikeus*. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Porvoo.
- Eskola, Antti 1992: Sosiologian uudistuminen 1950-luvulla. Teoksessa *Suomalaisen sosiologian historia*. Toim. Risto Alapuro – Matti Alestalo – Elina Haavio-Mannila. WSOY, Juva, 241–285.
- Hahto, Vilja 2004: *Uhrin myötävaikutus ja rikoksentekijän vastuu. Rikos- ja vahingonkorvausoikeudellinen tutkimus tekoa edeltävästä uhrikäyttäytymisestä fyysistä koskemattomuutta loukkaavissa rikoksissa*. Edita, Helsinki.
- Halila, Heikki 2005: Urheilun oikeus tutkimuskohteena Suomessa. Teoksessa *Urheilu ja oikeus 2005*. Urheiluoikeuden yhdistys, Jyväskylä, 21–40.
- Harrikari, Timo 2004: *Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä*. Nuorisotutkimusseura, Helsinki.
- Heikel, Ivar A. 1940: *Helsingin yliopisto 1640–1940*. Otava, Helsinki.
- Helasvuo, Kaarlo 1969: *Ken oikeutta maassa saa – Kriminaalipolitiikan tarkastelua*. K. J. Gummerus Osakeyhtiö, Jyväskylä.
- Helasvuo, Kaarlo 1954: *Laitospoikien keskinäisestä väkivaltaisuudesta*. Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun julkaisuja, Jyväskylä.
- Honkasalo, Brynolf 1949: *Eräs ehdotus nuoria rikoksentekijöitä koskevan lainsäädännön uudistamiseksi*. LM 1949, 394–407.
- Honkasalo, Brynolf 1950a: *Finsk kronik*. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap, 180–181, 252–254, 341–342.

- Honkasalo, Brynolf 1951a: *Finsk kronik*. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 83–86, 359–361 (jälkimmäinen otsikolla Finsk Krönika).
- Honkasalo, Brynolf 1947: *Kirjallisuutta. Virallisen vastaväittäjän lausunto Inkeri Anttilan yliopistollisesta väitöskirjasta Loukatun suostumus oikeudenvastaisuuden poistavana perusteena*. LM 1947, 118–125.
- Honkasalo, Brynolf 1950b: *Litteratur (Inkeri Anttila: Varsinaisesta epärehellisyysrikoksesta R.L. 38 luvun 1 §:n mukaan)*. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab 1950, 376–378.
- Honkasalo, Brynolf 1953: *Litteratur (Inkeri Anttila: Nuori lainriikkoja)*. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab 1953, 378–379.
- Honkasalo, Brynolf 1951b: *Nopean korjauksen tarpeessa oleva epäkohta*. LM 1951, 704–710.
- Honkasalo, Brynolf 1951c: *Nuoria lainriikkoja koskeva lakiehdotus*. DL 1951, 414–441.
- Honkasalo, Brynolf 1943: *Rikosoikeus ajan poliittisten ja sosiaalisten katsomusten ristiaallokossa*. DL 1943, 155–176.
- Huuhka, Kosti 1950: Yhteiskunnallinen Korkeakoulu 25-vuotias. Teoksessa *Yhteiskunta – Yhteiskunnallisen Korkeakoulun vuosikirja II* (25-vuotisjuhla-julkaisu). Toim. Urpo Harva – Helle Kanniala – Aune Mäkinen-Ollinen – Eino Suova. Yhteiskunnallinen Korkeakoulu, Helsinki, 5–11.
- Hyrkkänen, Markku 2002: Aatehistorian mieli. Vastapaino, Tampere.
- Jaakkola, Risto 1986: *Veli Verkko – Moraalistatistikko ja Suomen ensimmäinen kriminologi*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki.
- Jyräntä, Antero 2014: *Kansa kahtia, henki halpaa. Oikeus sisällissodan Suomessa?* Art House, Helsinki.
- Kalman, Laura 1998: *The Power of Biography*. Law and Social Inquiry 1998, 479–530.
- Kinnunen, Essi 2012: *Dopingrikos urheilun ja rikosoikeuden leikkauspisteessä*. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki.
- Kinnunen, Essi – Mäkelä, Päivi 2005: Rikosoikeus on kamppailulaji. Kaksi ekskursiota rikosoikeuteen liittyviin määrittelykamppailuihin. Teoksessa Ari-Matti Nuutila – Elina Pirjatanniemi (toim.): *Rikos, rangaistus, prosessi – Juhlajulkaisu Eero Backman 1945 – 14/5 – 2005*. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, Turku, 47–80.
- Kivivuori, Janne 2011: *Discovery of Hidden Crime. Self-Report Delinquency Surveys in Criminal Policy Context*. Oxford University Press, Oxford.
- Klinge, Matti 1978: *Ylioppilaskunnan historia III, 1872–1917: K.P.T.:stä jääkäreihin*. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta/Gaudeamus, Vaasa.
- Korpiola, Mia 2010: *Ystäviä, politiikkaa ja oikeustieteen opintoja – Pykälä ry 1935–2010*. Edita, Helsinki.
- Lahti, Raimo 2012: Lääkintäoikeus ja bio-oikeus oppiaineena Helsingin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa 1997–2011. Teoksessa *Biolääketiede, tutkimus ja oikeus*. Toim. Raimo Lahti. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, Helsinki, 247–262.
- Marttunen, Matti 2013: Nuorisorikosoikeudesta. Teoksessa *Rikosoikeuden muutos 1960-luvulta 2010-luvulle. Pekka Koskisen (1943–2011) muistojulkaisu*. Toim. Raimo Lahti. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, Helsinki, 123–130.

- Marttunen, Matti 2008: *Nuorisorikosoikeus. Alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki.
- Matikkala, Jussi 1996: Loukatun suostumuksesta ja urheiluloukkauksista. Teoksessa *Kohti rationaalista ja humaania kriminaalipolitiikkaa – Omistettu Inkeri Anttilalle 29.11.1996*. Toim. Raimo Lahti. Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos, Helsinki, 171–183.
- Modéer, Kjell Åke 2004: *Rättens aktörer. Den juridiska biografien som litteraturform*. Teoksessa *Årsberättelse 2003–2004*. Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund, Lund, 17–39.
- Mäkelä, Päivi 2006: Mene lähelle, näe kauas – Henkilöllisen kohteensa ylittävää problematiikasta ja sen tavoittamisesta temaattisessa biografiatutkimuksessa. Teoksessa *Yksilö ja yhteisö – Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Toim. Rami Kurth – Timo Soikkanen. Turun yliopiston poliittisen historian laitos, Turku, 264–286.
- Mäkelä, Päivi 1999: Rikoslainoppinut politiikan puristuksessa. Professori Allan Serlachiuksen keskeisteemoja sortovuosilta. *Oikeus* 1999, 353–370.
- Nuorteva, Jussi 1989: *Suomen vankeinhoidon matrikkeli 1881–1988. Suomen vankeinhoidon historiaa, osa 2*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Nuutila, Ari-Matti 1996: Loukatun suostumus eilen ja tänään. Teoksessa *Kohti rationaalista ja humaania kriminaalipolitiikkaa – Omistettu Inkeri Anttilalle 29.11.1996*. Toim. Raimo Lahti. Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos, Helsinki, 203–216.
- Oesch, Rainer 1998: Immateriaalioikeus. Teoksessa *Oikeustiede Suomessa 1900–2000*. Toim. Urpo Kangas. Werner Söderström Lakitieto Oy, Porvoo, 268–272.
- Oikeustiede Suomessa 1900–2000* (1998). Toim. Urpo Kangas. Werner Söderström Lakitieto Oy, Helsinki.
- Oikeustieteen opetus ja jatkokoulutus 1900–2000 (sine nomine), teoksessa *Oikeustiede Suomessa 1900–2000* (1998). Toim. Urpo Kangas. Werner Söderström Lakitieto Oy, Helsinki, 13–170.
- Posner, Richard 1995: *Judicial Biography*. New York University Law Review 1995, 502–523.
- Prest, Wilfrid 2011: *History and Biography, Legal and Otherwise*. Adelaide Law Review 2011, 185–203.
- Rasila, Viljo 1973: *Yhteiskunnallinen korkeakoulu 1925–1966*. WSOY, Porvoo.
- Reunanen, Liisa 2015a: Akateemikko ajaa eteenpäin halu löytää uutta. Aurora (Turun yliopiston sidosryhmälehti) 4/2015, 20–23.
- Saarikoski, Vesa 2006: ”Irrationalismin” ja näkökulman valinnan haasteet elämäkertatutkimuksessa. Teoksessa *Yksilö ja yhteisö – Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Toim. Rami Kurth – Timo Soikkanen. Turun yliopiston poliittisen historian laitos, Turku, 197–209.
- Salmiala, Bruno A. 1951: *Nuorisorikollisuus ja nuoria lainrikkooja koskevan lainsäädännön uudistussuunnitelmat*. DL 1951, 442–450.
- Serlachius-Ahlqvist, Marga 1950: *Vanlig domstol eller specialorgan i ungdomsmål*. JFT 1950, 36–46.
- Soine, Valentin 2009: *Poliisina ja vankeinhoitajana. Nähtyä ja koettua viiden vuosikymmenen varrelta*. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Vantaa.

- Soukola, Timo 1996: *Ammatiksi ammattien joukkoon. Vankeinhoitajakoulutuksen vanhaa ja uutta historiaa*. Vankeinhoidon koulutuskeskus, Helsinki.
- Suomen Kriminalistiyhdistyksen XVI vuosikirja 1950–1951* (1953). Suomen Kriminalistiyhdistys, Helsinki.
- Svensson, Eva-Maria 2011: *Forskaren Elsa Eschelsson – En modern civilist i tiden*. Kvinnliga Akademikers Förening, Stockholm.
- Tikka, Marko 2004: Kenttäoikeudet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Törnudd, Patrik 1992: *Rättspolitisk forskning med mångtydigt mandat*. JFT 1992, 296–306
- Törnudd, Patrik 1996: 1900-luvun kontrollipolitiikkaa: pienryhmät virikkeitä välittämässä. Teoksessa *Kohti rationaalista ja humaania kriminaalipolitiikkaa – Omistettu Inkeri Anttilalle 29.11.1996*. Toim. Raimo Lahti. Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos, Helsinki, 34–37.
- Winter-Mäkinen, Anneli 1995: *Naisjuristien 1. vuosisata. Poimintoja naisjuristien historiasta*. Lakimiesliiton kustannus, Jyväskylä.
- Yhteiskunta – Yhteiskunnallisen Korkeakoulun vuosikirja 1953–54* (1954). Yhteiskunnallinen Korkeakoulu, Forssa.

Julkaisemattomat tutkielmat

- Kesseli, Helena 1988: *Naisten tulo lakimieskuntaan. Tutkimus vuosina 1899–1933 lainopilliseen tiedekuntaan kirjoittautuneiden naisten valintojen taustoista*. Oikeushistorian tutkielma. Oikeustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

Julkaistut tutkielmat

- Suo-Yrjö, Pia 2009: *Soson peto. Soson rautatiepysäkillä vuonna 1953 tapahtunut ryöstömurha ja sitä seurannut julkinen keskustelu kuolemanrangaistuksesta*. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta, Joensuun yliopisto. Löytyy elektronisessa muodossa osoitteessa
http://epublications.uef.fi/pub/URN_NBN_fi_joy-20090089/URN_NBN_fi_joy-20090089.pdf

Muistelmat

- Honkasalo, Brynolf 1967: *Elämä antaa ja ottaa. Oikeuselämässä harmaantuneen miehen kertomaa*. Arvi A. Karisto Osakeyhtiö, Hämeenlinna.
- Sipilä, Helvi 1999: *Naisena ihmiskunnan asialla*. Toim. Kaija Valkonen. WSOY, Juva.

Haastattelut

Inkeri Anttila haastateltavana (haastattelijoina Pekka Koskinen, Raimo Lahti ja Patrik Törnudd). Teoksessa *Kohti rationaalista ja humaania kriminaalipolitiikkaa – Omistettu Inkeri Anttilalle 29.11.1996*. Toim. Raimo Lahti. Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos, Helsinki, 3–20.

Komiteamietinnöt

KM 1940:3, Huoltotyöntekijäin koulutuksen järjestäminen

KM 1946:8, Vankeinhoidon uudistuskomitean mietintö

KM 1950:5, Yhteiskunnallisen korkeakoulun järjestelykomitean mietintö

KM 1950:29, Nuoria rikoksenteikijöitä koskevan lainsäädännön kehittämistä käsittelemään asetetun komitean mietintö

KM 1954:31, Vankilaoloja tutkimaan asetettu komitea

Valtiopäivä- ja virallisdokumentit

A 171/1963: Asetus kriminologisesta tutkimuslaitoksesta. Suomen asetuskokoelma vuodelta 1963. Helsinki, Valtioneuvoston kirjapaino.

EV 16/1953 vp.: Eduskunnan vastaus Hallituksen esitykseen 16/1953 vp. nuoria rikoksenteikijöitä sekä eräitä rangaistusseuraamuksia koskevan lainsäädännön muuttamisesta. Asiakirjat. Ensimmäinen ja toinen osa.

L 1953/494: Laki nuorista rikoksenteikijöistä annetun lain muuttamisesta. Suomen asetuskokoelma vuodelta 1953. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

LvM 7/1953 vp.: Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen 16/1953 johdosta nuoria rikoksenteikijöitä sekä eräitä rangaistusseuraamuksia koskevan lainsäädännön muuttamisesta. Asiakirjat. Ensimmäinen ja toinen osa.

Lainvalmistelukunnan julkaisuja 7/1952: Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle nuoria rikoksenteikijöitä sekä eräitä rangaistusseuraamuksia koskevan lainsäädännön muuttamisesta. (Tarkistettu ehdotus.) Helsinki, Valtioneuvoston kirjapaino, 1953.

Elektroniset lähteet

Suomen Kansallisbiografia (www.kansallisbiografia.fi)

Viittausmerkintä: artikkelin kohdehenkilö (suluissa syntymä- ja kuolinvuosi) / artikkelin kirjoittaja(t) / julkaisuvuosi tai viimeksi tekstiin tehdyn muokkauksen ajankohta

- Allardt, Erik (1925–) / Alestalo, Matti / 2002

- Arvelo, Armas (1886–1966) / Forsström, Johanna – Soukola, Timo / 2001

- Björkstén, Sigurd (1897–1968) / Sundström, Mia / 2000

- Bruun, Kettil (1924–1985) / Mäkelä, Klaus / 2002

- Estlander, Ernst (1870–1949) / Vares, Vesa / 1998

- *Granfelt, Otto Hjalmar (1874–1957) / Forsström, Johanna – Autio, Veli-Matti / 2001*
- *Haataja, Kyösti (1881–1956) / Vares, Vesa / 2001*
- *Harva, Urpo (1910–1994) / Tuomisto, Jukka 2004*
- *Kaila, Martti (1900–1978) / Achté, Kalle 2002*
- *Kivimäki, Toivo Mikael (1886–1968) / Uola, Mikko / 2004*
- *Mäki, Niilo (1902–1968) / Ihanus, Juhani 2005*
- *Sjöström, Bertil (1879–1945) / Kautto, Timo / 2001*
- *Suontausta, Tauno (1907–1974) / Uola, Mikko 2007*

Eskola, Jarkko 2015: *Risto Jaakkola (nekrologi)*. Helsingin Sanomat: <http://www.hs.fi/muistot/a1305963188823>

Froloff, Lea 2016 (toim.): *Kuusi kuvaa tieteen akateemikko Sirpa Jalkasen elämästä*. Radio-ohjelma; kuunneltavissa osoitteessa <http://areena.yle.fi/1-3272631>.

Hellman, Heikki 2013: *Pertti Hemánus (nekrologi)*. Helsingin Sanomat: <http://www.hs.fi/muistot/a1364359133871>

Helsingin yliopiston opettaja- ja virkamiesmatrikkeli 1918–2000:
http://www.helsinki.fi/keskusarkisto/virkamiesmatrikkeli_etusivu.htm

Lahti, Pirkko 2006: *Kaarlo Helasvuo (nekrologi)*. Helsingin Sanomat: <http://www.hs.fi/muistot/a1364356566975>

Reunanen, Liisa 2015b: *Vanhempien opit viitoittivat akateemikon tietä*. Turun yliopiston internet-sivut: <https://www.utu.fi/fi/Ajankohtaista/Uutiset/Sivut/Vanhempien-opit-viitoittivat-akateemikon-tieta.aspx>

Storlund, Vivan 2013: *Youtube-tallenne Inkeri Anttilan ja Helvi Sipilän kunniaksi järjestetystä juhlatilaisuudesta Helsingin yliopistossa:*
<https://www.youtube.com/watch?v=JsXWXYonksM&feature=youtu.be&app=desktop>

Matriikkelit, opinto-oppaat ym. painetut lähteet

Helsingfors universitet – Program för läsåret 1933–1934. Osakeyhtiö Weilin & Göös Aktiebolag, Helsingfors.

Helsingin yliopiston lainopillisen tiedekunnan tutkintovaatimukset 1933 (uusi painos). Suomalainen Kirjakauppa, Helsinki.

Kastari, Paavo 1935: *Lainopilliset opinnot Helsingin yliopistossa*. Helsingin yliopiston opiskeluopas N:o 2. Akateeminen kirjakauppa, Helsinki.

Yhteiskunnallisen korkeakoulun opetussuunnitelma. 2. Kurssivaatimukset (1953). Yhteiskunnallinen korkeakoulu, Helsinki.

Painamattomat lähteet

Kriminologisen tutkimuslaitoksen vuosikertomukset 1963–1964

Tekijän hallussa

Patrik Törnudd: *Episodeja*. Tekstitiedosto lähetetty kirjoittajalle 10.5.2015.

INKERI ANTILA JA KRIMINAALIPOLITIIKAN MURROSVUODET

Tapio Lappi-Seppälä

1 Johdanto

Sotien jälkeisen Suomen rikosoikeusjärjestelmä oli monella tapaa karu ja kova. Vankimäärämme olivat muihin pohjoismaihin verrattuna moninkertaiset. Pohjoismaisen yhteistyön tiivistyessä 1960-luvulla järjestelmämme uudistustarpeet kävivät yhä ilmeisemmäksi. Vuonna 1962 perustettiin Pohjoismaiden kriminologinen yhteistyöneuvosto. Seuranneena vuonna 1963 Suomeen perustettiin Inkeri Anttilan aloitteesta Kriminologinen tutkimuslaitos. Oikeusministeriön yhteyteen perustettu laitos laajeni vuonna 1974 Oikeuspoliittiseksi tutkimuslaitokseksi (OPTL).¹ Vuonna 1961 Helsingin yliopiston rikosoikeuden professoriksi nimitetty Anttila toimi molempien laitosten ensimmäisenä johtajana. Vuonna 1980 perustettiin YK:n yhteydessä toimiva Euroopan kriminaalipoliittinen instituutti (HEUNI), niin ikään Anttilan aloitteesta. Tuon laitoksen johtajana Inkeri Anttila toimi aina eläkkeelle siirtymiseensä saakka vuonna 1987.

Anttilalla oli keskeinen rooli tutkimuslaitosten johtajana sekä rikosoikeuden professorina. Mutta hän oli samaan aikaan aktiivi tutkija, joka oli osallistunut tutkimuspuheenvuoroillaan ja näkyvällä mediaesiintymisellään kriminaalipoliittisen järjestelmän kehittämiseen jo 1950-luvulta lähtien. 1960-luvun kuluessa ja 1970-luvulle siirryttäessä Anttilan rooli kriminaalipoliittisena vaikuttajana kasvoi uusiin mittoihin. Hän osallistui jokseenkin jokaiseen seuraamusjärjestelmää viime vuosisadan jälkipuoliskolla uudistaneen komitean tai toimikunnan työhön, usein puheenjohtajana. Hänen panoksensa on ollut keskeinen uudistettaessa vankeusrangaistuksen sisältöä ja täytäntöönpanomuotoja, nuorten rikoksentekijöiden seuraamusjärjestelmää, abortti- ja sterilointilainsäädäntöä, sakkorangaistusta, ehdollista vankeutta ja yhdyskuntaseuraamuksia, rattijuopumuksen sääntelyä sekä rikoksen uhrin asemaa ja uhrille maksettavia korvauksia.

¹ Vuonna 2015 Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos liitettiin osaksi Helsingin yliopistoa uudella nimellä Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (Krimo).

Pikkujoulut Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa vuonna 1996. Juhlien yhteydessä luovutettiin myös Patrik Törnuddille omistettu juhlakirja. Vas. lukien Kauko Aromaa, Reino Sirén, Tapio Lappi-Seppälä, Hannu Takala, Inkeri Anttila, Risto Jaakkola, Patrik Tönudd ja Hannu Niemi.

Tässä kirjoituksessa tarkastellaan Inkerin Anttilan toimintaa tutkijana ja kriminaalipolitiikan vaikuttajana noina kriminaalipolitiikan murrosvuosina. Ydinperiodi ulottuu 1960-luvun puolivälistä seuranneen 1970-luvun puoleen väliin. Tuon jakson kuluessa suomalaisen kriminaalipolitiikan linja kääntyi, maassa toteutettiin joukko merkittäviä seuraamusjärjestelmää sekä kriminalisointeja koskevia uudistuksia, joiden vaikutukset ovat edelleen nähtävissä jo kiteytyneinä kriminaalipoliittisina käytäntöinä.

Seuraavassa lyhyessä historiikissa näitä kriminaalipolitiikan murrosvuosia ja Inkeri Anttilan roolia muutoksessa tarkastellaan ensi sijassa lainuudistusten ja järjestelmän sisällöllisten muutosten kautta, kronologiaan pitäytyen. Ratkaisu olisi voinut olla toinen, sillä reformien tarkastelu kattaa tarinasta vain osan. Kyse ei ollut vain lakien uudistamisesta, kyse oli myös ajattelutavan muutoksesta, aidosta paradigmamurroksesta, jossa kriminaalipolitiikan tavoitteet, keinot ja argumentaatiotapa muotoiltiin uusiksi.² Patrik Törnuddin kanssa yhdessä 1960- ja 1970-lukujen taitteessa muotoillut teesit kriminaalipolitiikan arvo-, vaihtoehto- ja vaikutustietoisuudesta, kustannus-hyöty-ajattelusta, kriminaalipolitiikan uusista yleistavoitteista, rikostilanteiden sääntelystä ja tilannetorjunnasta, olivat kaikki aikaansa edellä (ks. erit. Anttila – Törnudd 1970). Ne tarjoavat edelleen kestävän perustan rationaalien ja humanien kriminaalipolitiikan rakentamiseen.

² Lainuudistuksiin keskittyvänkin tarkasteluperiodi rajautuu verraten suppeaksi. Tarpeellista taustoitusta Suomessa 1960-luvulla vallinneeseen tilanteeseen löytyy mm. kirjoituksista Aho 1981, Hannula 1981, Lahti 1977, Lappi-Seppälä 2011 sekä Lång 1989. Myöhempiä vaiheita on vuorostaan tarkastelu mm. kirjoituksissa Lappi-Seppälä 2013 ja 2016.

2 Inkeri Anttila hoidosta ja rangaistuksesta vuonna 1967

Kriminaalipolitiikan uudelleenarvioinnin avainkirjoituksena voidaan pitää Noridsk Tidskrift for Kriminalvidenskab -lehdessä vuonna 1967 julkaistua kirjoitusta ”Konservativ och Radikal Kriminalpolitik i Norden”.³ Kirjoituksessa kyseenalaistetaan keskeiset rikoslain käyttöä ja rangaistuksenjärjestelmän toimintaa ohjanneet sen aikaiset uskomukset. Tekstissä tiivistyvät vaatimukset ja havainnot, jotka tulivat muovaamaan tulevaa kriminaalipolitiikkaamme, ei vain meillä Suomessa, vaan myös muualla pohjoismaissa. Artikkelin pääviesti välitettiin myös laajalle kotimaiselle lukijakunnalle Uusi Suomi lehdessä 17.9.1967 otsikolla ”Rankaisemista vai hoitoa”.⁴

Rankaisemista vai hoitoa

Eripainos Uudesta Suomesta 17. 9. 1967

Oikeusturvaa koskevan tiedon tason kohoaminen ja lisääntyvä moniarvoisuus on johtanut siihen, että kriminaalipolitiikan erimielisyydetkin ovat käyneet entistä monivaihteisemmiksi. Professori Inkeri Anttila koskettelee oheisessa kirjoituksessa kriminaalipolitiikan uusia suuntauksia, ennen kaikkea hoitoideologian läpimurtoa ja siinä piileviä vaaroja todeten, että moniin tämän alan kysymyksiin on otettu uudelleen kantaa sitä mukaa kuin on saatu tutkimustuloksia toimenpiteiden todellisesta vaikutuksesta.

Kirjoitus alkaa hoitoideologian läpimurron esittelyllä, mutta etenee sen jälkeen sen perustavaksi kritiikiksi. Vaikka hoitosuuntaus ”ilmeisesti ... jossakin määrin lisäisi ymmärtämystä poikkeavasti käyttäytyviä yksilöitä kohtaan”, se ei luopunut aikaisemmista rankaisevista piirteistään. Päinvastoin, ”paine yhdenmukaistamiseen oli yhtä voimakas, kenties vielä voimakkaampi kuin aikaisemman suuntauksen aikana. Yksilö oli keinolla millä hyvänsä, vaikkapa intensiivisellä sähkö-shokkihoidolla tai lobotomialla, saatava muuttumaan yhteiskuntaan sopeutuvaksi.” Seurauksena olivat oikeusturvan

³ Ks. Anttila 1967. Kirjoituksen englanninkielisenä käännös julkaistiin vuonna 1971 Scandinavian Studies in Criminology vuosikirjassa 1971 (Anttila 1971). Kirjoitus julkaistiin myös vuonna 1968 Medisiinari-lehdessä no 4, s. 22–25.

⁴ Sitaatit tekstissä ovat Uuden Suomen artikkelista.

ja suhteellisuusperiaatteen loukkaukset: ”varasta oli tämän ideologian mukaan pidettävä psykopaattilaitoksessa kymmeniä vuosia, ellei ollut toiveita siitä, ettei hän vapaaksi päästettyään jälleen syyllistyisi varkauksiin.”

Nämä rankaisevat ja pakkoa sisältävät piirteet jäivät Anttilan mukaan suureksi osaksi huomaamatta, osin sen vuoksi, että käytetty sanasto antoi virheellisiä mielleyhtymiä. ”’Hoito’, ’huolto’ ja ’käsittely’ loivat helposti vaikutelman lääkehoidon kaltaisista tehokkaista toimenpiteistä, joissa hoidon tarpeesta ei yleensä ole erimielisyyttä hoitajan ja potilaan välillä”, mutta osin myös siksi, että ”yleensä lähdettiin yksipuolisesti lainlaatijan ja sen soveltajan käsityksistä, joiden mukaan pakkohoitoa pidettiin sen kohteeksi tulevan henkilön avuksi ja hyväksi koituvana etuna ... Vasta vähitellen opittiin ymmärtämään, että toimenpiteiden luonnetta ja oikeusturvan tarvetta arvioitaessa täytyi ottaa huomioon myös se, millä tavoin sen kohteeksi joutuva itse näki ja koki tilanteen.”

Mikä sitten avasi silmät? ”Pohjoismaisten tutkijoiden piirissä oli herätyshuutona vuonna 1960 ilmestynyt norjalaisen kriminologian professorin Nils Christien teos, jossa käsiteltiin alkoholirikollisten pakkohoitoa ja terävästi eriteltiin hoidoksi nimitetyn mutta todellisuudessa rangaistuksen luonteisen pitkäaikaisen vapaudenmenettämisen olennaisia piirteitä.” Suomessa vuorostaan Paavo Uusitalon (1968) tutkimus vankilasta ja työsiirtolasta kyseenalaisti siihenastisen oletuksen ankarien rangaistusten varoitusvaikutuksesta, päätuloksena kun oli, että uusiminen oli saman tasoista kovan kurin suljettujen laitosten ja vangeille vapaammat olot myöntävän työsiirtolan jälkeen. Kolmantena tutkimusesimerkkinä Anttila viittaa Bengt Börjesonin (1966) väitöskirjaan, jonka mukaan vankilasta vapautetut uusia tiheämmin kuin samaan riskiryhmään kuuluvat sakkoihin tai ehdolliseen rangaistukseen tuomitut.

Pakkohoitoideologian kritiikki ei nojannut yksin vaikuttavuustutkimuksiin. Lisäpontta antoivat Anttilan johdolla osana yhteispohjoismaista tutkimusprojektia tehdyt piilorikollisuustutkimukset. Vuonna 1966 julkaistut tulokset (Anttila & Jaakkola 1966) osoittivat siihenastisten tietolähteiden puutteet. Samalla ne korjasivat käsityksiä rikollisuusongelman luonteesta tavalla, jolla oli vaikutuksensa myös kriminaalipoliittiseen ajatteluun. Anttilan omin sanoin: ”Jos nuorten enemmistö on ainakin joskus syyllistynyt rikokseen, ei heillä voitane väittää, että rikos olisi aina tai edes säännönmukaisesti oireena hoitoa vaativasta persoonallisuuden häiriöstä: ei liene ajateltavissa, että määrättyjen ikäluokkien valtava enemmistö olisi hoidon tarpeessa! Vielä merkillisemmältä tällainen kuvitelma näyttää, kun otetaan huomioon, että nykyaikanakaan ei ole käytettävissä mitään erityisen tehokkaita hoitomenetelmiä, ainakaan sellaisia, joita nykyisin mahdolliseksi ajateltavin kustannuksin voitaisiin laajemmalti soveltaa.”

Päätelmä tästä kaikesta vuonna 1967 kuului: ”Eri seuraamusten luonteesta ja vaikutuksista on syytä pyrkiä muodostamaan nykyistä realistisempi käsitys. Rangaistuksen luonteisia seuraamuksia pitäisi nimittää rangaistuksiksi eikä naamioida niitä hoidoksi”. Ja koska laitusrangaistusten käyttö perustuu viime kädessä yleisestäviin, ”päättöksentekijöiden ei enää pitäisi voida hyvällä omallatunnolla ajatella, että rikoksentekijälle on oikeastaan vain eduksi joutua vankilaan, jossa hänestä kasvatetaan kunnon ihminen.”

Näillä linjauksilla luotiin pohjaa tulevien vuosien seuraamuspolitiikalle sekä vaatimuksille, joissa tavoite laitusrangaistusten käytön vähentämiseksi yhdistyi vaatimuksiin oikeusturvan, ennakoitavuuden ja suhteellisuusperiaatteen kunnioitukseen. Tämä sittemmin ”humaaniksi uusklassismiksi” nimetty ajattelu työnsi syrjään erityisestävän kuntoutustavoitteen myös alueilla, joissa rikoksentekijän tukeminen ja hänen ongelmiinsa puuttuminen olivat perinteisesti olleet keskiössä, mukaan lukien nuorten seuraamusjärjestelmä sekä vapaudessa tapahtuva kriminaalihuoltotyö. Tämä ei tapahtunut ongelmitta, kuten jäljempänä havaitaan. Onkin sen vuoksi paikallaan antaa ääni Inkeri Anttilalle uudelleen:

”Arvostelevat huomautukset, joita olen edellisessä tehnyt pitkälle menevää hoitoideologiaa vastaan, voidaan ehkä helposti käsittää väärin sillä tavoin, että niiden katsotaan tekevän kyseenalaiseksi rangaistuslaitoksissa annetun yksilöllisen käsittelyn ja hoidon. Näin ei missään tapauksessa ole asianlaita. Vaikka on ilmeistä, että keskimääräisrikollinen – joka nyky-yhteiskunnassa on syylistynyt joko liikenne- tai omaisuusrikokseen – ei yleensä ole sellaisen ”hoidon” tarpeessa, että hänet hoidollisista syistä olisi saatava käsiteltäväksi, on toisaalta selvää, että monella rangaistuslaitokseen joutuneella rikoksentekijällä on hoitoa vaativia ongelmia. Rangaistuslaitoksissamme pitäisi siksi laitospäättelyn alkuvaiheissa voida erottaa suuresta joukosta se vähemmistö, joka on hoidon tarpeessa. Jo tästä syystä olisi vankeinhoidon ja muun kriminaalihuollon piiriin saatava sekä tutkimuksia suorittavaa että yksilö- ja ryhmäterapiaan pystyvää henkilökuntaa. Mutta tämän lisäksi velvoittavat nykyajan käsityksen mukaan jo pelkät humaniset syyt hoitamaan laitoksiin pakolla suljettuja henkilöitä riippumatta siitä, missä määrin tuloksena on rikoksen uusimisen välttyminen. Jos avoimesti tunnustetaan, että rikoksentekijät nyky-yhteiskunnassa suljetaan vankiloihin pääasiassa toisten varoittamiseksi, siis yleisestävistä syistä, eikä pääasiassa heidän oman häiriintyneisyytensä tähden, on kohtuullista pyrkiä antamaan näille laitokseen saatetuille hoitoa: mutta ei yksinomaan tai edes pääasiassa heidän ”rikollisten taipumustensa” muuttamisen toivossa vaan siksi, että heitä täytyy auttaa kestämään mielenterveydellisesti vaikeat vankilan olosuhteet.”

Kirjoituksen ilmestymistä seuranneina vuosina toteutetut lainuudistukset voidaan jakaa kahteen vaiheeseen. Ensivaiheessa 1960- ja 1970-lukujen

taitteessa toteutettiin joukko uudistuksia, joiden valmistelu oli aloitettu 1960-luvun puolenvälin jälkeen. Seuraava uudistusvaihe ajoittui 1970-luvun puoleenväliin. Näiden uudistusten pohjana oli vuosikymmen alussa tehty toimikunta- ja komiteatyö. Inkeri Anttilalla oli keskeinen, joskin hieman erilainen, rooli molemmissa vaiheissa. Ensivaiheen uudistuksissa hän oli mukana tutkijana, kriminaalipoliitiikan analyytikkona sekä esitysten sisältöihin usein merkittävästi vaikuttaneiden komiteoiden puheenjohtajana ja jäsenenä. Toisessa vaiheessa hän oli mukana myös päätöksentekijänä, suoraa kriminaalipoliittista valtaa käyttävänä virkamieshallituksen oikeusministerinä.

3 1960- ja 1970-lukujen taitteen uudistuksia ja uudistussuunnitelmia

3.1 Muutosten taustoista ja tekijöistä

Risto Jaakkola erottaa 1960-luvun loppupuolen kriminaalipoliittisissa keskusteluissa kaksi ”toisiinsa kytkeytynyttä mutta kuitenkin erillistä juonnetta” (Jaakkola 1980, s. 763). Yhtäältä keskusteltiin Suomen kansainvälisesti ankarasta rikosoikeusjärjestelmästä ja eritoten pohjoismaisittain korkeasta vankiluvusta. Keskustelun alkuunpanijana on meillä tavattu pitää Nils Christien vuonna *Tidskrift for samfundsforskning* 1966 julkaisemaa kirjoitusta, joka toi Suomen korkeat vankiluvut laajempaan tietoisuuteen.⁵ Toiseksi keskusteltiin yhteiskunnan valvonnan sosiaalisesti selektiivisestä kohdistumisesta korostuneesti alimpiin yhteiskuntaryhmiin. Kontrollijärjestelmän toiminta nähtiin sosiaalisesti epäoikeudenmukaisena ja heikompia syrjivänä.

Edellinen juonne oli taustoiltaan kansallinen ja selittyy paljolti Suomen 1900-luvun historialla, jossa toisiaan seuranneet taloudelliset, sosiaaliset ja poliittiset kriisit veivät kriminaalipoliittikkamme ja vankilukumme muista pohjoismaista poikkeaville linjoille (ks. tästä alaviitteessä 2 mainittu kirjal-

⁵ Kirjoitusta esitteli Risto Jaakkola Uudessa Suomessa tuoreeltaan vuonna 1966 otsikolla ”Portit auki ja pois” – ja sai osakseen Bruno A. Salmialan kitkerän kritiikin (Uusi Suomi 18.9.1966. Puheenvuoro: Portitko auki ja pois?). Salmiala kiistää Christien artikkelin tiedot ja arvostelee ”moderneja sosiologeja” ja heidän vaatimuksiaan perustaa rikoksentekeijöille vankiloiden sijasta sairaaloita: ”Ei voi olla ihmettelemättä sitä täydellisen todellisuuden tajun puutetta ja naivisuutta mitä modernit sosiologit osoittavat vaatiessaan ns. humanisuuden nimisen yleisestävien sanktioiden poistamista”. Christien kirjoitus julkaistiin sittemmin englannin kielellä *Scandinavian Studies in Criminology* vuosikirjassa 1968. Viime kädessä tieto Suomen pohjoismaisittain korkeasta vankiluvusta tuskin oli kriminaalipoliitiikan toimijoille varsinainen uutinen. Niinpä esimerkiksi vankesyhdistyksen vuosikertomuksessa vuodelta 1933 Suomen ja muiden pohjoismaiden välisestä erosta kirjoitettiin seuraavasti: ”On usein ihmetelty sitä eroa, mikä on olemassa vankiluvun välillä Suomessa ja Skandinavian maissa. Meillähän päivittäinen vankiluku on 8 000 maissa, Ruotsissa, Tanskassa ja Norjassa 2 000 vaiheilla” (ks. Anttila 1981, s. 336).

lisuus). Jälkimmäinen kytkeytyy laajempiin kansainvälisiin virtauksiin, jonka taustalta löytyvät 60-luvun vasemmiston poliittinen nousu, yhteiskunnallinen radikalismi, demokratisoitumisprosessit ja yhtenäiskulttuurin murtuminen.

Kontrollipolitiikan nosti Suomessa julkiseen keskusteluun marraskuussa vuonna 1967 perustettu Marraskuun liike, jonka julkistamassa kontrollipolitiikan epäkohtien luettelossa vankien määrä ja vankeinhoidon taso (mm. psykologien vähäinen määrä suhteessa pappeihin) nimettiin yhdeksi keskeiseksi suomalaisen yhteiskunnan ongelmaksi.⁶ Uudistusvaatimukset saivat tukea ennen kaikkea poliittisen vasemmiston piiristä, ja ne saivat lisäkantaavuutta vasemmiston vahvistaessa poliittisia asemiaan vuoden 1966 vaalivoiton jälkeen.⁷ Vuosina 1966–1970 toimivat Paasion ja Koiviston ”kansanrintamahallitukset”, oikeusministerinä pitkäaikainen TPSL:n (Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen Liitto) Aarre Simonen. 1970-luvun alkupuoliskolla oikeusministerin salkkua kantoivat taas sosiaalidemokraatit. Poikkeuksena olivat kuitenkin kriminaalipoliittisesti merkittävät vaiheet, jolloin hallitusvalta oli poliittisesti sitoutumattomilla virkamieshallituksilla.

Kriminaalipoliittisten uudistusvaatimusten puoluepoliittiset kytkennät tulivat ehkä näkyvimmin esille sosiaalidemokraattisen puolueen sisällyttäessä keskeiset Marraskuun liikkeen esiin nostamat kriminaalipolitiikan uudistusvaatimukset osaksi kriminaalipoliittista ohjelmaansa vuonna 1969. Poliittisen vasemmiston antama tuki ei toisaalta välttämättä merkinnyt, että uudistusten suuntaviivoja olisi hahmoteltu puolueitoimistoissa. Liberaali kriminaalipolitiikka tuskin oli – edes 1960-luvulla – äänestäjiä erityisesti mukaansa tempaava teema. Reformistisen kriminaalipolitiikan vasemmistolta saama tuki kytkeytyneekin pikemminkin uudistusvaatimusten sosiaalisiin tavoitteisiin. Sosiaalinen tasa-arvo ja huono-osaisten aseman parantaminen, mihin myös Marraskuun liike ja kriminaalipolitiikan uudistusliike asiallisesti tähtäsivät, oli samalla poliittisen vasemmiston perinteistä lohkoa.

Mutta kyse oli muustakin, muun ohessa hakeutumisesta kohden yhteis-pohjoismaisia arvoja ja pohjoismaisen yhteistyön piiriin. Pohjoismaiseen yhteistyösopimukseen (Helsingin sopimus) vuodelta 1962 otettiin erityinen kriminaalipolitiikkaa koskeva 5 artikla, jonka mukaan ”Sopijapuolten olisi pyrittävä yhdenmukaistamaan rikosta ja rikoksen seuraamuksia koskevat säännöksensä” (ks. lähemmin Heinonen 1974, s. 111–112). Kriminaalipolitiikan uudistamisprojekti oli mitä suurimmassa määrin myös suomenruot-

⁶ Ks. Miikkulainen & Suominen 1981, s. 303. Ks. myös Törnudd 1996 pienryhmien roolista kriminaalipolitiikassa 1960- ja 1970-luvuilla.

⁷ Tiukimmat kriitikot taas samaistuivat poliittiseen oikeistoon, näkyvimpänä hahmona IKL:n perustajiin kuulunut Helsingin rikosoikeuden professori Bruno A. Salmiala.

salaisen sivistyneistön projekti.⁸ Keskustelun kaksinapaistaminen – jossa ääripäinä näyttäytyivät työväen vallankumous ja oikeiston vaatimus kurin ja järjestyksen palauttamisesta – peittääkin näkyvistä uudistusohjelmien sävy- ja sisältöerot, keskinäiset erimielisyydet sekä uudistusten toteutusvaiheissa tehdyt kompromissit.

Uudistusvaatimukset eivät rajoittuneet kriminaalipolitiikkaan; reformiliike oli luonteeltaan yleisempi. Se ei myöskään rajoittunut Suomeen tai edes Pohjoismaihin. Samat teemat olivat esillä muualla Euroopassa sekä Yhdysvalloissa. Pohjoismaat olivat kuitenkin liikkeellä kansainvälisesti aikaisin. Nils Christien (1960), Johan Galtungin (1959) sekä Thomas Mathiesenin (1965) laitoskritiikki osui ajallisesti yksiin ensimmäisten Yhdysvalloissa julkaistujen hoitosuuntausta koskeneiden kriittisten huomioiden kanssa⁹ – mutta 10–15 vuotta ennen hoitoideologian ”virallista murtumista” Yhdysvalloissa.¹⁰ Englantilainen Roger Hood raportoi laitospäätösten kehnoista tuloksista Euroopan Neuvoston kriminologiseminaarissa vuonna 1964. Meillä psykiatrit olivat esittäneet samansuuntaisia epäilyjä pohjoismaisissa seminaareissa jo vuosikymmenen alussa (ks. Anttila 1981, s. 347 viitteineen).

Ideologisen murroksen kriminaalipoliittiset seurausvaikutukset poikkesivat myös eri maissa toisistaan. Pohjoismaisen uudistusliikkeen tähtäimissä olivat oikeusturvatakeet, epämääräisten tuomioiden karsiminen sekä laitoseuraamusten välttäminen ja korvaaminen vapaudessa täytäntöön pantavilla seuraamuksilla. Keskeisten uudistusten valmistelu aloitettiin jo 1960 ja 1970-lukujen taitteessa ja reformit saatettiin päätökseen 1970-luvun puolenvälin vaiheilla. Myös yhdysvaltalaisen uudistusliikkeen alkujuuret olivat kansalaisoikeusliikkeessä ja oikeusturva-arvoissa.¹¹ Poliitiikan toimia, sisältöä ja ajoitusta tulivat kuitenkin ohjaamaan muut voimat.¹² Siinä missä Suomi uudisti rikosoikeudellista järjestelmäänsä ”humaanin ja rationaalisen” kriminaalipolitiikan hengessä ja puolitti vankilukunsa vuosina 1970–1990,

⁸ Tämä käy ilmeiseksi esim. toimikuntien ja komiteoiden nimilistoja tarkasteltaessa. Aktiiveja osallistujia eri rooleissa olivat mm. K.J. Lång, Per Lindholm, Patrik Törnudd, Jan Törnqvist, Kettil Bruun, Lars D. Erikson, Henrik Grönqvist, Jacob Söderman ja Hannes Walin. Suomenkielillä nimillä täydennettynä henkilögalleria muistuttaa jo kovasti Inkeri Anttilan yötyöryhmän kokoonpanoa.

⁹ Ks. Francis Allen, *Legal Values and the Rehabilitative Ideal* 1959 sekä sama *The Borderline of Criminal Justice* 1964.

¹⁰ Joka kytketään yleensä Robert Martinsonin *Public Interests* -lehdessä vuonna 1974 julkaistavaan lyhyeen artikkeliin ja sen loppupäätelmään ”Nothing Works”.

¹¹ Ks. Tonry 2016, s. 469 ss.

¹² Viesti resurssien vaativan hoidon tehottomuudesta sopi hyvin öljykriisiin (1973–1974) tuomien talousvaikeuksien kanssa kamppailevan hallinnon tarpeisiin, joka sai näistä tutkimustuloksista valtuutuksen vankeinhoidollisten toimintojensa karsimiseen. Sen sijaan erityisestävän vaikutusperustelun korvannut suhteellisuusperiaatetta ja oikeusturvatakeita painottanut liberaali rikosoikeusteoria, vastasi kehnosti poliittisiin tarpeisiin, joissa rikollisuus ja sota huumeita vastaan olivat nousseet politiikan polttopisteeseen (ks. myös Tonry 2016).

Yhdysvallat viisinkertaisti omansa vuosina 1975–2010 pelotepreventioon ja eristämisaikutuksiin nojaavan yksiviivaisen kriminaalipolitiikan keinoin.

3.2 Vankeinhoitoa ja kriminaalihuoltoa

Alkuvaiheet – Vapausrangaistuskomitea (1964–1969). Valtioneuvosto oli jo vuonna 1964 nimittänyt komitean selvittämään vapausrangaistuksia sekä niiden täytäntöönpanoa koskevien järjestelmien kehittämistä (KM 1969: A 4).¹³ Vuonna 1966 komitean toimeksiantoa laajennettiin koskemaan myös vapaudessa tapahtuvaa ”rikollishuoltoa”. Komitean huhtikuussa 1969 jättämä mietintö oli tyypiltään periaatemietintö, eikä sisältänyt konkreettisia lakiehdotuksia. Täytäntöönpanoa ohjaavaksi päätavoitteeksi ymmärrettiin erityisestävyys, joko parannuksen tai eristämisen muodossa: Täytäntöönpanojärjestelmä tuli esitetyn mukaan järjestää sellaiseksi, että se ”tarjoaa parhaat mahdolliset edellytykset rangaistukseen tuomittujen henkilöiden sopeuttamiseen säännönmukaiseen yhteiskuntaelämään”, mutta ”ellei edes mahdollisimman tehokkaalla vankeinhoidolla pystytä parantamaan rikossentekijää, jäljelle jää ainoastaan hänen eristämisenä yhteiskunnasta.” Erityisestävyyden ohella tuli täytäntöönpanossakin kiinnittää huomio myös yleisestävyyteen, joka ”joskus saattaa asettaa rajan erityisestävien periaatteiden soveltamiselle” (mts. 5).

Erityisestävistä painotuksista huolimatta komitea esitti luovuttavaksi progressiivijärjestelmästä. Ehdotus ei niinkään perustunut rangaistuksen toimintaa ja vaikutuksia koskeviin käsityksiin, vaan käytännön syihin. Järjestelmän soveltaminen oli komitean mukaan ”kutistunut kutistumistaan” ja menettänyt siten käytännön merkityksensä. Kaavamaisen luokkien sijasta vankien oikeudet ja velvollisuudet tulisikin määritellä siten, että ”vankikäsittely muodostuu mahdollisimman yksilölliseksi” (mts. 19). Muista uudistusehdotuksista merkittävin oli siirtyminen yksilajiseen vapausrangaistukseen sekä luopuminen ns. pakollisesta ehdonalaisesta vapaudesta. Komitea suositti myös ns. vankilomajärjestelmän varovaista laajentamista muiden pohjoismaiden esimerkkien mukaan. Myös useat muut ehdotukset kytkettiin muissa pohjoismaissa omaksuttuihin ratkaistuihin sekä pohjoismaisen rikosoikeuskomitean kannanottoihin (ks. s. 36–40).¹⁴ Varsinaisiin lainuudistuksiin ryhdyttiin 1970-luvun alussa.

¹³ Komitean puheenjohtajana oli molempien oikeuksien tohtori J.O. Söderhjelm ja jäsenenä Lauri Takkunen, Uljas Mäkelä, L.H. Salonen, Valentin Soine ja Sulo Suorttanen. Sihteereinä toimivat Henrik Grönqvist ja Uolevi Aspola.

¹⁴ Ehdonalaisen vapauttamisen järjestelmää oli jo vuonna 1966 muutettu yhteispohjoismaiseen suuntaan alentamalla rangaistuksesta suoritettava vähimmäisaikaa 6 kuukaudesta 4 kuukauteen. (HE 22/1966, s. 1–3). Laki tuli voimaan 1. syyskuuta 1966 (203/1966).

Pakkolaitos (1967–1971). Pakkohoidon ja kestoltaan epämääräisten seuraamusten kritiikki tiivistyi pakkolaitosta sekä vaarallisten rikoksentekijöiden eristämistä koskevissa uudistusesityksissä ja niiden käsittelyssä 1967–1970. Marraskuun liike oli nostanut pakkolaitoksen rangaistusjärjestelmän uudistamista koskevan vaatimuslistansa kärkikohteeksi. Keskustelu käytiin jokseenkin saman sisältöisenä kaikissa pohjoismaissa, mutta Suomi oli ensimmäinen, joka ehti toteuttaa asiaa koskevat lainuudistukset (ks. pohjoismaisesta vertailusta Lappi-Seppälä 2016).

Pakkolaitosjärjestelmä oli otettu Suomessa käyttöön vuonna 1932 muiden pohjoismaiden mallien vaikutuksesta, joskin sisällöltään riisuttuna (ks. Pihlajamäki 1990). Järjestelmän soveltamista laajennettiin osin reaktiona sotien jälkeiseen rikosaaltoon vuonna 1953. Laajimmat mittasuhteet se saavutti 1960-luvun puolen välin jälkeen, jolloin pakkolaitokseen eristettyjen määrä oli kohonnut lähelle 400:aa (ks. Aho & Karsikas 1980, s. 108). Kyse oli kestoltaan epämääräisestä eristämisestä, joka kohdistui pääasiassa toistuviin omaisuusrikoksiin syyllistyneisiin.¹⁵ Suomessa pakkolaitoksen arvostelu kulminoitui Jacob Södermanin kirjoitukseen vuodelta 1967 (JFT) sekä vuonna 1967 julkaistuun Lars D. Erikssonin toimittamaan teokseen *Pakkoauttajat* (Eriksson 1967). Inkeri Anttila ja Olavi Heinonen toivat omat kriittiset näkemyksensä esille sekä päivälehdissä että alan ammattijulkaisuissa (mm. edellä siteeratussa kirjoituksessa vuodelta 1967).¹⁶

Arvosteluun reagoitiin myös hallitustasolla. Valtioneuvosto asetti 8.6.1967 oikeusneuvos Lauri Takkusen johdolla komitean valmistelemaan pakkolaitosjärjestelmän uudistamista.¹⁷ Komitean mietintö julkaistiin 30.9.1969. Ehdotus tiukensi eristämisen edellytyksiä, mutta oli tässä varsin varovainen. Ehdotus salli muun muassa myös omaisuusrikosten tekemisen ”ammatikseen tai tavakseen” ottaneiden eristämisen sekä eristämisen myös vain yhden vakavan rikoksen jälkeen. Mietintö sai osakseen kriittisen kohtelun sekä lausuntokierroksella että päivälehdissä.¹⁸ Palautteen jälkeen korjatussa hallituksen esityksessä HE 176/1970 eristämisen edellytyksiä oli tiukennettu koskemaan vain väkivaltarikoksia. Eduskuntakäsittelyn kules-

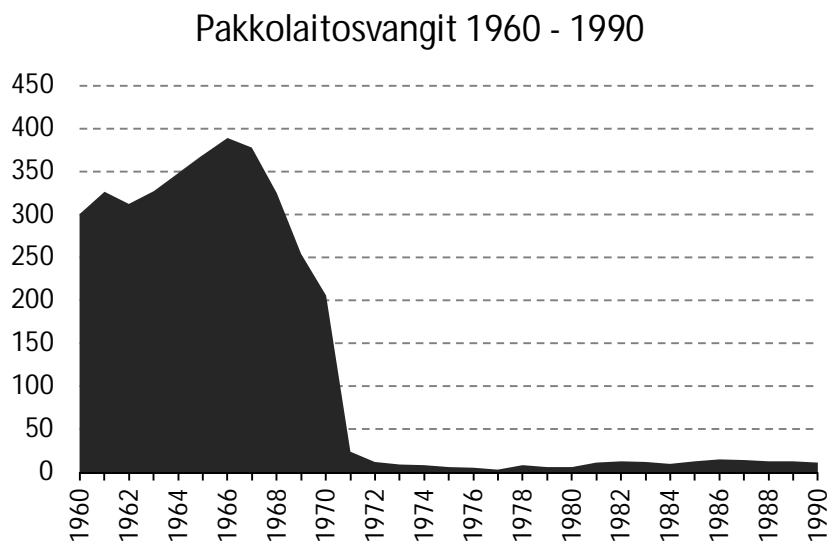
¹⁵ Vuosina 1932–1950 eristetyistä omaisuusrikoksiin syyllistyneitä oli 86 % ja väkivaltarikoksiin syyllistyneitä 11 % (ks. Anttila 1971a).

¹⁶ Inkeri Anttila oli jo 1960-luvun alussa julkaissut elinkautisvankeja, heidän vapauttamiskäytäntöjään sekä uusimista kartoittaneen yhteistutkimuksen Patrik Törnuddin ja Achilles Westlingin kanssa. Kirjoitus oli samalla ensimmäinen edellisvuonna perustetun Kriminologisen tutkimuslaitoksen julkaisusarjassa (Anttila et al 1964). Tulokset julkaistiin kansainväliselle lukijajulkaisulle vuonna 1965 ilmestyneessä ensimmäisessä *Scandinavian Studies of Criminology* -julkaisussa (Anttila & Westling 1965).

¹⁷ Eristämislakikomitean puheenjohtajana toimi ensin oikeusneuvos Lauri Takkunen ja hänen jälkeensä hovioikeudenneuvos Juuso Häikiö. Jäseninä olivat lääketieteen edustajina Jean Gabriel von Bonsdorff ja hänen jälkeensä Inkeri Kettunen. Jäseninä olivat Pekka Kurvinen, Antti Okko ja Esko Raunio. Sihteerinä toimi Lasse Nikkarinen.

¹⁸ Ks. Anttilan viittaamiin kirjoituksiin Anttila 1971, s. 444 av. 17 (mm. Inkeri Anttila, *Eristettäväksi kaiken varalta*, Uusi Suomi 15.10.1969 ja Olavi Heinonen, *Pakkolaitos, kyllä-ei*, Suomen Sosiaalidemokraatti 7.11.1969).

sa näitä tiukennettiin uudelleen. Taustalla oli kansanedustajien taholta tullut aloite (ed. Friberg ym. lakialoite 415/1970 vp), jonka pohjalta mahdollisuus eristää henkilö vaarallisena rikoksentekijänä jo yhden vakavan rikoksen perusteella poistettiin ("yhden rikoksen uusija", ks. Anttila 1971, s. 446). Sen sijaan lakiin kirjattiin lisävaatimus, että rikoksentekijä oli syyllistynyt vastaavaan vaarallisuutta osoittavaan rikokseen tuomiota edeltävän kymmenen vuoden aikana. Lopputuloksena oli sääntelymalli, jonka nojalla pakkolaitoksessa säilytettävien vankien määrä laski uudistusta edeltävän noin kahdensadan eristetyn tasosta alle kymmeneen, kunnes järjestelmästä vuonna 2006 luovuttiin kokonaan.¹⁹

Kuvio 1 Pakkolaitosvangit 1960–1990. Lähde: Aho & Karsikas 1980.

Sakkovangit, juopumussakot ja itsenäisyyden juhluvuoden armahdus (1967–1969). Vapausrangaistuskomitea oli jo työnsä kuluessa jättänyt tammikuussa 1967 oikeusministeriölle kirjeen, jossa se kiirehti ministeriöltä toimenpiteitä, joilla sakon muuntorangaistusta ja erityisesti juopumus-sakkovankien suorittavien määrää voitaisiin tuntuvasti vähentää, sillä ilman näitä toimenpiteitä ei "vapausrangaistusten täytäntöönpanojärjestelmää voida järkevällä tavalla uudistaa" (KM 1969: A 4, s. 3). Komiteassa asiantuntijana kuultu Inkeri Anttila oli puuttunut muuntorangaistuksen käytön ongelmiin jo vuonna 1960 kun sakon muuntorangaistusta suorittavien määrä oli maassa nopeasti noussut (Anttila 1960a ja 1960b). Luku saavutti sotien jälkeisen huippunsa vuonna 1960, jolloin sakonsovittajia oli enimmillään 1 716 (Aho & Karsikas 1980, s. 107).

¹⁹ On myös syytä todeta, ettei lain sallimaa mahdollisuutta säilyttää rikoksentekijä vankilassa tuomion tultua kokonaan suoritetuksi sovellettu enää vuoden 1973 jälkeen.

Muuntorangaistusten luomiin ongelmiin oli puututtu pienemmillä osittaisuudistuksilla 1960-luvun alussa, ilman merkittävämpää tulosta.²⁰ Itsenäisen Suomen täyttyessä 50 vuotta vuonna 1967, tarjoutui tilaisuus ongelman helpottamiseen poikkeussääntelyin. Annettiin itsenäisyyden 50-vuotis juhluvuoden armahduslaki (L 477/1967). Hallituksen esityksessä viitataan pitkään, jo maakuntalaeista alkaneeseen traditioon ”historiallisten merkkitapahtumien yhteydessä” vapauttaa rangaistuksesta tuomittuja rangaistuksestaan. (HE 85/1967). Joulukuun kuudentena 1967 voimaan tulleella lailla täytäntöön pantavat muuntorangaistukset käytännössä puolitettiin ja rangaistuksen enimmäiskestoksi asetettiin 120 päivää. Lisäksi vapausrangaistukseen tuomittujen rangaistusajasta leikattiin pois kuudennes.

Armahdusten vaikutukset vankilukuun ovat yleensä jääneet vain osittaisiksi ja lyhytaikaisiksi, jollei järjestelmän rakenteisiin samalla ole tehty muita muutoksia. Sakkovankien osalta ongelmien alkusyy oli hyvin nähtävissä, sillä pääosa muuntorangaistuksen käyttöön liittyvistä pulmista oli suoraa seurausta kriminalisointiratkaisuista ja varattomille määrättyistä juopumussakoista. Vuonna 1969 hallitus antoi esityksen juopumuksen dekriminallisoinniseksi. Uudistuksella rikoslaista kumottiin julkista juopumusta koskeva rikoslain 43 luvun 6 §:n säännös (199/69). Samassa yhteydessä muutettiin säännöksiä muuntorangaistuksen enimmäismääristä ja helpotettiin sakon maksamiseen liittyviä järjestelyjä. Lähes samanaikaisesti dekriminallisoinnin kanssa tuli voimaan laki eräiden juopumuksesta rangaistukseen tuomittujen henkilöiden armahtamisesta (678/1968). Muuntorangaistusten käyttöön vaikuttivat myös sakkorangaistuksen perusrakenteeseen tehdyt muutokset (HE 174/1967), joilla päiväsakkojen enimmäismäärä alennettiin 360 päiväsakosta 120:een samalla kun päiväsakkojen rahamäärä korotettiin. Tavoitteena oli säilyttää sakkojen kokonaisankaruus ennallaan, kuitenkin niin että päiväsakkojen lukumäärien alentuessa myös muuntorangaistukset lyhenevät.

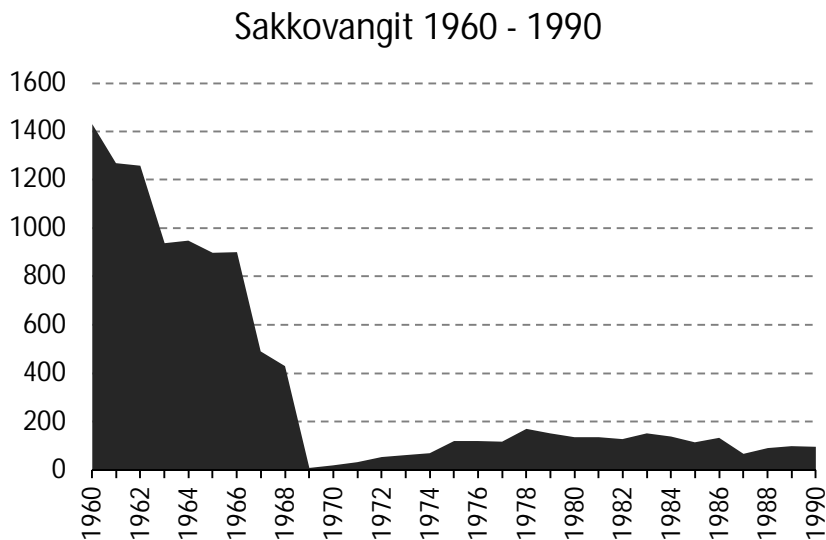
Juopumuksen dekriminallisointi vuonna 1969 on harvoja esimerkkejä yksittäisen tutkimuksen suorasta vaikutuksesta kansalliseen lainsäädäntöratkaisuun. Taustalla oli Patrik Törnuddin vuonna 1969 julkaisema tutkimus juopumussakkojen yleis- ja erityispreventiivisestä vaikutuksesta (Törnudd 1969). Koeasetelmaan perustuvassa tutkimuksessa kolmen keskisuuren kaupungin syyttäväviranomaiset sopivat laskevansa radikaalisti juopumussyytteiden määrää. Juopumustapausten esiintyminen koepaikkakunnilla säilyi ennallaan, eivätkä koepaikkakuntien viranomaiset myöskään rapor-

²⁰ Ongelmaa ratkottiin ensivaiheessa joustavoittamalla sakon maksu- ja perimiskäytäntöjä vuonna 1963 (HE 15/1963). Muuntorangaistukselle asetettiin myös 180 päivän yläraja (ja 10 vuorokauden vähimmäiskesto). Uudistukset alensivat sakkovankien määrää, mutta vain runsaalla kahdella sadalla (ks. Lappi-Seppälä 2011, s. 169).

toineet muutoksista juopumuskäyttäytymisessä. Tulokset olivat lainvalmistelijoiden tiedossa jo ennen tutkimuksen julkistamista. Hallituksen esityksessä rikoslain juopumusta koskevien säännösten muuttamisesta (HE 175/1967) kirjoitetaan:

”Jotta rangaistus täyttäisi sille asetettavat vaatimukset, sen tulisi vaikuttaa sekä erityis- että yleisestävasti. Väkijuomakysymyksen Tutkimussäätiön toimesta vuosina 1963–1966 suoritettussa juopumussakkojärjestelmää koskevassa tutkimuksessa on kuitenkin tultu siihen tulokseen, että juopumuksesta tuomittavalla rangaistuksella todennäköisesti ei ole lainkaan erityisestävää vaikutusta tai että tuo vaikutus joka tapauksessa on merkityksettömän pieni ja ettei juopumuksen rangaistavuudella sinänsä, irrotettuna siihen liittyvästä poliisin suorittamasta toimenpiteestä, ole ainakaan sanottavampaa yleisestävää vaikutusta.” (HE 175/1967, s. 1)

Vuoden 1969 lainmuutokset alensivat vankilukua noin tuhannella vangilla, luultavasti enemmän kuin yksikään tuon tarkasteluperiodin aikaan (tai sen jälkeen) tehty lainmuutos. Kun muuntorangaistusta suorittavien vankien määrä oli pari vuotta ennen uudistuksia lähes tuhat (v.1967 912), oli heitä vuosikymmenen vaihteessa alle 10 (ks. kuvio 2).

Kuvio 2 Sakkovangit 1960–1990. Lähde: Aho & Karsikas 1980.

Vankeinhoitoideologian muutos ja RTA-uudistukset (1971–1975). Vapausrangaistuskomitean ehdotukset tulivat jatkovalmisteluun 1970-luvun alussa.

Uudistuksissa myös edettiin komitean ehdotuksia olennaisesti pidemmälle.²¹ Vuonna 1971 otettiin käyttöön poistumislupajärjestelmä (302/1971). Uudistusta perusteltiin vankeudesta aiheutuvien sivuvaikutusten vähentämisellä. Samalla tehtiin tärkeä kielellinen muutos, jolla rangaistuksen ”kärsiminen” ja ”sovittaminen” muutettiin rangaistuksen ”suorittamiseksi”.

Seuraavana vuonna (1972) annettiin hallituksen esitys rangaistuksen täytäntöönpanon uudistamiseksi (HE 239/1972). Tällä vuonna 1975 voimaantulleella uudistuksella (ns. RTA-paketti) siirryttiin yksilajiseen vapausrangaistukseen (vankeuteen) poistamalla kuritushuonerangaistusta koskevat määräykset lainsäädännöstä. Uudistuksella luovuttiin myös progressiivijärjestelmästä. Tällä kertaa perustelut liittyivät myös täytäntöönpanon tavoitteisiin ja käsityksiin rangaistusten toimintatavoista. Täytäntöönpanon yleisohjeeksi asetettiin normaalisuusperiaate sekä pyrkimys vankeuden haittojen minimoimiseen. Uusissa säännöksissä määrättiin rangaistuslaitosten olot mahdollisuuksien mukaan järjestettäväksi vastaamaan yhteiskunnassa yleensä vallitsevia oloja ja rangaistuksen täytäntöönpanon tavoitteeksi se, ettei se tarpeettomasti vaikeuta vaan mahdollisuuksien mukaan edistää vangin sijoittumista yhteiskuntaan.

Vuoden 1975 RTA-uudistus sisälsi suuren joukon vankien asemaa parantavia muutoksia (työ- ja ammattikoulutuksen saattaminen tarkoituksenmukaisemmaksi, siviilityö- ja opintolupajärjestelmän käyttöönotto, oikeus- turvan lisääminen kurinpitomenettelyssä sekä avolaitostoiminnan laajentaminen). Erityisestään vaikuttavuuteen suuntautuneet epäilyt toisaalta johtivat siihen, että varsinainen kuntouttava työ jäi toiminnoissa sivummal- le. Muutosta tähän asiantilaan saatiin vasta 1990-luvulla.

Kriminaalihuoltokomitea (1972). Vapaudessa tapahtuvan kriminaalihuollon työmuotojen ja organisaation jatkokehittäminen annettiin vuonna 1970 Inke- ri Anttilan johtaman kriminaalihuoltokomitean (12.11.1970–29.2.1972) teh- täväksi.²² Mietintö ja sen linjaukset tulivat sittemmin ohjaamaan suurta osaa 1970-luvun kriminaalipoliittista suunnittelua.

Komitean rakensi ehdotuksensa (sosiaalihuollon periaatekomiteaan no- jaten) pakon ja palvelun tiukan erottelun pohjalle. Ehdotuksia yhdistävänä

²¹ Lausuntopalautteessa esimerkiksi Suomen Kriminalistiyhdistys moitti mietinnön ehdotuksia turhan ”muodolliseksi ja varovaisiksi”, mutta piti hyvänä esimerkiksi yksilajiseen vapausrangaistukseen siirtymistä. Kriminalistiyhdistyksen hallituksen jäsen, poliisineuvos Kosti Vasa puoles- taan irtisanoutui oikeusministeriön lainsäädäntöosastolle osoitetussa kirjeessään (20.10.1969) sekä mietinnöstä että Kriminalistiyhdistyksen lausunnosta ja arvosteli molempia niihin sisältyvis- tä ”utopistisista ehdotuksista rangaistusten lieventämiseksi”.

²² Komitean jäsenistö oli koottu kriminaalihuollon, oikeushallinnon ja tutkimuksen edustajista. Jäseniä olivat Marga Ahlqvist, Pertti Harju, Virpi Hertzberg, Harri Montonen, Klaus Mäkelä, Esko Raunio ja Riitta Suominen. Sihteerinä toimi oikeustieteen kandidaatti Hannu Takala. Komitea teetti työnsä tueksi lukuisia tutkimuksia, joista osa liitettiin komitean työn liitteiksi ja osa julkaistiin myös erikseen. Ks. Anttilan esittelykirjoitus komitean ehdotuksista, *Kriminaalihuolto* 1972:251–254.

punaishana lankana oli yhdyskuntaseuraamusten (”avoseuraamusten”) soveltamisalan laajentaminen. Tähän tähtääviä ehdotuksia olivat muun muassa ehdollisen vankeuden ylärajan korottaminen, uusimisen estevaikutuksen supistaminen sanktiovalinnassa, ehdollisen vankeuden täytäntöönpanon kynnyksen korottaminen, sekä uuden rangaistusvalvonta-seuraamuksen käyttöönotto.

Komiteassa esitettiin myös ajatus jo hylätylle progressiivijärjestelmälle rakentuvan ehdonalaisen vapauttamisen lakkauttamisesta ja siirtymisestä ns. reaalarangaistuksiin. Muutosta ei vielä tässä vaiheessa kuitenkaan pidetty mahdollisena rangaistusaikojen todennäköisen pidentymisen vuoksi. Komitean ehdotti sen sijaan ennustettavuuden ja yhdenvertaisuuden lisäämiseksi siirtymistä kiinteisiin määräosiin (1/2 sekä 2/3 rangaistusajasta), suoritettavan vähimmäisajan laskemista kolmeen kuukauteen (aiemman neljän sijasta), ehdonalaisesti vapautettujen valvonnasta luopumista sekä sosiaalipalvelujen tehokkaampaa kohdentamista vankilasta vapautettuihin. Ehdonalaisten vapaus voitaisiin julistaa menetetyksi vain koeajalla tehdyn uuden rikoksen johdosta, ei käytösrikkomuksen vuoksi. Kriminaalihuollon hallintomalliksi ehdotettiin silloisen säätiörakenteen sijasta julkisoikeudellista yhdistystä.

Kriminaalihuollon hallintorakenne uudistettiin komitean ehdottamalla tavalla vuonna 1975, kun Kriminaalihuolto r.y:n toiminta lakkautettiin ja tilalle perustettiin julkisoikeudellinen Kriminaalihuoltoyhdistys.²³ Osa komitean ehdonalaista vapautta koskevista ehdotuksista toteutettiin osana vuoden 1975 viiden esityksen pakettia, jota käsitellään alla lähemmin. Muut komitean ehdotukset tulivat jatkopohdittaviksi myöhemmissä 1970-luvulla asetetuissa työryhmissä.

3.3 Uudistuksia rikoslain erityisen osan puolella

Moraalirikoksista ja itsemääräämisoikeudesta. Kysymykset rangaistavuuden kohdentamisesta sekä rikoslailla suojeltavien oikeushyvien ala uudelleen määrittelystä tulivat pohdittaviksi ns. moraalirikoksia koskevien kriminalisointien yhteydessä 1960-luvun lopulla. Tässäkin muutokset heijastelivat yleiseurooppalaisia virtauksia, joista olimme joskus jäljessä, mutta joskus ehkä eturintaman tuntumassa.²⁴

²³ Kriminaalihuoltoyhdistyksen toiminnot siirrettiin vuoden 2001 organisaatiouudistuksessa uuden keskusviraston (nykyisin Rikosseuraamuslaitos) piiriin. Kriminaalihuoltoyhdistyksen tukitehtävien ja vankien ja kriminaalihuollon asiakkaiden edunvalvontaa koskevan työn jatkajaksi perustettiin erillinen Kriminaalihuollon tukisäätiö (KRITS, ks. lähemmin <http://www.krits.fi/fin/saatio/historiaa/2001/>.)

²⁴ Eurooppalaisen keskustelun taustalla oli merkittävä H.L.A. Hartin (Hart 1959) ja Patrik Devlinin (Devlin 1963) välillä käyty väittely oikeuden ja moraalin välisestä suhteesta (ks. lyhyt seloste Lappi-Seppälä 1994 viitteineen).

Moraalikriminalisointeja koskevan keskustelun pääkohteina olivat homoseksuaaliset suhteet, pornografian levittäminen sekä jumalanpilkka. Liittymäkohtia tähän keskusteluun oli myös aborttia ja juopumuksen rangaistavuutta koskevilla uudistuksilla. Ne kaikki päättyivät lopulta lainsäätäjän dekriminalisointilistalle. Suomessa vaatimuksia moraalikriminalisointien purkamiseen vauhdittivat ennen kaikkea kirjailija Hannu Salamaa vastaan nostettu jumalanpilkkaoikeudenkäynti (1964–1968) sekä kirjailijalle langetettua ehdollista vankeustuomiota seurannut yhteiskunnallinen keskustelu. Lainuudistustyössä Inkeri Anttilalle lankesi merkittävä rooli kahden komitean puheenjohtajana ja kolmannen aktiivina jäsenenä.

Vuonna 1966 oli asetettu oikeusneuvos Voitto Saarion johdolla toimiva seksuaalirikoskomitea ”harkitsemaan rikoslain 20 luvussa mainittujen ja muidenkin siveellisyyteen kohdistuvien rikosten rankaisemisesta annettujen säännösten uudistamista”.²⁵ Komitean työn pohjalta (KM 1967:A 12) säädettiin uusi rikoslain 20 luku vuonna 1970 (HE 52/1970). Rikoslain käytön kannalta periaatteellisesti ehkä merkittävimpänä muutoksena oli homoseksuaalisten suhteita koskevan kriminalisoinnin kumoaminen.²⁶ Komitea linjasi muun muassa seuraavasti: ”Rikoslaki ei ole tarkoituksenmukainen keino käytettäväksi sukupuolikasvatuksessa tai seksuaalielämän virallisessa ohjauksessa”; sen käyttö on perusteltua vain tapauksissa ”joissa yhteiskunnan jäsenten oikeusturvaan liittyvät näkökohdat” sitä vaativat; ja tällöinkin ”kriminalisointia on pidettävä äärimmäisenä keinona ja sellaisena siihen on turvauduttava vasta, kun muut yhteiskunnan toimenpiteet eivät ole riittäviä” (KM 1967: A 12, s. 11–13). Sama rikoslain käyttöperiaatteiden linjaus toistuu Inkeri Anttilan johdolla istuneen painovapaustoimikunnan²⁷ mietinnössä (KM 1973:1): ”Sukupuolimoraalinsa puolesta moniarvoisessa yhteiskunnassa rikoslakia on syytä käyttää vain siinä laajuudessa kuin se on välttämätöntä yksilöiden ja yhteiskunnan suojaamiseksi loukkauksilta tai suoranaisilta haitoilta. Pelkästään se seikka, että jokin ilmiö joidenkin henkilöiden moraalikäsitysten mukaan on paheksuttava, ei oikeuta käyttämään rikoslakia kyseessä olevien moraalinormien sanktiona” (KM 1973:1, s. 6, kurs. alkup). Komitea päättyi supistamaan aiempien täyskiel-

²⁵ Seksuaalirikoskomitean jäsenenä olivat Inkeri Anttila, Kaarlo Helasvuo, Erkki Paavilainen ja L.H. Salonen. Sihteerinä toimi Olavi Heinonen.

²⁶ Tosin suojaikärajat asetettiin (muiden vastaavia uudistuksia toteuttaneiden maiden tapaan) näissä ryhmissä tavanomaista korkeammalle. Täysi-ikäisten (21 vuotta täyttäneiden) väliset suhteet oli dekriminalisoitu Englannissa 1967 ja Saksan liittotasavallassa vuonna 1969.

²⁷ Komitean jäsenenä olivat Lars Bruun, Jarkko Eskola, Osmo Koskelainen, Pekka Kiviranta, Kaarle Nordenstreng ja Jarmo Törneblom. Sihteerinä toimivat Jan Törnqvist ja Martti Majanen. Komitea teetti työnsä tueksi erillisselvityksiä, joista osa julkaistiin Kriminologisen tutkimuslaitoksen sarjoissa).

toon pohjaavien kriminalisointien alaa koskemaan yksinomaan pahennusta herättävän kuvan levittämistä.²⁸

Seksuaalirikoksia koskevassa uudistuksessa rangaistavuuden rajaamisessa lähtökohdaksi tuli moraalikäsitteistä riippumaton yksilösuojan periaate ja suojan tarjoaminen seksuaaliselle itsemääräämisoikeudelle.²⁹ Samat periaatteet ohjasivat myös Anttilan johtamaa aborttia ja sterilointia koskevien säännösten uudistustyötä. Inkeri Anttilan johdolla vuosina 1967–1968 (13.4.1967–31.12.1968) istuneen Aborttilakikomitean³⁰ ehdotusten pohjalta vuonna 1970 hyväksytty uusi laki raskauden keskeyttämisestä lievensi olennaisesti laittoman raskauden keskeyttämisen ehtoja. Uudistuksen seurauksen laittomien aborttien määrän (eli aiemmin rikoksiksi katsottujen tekojen) arvioitiin laskeneen murto-osaan aiemmasta 15 000–20 000 tapauksen tasosta.³¹ Samassa yhteydessä kumottiin myös silloiset pakkokastraation ja -steriloinnin mahdollistavat säännökset.³² Hallituksen esityksessä kastroiduksi 1969 (HE 106/1969) kirjoitettiin: ”Pakkokastraatio syvälle yksilön ruumiilliseen koskemattomuuteen kohdistuvana toimenpiteenä loukkaa yksilön oikeuspiiriä enemmän kuin yhteiskunnan kannalta on välttämätöntä; ei ole osoitettavissa kriminaalipoliittista tarvetta pakkokastraation käyttämiselle, koska seksuaalirikosten uusiminen on vähäistä. Pakkokastraatiolla ei tutkimusten mukaan keskimäärin ole siltä toivottuja hoidollisia tai kriminaalipoliittisia vaikutuksia kastroiduun, toisin sanoen se ei hävitä hänen sukuviettiään ja estä häntä uusimasta seksuaalirikoksia.”

Väkivalta- ja omaisuusrikollisuus. Myös väkivaltarikoksia että omaisuusrikoksia koskevia säännöksiä muutettiin vuosikymmenen taitteessa. Molemmat uudistukset sisälsivät kriminaalipoliittisia linjauksia, jotka näkyivät myöhemmässä lainsäädäntötyössä.

²⁸ Ks. myös Anttilan puheenvuoro aiheesta ”Tarvitaanko moraalista rikosoikeutta? – Seksi ja porno kontrollin kourissa (Anttila 1971b).

²⁹ Johdonmukaisena tälle ajattelulle komitea ehdotti väkisinmakaamissäännöksen ulottamista koskemaan myös aviopuolisoon kohdistuvaa tekoa. Ehdotusta ei kuitenkaan sisällytetty annettuun hallituksen esitykseen. Tätä koskeva muutos toteutettiin sittemmin erillisuudistuksin vuonna 1994.

³⁰ Aborttilakikomitean jäseniä olivat puheenjohtaja Inkeri Anttilan lisäksi Yrjö O. Alanen, Inkeri Ketunen, Olavi Mäkelä, Lauri Autio, Klaus Mäkelä ja Olof Widholm. Sihteerinä toimi Raimo Lahti.

³¹ Raskauden keskeyttämistä koskevia säästöjen rikosoikeudellisena yhtymäkohtana ovat siis laitonta raskauden keskeyttämistä koskevat kriminalisoinnit. Näiden ala vastaavasti määräytyi suoraan lailliseksi katsottavan abortin ehdoista. Moraalikriminalisointi laittomasta abortista tulee siinä vaiheessa, kuin aborttikielto säädetään niin laajaksi, ettei sen tueksi enää voida vedota terveydellisiin syihin, vaan perusteeksi esitetään esimerkiksi ”sukupuolikurin höltyminen”. Tästä oli kyse myös 1960-luvun lopun keskusteluissa. Ks. esim. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2014/01/27/aborttia-vastustettiin-1960-luvulla-moraalittomuutena-ja-murhana>.

³² Mahdollisuutta pakkosterilointiin oli Suomessa laajennettu rotuhygienian merkeissä vuonna 1950. Toimenpide kohdistui mm. laitoshoidokkeihin sekä tilanteisiin, jossa ihminen ei ”ilmeisesti” ole kykeneväinen huolehtimaan lapsestaan (ks. lukumäärätiedoista tarkemmin Hietala 1996).

Rikoslain 21 luvun henkeä ja terveyttä koskevien rikosten uudistuksessa luovuttiin ns. seurausvastuuperiaatteesta. Muutos tapahtui vasta eduskuntakäsittelyn yhteydessä korkeimman oikeuden lausunnon ja eduskunnan kuulemien asiantuntijoiden kritiikin pohjalta. Syyllisyyden ulottumattomiin jäivät seuraukset menettivät merkityksensä, ja väkivaltarikosten törkeys tuli arvosteltavaksi tekohetkellä tunnettujen seikkojen perusteella ottamalla lähtökohdaksi ”teon tarkoitus, tekotapa, -väline ja vastaavat seikat, jotka osoittavat teon vaarallisuuden toisten ihmisten hengen ja terveyden kannalta” (LaVM 11/1969, ks. arviota laajemmin Anttila 1969).

Rikoslain 21 luvun uudistusta seurasi vuoden 1972 varallisuusrikosuu-distus. Uudistuksen keskeisenä tavoitteena oli perinteisten omaisuusrikosten rangaistustason alentaminen sekä vastaavasti verorikosten sanktiotason kohottaminen.³³ Uudistuksen kytkennät 1960-luvun uudistusideologiaan olivat selkeät. Varkaussäännösten katsottiin henkivän 1800-luvun arvomaailmaa ja maatalousyhteiskunnan olosuhteita, joissa irtainten omaisuusesineiden arvo ja merkitys ihmisten hyvinvoinnin ja elämän kannalta oli ratkaisevasti toinen verrattuna sosiaaliturvan, vakuutusuojan ja kulutushyödykkeiden yhteiskuntaan 100 vuotta myöhemmin. Uudistus oli myös 1970-luvun rikoslaki-uudistuksista ideologisesti kuummin. Sosiaalidemokraattiseen oikeusministeriin (Matti Louekoski) kytketty esitys sai poliittisen oikeiston kiihdyksiin.³⁴ Arvosteluun kytkeytyi koko oikeusministeriön lainvalmistelukoneiston (”punainen lakipaja”) poliittisluonteinen kritiikki. Jälkikäteisarvioissa kävi tosin ilmeiseksi, että Suomi seurasi tässä(kin) yleiseurooppalaista trendiä, joita leimasi perinteisten omaisuusrikosten rangaistustason suhteellinen lieventäminen muun muassa talous- ja väkivaltarikoksiin verrattuna. Omaisuusrikosuu-distus oli merkityksellinen myös lainkirjoitustekniikan kannalta. Siinä otettiin ensi kerran käyttöön yhtenäiseen kirjoitustapaan tähtäävä, syntetisoitu kvalifiointi- ja privilegiointitekniikka, jonka kehittäminen perustui käytännössä Patrik Törnuddin hahmottelemaan lainkirjoitusmalliin (Törnudd 1971).

Kohden modernia rikollisuutta. Moraalikriminalisointien purkamista seurasi perinteisesti ns. valkokaulusrikollisuudeksi luettavien ”modernia rikollisuutta” koskevien kriminalisointien laajentuminen ja tiukentuminen. Siinä, missä moraalirikosten karsiminen heijasteli yhteiskunnassa vallitsevien moraalikäsitteiden muutoksia ja eriytymistä, kertoi modernin rikollisuuden ilmaantuminen käyttäytymismuotojen haitallisuusarvioinneissa tapahtuneista muutoksista sekä vaatimuksia sosiaalisesti yhdenvertaisemmasta

³³ Ks. lähemmin Heinonen 1972, s. 466–467. Muutosten vaikutuksista oikeuskäytännössä ks. Jaakkola 1980.

³⁴ Olkoonkin, että varkausuu-distusta koskevan hallituksen esityksen (HE 23/1972) allekirjoitti lähes viimeisenä työpäivänään (18.2.1972) virkamieshallituksen oikeusministerinä 29.10.1971–23.2.1972 toiminut poliittisesti sitoutumaton K.J. Lång.

rikosoikeudellista vastuunjaosta. Myös ”valtaa pitävien rikokset” tahdottiin saattaa vastuuseen. Tämä työ pääsi asiallisesti käyntiin vasta rikoslakiprojektin asettamisen jälkeen 1980-luvulla. Sen pohjustamiseksi oli Rikosoikeuskomitean asettamisen yhteydessä jo vuonna 1972 kuitenkin asetettu neljä toimikuntaa valmistelemaan verorikosten (KM 1973:31), työrikosten (KM 1973:70), ympäristörikosten (KM 1973:49) sekä liikennerikosten uudistusta. Näistä rattijuopumusta koskevat uudistukset saatiin toteutetuksi jo 1970-luvulla, muut jäivät odottamaan rikoslain kokonaisuudistuksen II-vaihetta.

3.4 Rikosuhrin asemasta ja vahinkovastuun jakamisesta

Inkeri Anttilan vuonna 1968 julkaisema kirjoitus ”Onko asianomistaja unohdettu?” (Anttila 1968) oli ensimmäisiä kirjoituksia, joissa otettiin pohdittavaksi kysymys valtion vastuusta rikosuhrin korvausten maksajana. Ajatus ei itsessään ollut Suomessa uusi. Anttila viittaakin useampaan eduskunnassa vuosina 1964–1966 tehtyyn asiaa koskevaan toivomusaloitteeseen sekä eräisiin anglosaksisella kielialueella jo käyttöön otettuihin sääntelymalleihin (Anttila 1968, s. 39–40).

Vaikka kirjoitus oli suosituksissaan vielä varsin varovainen, avasi se kuitenkin keskustelun mahdollisuuksista laajentaa korvausvastuuta valtion suuntaan.³⁵ Valtioneuvosto asettikin 30.4.1970 OTT Matti L. Ahon johdolla komitean selvittämään vankien ja muiden laitoshoidokkien aiheuttamien korvausten vastuujärjestelyjä. Komitea esitti saman vuoden lokakuussa toimeksiantonsa laajentamista koskemaan väkivaltarikoksilla aiheutettuja vahinkoja yleensä. Samalla komitean jäsenistöä ehdotettiin laajennettavaksi kriminologian ja tuomioistuinlaitoksen asiantuntijoilla.³⁶ Komitea oli pyytänyt myös lupaa toisen sihteerin palkkaamiseen tarpeelliseksi katsomansa tutkimustiedon kokoamista varten ja myös lupaa teettää erillisiä lisätutkimuksia törkeitä pahoinpitelyjä koskevista rikosvahingoista. Sihteerin tehtävään valittiin valtiotieteen kandidaatti Kauko Aromaa ja lisätutkimukset laati oikeustieteen kandidaatti Kari Kitunen, molemmat Kriminologiselta tutkimuslaitokselta.

Komitea luovutti mietintönsä 9.5.1972. Toimeksiannon lähtökohtana oli, että valtion vastuu olisi harkinnanvarainen. Komitean ehdotus lähti kuitenkin siitä, että uhrille myönnetään lakiin perustuva oikeus korvaukseen,

³⁵ Anttila palasi viktinologiseen näkökulmaan useammassakin myöhemmässä kirjoituksissaan (esim. Viktimologia – kriminologian uusi aluevaltaus? 1973).

³⁶ Rikosvahinkokomitean jäseninä olivat ylitarkastaja/lainsäädäntöneuvos Ritva Halme-Kauranen, vankeinhoidon tarkastaja Aimo Myllylä ja esittelijä Matti Tanner. Myöhemmin kutsuttaja jäseniä olivat Patrik Törnudd sekä hovioikeudenneuvos Martti Luova. Sihteerinä toimi lainsäädäntösihtööri Jan Törnqvist.

kun säädetyt edellytykset ovat käsillä. Korvausvastuun periaatteelliseksi tueksi esitetään sekä oikeudenmukaisuusarviointiin keskittyviä moraalisia että rationaalia kriminaalipolitiikkaa edistäviä tarkoituksenmukaisuusargumentteja. Argumentaation ytimenä on erityisesti Patrik Törnuddin tuotannossa esiintunut funktionalistinen rikollisuuskäsitys (jonka yhtenä osana on, että valtio omilla toimillaan myös ”hyväksyy” yhteiskunnassa vallitsevan rikollisuustason ja on siten moraalisisessa vastuussa syntyneiden vahinkojen korvaamisesta), sekä vaatimus rikollisuudesta ja sen kontrollista aiheutuvien haittojen oikeudenmukaisen jakamisen eri osapuolen kesken (ks. KM 1972: A 10, s. 23–24). Mietinnön pohjalta annettu hallituksen esitys johti rikosvahinkolain säätämiseen vuonna 1973 (ks. HE 98/1973).

3.5 Jatkotoimien valmistelua: Rikosoikeuskomitea ja Kriminaaliryhmä

Periodin päättää rikoslain kokonaisuudistuksen käynnistäminen ja Rikosoikeuskomitean asettaminen huhtikuussa 1972. Osastopäällikkö Antti Kivi-vuoren johtaman komitean jäseniksi kutsuttiin Inkeri Anttila, Raimo Blom, Olavi Heinonen, Mikko Kämäräinen, Klaus Mäkelä, Patrik Törnudd ja Juha Vikatmaa.³⁷ Komitea luovutti periaatemietintönsä joulukuun kuudentena 1976 (KM 1976:72). Mietinnön periaatteet, jotka olivat johdonmukaista jatkoa Kriminaalihuoltokomitean linjauksille, tulivat ohjaamaan sittemmin 1980-luvulla aloittaneen rikoslakiprojektin työtä.

Seuraamusjärjestelmän uudistaminen ei kuitenkaan jäänyt odottamaan rikosoikeuskomitean mietintöä. Lainuudistusten valmistelu jatkui uusissa työryhmissä. Oikeusministeriö olikin jo syyskuussa 1972 asettanut erillisen ”Kriminaaliryhmän” valmistelemaan nuoria rikoksentekijöitä, ehdollista rangaistusta sekä ehdonalaista vapauttamista koskevia lainuudistuksia.³⁸ Sittemmin ryhmä otti pohdittavakseen myös uusimissäännöstön uudistamisen.³⁹ Ryhmän valmistelemien uudistusten eteneminen sai sitten onnekasta lisävauhtia, kun rikosoikeuskomitean jäsen ja aiempien uudistusten keskeinen taustahahmo Inkeri Anttila tuli nimitetyksi oikeusministeriksi.

³⁷ Vikatmaan korvasi myöhemmin Klaus Helminen. Pysyviksi asiantuntijoiksi kutsuttiin ylijohtaja K.J. Lång, poliisiylitarkastaja (poliisiylijohtaja) Erkki Korhonen, pääjohtaja Mikko Laaksonen, lainsäädäntöjohtaja Per Lindholm, lainsäädäntöjohtaja Kari Sinisalo, lainsäädäntöneuvos (oikeuspormestari) Erik Svinhufvud, sekä Svinhufvudin pyydettyä eroa hänen tilalleen lainsäädäntöneuvos Hannu Takala (30.4.1974 alkaen).

³⁸ Ryhmän jäseniä olivat Henrik Grönqvist (pj), Olavi Heinonen, K.J. Lång, Per Lindholm, Patrik Törnudd ja Helge Rontu, lähes kaikki myös Anttilan ns. ”yötyöryhmän” osallistujia. Helge Rontu toimi myös ryhmän sihteerinä.

³⁹ Ks. lähemmin Lindholm 1993.

Rikosoikeuskomitean mietinnön luovutus oikeusministeri Kristian Gestrinille maaliskuussa 1977. Vas. lukien Jan Törnqvist, Patrik Törnudd, Inkeri Anttila, Mikko Kämäräinen, Klaus Mäkelä, Klaus Helminen, Antti Kivivuori ja Gestrin.

4 Tutkija oikeusministerinä: Vuoden 1975 uudistuspaketti

1970-luvun poliittinen tilanne oli monella tapaa epävakaa. 1970-luvun alkupuoliskolla maassa ehti toimia kaikkiaan kuusi hallitusta. Näistä pitkäikäisin oli Kalevi Sorsan 1 013 päivää istunut enemmistöhallitus, jossa oikeusministerinä toimi Matti Louekoski (SDP). Hallituksista kolme oli poliittisesti sitoutumattomia virkamieshallituksia. Näistä ensimmäisen oikeusministereinä toimi Keijo Liinamaa kahden kuukauden jakson vuonna 1970. Seuraava virkamieshallitus istui Teuvo Auran johdolla neljän kuukauden jakson vuosien 1971–1972 taitteessa oikeusministerinään K.J. Lång. Viimeisen, Keijo Liinamaan johdolla istuneen virkamieshallituksen kausi kesti lähes kuusi kuukautta vuoden 1975 kesäkuusta marraskuun loppuun. Tuon hallituksen oikeusministerinä oli Inkeri Anttila.

Inkeri Anttila käytti ministeriaikansa tehokkaasti hyväkseen. Kuten hän itse 80-vuotis haastattelussaan totesi: ”onneksi tunsin hyvin oikeusministeriön silloisen lainvalmistelutilanteen ja tiesin siten, että siellä oli miltei valmiina huomattavia rikosoikeudellisia uudistushankkeita. Virkamiehet antoivat auliisti apuaan ja saimme hallituksen esityksiksi saakka monia uudistuksia”.⁴⁰ Näin todella kävi. Lyhyen periodin aikana annettiin sakkorangaistusta, ehdollista rangaistusta, ehdonalaista vapauttamista, rangaistuksen mittaamista sekä liikennejuopumusta (HE 110/1975) koskevat uudistukset. Lainuudistuksia yhdisti pyrkimys ehdottomien vankeusrangaistusten käytön välttämiseen. Samalla kullakin esityksellä oli omat itsenäiset osatavoitteensa.

Ehdollinen rangaistus (HE 108/1975). Ehdollista rangaistusta koskeva uudistus perustui Kriminaaliryhmän suorittamaan Kriminaalihuoltokomitean ehdotusten jatkotyöstämiseen. Nyt ehdollisen rangaistuksen käyttö kytkettiin erityisestävyyden sijasta yleisestääviin syihin sekä rikoksen vakavuuteen. Rangaistuksen soveltamisosuuden lisäämiseksi ehdollisen rangaistuksen keston yläraja nostettiin yhdestä kahteen vuoteen vankeutta. Myös uusimisen estevaikutusta rajoitettiin. Tärkeänä yksityiskohtana, joka kytki ehdollista rangaistusta koskevan uudistuksen ja liikennejuopumus uudistuksen toisiinsa, oli oheissakon käyttöönotto tapauksissa, joissa ehdollinen yksinään koettiin rangaistuksena liian lieväksi.

Sakkouudistus (HE 109/1975). Sakkouudistuksen päätavoitteena oli päiväskon rahamäärän korottaminen siten, että sakoista muodostuisi varteenotettava vaihtoehto myös vankeusrangaistuksille. Muutos toteutettiin ottamalla

⁴⁰ Anttila itse harmittelee sitä, että nuoria rikoksentehtäjästä koskevan lain uudistuminen sittemmin juuttui teknisiin yksityiskohtiin (Anttila 1996, s. 15). Tässä asiassa jouduttiin sitten odottamaan aina 2010 luvulle, jolloin laki nuorista rikoksentehtäjästä kumottiin ja säädettiin uudet säännökset nuoren tilanteen selvittämisestä.

käyttöön uudet päiväsakon rahamäärän laskentaperusteet. Päiväsakon rahamääräksi vahvistettiin karkeasti kolmannes sakotettavan bruttopäivätulosta. Sakon muuntorangaistuksen käytön vähentämiseksi uudistuksella myös lyhennettiin täytäntöönpanavan muuntorangaistuksen enimmäiskesto.

Ehdonalainen vapaus (HE 126/1975). Myös ehdonalaista vapautta koskeva esitys (HE 126/1975) rakentui pitkälle Kriminaalihuoltokomitean aiemmille linjauksille. Näistä esitykseen otettiin vähimmäisajan alentamista, koeajan lyhentämistä sekä eräät valvontaan määräämistä koskevat ehdotukset (HE 126/1975). Progressiivijärjestelmästä luopuminen pakotti tosin muotoamaan ehdonalaisen vapauttamisen järjestelmän säilyttämisen perusteluja uudella tavalla. Ehdonalaista vapauttamista perusteltiin yksinkertaisesti keinona ”vähentää rangaistuksen täytäntöönpanon haittoja ja kustannuksia, vähentämättä rangaistusjärjestelmän yleisestävää vaikutusta” (HE 126/1975). Vankeudessa suoritettava minimiaika lyhennettiin 4 kuukaudesta 3 kuukauteen. Koeajaksi säädettiin vapautumishetkellä jäljellä oleva aika mutta enintään kolme vuotta (aiemman viiden vuoden sijaan). Esitykseen sisältyi myös yksityiskohtainen arvio uudistuksen mahdollisista vaikutuksista:

”Nykyisen rangaistuskäytännön perusteella voidaan laskea, että yksinomaan laitoksessa suoritettavan vähimmäisajan alentaminen neljästä kuukaudesta kolmeen vähentää vuosittain täytäntöönpanavia vankipäiviä 60 000–70 000 päivällä. Vankipaikoissa laskien tämä merkitsee 165–190 vankipaikkaa. Vaikka uudistus ei aiheuttaisikaan suorannaisia kustannussäästöjä, se helpottaisi vankiloiden tilanhautta.”(HE 126/1975, s. 2–3)

Vaikka kyse oli teknisesi pienimuotoisesta uudistuksesta, sen vankilukuvaikutukset arvioitiin varsin mittaviksi. Myös kokemus on osoittanut, että pienetkin muutokset tähän järjestelmään heijastuvat helposti maan vankilukutilastoissa (ks. Lappi-Seppälä 2011, s. 172 ss). Suhteessa aiempiin suunnitelmiin, tehdyt uudistukset jäivät kuitenkin puolitiehen. Suunnittelu-työ jatkuikin vuoden 1975 uudistuksen jälkeen uudessa työryhmässä (ks. alempana).

Rangaistuksen mittaaminen (HE 125/1975). Uudistuspaketin neljäs esitys sisälsi uudet määräykset rangaistuksen mittaamisesta. Kyse oli lainsäätäjältä periaatteellisesti merkittävä askel uudelle alueelle. Rangaistuksen mittaaminen kun oli perinteisesti koettu tuomarin toimintakentäksi, jolle muilla (ei myöskään lainsäätäjällä) ollut asiaa. Jo pelkkä rangaistuskäytännön tutkiminen saatettiin 1960-luvulla kokea epäilyttävänä ja tuomaritoimen arvovaltaa uhmaavana.

Tämän sai kokea myös Inkeri Anttila julkaistuaan Achilles Westlingin kanssa kirjoituksen vangin karkaamisesta (Anttila & Westling 1962, s. 251–279). Kyseessä oli ensimmäinen kotimainen empiirinen tutkimus rangaistuksen mittaamisesta. Kirjoittajat analysoivat vangin karkaamista koskevia tuomioistuinratkaisuja tarkoituksenaan selvittää, mitkä seikat vaikuttavat tuomitun rangaistuksen määrään ja laatuun. Tuloksista ilmenevät tuomioerot sisälsivät myös kritiikin siemenen tuomioistuintoimintaa kohtaan. Tähän tarttui myös Bruno A. Salmiala, joka syytti tutkijoita mm. lukijoiden harhauttamisesta, aineiston vääristelystä sekä tuomareihin ”kansainvälisellä areenalla” suunnatusta perusteettomasta arvostelusta (Salmiala 1962). Vastinekirjoituksessaan (Anttila & Westling 1963) kritiikki torjuttiin kohta kohdalta. Defensor Legis – jonka päätoimittaja Salmiala oli – antoi Salmialalle poikkeuksellisen mahdollisuuden vastata Anttilalle lehden samassa numerossa (Salmiala 1963). Arvostelujen ytimeksi jäi, että tutkijat olivat virheellisesti olettaneet ottaneensa huomioon kaikki mittaamisessa vaikuttavat tekijät (vaikka tämä on mahdotonta), väittäneet puutteellisen aineiston perusteella tuomareiden toimivan irrationalisesti sekä kertoneet tutustuneensa oikeuden pöytäkirjoihin, vaikka he olivatkin tutustuneet vain karkaamisasian käsittelystä laadittuun suppeaan erillisselosteeseen. Kirjoittajat kiistivät vastineessaan kaikki väitteet. Tutkimuksen pohjalta käyty keskustelu kertoo paitsi vahvoista kriminaalipoliittisia jännitteistä, myös epäluuloista, joita joidenkin lakimiespiirien puolella koettiin oikeuskäytäntöjen empiiristä analyysiä (ja kriminologiaa) kohtaan.⁴¹ Se kertoi myös näkemyksestä, jonka mukaan rangaistuksen määrääminen on alue, jolle kenelläkään muulla kuin toimivalla tuomarilla ei ole asiaa. Molempiin oli myöhemmin tuleva muutos.

Suunnitelmaa rangaistuksen mittaamisohjeiden antamisesta oli kehitelty lainvalmistelijoiden ja tutkijoiden piirissä kuitenkin jo pidempään. Vuonna 1973 Anttila julkaisi Lakimies-lehdessä kirjoituksen otsikolla ”Rangaistuksen valitseminen tuomarin ja lainsäätäjän tehtävänä” (Anttila 1973a, s. 374–388). Kirjoitus perustui hänen rikosoikeuskomitealle aiemmin laatimaan muistioon, jossa pohdittiin mahdollisuutta ohjeistaa tuomaria säädännällisin mittaamisnormein.⁴² Sitten oikeusministeriön asettama Kriminaaliryhmä otti myös rangaistuksen määräämisen tarkastelukohteekseen. Taustalla oli tarve purkaa kaavamaisen uusimissäännösten luomia ongelmia ja uusimisen liiallista painottumista rangaistuksen määräämisessä. Uusimisankaroituminen oli koettu ongelmaksi etenkin varkausrikolli-

⁴¹ Ks. Salmiala 1963, s. 75: ”Edellä esitetty antaa aiheen vakaville mietteille maamme kriminologista tutkimusta ajateltaessa. Tarkastelun kohteena ollut tutkimus ei näet ole ollut tasoltaan ainoa modernien tutkimusten joukossa. Tiedossani on myös, että tekeilläkin on tutkimuksia, jotka eivät voi vastata tieteen vaatimuksia objektiivisuuteen nähden, jos ne toteutetaan alkuperäisten suunnitelmien muodossa.” Mistä tutkimuksista on kyse, ei kirjoituksesta selviä, kuten ei selviä sekään, miten tutkijat tämän ukaasin varjossa tohtivat työnsä jatkaa.

⁴² Anttila esitteli Suomen sääntelyratkaisua myös kansainväliselle lukijakunnalle Howard Journalin numerossa 1976:1–5.

suuden yhteydessä, jossa uusiminen oli huomattavan tavallista, vaikka rikokset itsessään pysyivät suhteellisen lievinä. Rikoslain 6 luvun uusimis säännösten korvaaminen kokonaan uudella mittaamisnormistolla edusti tässä lainvalmistestrategiassa yhtä vaihtoehtoa. Tukea ratkaisulle saatiin myös äskettäin toteutetusta Itävallan rikoslakireformista, johon sisältyi yksityiskohtaiset säännökset rangaistuksen koventamis- ja lieventämisperusteista.

Kriminaaliryhmä julkaisi ehdotuksensa vuonna 1975. Sen pohjalta annettu hallituksen esitys (HE 125/1975) johti uuden rangaistuksen mittaamista koskevan rikoslain 6 luvun säätämiseen. Uudet säännökset tulivat voimaan vuonna 1976. Uusi rikoslain 6 luku oli tuolloin Itävallan rikoslain ohella yksi Euroopan ensimmäisiä mittaamisnormistoja.⁴³

Uudistuksen keskeisenä tavoitteena oli uusimisvaikutuksen vähentämisen ohella rangaistuksen mittaamiskäytännön yhtenäistäminen sekä rangaistuksen käyttöä ohjaavien periaatteiden saattaminen uusklassisen rikosoikeusajattelun päätavoitteiden mukaiseksi. Niinpä lakiin kirjattiin suhteellisuusperiaatteen ohella myös velvoite ottaa mittaamisessa erityisesti huomioon oikeuskäytännön yhtenäisyys. Näistä lähtökohdista lainvalmisteluasiakirjoissa muotoiltiin mittaamisen käytännölliseksi apuvälineeksi ns. normaalirangaistusajattelu. Tällä tuli olemaan erityistä merkitystä samaan uudistuspakettiin sisältyvien liikennejuopumusta koskevien säännösten soveltamisen kannalta.

Mittaamissäännöstöön otettiin myös seuraamusten kasautumista koskeva erillinen kohtuullistamislauseke. Säännös antoi mahdollisuuden lieventää teosta seuraavaa rangaistusta, niin sanotun sanktiokumulaation tapauksissa. Tältä osin juuret juontuvat suoraan Inkeri Anttilan vuonna julkaisemaan seuraamusten kasautumista koskevaan artikkeliin (Anttila 1964). Kirjoitus paikansi aiemmin jokseenkin tunnistamattoman oikeuspoliittisen ongelman ja on hieno osoitus tutkijan innovaatiokyvystä. Mittaamissäännösten uudistaminen oli vuorostaan malliesimerkki tavasta, jolla oikeuspoliittinen oivallus kuljetettiin osaksi oikeudellista sääntelyä. Seuraamusten kasautumista koskevat kohtuullistamissäännökset on sittemmin sisällytetty osaksi kaikkien pohjoismaiden mittaamisnormistoja.

Liikennejuopumusuudistus (HE 110/1975). Uudistuspaketin viides esitys koski pitkän valmistelun kohteena olleita liikennejuopumussäännöksiä. Pohjavalmistelun oli tehnyt vuonna 1972 asetettu lainsäädäntöneuvos Erik Svinhufvudin johdolla toiminut liikenne rikostoimikunta.⁴⁴ Tulevan rikos-

⁴³ Ruotsi seurasi sittemmin perässä vuonna 1988, Tanska vuonna 2004 ja Norja vuonna 2005. Mittaamisnormistojen keskinäisistä vertailuista, ks. Lappi-Seppälä 2016.

⁴⁴ Toimikunnan puheenjohtajana toimi Erik Svinhufvud ja jäseninä Knud Aas, Jukka Mikkola, Valde Mikkonen, Jarmo Hirsto ja Hannu Takala. Sihteereinä toimivat Antero Kantola, Pekka Luukkainen sekä Patrick Zilliacus.

lain pohjatyöksi laadittu mietintö (KM 1973:2) sisälsi jatkovalmistelun kannalta merkittäviä linjauksia. Komitea esitti siirtymistä harkinnanvaraisesti rattijuopumuksen määrittelystä kiinteille promillerajoille perustuvaan sääntelyyn. Muutosta perusteltiin mietinnössä (KM 1973:2, s. 114) viittaamalla suoraan Kriminologisen tutkimuslaitoksen tutkijan ja toimikunnan jäsenen Hannu Takalan tutkimuksiin ja niissä esiteltyihin perusteisiin (ks. Takala 1972 sekä laajemmin Aromaa – Takala 1970). Vapausrangaistusten haittojen vähentämiseksi komitea esitti rangaistusaikojen lyhentämistä sekä ehdollisten rangaistusten ja avolaitosten käytön lisäämistä (KM 1973:2, s. 120).

Valmistelu jatkui oikeusministeriön 25.10.1974 asettamassa työryhmässä (OLJ 4/1975).⁴⁵ Ryhmän tuli työssään ottaa huomioon sekä liikenne-rikostoimikunnan ehdotus ja siitä hankitut lausunnot että parlamentaarisen liikenneturvallisuutta koskevassa osamietinnössä olevat ehdotukset. Liikenneturvallisuustoimikunta oli esittänyt rattijuopumusongelman hallitsemiseksi seuraamusmallia, joka rakentui vankilan käytön ja sanktioankaruuden sijaan kiinnijäämisriskin kasvattamiselle ja vankeudelle vaihtoehtoisten seuraamusten käytölle. Käytännössä tämä merkitsi promillerajojen käyttöönottoa sekä ehdottoman vankeuden soveltamisosuuden vähentämistä. Hallituksen esitys (HE 110/1975) hyväksyttiin jokseenkin muuttumattomana.⁴⁶

Uudet liikennejuopumus säännökset tulivat voimaan huhtikuussa 1977. Edistääkseen lain tavoitteiden toteutumista oikeusministeriö järjesti sarjan koulutus- ja tiedotustilaisuuksia, joissa esiteltiin uusien säännösten taustoja ja tavoitteita. Samassa yhteydessä esiteltiin ja keskusteltiin myös Helsingin seudun liikennetuomareiden keskuudessa muotoiltujen rattijuopumuksen normaalirangaistusvyöhykkeistä ja niiden soveltumiseen liittyvistä ongelmista (ks. OLJ 11/1977).

⁴⁵ Puheenjohtajana toimi Erik Svinhufvud (OM Lavo) ja jäsenenä Hannu Takala (OM Lavo), Pekka Luukkainen (OM Lavo) sekä Jarmo Hirsto (SM). Työryhmällä ei ollut erikseen nimettyä sihteerää.

⁴⁶ Tässä lienee osaltaan auttanut myös se, että ehdotuksen laatijoista sekä Erik Svinhufvud että Pekka Luukkainen olivat siirtyneet oikeusministeriöstä eduskunnan lakivaliokunnan palvelukseen.

5 Nuoria rikoksenteijöitä koskevat uudistussuunnitelmat

Inkeri Anttila aloitti komiteatyönsä nuoria koskevien kysymysten parissa tultuaan nimitetyksi Nuorisorikosoikeuskomitean jäseneksi ja sihteeriksi vuonna 1947 (ks. lähemmin Päivi Mäkelä toisaalla tässä teoksessa). Hänen ensimmäinen nuoria rikoksenteijöitä käsittelevä kirjoituksena vuodelta 1950 esitteli nuorisotyön muotoja Englannissa. Kaksi vuotta myöhemmin julkaistu Nuori lainrikkoja (Anttila 1952) oli ensimmäinen Suomessa julkaistu nuorisorikollisuutta sekä nuoriin sovellettavan rikosoikeudellisen ja sosiaalisen kontrollin kokonaisesitys. Nuorisorikoskomitean työ ei sittemmin johtanut tuloksiin syistä, joita on lähemmin käsitelty Päivi Mäkelän historiikissa.

Työ nuorten seuraamusjärjestelmän uudistamiseksi kuitenkin jatkui 1960-luvulla. Vuonna 1965 oikeusministeriö asetti Inkeri Anttilan johdolla toimineen nuorisorikollisuustoimikunnan⁴⁷ tehtävänsä ”selvittää nuoria rikoksenteijöitä koskevan seuraamusjärjestelmän puutteita ja nuorisorikollisuuden kasvuun liittyviä tekijöitä sekä laatia tätä koskevat lainsäädäntöesitykset”. Toimikunnan ehdotuksiin (KM 1966:A 2) kuului muun muassa muutaman päivän kestoisen nuorisoarestin käyttöönotto nyt käytettyjen laitosseuraamusten sijasta. Ehdolliseen rangaistukseen tulisi voida liittää tehosteeksi joko sakko, nuorisoaresti tai valvonta. Nuorten valvontajärjestelmä tulisi myös toimikunnan mukaan kehittää valtiojohtoiseksi.

Jatkovalmistelusta vastannut oikeusneuvos Keijo Heikolan johdolla toiminut nuorisorikoskomitea (KM 1970:A 9)⁴⁸ määrittäi seuraamusten kehittämisen päätavoitteiksi laitოსvaltaisuuden vähentämisen sekä vapaudessa tapahtuvien täytäntöönpanomuotojen kehittämisen, ottaen kuitenkin huomioon ”yleisestävistä näkökohdista johtuvat rajoitukset” (mts.13). Komitea ehdotti ehdolliseen rangaistukseen liittyvän valvonnan ja ehdonalaisen valvonnan yhdistämistä huollolliseksi ”suojelukasvatukseksi.” Vapaudessa täytäntöön pantavien ja laitосrangaistusten välimaastoon esitettiin taas vankilaa vähemmän leimaavaa nuorisoarestia. Aresti esiintyisi kahdessa muodossa, viikonloppuna täytäntöön pantavana (1–5 viikonloppua) vapaa-ajan arestina sekä enintään 6 kuukauden mittaisena rangaistusarestina, johon liittyi vielä jatkona suojelukasvatus (mts. 16–17).

Seuraavan ehdotuksen julkaissut kriminaalihuoltokomitea teki selvän pesäeron aiempiin uudistusesityksiin. Komitea kyseenalaisti ylipäättään tarpeen erottaa nuoria koskevat järjestelyt omaksi kokonaisuudekseen (KM

⁴⁷ Komitean vankeinhoitoa, kriminaalihuoltoa ja tutkimusta edustavina muina jäseninä olivat K.J. Lång, Hannes Walin, Patrik Törnudd ja Johan Weckroth. Sihteerinä toimi yhteiskuntatieteiden lisensiaatti Pertti Hemánus.

⁴⁸ Komitean muina jäseninä oikeusministeriötä, oikeuslaitosta, lastensuojelua ja vankeinhoitoa edustivat Erkki Ailio, Fredrik Bruun, Kalervo Juurinen ja K.J. Lång. Sihteerinä toimi varatuomari Jorma Ukkonen.

1972:A1, s. 155). Komitea katsoi myös, että sen kaavailema rangaistusvalvonta sopisi sellaisenaan myös nuorille (jotka joka tapauksessa olivat usein jo lastensuojelun kuntouttavien ja tukevien toimien kohteena, mts. 158). Kriminaalihuoltokomitean niukat rangaistusvalvontaa koskevat ehdotukset saivat lausunnonantajilta kriittisen vastaanoton, eivätkä sellaisenaan johtaneet jatkotoimiin (ks. OLJ 3/1977, s. 41). Tästä huolimatta kriminaalihuoltokomitean linjaukset muodostivat vedenjakajan nuoria koskeville suunnitelmille. Jatkotyö tapahtui näistä lähtökohdista.

Seuraavan suunnitelman julkaissut Kriminaaliryhmä katsoi, että aiemmin ehdotetut uudet seuraamukset vaativat vielä lisäselvitystä. Osittaisehdotuksina ryhmä kuitenkin esitti syyttämättä jättämisen edellytysten väljentämistä, tuomitsematta jättämisen korvaamista erillisellä rangaistusvaroitussuoraamuksella, ehdottoman vankeuden käytön rajoittamista ikäryhmässä 15–17 sekä nuorisovankilaa koskevien määräysten kumoamista (ks. selostusta OLJ 3/1977, s. 42–46). Ehdotuksesta lausuntonsa antanut lain-tarkastuskunta suhtautui kielteisesti jokseenkin jokaiseen ehdotukseen, eikä ehdotus johtanut suoriin lainsäädäntötoimiin.

Tämän jälkeen oikeusministeriö antoi syksyllä 1976 oikeusneuvos Olavi Heinosen muodostamalle yhden miehen komitealle tehtäväksi laatia suunnitelma nuoria rikoksenteekijöitä koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. Vuoden 1977 alkupuolella julkaistun suunnitelman (OLJ 3/1977) jatkotyöstäminen annettiin Heinosen johtaman uuden työryhmän tehtäväksi.⁴⁹ Ryhmän mietintö (OM Lavo 17/1978) rakentui voimakkaasti uusklassisen ajattelun varaan ja toisti samalla kriminaalihuoltokomitean periaate-linjauksia. Eesityksen alussa korostetaan siirtymää yksilöllisesti määräytyvistä rangaistuksista normaalirangaistusajattelun suuntaan. Tämän myötä vähenee myös tarve erottaa eri rikoksenteekijäryhmien seuraamukset toisistaan. Erityisesti nuorille suunnattavista seuraamuksista esitetään luovuttavaksi, mikä tarkoitti käytännössä nuorille suunnattavaa ehdollisen vankeuden valvonnan sekä nuorisovankilan lakkauttamista sekä nuoria koskevien erityisten toimenpiteistä luopumissäännösten kumoamista. Uusina kaikille sovellettavina seuraamuksina esitettiin rangaistusvalvontaa ehdollisen rangaistuksen oheisrangaistuksena sekä rangaistusvaroitusta. Myös henkilötutkinnan käyttö rajoitettaisiin nuorille. Ehdottoman vankeuden käyttöä ikäryhmässä 15–17 esitettiin rajoitettavaksi jo aiemmissa suunnitelmissa esitetyin tavoin.

Vuoden 1978 ehdotus edusti uusklassisen seuraamusajattelun johdonmukaista kulminaatiopistettä. Siinä häivytettiin raja nuoriin ja aikuisiin sovellettavan rikosoikeudellisen järjestelmän välillä. Mietintö kyllä korosti

⁴⁹ Työryhmän jäseninä olivat Kyösti Jousimaa (SM), Antero Kantola (OM Lavo), Harri Montonen (KHY), Jyrki Ritamo (lastensuojelulautakunta) ja Paavo Siltanen (OM Vaho). Sihteerinä toimi lainsäädäntösihteerinä Ahti Sulonen (OM Lavo).

sosiaalistavien ja kuntouttavien toimien tärkeyttä nuorissa ikäryhmässä, kunhan nuo toimet toteutettiin lastensuojelun ja yleisten sosiaalipalvelujen puolella. Vastaanotto oli kuitenkin aiempien ehdotusten kaltainen, eivätkä nuorten erityisaseman häivyttämiseen tähdänneet ehdotukset saaneet juurikaan tukea lausunnonantajilta.

Näin nuoria rikoksentekijöitä koskevat 1960- ja 1970-luvun uudistus-suunnitelmat päättyivät tavallaan umpikujaan. Nuorten seuraamusjärjestelmän kehittäminen uusklassista lähtökohdista osoittautui vaikeaksi, ellei mahdottomaksi. Pelkästään moitittavuuden osoituksen varaan rakentuvat seuraamukset tuntuivat tässä ikäryhmässä jotenkin sisällyksettömiltä. Toisaalta tukevien ja kuntouttavien elementtien liittäminen seuraamukseen koettiin taas kielleyksi pakon ja palvelun yhdistämiseksi.

Yhtäkaikki, joistain tavoitteista oltiin myös yksimielisiä. Näihin kuuluivat pyrkimys laitusrangaistusten välttämiseen sekä käsitys rikosoikeudellisen järjestelmän viimesijaisuudesta tämän ikäryhmän käsittelyssä. Uudistuksista myös kyettiin toteuttamaan ne osat, jotka seurailivat tätä linjaa. Vankeusrangaistuksen haittavaikutusten torjumiseksi annettiin sittemmin sekä esitykset, joilla laajennettiin toimenpiteistä luopumisen soveltamista (ks. lähemmin alla) sekä rajoitettiin ehdottoman vankeuden käyttöä nuorisssa ikäryhmissä (HE 79/1989). Kuntouttavien toimien ja rangaistusjärjestelmän välinen suhde jäi kuitenkin ratkaisematta. Tähän palattiin sitten uudelleen 1990-luvulla.

6 Murrosvuosien jälkeen

Murrosvuosina kriminaalipoliittisen ilmapiirin muutos ja uudistusten tahti oli nopea. Lakiesitykset saattoivat radikalisoitua käsittelyn kestäessä (kuten kävi pakkolaitosta ja rikoslain 21 lukua koskevien uudistusten yhteydessä). Myös toimeksiantoja on saatettu laajentaa oma-aloitteisesti (kuten kävi mm. vapausrangaistuskomitean ja rikosvahinkotoimikunnan yhteydessä). 1970-luvun puolenvälin jälkeen lainuudistusten tahti kuitenkin hidastui ja eduskunnalle luovutettaviin lakiesityksiin tuli runsaan 10 vuoden tauko. Ehdonalaista vapautta ja nuoria rikoksentekijöitä koskevat uudistusesitykset jäivätkin lopulta antamatta. Tämä ei välttämättä kerro uudistusinnon laantumisesta. Mutta molemmissa oli kyse seuraamusjärjestelmän erityispreventiivisestä ulottuvuudesta, jonka haltuunottoon uusklassinen seuraamusajattelu ei juuri tarjonnut välineitä. Tämä näkyi myös virkamiesvalmisteluna laadittujen ehdotusten sisäisissä erimielisyyksissä sekä niiden saamassa osin ristiriitaisessa vastaanotossa.

Oikeusministeriöstä valmistui vielä 1970- ja 1980-lukujen taitteessa kolme virkamiesehdotusta ehdonalaista vapautta koskevien säännösten uudistamiseksi. Niissä tasapainoiltiin pakon ja palvelun yhteensovittamisongelmien kanssa ja pohdittiin kuinka turvata ehdonalaisen vapauttamisen riittävä ennustettavuus ilman, että järjestelmä muuttuu samalla siinä määrin automaattiseksi, ettei sitä voi enää ”rehellisin mielin” puolustaa. Valvonnan säilyttämistä ei enää käynyt uusintarikollisuuden estämisargumentein, mutta samalla koettiin tärkeäksi kehittää jälkihuoltoa. Käytännössä tämä merkitsi, että valvonnan tulisi olla luonteeltaan tukevaa ja siitä tuli riisua kontrolloivat elementit. Erillisten käytösvaatimusten asettaminen koettiin ongelmaksi, samoin mahdollisuus määrätä ehdonalainen vapaus menetyksi käytösrikkeen (tai vain sakolla rangaistavan rikoksen) johdosta. Toisaalta, ollakseen *ehdonalaista*, tuli käyttäytymiseen voida liittää jonkinlainen sanktiouhka. Ehdotuksensa vuonna 1977 julkaisut työryhmä (OLJ 4/1977) oli keskenään erimielinen useista ehdotuksen keskeisestä yksityiskohdasta. Ehdotus sai myös lausunnonantajilta ristiriitaisen ja kriittisen vastaanoton. Työtä viimeisenä toimeksiantonaan jatkanut Kriminaaliryhmä esitti pakollisen ehdonalaisen vapauden lakkauttamista, valvottavalle asetettavista erityisistä käytösvaatimuksista luopumista sekä kontrolloivan valvonnan korvaamista avustus- ja tukitoimenpiteitä tarjoavalla ”tukivalvonnalla”. Ehdotus ei johtanut jatkotoimiin, mutta oikeusministeriö asetti vuonna 1981 vielä yhden uuden työryhmän asiaa valmistelemaan. Vuonna 1981 valmistunut ehdotus esitti pakollisen ehdonalaisen vapauden kumoamista ja korjauksia eräisiin vähimmäisaikoihin (riitaisat valvontaa koskevat tarkastelut oli jo jätetty toimeksiannon ulkopuolelle). Tämäkään esitys ei johtanut tuloksiin (ks. esittelyjä Pellinen 1992, s. 119).

Ehdonalaisen vapauden uudistamisessa päädyttiin hieman samanlaiseen tilanteeseen kuin nuorten yhteydessä. Valvonnallisille ja kuntouttaville elementeille ei oikein löytynyt paikkaa, mutta ei niitä oikein voitu kokonaan poistaakaan. Uudistukset, joista taas valmisteluvaiheissa oltiin saavutettu yksimielisyys, saatettiin päätökseen vuonna 1987 annetulla hallituksen esityksellä (HE 155/1987, lähemmin Pellinen 1992, s. 123 ss). Vuonna 1989 voimaan tulleella lailla luovuttiin pakollisesta ehdonalaisesta vapaudesta. Laitoksessa suoritettava kolmen kuukauden vähimmäisaika alennettiin kolmesta kuukaudesta 14 päivään. Uudistuksista jälkimmäinen alensi päivittäistä vankilukua välittömästi yli 600 vangilla.

Toinen syy uudistusten laantumiseen oli rikoslain kokonaisuudistuksen käynnistyminen. Asiaa valmisteleva hankeorganisaatio (rikoslakiprojekti) oli asetettu oikeusministeriön päätöksellä 31.3.1980. Seuraamusjärjestelmän perusrakenteitten tultua uudistetuksi edeltäneellä 1970-luvulla pää-

huomio kohdistui aluksi rikoslain erityisen osan säännöksiin.⁵⁰ Seuraamusjärjestelmän puolella tehtävää työtä varten organisaatioon oli perustettu Inkeri Anttilan johdolla toimiva seuraamustyöryhmä. Ryhmä sai jo vuonna 1981 ”pikatoimeksiannon” selvittää muun muassa ehdollisen ja ehdottoman vankeuden käsittävän yhdistelmärangaistuksen käyttöönnoton mahdollisuuksia. Ryhmän yhdistelmärangaistusta koskevat käsitykset poikkesivat kuitenkin siinä määrin toisistaan, että asian pohtiminen jätettiin jatkovalmistelun varaan.

Vankeuden vaihtoehtoihin palattiin uudestaan vuosina 1985–1986, kun oikeusministeriö antoi seuraamusryhmälle erillistoimeksiannon selvittää ”mitä mahdollisuuksia on liittää rikosoikeudelliseen seuraamusjärjestelmään niin sanottuja vaihtoehtoisia seuraamusmuotoja, jotka tietyissä tapauksissa voisivat kokonaan tai osaksi korvata ehdottoman vankeusrangaistuksen”. Erityisesti harkittavina vaihtoehtoina toimeksiannossa nimettiin arestirangaistus, lyhyen ehdottoman ja pidemmän ehdollisen käsittävä yhdistelmärangaistus, varoitustyyppiset seuraamukset, valvontatyyppiset seuraamukset, yhteiskuntapalvelu, sovittelu sekä toimenpiteistä luopumisen laajentaminen.

Vuonna 1987 valmistunut työryhmän mietintö (OM Lavo 4/1987) suhtautui torjuvasti arestirangaistukseen ja laitusrangaistusten järjestelmän laajentamiseen. Yhdistelmärangaistuksen hyvinä puolina pidettiin sen kykyä tasoittaa ehdollisen ja ehdottoman vankeuden väliin jäävää ankaruuskokoa, mutta työryhmän enemmistö piti verkoston laajenemisen riskiä liian suurena. Seuraamusryhmä päätyi puoltamaan tuomitsematta jättämisen ja ehdollisen väliin sijoittuvan uuden rangaistusvaroituksen käyttöönottoa. Itsenäiselle valvontaseuraamukselle ei nähty tarvetta, mutta valvonta olisi mahdollista liittää joissain tapauksissa rangaistusvaroituksen tehosteeksi. Ryhmä suositti myös yhdyskuntapalvelua koskevan alueellisesti rajatun kokeilun käynnistymistä. Sovittelun perusajatukseen suhtauduttiin myönteisesti, mutta työryhmä katsoi, ettei vähäisiin yksilöön kohdistuviin rikoksiin rajautuva sovittelu kykene täyttämään rikosoikeuden perustehtävää. Sovittelukokeilujen jatkamista pidettiin tärkeänä, mutta sovittelun liittämistä virallisen rikosoikeusjärjestelmän osaksi ei tässä vaiheessa pidetty perusteltuna.

Mietintö sisälsi myös yksityiskohtaisen suunnitelman toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten uudistamiseksi ja niiden soveltamisalan laajentamiseksi (mts. 110–112). Jatkovalmistelu toimitettiin rikoslakipro-

⁵⁰ Vuonna 1984 valmistui rikoslakiprojektin ensimmäinen osamietintö. Ehdotuksen pohjalta laadittu hallituksen esitys annettiin vuonna 1988 (HE 66/1988). Uudet säännökset tulivat voimaan 1991. Uudistus lievensi varkausrikosten rangaistusasteikkoja, samalla kun eräiden talousrikosten rangaistavuutta korotettiin, jatkaen siten myös jo vuoden 1972 varallisuusrikosuudistuksessa omaksuttua linjaa. Rikoslain kokonaisuudistuksen I-vaiheen esittelystä, ks. tarkemmin Lahti 1991.

jektin piirissä. Ehdotus valmistui vuonna 1988 (OM Lavo 11/1988) ja hallituksen esitys seuraavana vuonna (HE 79/1989). Uudet säännökset tulivat voimaan vuonna 1991. Toimenpiteistä luopumista koskeva uudistus kolmin-nelinkertaisti syyttämättä jättämisen soveltamisalan.

Myös yhdyskuntapalvelun sääntelyn osalta edettiin seuraamustyöryhmän kaavailemilla linjoilla. Uutta seuraamusta koskeva alueellinen kokeilu aloitettiin vuonna 1991. Sovittelu säilyi rikosoikeuden ulkopuolelle, mutta sen merkitys tunnustettiin muun muassa toimenpiteistä luopumisen osana. Sen sijaan rangaistusvaroitusta koskevat kaavailut eivät johtaneet lainsäädäntötoimiin.

Nuoria koskevat uudistussuunnitelmat palasivat valmisteluun nekin 1990-luvulla. Myös Inkeri Anttila ehti osallistua rikoslakiprojektin avoseuraamusryhmän puheenjohtajana (Nuorisorangaistus, Rikoslakiprojektin ehdotus 27.8.1993). Sittemmin suunnittelupöydälle ilmaantuivat rangaistuksen 2000-luvulla päihdekuntoutuksen yhdistelmät sekä teknologian mukanaan tuomat uudentyyppiset valvontaseuraamukset, joiden käsittely ei enää kuulu tämän kirjoituksen alueeseen.

7 Arviointia ja keskustelua

Toisiaan seuranneiden lainuudistusten tarkastelu luo helposti harhakuvan lineaarisesti ja johdonmukaisesti edenneestä kehitysestä. Kuvaa on syytä oikaista. Kehitys on usein tempoilevaa, ja se voi sisältää samaan aikaan eri suuntiin kulkevia trendejä. Usklassisella kriminaalipolitiikallakin oli omat myös hoidollisemmin suuntautuneet kriitikkonsa (joista ehkä näkyvin Helsingin kaupungin pitkäaikainen nuorisohuoltaja Kaarlo Helasvuo, ks. erit. Helasvuo 1969). Edellä hahmotellun kahden uudistusvaiheen välillä koettiin vuosina 1972–1975 myös lyhyt kovenevan kriminaalipolitiikan kausi.⁵¹ Ilmapiirin kiristymistä olivat virittämässä sekä rikollisuuden kasvu että osin ideologisiksi nousseet kiistat varkaussäännösten lieventämisestä sekä ehdotukset työ-, ympäristö- ja verorikosten rangaistusten kovennuksista. Alkoholien vapauttamista seuranneet järjestyshäiriöt sekä tilaisuusrakenteen muutosten seurauksena kasvanut omaisuusrikollisuus nostivat rikollisuuden yleispoliittiseksi teemaksi, jota ratkomaan asetettiin vuonna 1973 erillinen ministerivaliokunta. Sisäasiainministeriö asetti sen työn jatkajaksi helmikuussa 1974 järjestys- ja turvallisuusasian toimikunnan selvittämään

⁵¹ Toinen vastaava periodi osui 1990-luvun alkuun. Taustalla oli jälleen ennen kaikkea tilastoidun rikollisuuden (lähinnä autovarkauksien sekä uusien maksuvälinerikosten) nopea kasvu. Matti Virénin näkyvät kirjoitukset innostivat myös Kokoomuksen puoluejohtoa kriminaalipolitiikan kiristämistä tukeviin julkilausumiin. Kolmatta, 1990-luvun jälkipuoliskolle sijoittuvaa, kiristysvaihetta leimasivat huoli järjestäytyneen rikollisuuden kasvusta sekä vaatimukset väkivalta- ja seksuaalirikosten rangaistusten kovennuksista (ks. tästä Lappi-Seppälä 2008).

mihin toimenpiteisiin olisi syytä ryhtyä yleisen järjestyksen ja turvallisuuden palauttamiseksi.⁵²

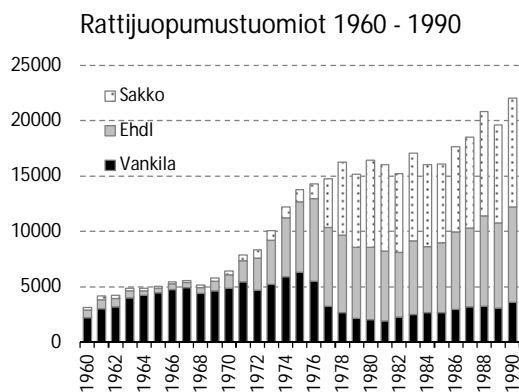
”Pampputoimikunnan” nimen saaneen toimikunnan (KM 1974:92) ehdotuksiin sisältyi lukuisia kovennuksia (mm. uutena rangaistuksena 2–14 päivän mittainen rangaistusaresti sekä vankeusuhan sisällyttäminen lievän pahoinpitelyn rangaistusasteikkoon). Näistä kuitenkin vain osa toteutui (ml. teräaseiden hallussapitokielto julkisella paikalla). Koventuneen ilmapiiirin kausi jäikin lyhyeksi. Vuosikymmenen puolenvälin jälkeen keskusteluilmapiiri rauhoittui ja päähuomion mediassa saivat 1970-luvun lopulla sakkouudistuksen seurauksena turhan ankariksi koetut sakot, vankiloiden tilanahtaus sekä vartijapula (Miikkulainen & Suominen 1981, s. 313). Hetkellinen ilmapiirin kiristyminen ei myöskään vaikuttanut vuoden 1975 uudistusten käsittelyyn, jotka läpäisivät eduskunnan ilman suurempaa poliittista vastustusta.

Inkeri Anttilan ministerikaudella annettua vuoden 1975 lakiesitysten pakettia voi pitää viime vuosikymmenten tärkeimpänä tuomioistuinten ratkaisutoimintaan ja vankilukuun vaikuttaneena kriminaalipoliittisena toimenä. Uudistusten voima piili eri esitysten synnyttämässä yhteisvaikutuksessa. Tuo vaikutus konkretisoitui rattijuopumusrangaistusten mittaamissuosituksissa ja seuranneessa oikeuskäytännössä. Mittaamissuosituksot perustuivat alkuvaiheessaan Helsingin seudun liikennetuomareiden piirissä käytyihin keskusteluihin. Ehdotusta muokattiin tuomarikokouksissa. Sitten se julkaistiin oikeusministeriön toimesta (ks. Sakko- ja liikennejuopumuslainsäädännön uudistaminen 1977, OJ 11/1977). Suositusten perusideana oli porrastaa rangaistukset suhteellisuusperiaatteen edellyttämien tavoin teon vahingollisuuden ja vaarallisuuden mukaan. Tässä pääkriteerinä oli tekijän verenalkoholi. Normaalirangaistuslajeja koskevat kannanotot perustuivat lainsäätäjän tavoitteeseen vähentää ehdottoman vankeuden käyttöä. Tähän antoi mahdollisuuden järjestely, jossa aiemman ehdollisen ja ehdottoman vankeuden väliin oli perustettu kompromissiratkaisuna oheissakolla tehostettu ehdollinen vankeus. Vaihtoehdon uskottavuutta myös lisäsi tieto siitä, että sakkojen rahamääriä oli korotettu. Legitiimin ympäristön mittaamiskeskustelulle tarjosi vuorostaan uusittu rikoslain 6 luku, jossa rangaistuksen mittaaminen nähtiin osana yleistä lain soveltamista, jossa noudatettavista periaatteista ja perusteista oli kyettävä keskustelemaan normaalin juridisen argumentaation keinoin. Kyse oli kokonaisvaltaisesta strategista, jossa osat tukivat toisiaan.

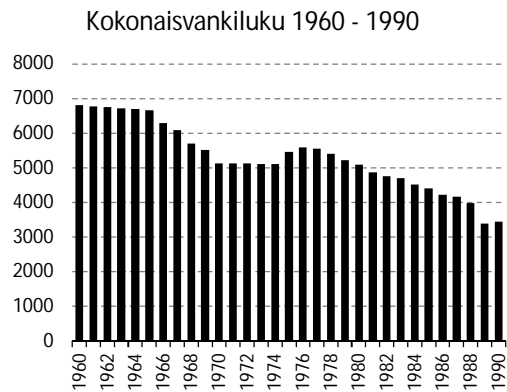
⁵² Poliisihallinnon, oikeuskanslerinviraston ja oikeusministeriön edustajista kootun toimikunnan puheenjohtajana toimi oikeusneuvos Martti Miettinen. Muina jäseninä olivat Martti Jaatinen, Erkki J. Korhonen, Kari Lehtola, Kari Sinisalo ja Matti Vanne. Sihteereinä toimivat Pirkko Kiviaho ja Jukka Okko.

Vuoden 1975 lakipaketin tavoitteiden saavuttamista seurattiin erillisillä seurantatutkimuksilla. Liikennejuopumus uudistuksen seuranta osoitti rattijuopumusrangaistusten mittaamiskäytännön merkittävästi yhtenäistyneen normaalirangaistussuosituksen ja niistä käytyjen keskustelujen seurauksena. Myös lainsäätäjän tavoite rajoittaa ehdottoman vankeuden käyttöä toteutui (ks. Lappi-Seppälä 1978). Kun vuonna 1975 rattijuopumuksesta määrättiin yli 6 000 vankilarangaistusta ja joka neljännen rangaistusvangin päärikoksena oli rattijuopumus, vankilatuomioiden määrä oli laskenut kolmannekseseen ja rattijuopumuksesta tuomittuja vankien määrä puolittunut vuonna 1980.

1970-luvun puolen välin uudistukset toteutettiin vaiheessa, jossa pitkään laskenut vankiluku oli rikollisuuden kasvun myötä kääntynyt nousuun. Tuomittujen varkausrikosten määrä oli tuplaantunut ja rattijuopumustapausten kolminkertaistunut vuosina 1968–1975. Kokonaisvankiluku kasvoi vuosina vajaasta 4 900:sta 5 700:aan vuonna 1976. Rakenteellisiin syihin liittyvä tilastoidun rikollisuuden kasvu jatkui myös 1970-luvun puolen välin uudistusten jälkeen. Sen sijaan vankiluku kääntyi laskuun, joka jatkui sittemmin aina 1990-luvulle saakka. Kuvio rattijuopumustuomioiden lukumäärien kehityksestä vuosina 1960–1990 kertoo sekä kokonaismäärien nousun että eri rangaistuslajien osuuksien muutoksen (kuvio 3). Vuoden 1975 uudistuspaketin vaikutusta kokonaisvankiluvun kehitykseen voi vuorostaan arvioida kuvion 4 pohjalta.

Kuvio 3 Rattijuopumustuomiot 1960–1990
Lähde: Tilastokeskus

Kuvio 4 Kokonaisvankiluku 1960–1990
Lähde: Aho & Karsikas 1980

Inkeri Anttilan yhdessä Patrik Törnuddin kanssa muotoileman pohjoismaisen hyvinvointivaltion arvoille rakentuvan kriminaalipolitiikan malli on kansainvälisesti arvostettu. Sen ytimenä on vaatimus siitä, että ratkaisujen on perustuttava tutkittuun tietoon eri toimien vaikutuksista, kustannuksista ja käytössä olevista vaihtoehtoista. Rikosten torjunnassa on hyödynnettävä

laajasti sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikan keinoja, mutta myös konkreettisia toimia rikostilanteiden ja tekomahdollisuuksien sääntelemiseksi. Rikosten ehkäisyn ohella tärkeitä on korvata syntyneet vahingot ja turvata rikosuhrin asema. Järjestelmän tulee taata oikeusturva, rangaistusten suhteellisuus ja lainkäytön yhdenvertaisuus. Seuraamuksia tulee kehittää kohti vapaudessa täytäntöön pantavia yhdyskuntaseuraamuksia.

Tuloksia arvioitaessa on lupa sanoa, että 1970-luvun kriminaalipolitiikka oli menestystarina. Se oli uudistusliikkeessä toimineiden yksilöiden sinnikkään työn tulosta, mutta samalla se oli suosiollisten ulkoisten rakenteellisten taustatekijöiden aikaansaamaa. Ideat ja ihmiset eivät yksin aikaansaa muutosta, vaikka uudistukset heidän toimestaan ja heidän muotoilemiensa perusteiden viime kädessä toteutetaan. Siihen, mitä kulloinkin ehdotetaan, mihin on varaa, mitkä ehdotukset menestyvät, ja mitkä eivät, vaikuttavat ympäröivät taloudelliset-sosiaaliset ja poliittiset rakennetekijät sekä kulttuuriset arvot ja asenteet.

Mutta samojenkin rakenteellisten ehtojen vallitessa voidaan harjoittaa monenlaista kriminaalipolitiikkaa. Rakenteet asettavat vaikuttamisen rajat, mutta näiden rajojen sisällä yksilöillä on itsenäinen ja uniikki merkitys. Norjan lastensuojelulaki, rikoslainsäädäntö ja prosessioikeus näyttäisivät toisenlaisilta ilman Bernhard Getziä tai Johs. Andenæsia. Sovittelujärjestelmien kehitys pohjoismaissa ja muualla maailmassa olisi ollut toinen – vaatimattomampi – ilman Nils Christien panosta. Ja Suomen kriminaalipolitiikka olisi edennyt eri tavoin ilman Inkeri Anttilaa. Miltä se näyttäisi ilman Inkeri Anttilaa, sitä me emme voi tietää – eikä meidän onneksi tarvitskaan.

Kukaan ei yksin muuta tai määrää kriminaalipolitiikan suuntaa. Uudistusten läpivienti on aina usean toimijan yhteistyön tulos. Paljon olisi lopputuloksesta jäänyt puuttumaan ilman Inkerin työparin Patrik Törnuddin käsitteanalyysia ja tiukkaa argumentaatiota, ilman K.J. Långin ja Pekka Koskisen työtä perus- ja ihmisoikeuksia kunnioittavan rikosoikeusjärjestelmän hyväksi, tai ilman Per Lindholmin kaltaisia taitavia lainvalmistelijoita, jotka näitä uudistuksia valmistelivat ja puolustivat. Muutosten tekijöitä oli muitakin. Nimet risteilevät komiteoiden ja toimikuntien kokoonpanolis-toissa ja kirjoitusten lähdeluetteloissa. Kaikkien panoksella oli merkityksensä, mutta ”toiset meistä on siunattu toimimaan keihäänkärkinä”, kuten Kaarlo Nordenstreng toteaa Inkerin Anttilan roolista Pekka Koskiselle osoitetussa muistokirjoituksessa (Nordenstreng 2013).

Jälkikirjoitus – Kriminologi ennustajana

Vuonna 1971 Inkeri Anttila piti *Studia Generalia* luennon aiheesta ”Hyvinvointi ja rikollisuus”. Luennossa kosketeltiin muun muassa rikostilaisuuksien ja toleranssin vaikutuksia todellisen ja rekisteröidyn rikollisuuden määriin. Siinä esiteltiin myös suurelle yleisölle kriminaalipolitiikan uutta ”hyöty–haitta-tietoista” tavoite-ajattelua.⁵³ Kirjoituksensa lopussa Anttila ottaa kannettavakseen kriminologiassa yleensä riskialttiiksi osoittautuneen ennustajan rooliin.

”Mielenkiintoisinta olisi yrittää ennustaa tulevaisuuden kehityssuuntaa. Sitä vaikeuttaa mm. se, ettei ole helppoa tietää, tuleeko tulonjakautuminen lähivuosikymmeninä maassamme nykyistä tasaisemmaksi vai ei, parantuvatko työllisyystilanne ja asuntotilanne, järjestetäänkö nykyistä paremmin maalta kaupunkeihin siirtyvän elintason minimirajoilla elävien nuorten asema jne. Mutta voitaneen ennustaa ainakin, että rikoslait ja lakien soveltaminen kehittyvät siihen suuntaan, että omaisuusrikoksiin ei enää suhtauduta niin vakavasti kuin nyt, mutta väkivaltaan ankarammin. Ehkä on tulossa aika, jolloin epäystävällisyyskin rangaistaan; jo nyt puhutaan rikoslaissa rikoksesta toisen terveyttä eikä vain ruumiillista koskemattomuutta vastaan; on sitten tulkintakysymys, missä määrin terveydellä käsitellään myös mielenterveyttä. Jokaiselta vaaditaan tulevaisuudessa myös enemmän kuin ennen siinä suhteessa, että esimerkiksi esimiehiä ja johtajia yhä useammin rangaistaan toiseen kohdistuvan valvonnan laiminlyömisestäkin, eikä vain omista tahallisesti tehdyistä rikoksista: Pelkän vaaran aiheuttaminen toisen hengelle tai terveydelle tulee vähitellen rinnastetuksi vahingon aiheuttamiseen: tämä johtaa siihen, että vaikka rikoksenteijä sattumalta olisikin onnistunut välttämään vahingon esimerkiksi liikenteessä, hänet silti voidaan periaatteessa rangaista yhtä ankarasti kuin toinen, joka on samanlaisen huolimattomuuden seurauksena saanut vahingon aikaan.

Mutta myös seuraamukset tulevat muuttumaan. Kerran vuosisatoja sitten yhteiskunnalla oli varaa perustaa vankilat: nyt alkaa lähestyä se aika, jolloin on varaa luopua tavallisten vankiloiden laajamittaisesta käytöstä ja korvata ne sakoilla ja vapaa-ajan menettämiseen kohdistuvilla ”elintasorangaistuksilla”. Tällöin laitoksiin jää vain jatkuvasti vaarallisten henkilöiden pieni määrä, jotka hekin tulevaisuudessa ovat erilaisissa laitoksissa kuin nykyajan vankilat. Hyvinvointivalttiolla tulee olemaan myös teknisiä mahdollisuuksia valvoa yksilön käyttäytymistä sulkematta häntä laitokseen.”

⁵³ *Studia Generalia* 26.3.1971. Luentoon pohjaavaa tekstiä ei löydy Anttilan julkaisuluetteloista, mutta esitelmä on jokseenkin sellaisenaan julkaistu Suomen Sosiaalidemokraatti lehdessä 31.3.1971 (kirjoittajan käytössä on ollut myös Optulan arkistoista löytynyt esitelmän alkuperäinen käsikirjoitus, johon vertailut on voitu tehdä).

Lähes 50 vuotta myöhemmin ennustuksen voi todeta osuneen hämmästyttävän hyvin kohdalleen, oli kyse sitten omaisuusrikosten ja väkivaltarikosten rangaistusarvojen keskinäisistä muutoksista, työturvallisuusvastuun sekä esimiesten valvontavastuun tehostumisesta, vaarantamiskriminalisointien laajentumisesta, häirintää ja vainoamista koskevista uuskriminalisoinneista, vankilan käytön rajoittamisesta sekä vankilaa korvaavien yhdyskunta- ja valvontaseuraamusten kehittymisestä.

Osumatarkkuutta ihmeteltäessä on toki muistettava, ettei Inkeri Anttila tyytynyt ennustajan tai havainnoijan rooliin, vaan toimi johdonmukaisesti hahmottelemansa rationaalin ja humanin kriminaalipoliittisen järjestelmän hyväksi. Kuten hän 80-vuotis haastattelussaan totesi: ”Kriminaalipolitiikan alalla ei kovin paljoa hyötyä kerry, jos vain istuu tutkijankammiossa ja kirjoittaa omasta mielestään viisaita ajatuksia” (Anttila 1996, s. 20). Tätä työtä hän jatkoi vielä pitkään vuonna 1980 perustetun rikoslain kokonaisuudistuksesta vastanneen rikoslakiprojektin varapuheenjohtajana, johtoryhmän jäsenenä sekä lukuisten työryhmien puheenjohtajana.

Hankeorganisaation kaksi vuosikymmentä kestänyt työ saatiin päätökseen vuonna 1999 kun projektiorganisaatio luovutti oikeusministeriölle viimeisenä mietintönään ehdotuksen rikoslain uudeksi yleiseksi osaksi. – Rikoslakiprojektin lopettaessa työnsä myös Inkeri Anttila kertoi jäävänsä eläkkeelle, nyt jo toiseen kertaan ja 12 vuotta ensimmäisen eläköitymisyrityksensä jälkeen.

Rikosoikeustutkijoita ja muita rikosoikeusyhteisön toimintaan osallistuneita Pekka Koskisen 60-vuotisjuhlajulkaisun merkeissä Helsingin yliopiston Porthaniassa vuonna 2003. Eturivissä vas. lukien Koskinen, Tapio Lappi-Seppälä, Inkeri Anttila ja Raimo Lahti. Takarivissä vas. lukien Pekka Viljanen, Martti Majanen, Hannu Kiuru, Ari Hirvonen, Jussi Matikkala, Jaakko Jonkka, Matti Marttunen, Jukka Kekkonen, Kimmo Nuotio, Olavi Heinonen ja Paavo Nikula.

Kirjallisuus

- Aho, Timo 1981. Vankiluvun kehitykseen vuosina 1881–1978 vaikuttaneista tekijöistä. Teoksessa Suomen vankeinhoidon historiaa 1: Katsauksia vankeinhoidon kehitykseen (toim. Elina Suominen, 1981) Helsinki, valtion painatuskeskus/Arvi A. Karisto Oy.
- Aho, Timo & Karsikas, Vuokko 1980. Vankien taustaan ja vankilukuun liittyviä tilastoja 1881–1978. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu 3/1980. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto. Helsinki 1980.
- Allen, Francis 1959. Legal Values and the Rehabilitative Ideal, mm. teoksessa Allen, Francis, The Borderline of Criminal Justice. University of Chicago Press 1964.
- Allen, Francis 1964. The Borderline of Criminal Justice. University of Chicago Press.
- Anttila, Inkeri 1952. Nuori lainriikkoja. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisu B-sarja n:o 53. Helsinki 1952.
- Anttila, Inkeri 1960a. Juopumussakot – kallis ja tehoton järjestelmä. Alkoholipoliittikka 1960 4:156–157.
- Anttila, Inkeri 1960b. Sakon muuntorangaistus kriminaalipoliittisena ongelmana. Lakimies 1960:473–483
- Anttila Inkeri 1964. Rikosseuraamusten kumulatiivisuuden oikeussosiologista tarkastelua. Lakimies 1961:152–158.
- Anttila, Inkeri 1967. Konservativ och radikal kriminalpolitik i Norden. Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskap 1967, p. 237–251.
- Anttila Inkeri 1968. Onko asianomistaja unohtettu? Juhlajulkaisu Tauno Tirkkosen 70-vuotispäivänä 2.8.1968. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisu C-sarja n:o 8. Helsinki 1968, s. 31–43.
- Anttila, Inkeri 1969. Syyllisyysvastuuta kohti. Lakimies 1961:625–648.
- Anttila, Inkeri 1971a. Vaaralliset vaarattomiksi. Lakimies 1971:438–455.
- Anttila, Inkeri 1971b. Tarvitaanko moraalista rikosoikeutta? – Seksi ja porno kontrollin kourissa. – Oikeus ja politiikka. Suomen Lakimiesliiton Jyväskylän kulttuuripäivillä 1971 järjestämän Oikeuspolitiikan kongressin aiheistosta toim. Per Lindholm ja Heikki Seppänen. Jyväskylä 1971, s. 152–157.
- Anttila, Inkeri 1972. Kriminaalihuoltokomitean mietintö kriminaalipoliitiikan heijastajana. Kriminaalihuolto 1972 n:o3, s. 251–254.
- Anttila, Inkeri 1973a. Rangaistuksen valitseminen lainsäätäjän ja tuomarin tehtävänä. Lakimies 1973:374–388.
- Anttila, Inkeri 1973b. Viktimologia – kriminologian uusi aluevaltaus? Suomalainen Lakimiesyhdistys 75 vuotta. Juhlajulkaisu. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisu C-sarja n:o 11. Helsinki 1973, s. 81–87.
- Anttila, Inkeri 1976. Sentencing and the changing role of the court. The Howard Journal of Penology and Crime Prevention, Vol. 15, s. 1–5.
- Anttila, Inkeri 1981. Kansainväliset vaikutteet Suomen vankeinhoidon kehityksessä. Teoksessa Suomen vankeinhoidon historiaa 1: katsauksia vankeinhoidon kehitykseen (toim. Elina Suominen, 1981) Helsinki, valtion painatuskeskus/Arvi A. Karisto Oy.

- Anttila, Inkeri 1996. Inkeri Anttila haastateltavana. Teoksessa (Raimo Lahti toim.) Kohti rationaalista ja humaania kriminaalipolitiikkaa. Omistettu Inkeri Anttilalle 29.11.1996. Helsinki 1996.
- Anttila, Inkeri & Jaakkola, Risto 1966. Recorded and unrecorded criminality. Unrecorded criminality in Finland. kriminologinen tutkimuslaitos sarja A:2. Helsinki 1966.
- Anttila, Inkeri & Törnudd, Patrik 1970. Kriminologia. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja n:o 154. Helsinki 1970.
- Anttila, Inkeri & Törnudd, Patrik & Westling, Achilles 1964. Elinkautinen kuritushuonerangaistus. Kriminologinen tutkimuslaitos. sarja A:1. Helsinki 1964.
- Anttila, Inkeri & Westling, Achilles 1962. Et försök att på empirisk väg belysa grunderna för judiciell straffmätning. NTfK 1962, s. 251–279.
- Anttila, Inkeri & Westling, Achilles 1963. Eräs rangaistuksen mittaamista koskeva tutkimus: vastinetta professori Brunlko A. Salmialalle. Defensor legis 1963, s. 120–123.
- Anttila, Inkeri & Westling, Achilles 1965. A Study in Pardoning of, and Recidivism among, Criminals sentenced to Life Imprisonment. Scandinavian Studies in Criminology. Vol. 1. Oslo, p. 13–34.
- Aromaa, Kauko & Takala, Hannu 1972. Rattijuoppous 1951–1970. 2 p. Kriminologinen tutkimuslaitos. sarja M:13. Helsinki 1974.
- Aubert, Vilhelm & Mathiesen, Thomas 1962. Förbrytelse og sykdom. Tidsskrift for Samfunnsforskning 3:169–92.
- Börjeson, Bengt 1966. Om straffens verkningar. Stockholm 1966.
- Christie, Nils 1960. Tvangsarbeid og alkoholbruk. Oslo 1960.
- Christie, Nils 1968. Changes in Penal Values. In Scandinavian Studies in Criminology 2. Universitetsforlaget, Oslo.
- Eriksson, Lars D 1967. Pakkoauttajat. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1967.
- Galtung, Johan 1959. Fengelssamfunnet. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hannula, Ilari 1981. Vankeinhoitoon liittyvän lainsäädännön historiaa 1881–1975. Teoksessa Suomen vankeinhoidon historiaa 1: katsauksia vankeinhoidon kehitykseen (toim. Elina Suominen, 1981) Helsinki, valtion painatuskeskus/ Arvi A. Karisto Oy.
- Helasvuo, Kaarlo 1969. Ken oikeutta maassa saa. Jyväskylä 1969.
- HE 15/1963. Hallituksen esitys sakkorangaistuksen sekä eräiden muiden rikosoikeudellisten seuraamusten ja valtiolle maksettaviksi tuomittujen korvausten täytäntöönpanoa koskevan lainsäädännön uudistamisesta.
- HE 22/1966. Hallituksen esitys laiksi rangaistusten täytäntöönpanosta annetun asetuksen 2 luvun 13 §:n muuttamisesta.
- HE 85/1967. Hallituksen esitys laiksi eräiden rangaistukseen tuomittujen henkilöiden armahtamisesta Suomen itsenäisyyden juhluvuonna 1967.
- HE 174/1967. Hallituksen esitys sakkorangaistusta ja sen täytäntöönpanoa koskevan lainsäädännön muuttamiseksi.
- HE 175/1967. Hallituksen esitys rikoslain juopumusrikosta koskevien säännösten muuttamisesta.
- HE 106/1969 Hallituksen esitys eduskunnalle kastroimislaiksi.
- HE 52/1970 Hallituksen esitys eduskunnalle Siveellisyyteen kohdistuvien rikosten rankaisemista koskevan lainsäädännön uudistamisesta.

- HE 176/1970. Hallituksen esitys laiksi vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun lain muuttamisesta.
- HE 23/1972. Hallituksen esitys eräitä varallisuusrikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.
- HE 239/1972 Hallituksen esitys eduskunnalle Vapausrangaistuksia ja niiden täytäntöönpanoa rangaistuslaitoksissa sekä tutkintavankeutta koskevan lainsäädännön uudistamisesta.
- HE 98/1973 Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikosvahinkojen korvaamisesta valtion varoista.
- HE 108/1975. Hallituksen esitys ehdollista rangaistusta koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 109/1975. Hallituksen esitys eräiden sakon määräämistä koskevien säännösten muuttamisesta.
- HE 110/1975. Hallituksen esitys laiksi rikoslain täydentämisestä liikennejuopumusta koskevilla säännöksillä sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 125/1975. Hallituksen esitys rikoslain 6 luvun ja siihen liittyvien säännösten muuttamiseksi.
- HE 126/1975. Hallituksen esitys eräiden vangin ehdonalaista vapautumista koskevien säännösten muuttamiseksi.
- HE 155/1987. Hallituksen esitys ehdonalaista vapauttamista koskevien säännösten muuttamisesta.
- HE 66/1988. Hallituksen esitys rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäiseksi vaiheeksi.
- HE 79/1989 Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten uudistamiseksi.
- Heinonen, Olavi 1972. Varkautta koskevat uudet säännökset. DL 1972, 462–483.
- Heinonen, Olavi 1974. Suomen kriminaalipoliittisen päätöksenteon kehitys. Teoksessa Anttila, Inkeri & Heinonen, Olavi & Koskinen, Pekka & Lahti, Raimo 1974: Rikollisuus ongelmana. Helsinki.
- Hietala, Marjatta 1996. The Eugenics Movement in Finland. Teoksessa Gunnar Broberg & Nils Roll-Hansen (toim.): Eugenics and the Welfare State. Sterilization Policy in Denmark, Sweden, Norway, and Finland. East Lansing: Michigan University Press, 1996, 195–258.
- Jaakkola, Risto 1980. Vuoden 1972 varallisuusrikosuudistuksen kontrollipoliittinen arviointi. Lakimies 1980:763–793.
- KM 1966: A 2. Nuorisorikollisuustoimikunnan mietintö. Helsinki 1966.
- KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö. Helsinki 1968.
- KM 1969: A 4. Vapausrangaistuskomitean mietintö. Helsinki 1969.
- KM 1969: B 2. Eristämislakikomitean mietintö. Helsinki 1969.
- KM 1970: A 9. Nuorisorikoskomitean mietintö. Helsinki 1970.
- KM 1972: A 1. Kriminaalihuoltokomitean mietintö. Helsinki 1972.
- KM 1972: A 10. Rikosvahinkokomitean mietintö. Helsinki 1972.
- KM 1973: 1. Painovapaustoimikunnan mietintö. Helsinki 1973.
- KM 1973: 2. Liikenne rikostoimikunnan mietintö. Helsinki 1973.
- KM 1973:31. Verorikostoimikunnan mietintö. Helsinki 1973.
- KM 1973: 49. Ympäristörikostoimikunnan mietintö. Helsinki 1973.
- KM 1973:70. Työrikostoimikunnan mietintö. Helsinki 1973.
- KM 1974: 92. Järjestys- ja turvallisuusasiaintoimikunnan mietintö. Helsinki 1974.
- KM 1976:72. Rikosoikeuskomitean mietintö. Helsinki 1977.

- Lahti, Raimo 1976. Rikollisuus tutkimuksen ja päätöksenteon kohteena. *Lakimies* 1976:507–546.
- Lahti, Raimo 1977. Suomen rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän kehitysvaiheista. Turun yliopiston offsetpaino 1977.
- Lahti, Raimo 1991. Rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäinen vaihe: varallisuus- ja talousrikossäännökset. *Lakimies* 1991:258–290.
- Lappi-Seppälä, Tapio 1978. Uudet liikennejuopumussäännökset ja rangaistuskäytäntö. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 12/1978.
- Lappi-Seppälä, Tapio 1994. Miksi rikosoikeus? *Studia Criminalia*. Edited by Ari Hirvonen. Helsingin Yliopiston rikos- ja prosessioikeuden laitoksen julkaisuja A:8 Helsinki 1994.
- Lappi-Seppälä, Tapio 2008. Politics or Policy – Fluctuations in the Finnish Penal Policy. Ikke kun straf... In *Festskrift til Vagn Greve. Juris- og Økonomiforbundets Forlag. København* 2008.
- Lappi-Seppälä, Tapio 2011. Vaikuttivatko lainmuutokset? Pohdintoja rikosoikeudellisen järjestelmän muutosvaikutuksista. Teoksessa *Lainvalmistelu, tutkimus, yhteiskunta*. Jyrki Talan juhlakirja. Turun yliopisto 2011.
- Lappi-Seppälä, Tapio 2013. Kriminaalipolitiikan muutostrendejä. Teoksessa Raimo Lahti (toim.): *Rikosoikeuden muutos 1960-luvulta 2010-luvulle*. Pekka Koskisen (1943–2011) muistojulkaisu, s. 17–52.
- Lappi-Seppälä, Tapio 2016. Nordic Sentencing. In *Crime and Justice: A Review of Research*, vol. 45, edited by Michael Tonry. Chicago: University of Chicago Press.
- LavM 11/1969 vp. Lakivaliokunnan mietintö n:o 11 hallituksen esityksen johdosta henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten rankaisemista koskevan lainsäädännön uudistamisesta. Helsinki 1969.
- LavM 9/1994: Lakivaliokunnan mietintö n:o 9/1994 hallituksen esityksestä rikoslain 23 luvun muuttamisesta.
- Lindholm, Per 1973. Ajankohtaisia uudistushankkeita rikosoikeuden alalla, *Polisimies* 4/1973.
- Lång, K. J. 1989. Vankiluku: kriminaalipolitiikan tulosmittari. Teoksessa *Rikosoikeuden juhluvuonna 1989. Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI* (toim. Lahti, Raimo). Vammala.
- Martinson, Robert 1974. What works? Questions and Answers about Prison Reform. *Public Intrests* 35(2):22–54.
- Mathiesen, Thomas 1965. The Defences of the Weak.
- Miikkulainen, Kimmo & Suominen, Elina 1981. Vankeinhoito ja lehdistö 1946–78. Teoksessa *Suomen vankeinhoidon historiaa 1: katsauksia vankeinhoidon kehitykseen* (toim. Elina Suominen, 1981) Helsinki, valtion painatuskeskus/Arvi A. Karisto Oy.
- Nordenstreng, Kaarle 2013. Arvojen vallankumous 1960–1970-luvuilla. Teoksessa Raimo Lahti (toim.): *Rikosoikeuden muutos 1960-luvulta 2010-luvulle*. Pekka Koskisen (1943–2011) muistojulkaisu, s. 1–7.
- Nuorisorangaistus. Rikoslakiprojektin ehdotus 1993. Moniste. Oikeusministeriö 1993.
- OLJ 4/1975. Ehdotus liikennejuopumussäännösten uudistamiseksi. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 4/1975. Helsinki 1975.
- OLJ 3/1977. Suunnitelma nuoria rikoksentekejiä koskevan lainsäädännön uudistamisesta. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 3/1977. Helsinki 1977.

- OLJ 4/1977. Ehdonalainen vapaus. Ehdonalaista vapautta koskevien säännösten uudistamista selvittäneen työryhmän mietintö. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 4/1977. Helsinki 1977.
- OLJ 11/1977. Sakko- ja liikennejuopumussäännösten uudistaminen 1977. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 11/1977. Helsinki 1977.
- OM Lavo 17/1978. Ehdotus nuoria rikoksentekijöitä koskevan lainsäädännön uudistamisesta. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 11/1977. Helsinki 1977.
- OM Lavo 4/1987. Vankeusrangaistusten vaihtoehdoista. Rikoslakiprojektin ehdotus. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 4/1987.
- OM Lavo 11/1988. Rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumisesta. Rikoslakiprojektin ehdotus. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 11/1988.
- Pellinen, Tarja 1992. Ehdonalaisena vapauden kehitys Suomessa. Helsingin yliopiston Rikos- ja prosessioikeuden laitoksen julkaisu A.2.
- Pihlajamäki, Heikki 1990. Sosiologinen Rikosoikeuskoulu ja Suomalaisen Seuraamusjärjestelmän kehitys. Rikosoikeudellinen lisensiaatintutkimus. Rikos- ja prosessioikeuden laitos. Helsingin Yliopisto. 1990.
- Salmiala, Bruno A 1962. Eräs vangin karkaamista koskeva tutkimus. *Defensor legis* 1962, s. 55–76.
- Salmiala, Bruno A 1963. Edellisen johdosta. *Defensor legis* 1963, s. 124–130.
- Salmiala, Bruno A 1966. Puheenvuoro: Portitko auki ja pois? *Uusi Suomi* 18.9.1966.
- Söderman, Jacob 1967. Förbrytare på burk. *JFT* 1967, s. 388–403.
- Takala, Hannu 1972. Promillerajaproblematiikka. Kriminologinen tutkimuslaitos. A sarja:4. Helsinki.
- Tonry, Michael 2016. Equality and Humann Dignity: The Missing Ingredients in American Sentencing. In *Crime and Justice: A Review of Research*, vol. 45, edited by Michael Tonry. Chicago: University of Chicago Press.
- Törnudd, Patrik 1969. Fylleriböter som medel för social kontroll 1969. Kriminologiska forskningsinstitutet, M:4. Helsingfors 1969.
- Törnudd, Patrik 1971. Kvalificerade förmogenhetsbrott de lege ferenda. Kriminologiska forskningsinstitutet. M:14. Helsingfors 1971.
- Törnudd, Patrik 1996. 1960-luvun kontrollipolitiikkaa: pienryhmät virikkeitä virittämässä. Teoksessa (Raimo Lahti toim.) *Kohti rationaalista ja humania kriminaalipolitiikkaa*. Omistettu Inkeri Anttilalle 29.11.1996. Helsinki 1996.
- Uusitalo, Paavo 1968. Vankila ja Työsiirtola Rangaistuksena. Helsinki 1968, KK:n kirjapaino.

Vuonna 1992 Inkeri Anttila paljasti YK:n kriminaalipoliittisesta komiteasta tehdyn kunniataulun, ja YK:n Wienin toimistojen päällikkö, alipääsihteeri Giorgio Giacomelli piti puheen.

INKERI ANTILA'S INTERNATIONAL REACH

Matti Joutsen & Terhi Viljanen

1 Becoming an International Scholar: How Inkeri Anttila Entered the World Stage

Inkeri Anttila's academic career began in an environment that would not have seemed particularly international. She entered the Law Faculty of the University of Helsinki, a bastion of conservativeness, in 1933. At that time, it was rare for people to travel abroad, whether on study tours or even holidays. Typical law graduates went on to deal with local or national issues as judges or civil servants, immersing themselves in the daily routines of law or administration in Finland. Inkeri¹ seemed bound for this path, since soon after graduating from law school in 1936 (following completion of her licentiate degree in 1937), she served as an apprentice judge in the Imatra District Court.

She decided, however, to continue her studies. She received her doctorate in 1946, soon after the end of the war, and the following year she returned to the University as an assistant in criminal and procedural law. It was at this time that she made her first study tours abroad, to Sweden in 1947 and to Denmark in 1948. In 1949, her first article to be published abroad appeared, an article in the *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* (the Nordic Journal on the Criminal Sciences), on a physician's confidentiality obligation under Finnish law. She soon expanded this article to cover the legal protection of professional secrets in general in Finland, as a contribution to the III International Congress on Comparative Law, held in London in 1950. A steady flow of international publications followed.

In 1949, her career began to diverge from the traditional path of legal scholars, as she was appointed as a teacher in corrections at the School of Social Sciences. The same year, she attended a course on juvenile delinquency organized in London. The sociological aspect apparently interested her, and she entered the Faculty of Political Science at the University of Helsinki to study sociology, and in short order completed a Master's de-

¹ In Finland and more generally in Europe, scholars as distinguished as Professor Dr. Dr. (hon. causa; mult.) Inkeri Anttila would almost invariably be referred to with their titles. In the case of Inkeri, this simply seems inappropriate. To all who had the pleasure to work with her, "Inkeri" is the name by which she has always been known and admired.

gree and a Licentiate degree (both in 1954). In 1954, she also served for a short period as assistant in sociology at the University of Helsinki.²

The speed with which Inkeri's international orientation became evident is impressive, especially considering the situation at the time, both for Inkeri at home, and for Finland in general. Only two years after she graduated from law school, Finland was at war, and the war continued until 1945. During these early years, she gave birth to three children, and served her apprenticeship as a judge. Both during and after the war, the economic situation was very difficult, and few people could afford to travel abroad, even within the Nordic countries.³ In general, there was little international orientation in academia.⁴ And yet, Inkeri soon became active on the international conference circuit, and published articles in a number of languages.

Inkeri Anttila at the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, in Geneva in 1955.

² Jaakkola (p. 46) notes that at this time Veli Verkko held the chair in sociology at the University of Helsinki. Verkko was the first Finnish sociologist to achieve wide international recognition. Verkko was a pioneer in international criminal statistics, and one of the first experts in the UN crime prevention and criminal justice programme (Redo, p. 172).

³ Inkeri remembers how during these years she often had to cover travel expenses from personal funds, "During the war and immediately after, it was not possible for Finns to travel abroad. We were isolated. International cooperation was important for us, because it affirmed Finland's position in Europe". Quoted in Hämäläinen; translated here.

⁴ Pesonen, p. 24.

2 Inkeri's Participation in International Cooperation

Inkeri's international activity began close to home, in the Nordic countries. One of her first formal roles was as secretary and board member of the "Finnish Criminalists' Association" (Suomen kriminalistiyhdistys).⁵ Corresponding associations had been established in the other Nordic countries, and they held joint meetings. Inkeri has recalled that, since the professors of criminal law at the time (and chairman and vice-chairman of the Association), Brynolf Honkasalo and Bruno Salmiala, were reluctant to attend Nordic meetings of the national associations, it was she who represented Finland at these meetings, often at her own expense.⁶ She found the discussions enjoyable, far from the formal and authoritarian atmosphere in Helsinki.⁷ Among those Nordics who influenced her thinking – and were in turn influenced by her – were Johannes Andenaes, Ulla Bondeson, Karl Otto Christiansen, Nils Christie, Torstein Eckhoff, Stephan Hurwitz, Alvar Nelson and Knut Sveri. From Finland, among others K.J. Lång, Klaus Mäkelä and Patrik Törnudd were also drawn – largely through Inkeri's encouragement – into close Nordic cooperation.

Inkeri Anttila and Nils Christie starting networking for their long-lasting Nordic cooperation within the Nordic Criminalistist' Associations, Nordic Summer University and the Scandinavian Research Council for Criminology, in the 1950's.

⁵ Later on, she served for a long period as vice president of this association.

⁶ Hämäläinen.

⁷ Koskinen et al, pp. 8–9.

Inkeri was appointed Professor of Criminal Law at the University of Helsinki in 1961 (as the first woman professor in the Law Faculty), and established the Institute of Criminology in 1963 as a governmental research institute, under the Ministry of Justice. She served as the Institute's Director from 1963 to 1974. The two positions, as professor and as director, provided her with platforms for expanding her international contacts. She has recalled that it was at this time that Nordic criminological cooperation strengthened, which had indeed led to the establishment of the new institute in Finland. The institute, with Inkeri as its Director, in practice became the Finnish secretariat for Nordic cooperation in criminology.⁸ In 1974, the institute became the National Research Institute of Legal Policy, and she continued to serve as its Director.

In addition to the Criminalists' Associations, two other Nordic institutions influenced Inkeri, and in turn provided her with channels for reaching scholars abroad: the Nordic Summer University, and the Scandinavian Research Council for Criminology.

The Nordic Summer University (*Nordiskt sommaruniversitet*) was a cross-disciplinary forum for discussions, and for many years, Inkeri was the chairperson of the Helsinki division. She was very active in the meetings, and her colleagues recall fondly how, even at a time when the radical 1960s led to increasing tension between various factions, Inkeri's innate social skills and openness to different opinions were able to bring people together for discussions.⁹

In 1962, the respective Ministries of Justice of the Nordic countries established the Scandinavian Research Council for Criminology, which strengthened the shift in all the Nordic countries towards what later became a trademark of Inkeri's thought, rational and humane criminal policy, with a focus on equality and human rights.¹⁰ Inkeri served as a member of the Council from the outset to 1983, and as its chairperson from 1968 to 1973.

Inkeri was among the first women students to attend the Faculty of Law, among the first women to join the law faculty as an assistant, and the first woman to receive a doctorate in law as well as be appointed as a professor in the Faculty of Law. This presumably made a strong impression on Inkeri, which was reflected in her increasing activity in women's professional organizations. This activity took on international dimensions. Already in 1950, as chairperson of the Finnish Association of Academic Women, she attended the Congress of the International Federation of University Women, and in 1954 the congress of the International Council of Women.

⁸ Koskinen et al, pp. 9 and 12.

⁹ See for example Tiisala.

¹⁰ Hämäläinen. See also Törnudd, pp. 34–35.

Although these women's professional organizations provided Inkeri with some of her first international contacts beyond the Nordic countries, Inkeri found her niche in what are familiarly known as the "Big Four" international associations dealing with criminal law, criminology and criminal policy: the International Society of Social Defence, the International Penal and Penitentiary Foundation, the International Association of Penal Law, and the International Society for Criminology.¹¹

In view of Inkeri's subsequent close involvement with the United Nations crime prevention and criminal justice programme, it is perhaps a portent that the first international congress organized by any of the "Big Four" that Inkeri attended was the world congress organized by the International Penal and Penitentiary Commission in the Hague in 1950. The IPPC had been organizing such congresses every five years since the end of the 1800s. The congress in the Hague would turn out to be the last to be organized by the IPPC. At that time, the United Nations "crime programme" was being established. Part of this process led to the assumption by the United Nations of the responsibility for these quinquennial congresses as of 1955, and the IPPC reconstituted itself as the International Penal and Penitentiary Foundation. Inkeri became a member of the IPPF in 1962, the same year that she attended its congress in Brussels. She also attended the congresses in Ulm (1967), Bellagio (1973), Rotterdam (1977) and Syracuse (1982), and was elected first vice president for the terms covering 1970 to 1980.

Inkeri's first steps towards the International Society of Social Defence once again had a Nordic connection: she attended the Social Defence congress in Stockholm in 1958. She attended several of the society's subsequent congresses: Leche (1966), Paris (1971), and Thessalonica (1981). She was a corresponding member from 1962 to 1967, and was elected vice president for the terms covering 1981 to 1992.

The International Society of Criminology was next. She attended the ISC Congress in Hague (1960), followed by the congresses in Madrid (1970), Belgrade (1973) and Lisbon (1978). She served as a member of the scientific council from 1972 to 1977, and was elected a member of the board (1977–1990) and vice president (1979–1990).

As for the International Association of Penal Law, Inkeri attended the congresses in Rome (1969), Budapest (1974) and Hamburg (1979), as well as several preparatory colloquia. She was also elected to the board and served from 1969 to her retirement in 1986.

Both of the authors of the present article had the good fortune to accompany Inkeri to several of the Big Four congresses referred to above,

¹¹ The issues dealt with by these "Big Four" organizations had considerable overlap, although they each brought their own distinct approach to the issues. They also had considerable overlap in membership.

and see her in action. Her papers would be carefully prepared and thoughtful, and she would present them in the same clear and lively manner that had students flocking to her lectures back in Helsinki. And it was after the presentations that Inkeri was at her best: she was extremely sociable, and constantly expanded her network of acquaintances. Whichever table that had Inkeri sitting next to it was generally the most popular, and was the scene for long and lively discussions on topics ranging widely from the various papers that had been presented at the congress and recent developments in criminal policy around the world, to updates on the life of absent acquaintances and the arcana of the most recent episode of “Dallas” shown on television the previous evening. Her colleagues have recalled in particular how open Inkeri was to all views, whether those of senior academics or officials or of young students. She may have disagreed with some of the grounds and reasoning, but she was always ready to try to understand what other people were thinking.

The Nordic associations and the “Big Four” circuits were not the only ones in which Inkeri participated. She was a member of the editorial board of several publications in the field, and as Director of the new Institute of Criminology, she attended the annual Council of Europe meetings of heads of such institutes. She maintained close relations with academia, as shown by the fact that she served as expert when the chairs of criminology at the University of Stockholm and the University of Copenhagen were filled. In 1979, she received an honorary doctoral degree from the University of Uppsala.

3 Inkeri and the United Nations Crime Prevention and Criminal Justice Programme

As mentioned, Inkeri attended the last congress organized by the International Penal and Penitentiary Commission, in 1950. When the United Nations took over the organization of these congresses, Inkeri took note. She attended the very first United Nations Congress on the prevention of crime and the treatment of offenders, in Geneva in 1955. She is one of the very few who attended all the subsequent congress, up to 1985: London (1960), Stockholm (1965), Kyoto (1970), Geneva (1975), Caracas (1980) and Milan (1985).¹²

The United Nations also established a small body of experts to advise it on crime and criminal justice issues. This ad hoc body, which originally consisted of seven experts, was later known as the United Nations

¹² Koskinen et al, p. 12.

Committee on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders.¹³ Inkeri's professor of sociology at the University of Helsinki, Veli Verkko, was one of its first members (1950 to 1955). Inkeri's international activity contributed to her membership in this exclusive group, and she served as vice-chairperson from 1972 to 1974, evidence that Inkeri had established an international reputation as a thinker in crime prevention and criminal justice, and that she had the respect of her peers.

The fifth United Nations congress was held in Geneva in 1975. It was clear that Inkeri would attend, but a chain of events affected the capacity in which she would do so. The first was that the Secretary-General of the United Nations had designated that year as "International Women's Year". The second was that, at a very late stage, the congress was shifted from Canada to Geneva. By tradition, the President of the Congress would be the head of the delegation of the host country; this rule, however, does not apply when the congress is held at UN headquarters (as was the case with Geneva).

Inkeri Anttila as the President of the Fifth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, in Geneva in 1975. On Anttila's right side Gerhard Mueller, Executive Secretary of the congress.

The third event was that, as a result of a political crisis in Finland, the Government resigned and was replaced by a caretaker government. Inkeri,

¹³ The Ad-Hoc Committee of Experts on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. The Committee became a standing body in 1965, and the number of members was increased to 10, then in 1971 to 15 and in 1979 to 27. (Redo, p. 111, Lopez-Rey, p. 44 note 5, and Clark, pp. 19–20.)

at that time Director of the Research Institute of Legal Policy, became the Minister of Justice of Finland. The Executive Secretary of the Congress, Professor Gerhard Mueller, has recalled the delicate negotiations that followed: under the circumstances, the Presidency of the Congress would presumably go to a woman of ministerial rank who was the head of her country's delegation to the Congress, and there were three such Ministers. To cut a long story short: the end result was that Minister Inkeri Anttila was elected by acclamation as President of the fifth United Nations Congress.¹⁴

Earlier UN congresses had been relatively refined affairs, with rather formal discussion among representatives from like-minded (and predominantly "first world") states. During the 1960s and the early 1970s, an increasing number of newly independent countries expanded the membership of the UN, and the various issues became politicized, also at UN Crime Congresses. Mueller has listed as some of the contentious issues on the agenda of the fifth Congress the draft Declaration Against Torture, the definition of terrorism, the new focus on the involvement of women in crime and criminal justice, and the creation of a code of ethics for law enforcement officials. He notes his admiration at Inkeri's stamina at not only presiding over the lengthy deliberations, but also playing a central role in meeting with individual heads of delegations in order to get their support for consensus. The result was that consensus was achieved on *all* the matters on the agenda.¹⁵

4 Inkeri and the Establishment of the European Institute

The United Nations crime prevention and criminal justice programme continued to figure prominently in Inkeri's career. It provided her with the opportunity to create yet another institute, this time a distinctly international one, with UN affiliations.

The UN "crime programme" had sought to expand its international reach by establishing regional institutes. The first such regional institute was established in 1962 in Tokyo, for Asia and the Pacific, the second in 1975 in San Jose, Costa Rica, for the Latin American countries and the Caribbean. The idea of establishing a regional institute for Europe was a logical extension.

Again, various factors came to play. At that time, Europe was politically divided into East and West. If an institute were to be established in the region, it should preferably go to a neutral country. A second factor was financing: not all governments even at that time would have been prepared

¹⁴ Mueller, p. 21.

¹⁵ Mueller, pp. 21–22; emphasis in the original,

to take on the financial responsibility of operating an international institute. And a third factor was reputation: in particular the director of the new institute would need to have credibility in the crime prevention and criminal justice community in order to make the institute operational.¹⁶

In 1972, Inkeri had just been appointed to the United Nations Committee on the prevention of crime and the treatment of offenders, when she was returning via Geneva from a UN meeting in Egypt, with the director of the UN Secretariat unit responsible for the crime programme, Mr William Clifford. Although Spain and Poland had tentatively indicated their interest in hosting the institute, Finland's neutrality and above all Inkeri's readiness to take on this new task proved key. Together with her deputy director at the Research Institute, Patrik Törnudd, she was able to secure the support of Finland's Ministry for Foreign Affairs, and the European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI), was established in 1982. She served as its Director until her retirement in 1986. In those short years, she set the mould for its work.

There was no clear idea how the new institute would function. The agreement between Finland and the United Nations states that the institute is to promote the international exchange of information on crime prevention and control among European countries. This leaves considerable flexibility as to how such an exchange is to be promoted, and what type of information is involved.

At the time HEUNI was established, Western Europe did have extensive networks for the exchange of information. In particular the Council of Europe worked actively in this field. In Eastern Europe, on the other hand, only some countries (in particular Yugoslavia, but also Hungary, Poland and the USSR) had a criminological community. Their researchers, however, had to contend with considerable difficulties in access to data as well as to the international criminological literature. In many Eastern European countries, moreover, Marxist ideology was often too rigid to allow for true research and theory development.

Nonetheless, Inkeri emphasized the fact that all societies had to contend with basically the same problems, such as domestic violence, young people who steal from stores, the need to improve the operation of the police and the courts, and how to treat offenders. She decided that the new institute would start by identifying a few issues where an exchange among all European countries would seem productive: victim policy, effective, rational and humane criminal justice, non-prosecution, and non-custodial sanctions. The methodology would be to request national papers from each country, com-

¹⁶ Joutsen and Viljanen, p. 70. The description of the first years of HEUNI provided below is based in part on Joutsen and Viljanen, pp. 71–75. The events are also recounted in Anttila 1996.

mission an expert to prepare a report, and then hold a “European Seminar” to discuss the issue, with all the authors of the national papers in attendance.

Such a model could not work unless the institute – and in this case, the Director – had a ready-made network of experts, so that regardless of the subject, it would be possible to identify a suitable person from each country to write the national reports and be prepared to engage in the discussions at the European Seminar. It also required that the Director, both during the sessions and during the informal discussions, could get people representing different political systems and different approaches to social and criminal justice issue to talk to one another in a sufficiently non-threatening atmosphere. Inkeri provided all of this. As has been noted in an earlier publication:

“It was here that Inkeri Anttila’s charisma came to the fore. Inkeri had always had the ability to bring together people who were interested in criminal policy and encourage them to take on great tasks. Her network of contacts throughout Europe and even beyond made it possible to find experts who deal with the issue at hand. In the case of large associations and other bureaucratic structures, one weakness is that contacts are usually made stiffly, through formal channels. The Director of small HEUNI had a different approach: she simply wrote directly to her good friend, who may happen to be a university professor, the president of the Supreme Court, the departmental head or permanent under-secretary in a governmental Ministry, or the Minister himself or herself. ... At one of the first expert meetings, the head of the Division on Crime Problems of the Council of Europe and the Vice President of the Academy of Sciences of the Union of Soviet Socialist Republics sat at the same table, and indeed these two friends of Inkeri were seen walking hand in hand through a nearby park in Helsinki. Any last doubts about HEUNI’s possibilities of serving as a neutral forum for discussions disappeared, and the work could begin for real.”¹⁷

Another example of the value of Inkeri’s extensive network of contacts was provided in the run-up to the seventh UN Congress, held in Milan in 1985. One of the topics at the Congress would be “Youth, Crime and Justice”, and for the first time at any UN crime congress, a research workshop was to be organized. In 1983, HEUNI received a long telegram from the UN Secretariat, asking the institute to prepare, in two months, a global overview of all research that had been conducted on juvenile crime. One of the authors of the present article recalls vividly presenting the telegram to Inkeri, along with a detailed list of why HEUNI should refuse the request.¹⁸

¹⁷ Translated from Joutsen and Viljanen, p. 72.

¹⁸ The request had first been made to the global UN research institute, the UN Interregional Crime and Justice Research Institute, which had already said it was unable to perform the work.

juvenile delinquency was among the most heavily researched topics in criminology, and it was difficult to provide a meaningful overview in a short congress paper; there were huge differences between countries in the understanding of and approach to the topic (in particular, between the child welfare and the juvenile justice approach); the research tended to be closely tied to the idiosyncrasies of the jurisdiction in question, and it was difficult to draw conclusions that could be applicable elsewhere; much of the research was difficult to track down, and even if it was, it would be in a number of different languages; and so on. Inkeri's response was that a request from the UN Secretariat to its newest institute should be honoured, and that of course HEUNI would prepare the global overview. Her only request (which the UN Secretariat promptly granted) was that we would be allowed six months instead of two. Inkeri got out her list of contacts, and soon information was arriving from all over the world.¹⁹

A particularly significant example of Inkeri's influence may be revealed here, perhaps for the first time: the restructuring of the United Nations crime prevention and criminal justice programme in 1990–1991²⁰ owes a considerable debt to pizza and red wine served in the kitchen at HEUNI.

Towards the end of the 1980s, a number of countries became increasingly critical of the perceived inability of the United Nations to provide an effective response to growing problems in crime and criminal justice. There were a number of issues, and not all of the critics agreed on what the problems were. However, what were most commonly listed were that the Committee had little influence on national policy; the UN "crime programme" was producing standards and norms which, while noble in intent, had little practical impact without a vastly expanded technical assistance capacity (which the UN secretariat lacked), and the UN was not providing the tools needed for dealing with international and transnational crime.

Enter Inkeri, who in 1986 brought together a small, select group of her close friends – friends who happened to include, among others, top criminal justice officials from Germany (Erich Corves and Konrad Hobe), Italy (Giocchino Polimeni), the Netherlands (Julian Schutte), Sweden (Bo Svensson), the United Kingdom (David Faulkner), the United States (Ronald Gainer) and Yugoslavia (Dušan Cotić). This group, sitting comfortably around a table nibbling on pizza and drinking red wine, put together what may be considered the first outline for a total restructuring of the UN crime prevention and criminal justice programme. In 1991, a second group, with Polimeni and Schutte augmented by General Vasily Ignatov (the Union of Soviet Socialist Republics) and Professor Roger Clark (the United States)

¹⁹ The report was submitted to the UN Crime Committee in 1984 and was finalized at an ad hoc working group. See A/CONF.121/11, para 3.

²⁰ General Assembly resolution 46/152.

continued the work and produced a “Plan for the Restructuring of the United Nations Crime Prevention and Criminal Justice System”, which was reflected in many ways in the final product that was subsequently approved under the chandeliers of Versailles at a grand ministerial conference, and formally adopted by the General Assembly at the end of 1991.

5 Inkeri’s International Publications

The mantra of “publish or perish” is well known in academia. Scholars and researchers live for the exchange of ideas, and much of their time is spent writing for various publications. Usually, however, the intended audience is in one’s own country, and – for understandable reasons – academics tend to use their own native language.

It is striking that almost from the outset Inkeri looked beyond the borders of Finland. She had learned Swedish at school,²¹ and thus the obvious first step was towards the other Nordic countries, as shown by her first internationally published article mentioned above. Although she continued to publish in Finnish, she clearly wanted to reach an international audience. She soon had publications not only in Swedish, but also in Danish, English, French and German. Indeed, during some years in her career, the majority of her publications appeared in other languages. (In addition to the languages mentioned, later on translations would appear also in Dutch, Hungarian, Italian, Portuguese, Russian and Spanish.) By the year 1996, she had notched up 300 publications, 45 % of which appeared in languages other than Finnish. Among these were some 60 in various Nordic languages, over 50 in English, and some 20 in French.²² Without a doubt, Inkeri was making her mark internationally.

As impressive as the sheer volume of articles published by Inkeri in foreign languages is the expanding scope of their subject matter. It has already been mentioned that her first two foreign language publications were on traditional legal issues, those related to professional secrecy (a topic undoubtedly fostered by the fact that her husband was a physician, and their home at that time was in connection with a tuberculosis sanatorium). Later on, she wrote a few other articles that dealt primarily with criminal and procedural law, such as on defamation (1962), the role of the court in sentencing (1970 and 1976), and trends in criminal law (1986). However,

²¹ Swedish is a national language in Finland.

²² Lena Andersson has compiled a bibliography of Inkeri Anttila’s publications; Andersson 1986. This bibliography was updated in a *Festschrift* which appeared ten years later: Lahti (1996), pp. 323–326. These two bibliographies were consolidated in an annex published in Lahti and Törnudd (2001), pp. 223–238; in doing so, some 50 of Inkeri’s lesser Finnish language articles (such as shorter book reviews) were left out.

her experience in teaching correctional officers generated an interest in corrections, and more broadly in the treatment of offenders. Among her earliest international articles was one on the advanced training of correctional officers in Finland (1951), which was followed in 1953 by three separate articles on different aspects of the treatment of offenders. She would return to this general theme many times over the years, covering for example indeterminate sentences (1953, 1971 and 1974), pre-sentencing reports (1953), a study on the grounds for measuring sentences (1961 and 1962), the reintegration of offenders (1963), the treatment of intoxicant abusers (1964), pardons for persons serving a life sentence (1965), the death penalty (1966), punishment versus treatment (1972), probation and parole (1973 and 1974), long-time incarceration (1977), prisons past and future (1978), corrections in Finland (1979), criminal records and rehabilitation (1982), community service in Finland (1990), and the general goals of corrections in Finland (1992).²³

Closely related to these articles were her articles on the legal, administrative and social consequences of sentencing (1956), the training of lawyers and criminal law (1957), young offenders (1961, 1975, 1976, 1979, 1985 and 1995), and diversion (1982 and 1985).²⁴

She was clearly becoming more interested in how the criminal justice system worked. This is reflected in the fact that from the 1960s on, the bulk of her international articles (and her Finnish language publications as well) dealt with criminology, with criminal justice, and with the importance of a humane and rational criminal policy. It is these last publications – on humane and rational criminal policy – that established her international reputation.

Criminology. Inkeri was a pioneer in criminology, and together with her colleague wrote the first Finnish-language textbook on the subject.²⁵ The textbook was soon translated into Swedish and was long used throughout the Nordic countries.²⁶ She continued to produce articles on criminology, and they were published in a steady stream: causes of crime (1964), recorded and unrecorded crime (1966), crime in Scandinavia (1972), European cooperation in criminological research (1974), theories of crime prevention (1976), terrorism and skyjacking (1976), comparative research on the use of discretion in criminal justice (1978), research and criminal justice (1978), clinical criminology (two separate articles in 1979), urban crime (1983), criminology in Finland (1983), the death penalty and criminology (1987), and the scope and organization of criminology in Scandinavia (1987).²⁷

²³ For bibliographical references, see Lahti and Törnudd 2001.

²⁴ Ibid.

²⁵ Anttila and Törnudd 1970. This appeared in a thoroughly revised edition as Anttila – Törnudd 1983.

²⁶ Anttila and Törnudd 1973.

²⁷ For bibliographical references, see Lahti and Törnudd 2001.

Criminal policy and criminal justice. Inkeri's arguably most important mark in international scholarship came through her many articles on the importance of humane and rational criminal justice. She was one of the privileged few anywhere in the world who was able to combine academic work with work in government, culminating in her brief stint as Minister of Justice, but reflected more clearly in her extensive contribution to various governmental committees, and her service as expert advisor to Parliament. In all the Nordic countries, academic expertise is used very closely in governmental decision-making. What was innovative in Inkeri's role was that she was ready to question the dominant academic theories, and through this the dominant governmental policies, whether they involved harsh sentences, coercive treatment, or indeed excessive reliance on the criminal justice system in controlling behaviour.

These threads appeared early in Inkeri's Finnish-language publications. For example, in 1960 she criticized as costly and ineffective the widespread use of lengthy imprisonment terms for drunken driving,²⁸ and the same year she criticized the extensive use of imprisonment for unpaid fines.²⁹ She soon reached out to the broader Nordic community, with two articles appearing in 1962 that examined measures used for young offenders.³⁰ One of her most influential articles appeared a few years later in Swedish (1967) and then in English (1971), in which she provided an overview of what she called radical and conservative criminal policy in the Nordic countries.³¹ (She continued to write about Nordic developments in criminal policy, with articles appearing in international journals almost yearly, to the end of her career.) In her international articles, she also dealt with specific issues, such as due process in administrative detention (1963), the criteria for sentencing (1970), crime problems in Scandinavia (1970), indoctrination of norms in criminal law (1971), individual security and international relations (1972), approaches to controlling traffic crime (1978), imprisonment in the criminal justice system (1982), decriminalization (1983), "new perspectives on justice" in the criminal justice system (1984), assessing and allocating the harm caused by crime (1985), and the use of conditional imprisonment in Finland (1993).³²

Victims. When Inkeri started her academic career, criminal law and criminology (which at that time was almost unknown in the Nordic countries) focused almost exclusively on the offender. In 1962, she had a key role in launching the first study of self-reported criminality ever carried out in Finland, and indeed one of the first such studies to be conducted any-

²⁸ Anttila 1960(a).

²⁹ Anttila 1961(b).

³⁰ Anttila 1962(a) and 1962(b).

³¹ Anttila 1967 and Anttila 1971.

³² For bibliographical references, see Lahti and Törnudd 2001.

where in the world. In an article published two years later, “The Criminological Significance of Unreported Criminality”,³³ in 1964, she raised the intriguing possibility of using a survey of victims to find out about unreported crime. Fattah says that it was this article that resulted in the very first victimization survey, which was carried out in the United States.³⁴ She continued to write on victims for the rest of her career, with articles for example on the victim as the forgotten party in criminal justice (1969), on compensation for victims (1973 and 1992), on victimology as a field of inquiry (1974), on the need for developing victim policy (1986), and on the responsibility of the victim (1991).³⁵

Women and criminal justice. Inkeri achieved many firsts for women in criminal law, in research and in government. She was able to achieve national and international recognition in what was (and to a large extent still is) a male-dominated field despite being a woman. One woman who has similarly achieved wide international recognition, Professor Freda Adler, has emphasized the clear respect commanded by Inkeri at international meetings, where Inkeri was often one of the few women in the room.³⁶ Inkeri rarely if ever drew attention to herself as a woman, much less used it as an argument for her advancement. Nonetheless, Inkeri has also written about women and criminal justice. She has published one of the first papers to examine the role of women as professionals in the criminal justice system (1979), and also an examination of women as offenders in Finland (1980).³⁷

6 What Made Inkeri Run? The Secret to Inkeri's International Reach

Inkeri was a pioneer in many ways, in Finland and in the world. As a very popular professor of criminal law at the University of Helsinki, and as the director of a criminological research institute and, later, of a UN-affiliated regional institute, she inspired many persons to follow her in bridging the divide between criminal law, sociology and the practical organization of the criminal justice system. Her achievements received due recognition: she has, for example, been honoured with the Sellin-Gluck Award of the American Society of Criminology (1983), and the European Criminology Award of the European Society of Criminology (2011). She was perhaps proudest of the

³³ Anttila 1964.

³⁴ Fattah, p. 108. Fattah also emphasizes how Anttila was one of the earliest persons to note the partial overlap in the roles of victim and offender, and in speaking on behalf of restorative justice. Ibid., pp 108–109. See also Lahti 2013.

³⁵ For bibliographical references, see Lahti and Törnudd 2001.

³⁶ Freda Adler, personal interview, 7 January 2016.

³⁷ Anttila 1979 and Anttila 1980.

Testimonial awarded to her by the Secretary-General of the United Nations in recognition of her dedicated service on behalf of the United Nations programme on crime prevention and criminal justice (1992).

What led to Inkeri's considerable international influence? How was she able to quickly move from the conservative and somewhat insular academic environment prevailing in Finland at the end of the Second World War to become an internationally recognized and influential scholar and thinker?

One factor that presumably led to this was Inkeri's linguistic skills. Although she went to a Finnish-speaking school (Finnish and Swedish are both national languages of Finland), she learned Swedish as well as German in school. On graduating from the University, she soon participated in Nordic meetings. Not only did she become quite fluent in Swedish, she was also able to get by in Norwegian and Danish. One of her first study tours abroad was to England, and she quickly picked up English as well.

Related to her linguistic skills were her skills at communication. One of the reasons that she was a popular professor was that she was able to render even difficult concepts comprehensible, and tended to use relatively simple language and examples. These same skills came out in her publications. She enjoyed lecturing and writing, and would generally have several articles under preparation, articles that she would keep refining until she was satisfied that her points came across.³⁸

A third factor was her social skills. She was very sociable. At international conferences and meetings, she was anything but the archetypical shy, introverted Finn who would present a paper and then sit quietly in the back of the room, to rush back to the hotel after the sessions were over. She enjoyed having a constantly expanding group of colleagues and friends around her. When international meetings would be held in Helsinki, they would usually involve evenings hosted by Inkeri at her home. When the meetings would be held elsewhere, Inkeri would be with company at restaurants until late in the evening, after which the discussions would quite often continue in the hotel bar or in her room, over glasses of wine (red, preferably). Her colleagues have often recalled how she was able to create a warm, hospitable atmosphere, where all present, from young students to

³⁸ One of the authors of the present paper has extensive experience with this aspect of Inkeri. At a time when articles were written on manual typewriters, slight revisions of a paragraph here and a line there often meant long rewrites of draft articles.

government Ministers and chief justices of the Supreme Court, participated equally in the discussions.³⁹

A fourth factor was her analytical skills, her cross-disciplinary approach, and her readiness to question prevailing theories, dogma and policy, a characteristic already noted above. Inkeri combined criminal law and sociology, and eagerly embraced new scientific approaches, such as criminology and victimology. She was an expert, and an expert with a constantly growing area of knowledge. Moreover, beginning from her early years as a teacher she was able to make the leap from academia to the practical day-to-day operation of the criminal justice system. For example Törnudd has emphasized that Inkeri's ability to combine cross-disciplinary research (law, sociology and criminology) with her work on governmental committees, as expert appearing before Parliament, and as Minister of Justice, was instrumental in ensuring that criminological expertise in Finland influenced criminal policy in a rational and humane direction.⁴⁰ Lahti, in turn, emphasizes Inkeri's role in challenging criminologists to be critical and constructive; criminologists have a duty to disseminate their insights and arguments to decision-makers, other experts and the general public.⁴¹

One of Inkeri's seminal articles dealt with conservative and radical criminal policy. Inkeri began her career in a small country where conservative values contributed to harsh punishments, coercive treatment and almost unquestioning respect for established authorities, whether academic or governmental. She lived through the radical 1960s and 1970s, when authorities were being questioned simply for the sake of questioning them, and new solutions were offered with little testing of their suitability or of their impact in practice. She herself was neither conservative nor radical, and was able to maintain a healthy common-sense approach to criminal law, criminology and criminal justice. Perhaps largely because of this, she was able to outline a just, rationale and humane criminal policy, a policy which changed the way the operation of the criminal justice system was perceived in Finland and more broadly in the Nordic countries. Towards the end of her career, especially through the National Research Institute of Legal Policy and HEUNI, she was increasingly able to work for these same

³⁹ In this context it should be noted that it had not been quite self-evident that Inkeri would devote her career to jurisprudence. She could just as easily have turned to music full-time. She was an excellent pianist and singer who on several occasions entertained her guests at home and colleagues on the road. She once (in 1964) gave a presentation for students at the University of Helsinki on "the sociologist in music", noting that music as such is not political nor nationalistic, and it does not have boundaries that confine it to a certain race or religion. Music has been a forerunner: before the world ever knew anything about the Leagues of Nations, or the UN Charter, music had been one form of international cooperation in which everyone had the same right to participate. – Her many trips to congresses and meetings in Geneva, for instance, inspired her to write music and lyrics to a song that has charmed her many friends: the "Flower Bell of Geneva".

⁴⁰ Törnudd (1996), pp. 36–37.

⁴¹ Lahti (2013).

values regionally and globally. Most important, she was able to inspire new generations to examine received wisdom regarding crime and criminal justice, and search for new approaches together. That is a legacy that would have made her proud.

The meeting of the International Advisory Board of HEUNI in 1991. In the front row, from the left Raimo Pekkanen, Inkeri Anttila, Bo Svensson, Simone Rozès and David Faulkner, in the back row Patrik Törnudd, Eduardo Vetere, Matti Joutsen, Vladimir Kudrjartsev, Dušan Cotić, Kudrjartsev's secretary and Seppo Leppä.

Bibliography

- Andersson, Lena (1986), Bibliography of Inkeri Anttila's publications, *Riksoikeudellisia kirjoitelmia V Sylvi Inkeri Anttilalle 29.11.1986 omistettu* (Papers on Criminal Law V in Honour of Sylvi Inkeri Anttila 29 November 1986), Vammala 1986, pp. 405–423.
- Anttila, Inkeri (1970), Conservative and Radical Criminal Policy in the Nordic Countries, *Scandinavian Studies in Criminology*, Vol. 3, Oslo, pp. 9–21.
- Anttila, Inkeri (1981), Female Criminality in Finland. What Do the Statistics Show?, in Freda Adler (ed.), *The Incidence of Female Criminality in the Contemporary World*, New York, pp. 64–84.
- Anttila, Inkeri (1996), Finland and the United Nations Crime Prevention and Criminal Justice Programme, in Kimmo Kiljunen (ed.), *Finns in the United Nations*, The Finnish UN Association, Jyväskylä 1996, pp. 256–269.
- Anttila, Inkeri (1960a), Juopumussakot – kallit ja tehoton järjestelmä (Drunkenness Fines – An Expensive and Ineffective System), *Alkoholipolitiikka*, pp. 156–157.
- Anttila, Inkeri (1967), Konservativ och radikal kriminalpolitik i Norden (Conservative and Radical Criminal Policy in the Nordic Countries), *Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab*, pp. 237–251.
- Anttila, Inkeri (1962a), Om rättskyddet och likställigheten I det påföljdssystem, som angår rättsstridiga gärningar begångna av barn (Issues of Due Process and Equality in the Sanction System for Illegal Acts Committed by Children), *Tidskrift, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland*, pp. 48–55.
- Anttila, Inkeri (1966), Recorded and Unrecorded Criminality. Unrecorded criminality in Finland. *Institute of Criminology, Series A:2*, Helsinki, pp. 5–22.
- Anttila, Inkeri (1960b). Sakon muuntorangaistus kriminaalipoliittisena ongelmana (Fine Conversion Imprisonment as a Problem of Crime Control Policy), *Lakimies*, pp. 473–483.
- Anttila, Inkeri (1964), The Criminological Significance of Unregistered Criminality, *Excerpta criminologica*, Vol. 4, pp. 411–414.
- Anttila, Inkeri (1962b), Åtgärder mot ungdomskriminalitetn sedda mot bakgrunden av kriminalitetens allmänna utveckling i de nordiska länderna under de senaste åren (Measures Against Juvenile Delinquency in the Nordic Countries in the Perspective of Recent Crime Trends), *Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab*, pp. 5–30.
- Anttila, Inkeri (1979), *Women in the Criminal Justice System*, Publications of the National Research Institute of Legal Policy, Helsinki.
- Anttila, Inkeri and Patrik Törnudd (1973), *Kriminologi i kriminalpolitiskt perspektiv* (Criminology in the Perspective of Criminal Policy), Stockholm.
- Anttila, Inkeri and Patrik Törnudd (1970), *Kriminologia* (Criminology), Porvoo.
- Anttila, Inkeri and Patrik Törnudd (1983), *Kriminologia ja kriminaalipolitiikka* (Criminology and Criminal Policy), Juva 1983.
- Aromaa, Kauko (1996), Inkeri Anttila ja minä: eräitä varhaisia muistoja (Inkeri Anttila and I: Some Early Recollections), in Lahti (ed), pp. 64–66.
- Clark, Roger (1994), *The United Nations Crime Prevention and Criminal Justice Program. Formulation of Standards and Efforts at Their Implementation*, University of Pennsylvania Press.
- Fattah, A. Ezzat (1996), A Fine Thinker, an Innovative Scholar, and a Humane Policy-Maker, in Lahti (ed), pp. 107–110.

- Halikainen, Pertti (1996), Ihminen Inkeri (Inkeri the Person), in Lahti (ed), pp. 31–33.
- Hämäläinen, Mariitta (undated), Humaani kriminalisti (A Humane Criminalist), available at <https://skr.fi/fi/humaani-kriminalisti>.
- Joutsen, Matti and Terhi Viljanen (1996), Meidän Inkeri maailmalla (Our Inkeri Abroad), in Lahti (ed), pp. 69–76.
- Koskinen, Pekka, Raimo Lahti and Patrik Törnudd (1996), Inkeri Anttila haastateltavana (Interview with Inkeri Anttila), in Lahti (ed.), pp. 3–20.
- Lahti, Raimo (2013), Inkeri Anttila 1996 – 2013 In Memorium *Revue internationale de droit pénal* 1/2013 (Vol. 84), pp. 13–15, available at: www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2013-1-page-13.htm.
- Lahti, Raimo (ed.) (1996), Kohti rationaalista ja humaania kriminaalipolitiikkaa. Omistettu Inkeri Anttilalle 29.11.1996 (Towards A Rational and Humane Criminal Policy. Dedicated to Inkeri Anttila, 29 November 1996), Helsinki 1996.
- Lahti, Raimo and Patrik Törnudd (ed.) (2001), Inkeri Anttila, Ad Ius Criminale Humanus. Essays in Criminology, Criminal Justice and Criminal Policy, Helsinki, 2001.
- Lopez-Rey, Manuel (1985), A Guide to United Nations Criminal Policy, Cambridge Studies in Criminology LIV, Gower.
- Mueller, Gerhard O.W. (1996), “Thank you, Madame President”, in Lahti (ed), pp. 21–23.
- Nordenstreng, Kaarle (1996), Inkeri ja minä 1960-luvun henkisessä maastossa (Inkeri and I in the Ethos of the 1960s), in Lahti (ed), pp. 38–45.
- Pesonen, Pertti (1996), Vuosikymmenten Nainen (The Women of the Decades), in Lahti (ed), pp. 24–26.
- Redo, Slawomir (2012), Blue Criminology: The power of United Nations ideas to counter crime globally – A monographic study, Helsinki: HEUNI Report series no. 72.
- Tiisala, Seija (1996), Inkerin monet kasvot (The Many Sides of Inkeri), in Lahti (ed), pp. 27–30.
- Törnudd, Patrik (1996), 1960-luvun kontrollipolitiikkaa: pienryhmät virikkeitä välittämässä (Control Policy during the 1960s: Small Groups Providing Influence), in Lahti (ed), pp. 34–37.
- Unrecorded archives of the National Research Institute of Legal Policy.

Toinen osa

Inkeri Anttilan henkilö ja eri roolit

Inkeri Anttila opettamassa 1960-luvulla.

EMERITAPROFESSORI INKERI ANTILAN HAASTATTELU 18.8.2009

Toimittanut lyhentäen Mia Korpiola

Aluksi

Haastattelin rikosoikeuden emeritaprofessori Inkeri Anttilaa hänen Mannerheimintien asunnossaan elokuussa 2009 kirjoittaessani Pykälä ry:n historiaa Ystäviä, politiikkaa ja oikeustieteen opintoja: Pykälä ry. 1935–2010.

Käytin haastattelua lähteenä kirjassani, mutten tällöin litteroinut nauhoja sanelukoneelta, vaan tein sen vasta tätä teosta varten huhti–toukokuussa 2016. Haastattelu on kahdessa osassa, yhteensä yli tunti ja 20 minuuttia. Tässä julkaistava haastattelu on rankasti toimitettu. Puhekielisyydet on esimerkiksi muutettu kirjakieleksi ja saman sanan toistot poistettu. Poistoja ei ole merkitty tekstiin, mutta kieliasun muutoksien lisäksi tekemäni lisäykset tekstiin on merkitty hakasulkeisiin. Teemojen ulkopuoliset keskustelut sekä dialogiin kuuluneet välihuomautukset ja -äännähdykset on puhdistettu pois. Lisäksi polveileva ja keskusteleva haastattelu on muutettu rakenteeltaan niin, että Inkeri Anttilan samaa aihetta käsittelevät puheenvuorot on liitetty toistensa yhteyteen temaattisiksi kokonaisuuksiksi. Tämä vähentää tietysti haastattelun autenttista luonnetta, mutta tekee tekstin huomattavasti lukijaystävällisemmäksi.

Oikeustieteen opinnot: miksi ja miten?

M.K. Minkä takia päädyitte valitsemaan juuri oikeustieteen opiskelut?

I.A. Niin, siihen aikaan ei ollut mitään opintoneuvontaa, ja oli kaksi ammattia tai kaksi alaa, joista minä tiesin yleensä jotain. Toinen oli sitten isän ala, ja toinen oli äidin. Ja kun minä olin ainoa lapsi, niin perheessä ei ollut poikaa, joka olisi ruvennut lukemaan – kuten siihen aikaan oli tapana – oikeustiedettä, ja tytär sitten mennyt musiikkiopistoon, jota minun äitini aikoinaan kävi. Niin, että minä nyt sitten olin vähän miettinyt historian ja oikeustieteen välillä aikoinaan, mutta sitten tuli se oikeustiede. Minulla myös sattui olemaan siihen aikaan semmoisia meidän perhetuttavia, jotka

lukivat silloista ylempää oikeustutkintoa, mutta muutenhan siihen aikaan oli hyvin vähän naisia opiskelijoiden joukossa.

Ja muistan sellaisen tilanteen, että kun minä tulin luentosaliin, se oli varmaan joku peruskurssi, niin siellä oli kymmeniä miehiä, ja sitten siellä istui keskellä salia yksi nainen, ja minä menin sitten tietysti hänen viereensä istumaan. Pojat sanoivat siinä ovella, että hei että, älkää – niin, siihen aikaan teititeltiin – älkää menkö sinne, se on varmasti pelottava nainen. Ja minä menin kysymään sitten häneltä, että onko hän pelottava, ja hän sanoi, että no ei ihan varmasti. Ja hän oli siis Kielo Kivekäs, joka meni sitten Teuvo Auran kanssa naimisiin myöhemmin. Teuvo Aura oli sitten opiskellut myöskin tietysti [oikeustiedettä], ja meistä tuli sitten tietysti hyvät ystävät varmaan ihan aluksi sitä varten, että me olimme kaksi ainoaa naista siellä. On se omituista nyt, kun on kaksi kolmasosaa sisäänpääsytutkinnossa hyväksytyistä on naisia. Kyllä siinä on hirvittävän suuri ero.

Minä olin [eduskunnan kirjastossa] säännöllisesti päivittäin. Ja minä menin sinne ihan joka päivä, ellei minulla ollut luentoja aamupäivällä ja samoin tämä Kielo. Siellä oli yksinkertaisesti paremmin tilaa silloin, koska [lainopillinen seminaarikirjasto] oli tietysti kovin varattu. Ja sai myös sitten saman tien lainata kirjoja sieltä eduskunnan kirjastosta, joka tuli minulle hyvin ajankohtaiseksi sitten, kun minä tein väitöskirjan maalta käsin.

Mutta se oli aivan kuin olisi mennyt kouluun, kun me mentiin sinne ihan säännöllisesti lukemaan ja sieltä käsin käytiin kahvilla välillä jossain. Helvi Sipilähän alkoi samana syksynä. Kielo oli alkanut vuotta aikaisemmin.

Osan [kirjoista] sai lukea juuri siellä eduskunnan kirjastossa. Tietysti siinä oli silloin kahdenkertainen hyöty. Sai tavallaan niin kuin pöytätilaa siellä, ja sai kirjat siihen vielä. Kyllä se varmasti auttoi asiaa, ettei tarvinnut ostaa kaikkia. Minulla oli jotain kirjoja isän perintönä. Tietysti silloin ei julkaistu oppikirjoja samassa tahdissa kuin nykyisin, että olihan siinä vuosia niin, että yksi [ja sama] kirja kelpasi. Vanhat professorit olivat juuri vaihtuneet.

Minun isäni nimittäin ei lukenut tätä tutkintoa kovin nuorena, vaan hän valmistui ensin filosofian maisteriksi, ja sitten hän oli Uuden Suomen toimituksessa ja siellä hänen nuorempi veljensä alkoi lukea lakia, niin silloin hän[kin] innostui ja hän alkoi sitten vähän myöhemmin [lukea oikeustiedettä]. Olihan siinä nyt sitten sellainen parinkymmenen vuoden ero. Minun isäni oli asianajaja, niin että hän nyt sitten oli hyvin innostunut siitä alastaan. Aika paljoahan hän ei asiakkaistaan voinut puhua mitään salaisuuksia, mutta sellaisia yleisiä asioita, kuten miten todisteet esitetään. Ja semmoisista asioista tietysti oli puhetta varsinkin sen jälkeen, kun minä olin alkanut lukea.

Meitä oli niin vähän meitä opiskelijoita, että siellä oli kyllä eräitä [professoreita], jotka nyökytti kadulla vastaan tullessa. Muistan sen tunnelman kyllä, että se oli hyvin semmoinen välitön siihen aikaan minun mielestäni. Mutta itse opiskelujärjestyshän oli hirveän jäykkä. Ja siellähän oli suoritettava tentit aina määrättyssä järjestyksessä. Periaate oli se, että tämän henkilön, joka reputti tentin, piti lukea kolme kuukautta seuraava[an] tentti[in], ja neidän eivät olleet joka kuukausi vaan muutaman kerran lukukaudessa. Ja ainakin sellainen huhu kulki siellä siihen aikaan, että prosessioikeudessa ensimmäisellä kerralla tentti on aikaisintaan kolmen kuukauden päästä, seuraavalla kerralla, jos vielä reputtaa, kuuden kuukauden päästä, ja seuraavalla kerralla vuoden päästä. Luultavasti se ei ollut totta, mutta joka tapauksessa sitä uskottiin siellä. Meillä oli keskeyttämisprosentti erittäin suuri siihen aikaan, ja se varmaan johtui osittain tästä. Minäkin tunsin jonkun, joka oli ikuisesti jäänyt siihen prosessioikeuteen.

Se oli aika julmaa karsintaa tietysti. No, sitten oli sellaisia [oikeustieteen opiskelijoita] varmaan, jotka menivät työhön välillä, vaikka ei niin paljoa varmastikaan kuin mitä tässä oli ennen lamakautta. Emmehän me toisistamme niin paljoa tienneetkään. En minäkään tiennyt, kuka siellä oli, ja tietenkin [muut opiskelijathan] saattoivat olla osapäivätyössä jossain. Kaikenlaista sellaista. Mutta kyllä siellä mielestäni aika lujasti sai töitä tehdä. Ei meillä ollut silloin tenttejä, johon sai ottaa lakikirjan mukaan, ja sitten ei ollut mitään joustoa tosiaan siinä. Ainoa mitä voi tehdä, jos oli hyvin sillä tavalla orientoitunut, että aikoi sitten kuitenkin lukea myöhemmin lakitieteen kandidaatiksi, niin silloin voi suorittaa jonkun etukäteen niistä aineista ja korottaa siis arvosanoja niissä ja jotain sellaista. Sen saattoi tehdä, mutta siinä täytyi olla hirveän tarkka suunnitelmallisuus, ettei sitten vienyt itseltään aikaa siitä seuraavasta mahdollisuudesta suorittaa niitä järjestyksessä.

M.K. Mitä muistoja teille on sitten jäänyt suullisesta tenttimisestä? Nehän monesti tai melkein säännönmukaisesti käytiin ilmeisesti tenttimässä professorien kotona.

I.A. Kyllä. Joo, ei ollut mitään semmoisia työhuoneita siellä siihen aikaan. Ne [suulliset tentit] olivat tietysti professorista riippuen aika erilaisia. Kyllä niitä kai joskus yliopistollakin pidettiin, olihan siellä nyt jotain huoneita. Täytyihän nyt sentään saada pitää luentomuistiinpanot jossain sillä aikaa. Minä muistan, kun minä olin siellä ja pidin dosenttiluentoja, niin minä pidin [omia luentomateriaalejani] henkilökunnan kahvihuoneen hyllyllä. Olin aina vähän sydän kurkussa, onko joku siivooja heittänyt ne roskikseen välillä.

Mutta siihen oli niin tottunut, että ne [suulliset tentit] olivat professorien kotona. Prosessioikeuden tentti oli hyvin erikoinen sen tähden, että sinne mentiin juhlapuvuissa. Minullakin oli pitkä musta puku siellä, pitkähihainen. Se oli poikkeuksellista. Minä luulen, että ne pojat oli frakissa tosiaan, koska illallahan ne olivat. No, kun minä olin [opiskelemassa tiedekunnassa], niin siellä oli kaksi professoria, ja minä satuin tulemaan Sjöströmin kiintiöön, niin että, sitä ei pidetty niin vaarallisena kuin Granfeltiä, joka oli erittäin jyrkkä. Minä luulen, että se oli ihan sattumanvaraista. Siinähan tietysti piti kuunnella molempien luentoja koko ajan ja olihan se tietysti tärkeää saada sieltä loppumerkintä, mutta kyllä kai sen periaatteessa ainakin piti olla ihan sattumanvaraista.

Kauppaoikeuden tentti oli toinen, joka oli ihan hirveä, [jonka suullista tenttiä] pidettiin hirveän vaikeana. Siinä kävi juuri niin, että meitä oli neljä henkeä siellä, ja professori ilmoitti, että hän hylkää kaikki ne kolme poikaa siellä. Ja sitten hän sanoi, että ylioppilas Anttila – minä olin jo naimisissa – ylioppilas Anttila kai minun sitten täytyy hyväksyä ja huokaisi syvään. Se jäi tietysti mieleen. Se oli niin hämmästyttävä lause. Ja sen verran minä tiesin siitä etukäteen, että siellä täytyy olla täysin hiljaa, että pitää istua sillä pienellä tuolilla, eikä saa liikuttaa kättäänkään yhtään kertaa.

Minun lapsuudessani perheeseen hankittiin kideradio, joka se oli aika uusi asia siihen aikaan. Se sijoitettiin sitten minun isäni yöpöydälle, ja aina silloin tällöin minä sain sitten luvan tulla kuuntelemaan, kun siellä oli jotain lapsille sopivaa isän mielestä. Minun äitini oli opiskellut musiikkia, ja me yleensä pidimme musiikista. Minä otin pianotunteja itse siihen aikaan, niin minä sain sitten tulla kuuntelemaan Hanna Grabeckin konserttia, mutta ainoastaan sillä ehdolla, että minä lupaan olla täysin hiljaa, että en edes kättä heilauta siinä, koska kideradiossa neula meni pois paikaltaan, eikä sitä tahtonut millään saada sitten nopeasti takaisin. Niin minä totuin siihen.

Siitä oli luultavasti hyötyä sitten kauppaoikeuden suullisen tentin suorittamisessa, [koska siellä] jos vähänkään huijoi tai oli hermostunut, niin se oli sen merkki, että tuo ei osaa. Me tiesimme, että sieltä yleensä ei edes pääse läpi noin vaan. Kyllä siinä hiukan tietysti oli semmoinen tunne, että se riippuu siitä, kuinka väsynyt professori itse on.

[Opiskeluajan pakollinen käräjien seuraaminen] oli aika hauskaa. Sehän oli semmoinen yksi lukukausi vaan välillä ja aika siinä alkuvaiheessa. Minä olin Hyvinkäällä silloin ja naapuripitäjissä, ja siitä pääsi kotiin aina ilaksi, että siellä ei joutunut asumaan missään muualla. Se oli semmoinen hyvin lyhyt aika. Sehän oli semmoinen vajaa lukukausi. Se oli minun mielestäni siihen aikaan vähän liian aikaisessa vaiheessa, että [oikeustiedettä] ei oikeastaan ollut lukenut vielä paljoa mitään. Kai [se] jotain käytännön tietoa antoi kuitenkin. Eihän nyt tavallinen opiskelija ollut käynyt missään käräjillä, että olihan se semmoinen uusi kokemus tietysti. Ja kyllä se minun

mielestäni meni ihan positiivisesti: minulla ei ainakaan ole mitään ikäviä muistoja tai mitään sellaista, että joku olisi jotain syrjinyt. Minä olin niin tottunut olemaan ainoa nainen jossain joukossa.

Ainakin professori Alanen piti [oikeustapausharjoituksia], ja sitten juuri oli ne prosessioikeudessa. Oli vaikea päästä sinne. Minä en luultavasti olisi valmistunut silloin kuin minä valmistuin, ellen minä olisi mennyt yliopistolle pikkuisen aikaisemmin katsomaan, että mahtuuko semmoiselle listalle vielä, joka oli – minä en tiedä, missä se oli – sen oli huhujen mukaan joku piilottanut. Professori vaan otti sen siitä pöydältä ja sanoi, että jaaha, nämä nyt haluaa tulla minun [luokseni]. Ja kyllähän hänen täytyi tietää, että meitä oli kymmeniä enemmän siellä, kun kaikki nyt tietysti eivät olleet siinä vaiheessa. Minulle kävi niin, kun minä kävin katsomassa sitä [ilmoittautumislistaa], niin eräs ihan minulle tuntematon ihminen tuli siihen ja sanoi, että minä en voi tulla, että minä pyyhin nimeni, että kirjoita sinä nimesi tuohon. Ja niin minä tein sitten, ja pääsin sinne. Minä en koskaan tullut tietämään, kuka se ihminen oli, koska se nimi ei sanonut minulle mitään. Tiedä, sainko edes selvää käsinkirjoitetusta nimestä. Kyllä kai prosessioikeudessa ne annettiin tosiaan professorille, koska eihän siinä muuten olisi ollut tällaista merkitystä, ja ne olivat ihan harjoituksia sitä tenttiä varten. Minä muistan hirveän vähän koko siitä asiasta, koska minulla prosessioikeus jäi approbaturiin, että minä en lukenut sitä sen enempää.

[Valmistuminen] oli hyvin yksinkertaista siihen aikaan. Nämä nykyiset seremoniat ovat paljon myöhempää tuotantoa. Oikeastaan aika ihmeellistä, ettei ollut yhtään mitään. Ainoa oli ne lakimiessormukset, Lakimiesliiton lakimiessormukset, jotka jaettiin Kalastajatorpalla. Lakimiespäivät olivat silloin keväällä, ja sitten Kalastajatorpalla oli ihan vanhan tyylinen [iltajuhla]. Siellä oli tanssia ja niin edelleen, ja sormukset jaettiin päivällä. Minä muistan vaan sen verran, että minäkin olin kerran jakamassa niitä sormuksia. Ja silloin minä olin varmaan juuri väitellyt, että se on ollut todennäköisesti ihan vähää ennen kuin minä tulin sieltä Imatralta.

Opiskelukulttuurista ja Pykälän perustamisesta

M.K. Mainitsitte, että ette itse ollut juurikaan Pykälä ry:n kanssa tekemisissä, kun se perustettiin vuonna [19]35, ja itse valmistuitte hieman sen jälkeen. Kuulitteko kuitenkaan koskaan opiskeluaikanne, että sellainen on nyt perustettu tai että se on olemassa?

I.A. Minä kuulin sen luultavasti samana vuonna, kun se perustettiin. Kysyin Maire Kekomäki -nimiseltä naisjuristilta, joka oli hiukan vanhempi minua, että minkälainen se on, ja että voiko sinne liittyä. Hän sanoi, että,

juu, ilman muuta, että mene sinne vaan. Ja niin minä sitten liityin Pykälään, mutta en varmaan ehtinyt juuri edes käydä kokouksissa, koska minä olin jo vuonna 1934 mennyt naimisiin. Me usein istuimme minun mieheni kanssa sitäkin varten, että meillä oli kauhean vähän rahaa, iltateellä minun vanhempieni luona. Kun oli helsinkiläinen, niin ei ollut ollenkaan sitä tunnetta, että miten saa pitkät illat kulumaan. Ei ollut niin kovin tavallista siihen aikaan, että opiskelijat olivat naimisissa. Me olimme poikkeus.

Opintoavustukset, niitähän ei ollenkaan ollut minun opiskeluaikanani. Se oli ihan luonnollista, että vanhemmat antoivat rahaa tai sitten otettiin lainaa tai sitten tehtiin molempia. Sekä minun mieheni että minä saimme kotoa avustusta, ja sitten otettiin vielä vähän lainaa.

Jokainen luki omaa tahtia, ja oli hyvää onnea. Niin siellä ei muodostunut mitään semmoista kurssia, niin kuin esimerkiksi minun mieheni alalla lääketieteessä oli kiinteät kurssit, että hehän muistavat koko loppuelämänsä kurssitoverinsa. [Oikeustieteellisessä tiedekunnassa] ei tullut mitään vastaavaa. Ja sitten tietysti, niin kuin maailmassa aina tapahtuu, muodostuu jotain kautta semmoisia ryhmiä, ja meillähän oli muun muassa he, jotka lukivat eduskunnan kirjastossa ja ehkä kävivät kahvilla yhdessä. He sitten tuntuivat opiskelutovereilta, mutta muut olivat sitten vaan joukkoa, joka tuli samoille luennoille, jos sattuiivat tulemaan.

Kyllä minä luulen, että [Pykälän perustaminen ja juristikerhot olivat] erittäin hyvä asia siihen aikaan. Se syntyi varmasti juuri tästä yksinäisyyden tunteesta, että jos oli vähän ujompi ja tuli jostain kaukaa maalta tai ei ollut helsinkiläisiä tuttavita, niin minä luulen, että he olivat aika yksinäisiä. Mahdollisesti sitten [he] eivät keksineet tämmöistäkään, että voivat mennä kirjastoon lukemaan vaan lukivat kotona, kuten varmasti monet tekivät. Ja tietysti minäkin tein osittain, mutta kuitenkin...

Kyllä se on minun mielestäni kaiken kaikkiaan ollut erittäin tärkeää, että on semmoinen ollut olemassa kuin Pykälä, kun ajattelee, miten yksinäisiä ihmisiä siellä oli – esimerkiksi ainakin minun opiskeluaikanani. Varsinkin sitten tietysti, jos on vielä työssä niin joskus ehkä ehtisi Pykälän kokoukseen, mutta ei sitä nyt muuten sitten paljoa ehdi kaupungille tuttavien kanssa, että saisi aikansa kulumaan. Sitä on ihan joka illasta pidettävä kiinni, kun on töitä kotona tai sitten pitäisi opiskella tai jotain sellaista.

Auskultoinnista

[Minulla ja miehelläni] oli publiikit samana päivänä. Tämä oli tietysti ihan sattumaa. Minä tiesin, että ainakin minun mieheni joutuu lähtemään täältä [Helsingistä] heti pois sen jälkeen. Hän valmistui sitten keuhkosairauksien erikoislääkäriksi, ja kaikki suuret parantolat olivat maalla. Niitä oli rakennet-

tu juuri 20-luvulla ympäri maata aikana, jolloin ei ollut mitään antibiootteja ja hoitoja, vaan piti mennä parantolaan ja olla siellä ehkä puoli vuotta. Niin, minä tiesin, että minä joudun maalle jonnekin asumaan, ja voi olla, etten ikinä harjoita omaa ammattiani, mutta joka tapauksessa valmistuin sitten silloin. Ja sitten minä luin heti jatkoon sitä, oliko se nyt sitten lakitieteen kandidaattia, siihen aikaan sillä tavalla, että minun mieheni oli jo siihen aikaan Kangasalla töissä ja minä matkustin tätä väliä, ja aloin seurata käräjiä samaan aikaan. Niin siinä ei ollut yhtään semmoista aikaa, jolloin olisi voinut tuntea itsensä yksinäiseksi illalla ja yritin keksiä jotain ohjelmaa. No, sehän on osakunnissa sama juttu, että eihän helsinkiläiset sillä tavalla [niissä] käyneet aikanaan kuin jos tänne tulee jostakin maalta. Siellä voi olla vanhoja koulutovereita tai muuta, mutta minun koulutoverini olivat kaikki Helsingissä siihen aikaan.

Minä aloitin käräjien seuraamisen keskellä Hämettä, kun me asuimme aluksi Kangasalla ja sittemmin vähän aikaa Harjavallassa, ja sitten muutettiin sinne Joutsenoon. Siellähän oli varmasti paljon jäykempää se suhtautuminen [naisjuristiin]. Tosin minä vain nyt olin siellä lähinnä kuuntele-massa, että se oli ihan alkua. Meitä oli useita, ja sinne tietysti jonotettiin semmoiseen paikkaan kuin Hämeenlinnan ympäristöön – se oli Pälkäneellä se arkisto. Mutta sitten minä onneksi muutin Etelä-Karjalaan siinä vähitel-len. Ja siellä oli hyvin helppo tulla ihmisten kanssa tekemisiin, ja se oli hy-
vin luontevaa ja hyvin mukavaa. Lisäksi jatkosodan aikana oli semmoinen puute muun muassa semmoisesta kuin tuomiokunnan notaarista, että Viipurista kotoisin oleva tuomari oli todella erittäin iloinen, että sattui niin, että minä voin olla siellä keskellä jatkosotaa.

Siellä [Etelä-Karjalassa] oikeastaan oli jotenkin semmoinen yleishyväk-syvä tunnelma kaikissa asioissa. Se oli hyvin leppoisaa koko homma. Sit-ten siellähän minä jouduin muun muassa hoitamaan samaan aikaan pu-heenjohtajan ja sihteerin, memorialistin. Ja tosiaan niin minä jouduin siihen tilanteeseen, että minä johdin puhetta ja jouduin kirjoittamaan kaiken muis-tiin ja sitten jälkeinpäin tietysti sen koneella sitten arkistossa lopulliseen muotoon. Se oli aika raskasta kyllä, se käräjien istuminen sen vuoksi.

Mutta rikosjutut eivät olleet mitään tällöisiä suuria. Tietysti kukaan ei puhunutkaan vielä talousrikollisuudesta sillä lailla kuin nyt, mutta ihan ta-vallisia säännöstelyrikosjuttuja oli suuri määrä. Sitten, kun tuli puute vähän kaikesta, tuli varkauksia myös, mutta väkivaltarikoksia aika vähän. Ja siinä oli semmoinen luonnollinen selitys, että nuoret ikäluokat olivat rintamalla. Siellä ei ollut kotiseudulla muuta kuin sairaita tai vanhoja tai lapsia. Ne oli aika yksitotisia ne rikosjutut, koska ne olivat vaan näitä sitten, että siinä ei ollut oikeastaan rikosoikeudellisesti ehkä niin paljon sisältöä. Se oli aika rutiininomaista se säännöstelyrikosten ratkaiseminen.

M.K. Mutta kukaan ei koskaan lautamiehistä esimerkiksi ihmetellyt, että miksi meillä on nainen täällä?

I.A. Ei ainakaan tullut minun korviini mitään. Minä en tiedä, mitä he keskenään puhuivat, mutta he olivat hirveän mukavia kaikin puolin. Se oli minun mielestäni aivan loistava se kihlakunnantuomari. Hän oli Viipurin ruotsinkielisiä. Ja hän oli erittäin hyväntahtoinen, että hänelle voi soittaa ihan mistä tahansa ja kysyä neuvoa. Kun minä menin istumaan ensimmäiset käräjät – se oli Rautjärvellä, semmoinen ihan pieni paikkakunta – niin kun minä lähdin sinne, niin hän sanoi, että kuule, että muista nyt, että ensimmäinen päivä hirressäkin on aina kaikkein vaikein. Tämä osoitti vähän sitä tapaa, jolla siellä keskusteltiin.

Kyllä se [ensimmäinen päivä] tietysti vähän pelottavalta tuntui. Mutta minulla oli kuitenkin se notaarikokemus siinä sitten. Minä en nimittäin päässyt istumaan käräjiä, kun minä olin alle 25-vuotias, ja minun piti odottaa sitä. Minulla oli vähän enemmänkin sitä harjoittelua, koska siellä minä oli sitten ihan kuukausipalkkaisena notaarina jonkun aikaa yli sen, mitä olisi tarvittu.

Väitöskirjan tekemisestä

M.K. Päätitte aloittaa jatko-opinnot ja suorittaa oikeustieteen tohtorin tutkinnon. Oliko se luonteva päätös teille?

I.A. Kyllä minä tähtäsin siihen koko ajan alusta saakka. Ja siihen tietysti vaikutti vähän sekin että, niin kummalliselta kuin se kuuluu, niin väitöskirja oli ainoa, mitä minä voin tehdä siellä asuessani maalla. Sota-aikana minä aloitin sen siis keskellä jatkosotaa, ja aloitin sen sillä tavalla, että minä olin paikallisessa lähimmässä arkistossa työssä, siis tuomiokunnan notaarina ensin. Sitten, kun olin saanut tarpeeksi tarvittavaa kokemusta, minä istuin käräjät siellä Imatran ympäristökunnissa, ja kaikki tapahtui siis jatkosodan aikana. Silloin minä sitten myöskin aloin odottaa kolmatta lastani, että minulla kuuden vuoden sisällä syntyi kolme lasta, kaikki siellä.

Kun me jatkuvasti asuimme siellä, eikä ollut vielä mitään tietoa muuttosta Helsinkiin, niin itse asiassa ainoa, mitä minä voin tehdä siellä, olisi ollut joko perustaa sinne asianajotoimisto, mikä oli sillä tavalla tietysti hankalaa, että enhän minä tiennyt ihan varmaan, koska minun mieheni haakee sitten seuraavaa virkaa, kun hän aloitti siis nuorimmasta ali ... apulaislääkäristä tai alilääkäristä ja kohosi siitä sitten vähitellen. [Kyllähän] jollakin lailla tietysti kauhean mielelläni muutin takaisin Helsinkiin, koska minä olin helsinkiläinen. Minä olen tullut Oulunkylässä ylioppilaaksi. Ja se oli

aika luontevaa. Minä asuin siis vielä väitellessäni siellä Joutsenossa, että seuraavana vuonna muutettiin.

Silloinhan minä olin hirveän paljon kotona, kun minä tein väitöskirjaa. Se oli aika mainiota, kun minua haastateltiin, niin siinä aina kysyttiin, että miten tämä nyt on sovitettavissa perheen kanssa yhteen. Niin, sehän oli erinomaisen hyvin sovitettavissa, koska se oli ainoa asia, mitä minä voin tehdä kotoa käsin.

Minä en koskaan kuullut Salmialan luentoja. Hän oli koko sen ajan virkavapaalla, kun hän oli kansanedustajana. Minä oikeastaan tavallaan niin tutustuin häneen vasta sitten, kun minä aloin tehdä rikosoikeudessa väitöskirjaa ja tulin tänne. Heillähän oli yhteiset seminaarit Honkasalon [kanssa]. Minä tulin tänne sitten makuuvaunussa junalla sitten torstaiaamuna ja torstaina kello kuusi iltapäivällä oli sitten Honkasalon ja Salmialan yhteinen seminaari ja se loppui kello kahdeksan.

Minä ehdin vielä yöhunaan, jos minulla oli kauhea kiire. Mutta usein minä olin sitten perjantaipäivän täällä, ja olin kirjastossa. Istuin kirjastossa, ja tietysti tapasin sukulaisia ja entisiä opiskelutovereita ja muuta. Ja aina otin mukaan [kirjoja] eduskunnan kirjastosta. Oli hyvin hauskaa, kun ne olivat kaikki minulle tuttuja ne kirjastonhoitajat jo opiskelua ajoilta.

Oli tietysti täysin vapaaehtoista, että matkustanko minä sieltä läheltä Imatraa aina joka toinen viikko Helsinkiin, mutta minä tein sitten niin. Se oli ainoa mahdollisuus saada yleensä kontaktia yliopistoon, ja niin tekivät kaikki muutkin, jotka aikoivat silloin heti sodan jälkeen tehdä väitöskirjaa. Minä kävin joka toinen viikko Helsingissä sen kolme vuotta, kun minä sitä tein sitä väitöskirjaa.

Niin se meni sitten hyvin. Minulla oli äiti, joka tuli meille aina sitten vastaavasti. Minun isäni kuoli 1944, että hän kuoli kesken minun tätä väitöskirjan tekemistäni. Hänen asianajotoimistonsa myytiin, ja siinä yhteydessä myytiin se huoneisto myöskin. Ja äiti oli sitten alivuokralaisena täällä ja minä asuin sitten hänen asunnossaan yhtäältä, koska hän oli aina siellä meillä. Että se meni sitten hirveän hyvin. Jatkosodassahan oli pitkiä semmoisia hyvin rauhallisia aikoja, jolloin ei täällä mitään pommitettu eikä mitään.

Siinä oli kymmenen vuotta väliä, kun minä en asunut Helsingissä ollenkaan, niin minulla oli aina niin kiire täällä käydessäni, että sukulaisetkin ihmettelivät, että enkö koskaan ehdi tulla ketään tapaamaan. Mutta kun siinä oli kaksi iltaa korkeintaan, jos sitäkään. Minä muistan, että minä menin Kansallisteatteriinkin, ja menin suoraan junaan sitten sieltä. Kotiin taas piti päästä mahdollisimman nopeasti, kun siellä oli kolme lasta kuitenkin. Siinä sitten sai uudelleen muodostaa tuttavapiirinsä, kun muutti takaisin Helsinkiin kymmenen vuoden jälkeen. Ja jotkut [ystävät] säilyivät.

Naisjuristina olemisesta ja naisyhdistyksistä

M.K. Jäikö teille koskaan semmoista tunnetta opiskelutovereittenne tai professorien suhteen, että heillä olisi ollut vaikeuksia suhtautua teihin, koska olitte nainen ja opiskelitte oikeustiedettä tiedekunnassa?

I.A. Ei koskaan. Minä tunsin siis ennestään muutamia oikeustieteen yliopilaita, jotka valmistuivat siinä vaiheessa melkein kuin minä – ei kovin nopeasti. He olivat vielä siellä, ja pääsin heidän kanssaan sitten osakuntaan, että se oli sillä tavalla tuttu. Ja sitten se oli niin tuttu ala juuri minun isäni ja hänen tuttaviensa – meidän perhetuttaviemme – tähden, että minä oikeastaan itsekin olen tätä hämmästynyt jälkeinpäin, kun sitä on monta kertaa kysytty.

Niin, minusta naisia oli niin vähän, ettei siinä tullut mitään semmoista reviiirinpuolustusasennetta kellekään, että nuo vievät työpaikat, että meidän täytyy pärjätä. Se oli ihan luontevaa minusta se suhtautuminen, mutta tietysti se riippui myös siitä, kuinka ujo ihminen itse on ollut.

Minäkin tiedän monta, jotka ensin aloittivat [lukea] alemmaa oikeustutkintoa ja sitten huomasivat, että mikseivät he lue saman tien ylempää ja vaihtoivat sitten kesken kaiken tai muuta.

M.K. Itsekin ilmeisesti harkitsitte [alemman oikeustutkinnon] lukemista, kun olitte menossa naimisiin.

I.A. Juu, yhdessä kohtaa, silloin, kun menimme kihloihin.

M.K. Niin, miksi naiset olivat taipuvaisempia valitsemaan sen alemman?

I.A. No, siinä oli varmasti monta syytä. Se oli usein niin, että eräät halusivat päästä nopeammin työhön. Minulla oli sellainen luokkatoveri, joka alkoi samaan aikaan kuin minä, siis [19]33. Hän luki alemman oikeustutkinnon. Hän oli sitten koko ikänsä sitten Helsingin kaupungin töissä, kiinteistötoimistossa, ja sitten Koskelan sairaalan toimiston päällikkö ja niin edelleen. Ja [hän] on ilmeisesti ollut ihan tyytyväinen omaan uraansa, että hän ei nyt sitten halunnut sitten pitempää. Tämä tuntui aika pitkältä, tämä ylempi oikeustutkinto monen mielestä. Ja kai siinä oli sitten myöskin semmoisia tapauksia, että avioliitto merkitsi sitä, että mies oli sitä mieltä, että ethän sinä montaa vuotta rupea lukemaan, kun sinä kuitenkin jätät sitten kotiin. Se oli yleinen käsitys, että niin tapahtuu.

M.K. Miten koitte naispuolisena professorina olon oikeustieteellisessä tiedekunnassa? Miten kollegat suhtautuivat teihin?

I.A. Kollegat olivat hyvin asiallisia. Ainoa poikkeus oli minun lähin kollegani Reino Ellilä. Hän ei ollut kovin asiallinen, mutta minä tiesin sen etukäteen, koska se oli niin kovin vanha juttu. Ja hän käyttäytyi kyllä sitten minusta samalla lailla muitakin ihmisiä kohtaan.

Minä tavalla tai toisella tunsin melkein kaikki ennestään, että enhän minä tullut mitenkään vieraaseen joukkoon, koska Lakimiesyhdistyksessäkin oli sentään tapana käydä. Ja Lakimiesliitolla oli nämä omat tilaisuutensa ja nämähän olivat samoja ihmisiä. Sehän on melko pieni tiedekunta, eihän siinä niin hirveän paljon muutoksia tapahtunut. Ihmiset pysyivät siellä aika hyvin.

Kyllä minäkin kuulin sitten ihan tuttavien puheista, että joku oli kysynyt joltakin oikeustieteen ylioppilaalta, että kuka nyt on hakenut sitä rikosoikeuden professorin virkaa. Hän oli sitten maininnut, että meitä oli useampiakin hakijoita. Ja sitten tämä minun tuttavani oli sanonut, että eikö sitä ole hakenut semmoinen Inkeri Anttilakin. ”No juu, mutta kun se on nainen, niin eihän se voi tulla kysymykseen.” Niin ajattelivat ylioppilaatkin vaan siihen aikaan. Se oli huvittavaa kuulla jälkeinpäin, pitkän aikaa jälkeinpäin. Silloin minä olin jo hoitanut silloisen apulaisen sijaisuutta pari vuotta. Tässä auttoi ehkä se myöskin, että Turun tiedekunta perustettiin – tai oli jo perustettu – sitten niihin aikoihin, niin oli vähän useampia virkoja haettavana kuitenkin.

M.K. Minä huomasin Pykälän naisosaston pöytäkirjoja lukiessani, että siellä melkein aina pyydettiin naisjuristi puhumaan.

I.A. Juu, se oli se tapa hoitaa asioita naisten edistymistä yhteiskunnassa ja kodin ulkopuolella siihen aikaan. Sitä pidettiin hyvin tärkeänä – harvinaisena tietysti. Tämä nyt oli yksi tapa näyttää, että naiset ovat kansanedustajia ja naiset ovat juristeja ja niin edelleen.

M.K. Se oli sitten tietysti siihen aikaan normaali tapa ikään kuin, että naiset perustivat oman yhdistyksen.

I.A. Juu, silloin oli Akateemiset Naiset myöskin siinä vaiheessa, että sinne tuli kovasti lisää. Liike- ja virkanaiset oli toinen järjestö, joka suurin piirtein sitten kilpaili melkein samoista ihmisistä kuin Akateemiset Naiset. Ja varmaan joka alalla oli melkein niitä. Minä luulen, että ekonomeissakin oli joku heidän omansa ja niin edelleen. Ja sitten oli Naisjärjestöjen Keskusliitto, joka yhdisti suuren osan niistä. Sitten oli kaikki poliittiset naisjärjestöt, ja kaikilla puolueilla oli naisjärjestöt.

Oli semmoisia ihmisiä sitten, jotka hyvin mielellään olisi ollut kaikissa, niin eivät siinä enää arki-illat riittänyt. Kun minua haastateltiin siitä ajasta, jolloin olin Akateemisissa Naisissa hyvin aktiivisesti viisikymmentä vuotta sitten, niin katselin vanhoja kalentereita. Meillä oli joku johtokunnan kokous useamman kerran lauantaina iltapäivällä. Ei nykyisin varmaan enää kävisi päinsä. Silloinhan tietysti oltiin lauantainakin työssä ainakin valtiolla: valtio ja kunnat lopettivat kello yksi. Siinä oli sitten iltapäivä käytettävissä.

Professoriksi oikeustieteelliseen tiedekuntaan

M.K. Teidät valittiin professoriksi tiedekuntaan ensimmäisenä naisena Suomessa oikeustieteen alalla. Miltä se tuntui? Mitä siitä on jäänyt mieleen?

I.A. No, minä en hirveän paljoa mitään yksityiskohtia siitä muista, enkä tietysti tiedä yhtään, mitä tapahtui tiedekunnassa, kun enhän minä siellä ollut silloin tietenkään. En minä muista mitään semmoista erikoista.

Minä olin siis silloin koulutusjohtajana oikeusministeriön vankeinhoito-osastossa, että minulla siis oli työpaikka, josta minä kovasti pidin. Se oli oikein hauskaa, ne ensimmäiset oppilaat olivat samanikäisiä kuin minä, koska sillä alalla ei ollut sellaista ylempää virkamieskoulutusta siihen saakka. Ja se oli siinä suhteessa hauskaa, että se oli tavattoman itsenäistä työtä, että minä sain itse valita tuntiopettajat ja hankkia ne ja asuntolaa myöten. Minä olin joka paikassa sitten mukana ikkunaverhoja valitsemiin saakka. [Kurssilaiset] tulivat ympäri maan tänne, ja sehän oli periaatteessa ilmaista koulutusta. He saivat siis virkavapautta omista viroistaan ja tulivat tänne sitten opiskelemaan. [Koulutus] oli aluksi vuoden pituinen ja puolentoista vuoden pituinen myöhemmin. Usealla [heistä] oli pitkä ura, että he pääsivät kohoamaan sillä uralla lopussa periaatteessa johtajaksi saakka.

Minä muistan, että [olin vankilaexcursioilla] opiskelijoiden kanssa. Johdettiin juuri siitä, että minä tunsin kaikki nämä vankilajohtajat. Useat olivat olleet minun oppilaitani ja samoin apulaisjohtajat ja opettajat ja vartiopäälliköt. He olivat kaikki tuttuja ihmisiä kaikissa Suomen vankiloissa. Koska nämä kurssit olivat Helsingissä, mutta ne tulivat sitten aivan ympäri maan. Oli sitten hyvin helppoa saada sitten sovittua semmoinen [vierailu].

Minä olin siis tottunut hyvin sellaiseen itsenäiseen suunnitteluun. Minulla oli vankeinhoito-osastossa yhteen aikaan vaan puoli huonetta ja puoli puhelinta käytössä, ja luennot oli sitten erikseen Helsingin keskusvankilassa. Ihan aluksi se oli Yhteiskunnallisella korkeakoululla. Se siirrettiin sitten

sieltä oikeusministeriöön, että minä viihdyin sielläkin kyllä ihan hyvin, ja varmasti olisin viihtynyt jatkossakin. Yliopisto[lla] minä olin koko ajan dosenttina kuitenkin. Minä toisinaan kävin siellä tietenkin tilaisuuksissa, mikäli suinkin pääsin. Dosenttiluentoja [pidin] kriminologiasta enimmäkseen. Se oli professori Honkasalon keksintö, että hän sanoi, että semmoista opetusta pitäisi saada.

[60-luvulla tiedekunnassa] oli tietysti professorikunta nuorentunut. He olivat semmoisia, jotka minä tunsin ennestään sitten jostain, eri yhdistyksistä ja milloin mistäkin. En minä ollut kovin paljoa siellä. Yhteen aikaan siellä oli joku joukko käynyt Kansallisteatterin ensi-illassa yhdessä. Mutta en minä tiedä, oliko siihen aikaan tällaisia perhekutsuja sitten enää. Se alkoi olla jo siksi suuri joukko, että tietenkin siellä oli aina jotain väitöstilaisuuksia ja sellaista. Mutta esimerkiksi juuri ne valmistujaiset. Se oli kylä hirveän vaatimatonta, että ne vaan jaettiin ne todistukset, ja ei siinä sen enempää.

Kokemuksia opettamisesta oikeustieteellisessä tiedekunnassa

Mutta minähän jouduin pitämään suullisia tenttejä siihen aikaan, kun minä olin siellä professorina, silloinhan vielä siis ilman suullista pääsivät läpi ne, joilla oli mennyt erittäin hyvin. Ei se ollut ollenkaan niin, että se olisi ollut vain semmoisille, jotka olivat rajatapauksia. Se alkoi olla sitten vähitellen myöhemmin sellainen.

Kyllä minä luulen, että minä hyvin harvoin reputin suullisessa. Siinähan oli tietysti tarkoitus jättää vähän lukuaikaa ja sitten tulla sitten niin kuin jatkamaan sitä kirjallista. En minä koskaan kokenut sitä sillä tavalla, että pitäisi saada joku [reputettua] suullisessa tentissä.

Suullisten tenttien oikeusturva on aina sellainen vaikea kysymys, koska se on niin henkilöstä riippuvainen, miten sen kokee kukin. Myöskin se, että onko se suuri pettymys, sehän riippuu monesta asiasta. Kun opiskelija aivan voi hyvin tietää, että hän ei ole ehtinyt oikein kunnolla lukea, niin silloinhan hän tietysti siihen tyytyy valittamatta. Mutta ihmiset ovat hyvin erilaisia. Ei se mikään hirveän onnistunut tapa ole minusta. Kyllähän kirjallinen kuulustelu on tietysti parempi. Tietysti siinäkin ihmiset ovat eri asemassa siihen verrattuna, miten ne pystyvät ilmaisemaan kirjallisesti itseään, mutta se on hyvin tärkeä taito juristille ylipäänsä. Teki mitä tahansa, niin joutuu joka tapauksessa kirjoittamaan muistioita ja tai siihen verrattavaa, niin että se näkyy tietysti jonkin verran siinä. Samoin kaikki kokemus, mitä

on sattunut hankkimaan opiskeluaikanaan. Mutta se on parempi mittari kuitenkin minun mielestäni kuin suullinen tentti.

[Suullisen tentinhän] voi ottaa niin monella tavalla. Senhän voi tietysti ottaa semmoisena tiukkana kuulusteluna, ja sen voi ottaa semmoisena keskusteluna oppilaiden kanssa, jotka valmiiksi oli motivoitu olemaan hyvin tarkkaavaisia siinä ja yrittivät olla hyviä keskustelijoita – ja usein olivat varmasti sitä. Ja koska juristiksi todennäköisesti helpommin valikoituu semmoista joukkoa.

Tämä liittyi sitten siihen 60-luvun yhteiskunnalliseen innostukseen, joka löi läpi ihan yhtäkkiä. Ihmiset oli hyvin kiinnostuneita tällaisista. Se oli hyvin mielenkiintoista kyllä, että se lähti sillä lailla rullaamaan liikkeelle 60-luvun alussa melkein alkupuolelta saakka.

60-luvulla kaikki olivat sitten tavattoman innostuneita sosiologiasta ja yhteiskunnasta. Minun dosenttiluentoni olivat myöskin eräinä aikoina kriminologiaa. Tosin 60-luvulla kuuli semmoista, että eräs yliopistolla työssä oleva juristi sanoi, että hän häpeää, että hän on juristi eikä sosiologi. Se kesti aika vähän aikaa se kausi sitten siellä kuusikymmenluvulla. Pikeminkin sosiologit huomasivat, että jos haluaa saada vaikutusvaltaa yhteiskunnassa, niin lakimiestutkinto vie nopeammin siihen. Tietysti jos haluaa koko elämänsä olla tutkijana, se on vähän eri juttu. Useammat kuitenkin tähtäsivät johonkin.

Meillä oli olemassa tällainen kuin Kriminologinen tutkimuslaitos, ja sieltä sai ihan empiiriseen tutkimukseen perustuvia aiheita ja autettiin siinä aineiston kokoamisessa ja semmoisessa, niin se oli tietysti vaihteeksi hauskaa oikeustieteessä. Ja sitä usein sitten laajennettiin oikeustieteen lisensiaattitutkinnon aikana lisensiaattityöksi sillä tavalla, että siellä juuri meidän Kriminologisen tutkimuslaitoksen sarjassamme, joka oli siis oikeusministeriön kustantama, niin ilmestyi niitä. Se oli semmoinen sivuraide, jossa sai siis tavallaan tukea samalla omille opinnoilleen. Niin kuin tapahtuu nykyisin Oikeuspoliittisella tutkimuslaitoksella. Siellähän on myös julkaisusarja, ja siellä on tehty väitöskirjoja viime vuosina.

[Opiskelijat] kai 60-luvulla tulivat vähän aktiivisemmaksi: joutuivat antamaan siis seminaariesitelmää ja sellaista. Niin siinä saattoi keskustella enemmän. Ja minä luulen, että seminaariopetus alkoi juuri silloin lyödä läpi, ja se, että voi pitää vähän eri järjestyksessä niitä. Minulla oli ainakin kerran semmoinen kriminologian kurssi, jossa koko lukukauden kriminologian luennot selvitettiin sillä tavalla, että me olimme yliopiston jollain asemalla. Siinä oli siis luentoja, useita luentoja päivää kohti. Tämä oli aika uutta, ainakin meidän tiedekunnassa. Sitä oli varmaan tehty jo muualla kylä. Minä en tiedä, alkoiko se rikosoikeudesta ensimmäisenä, mutta ainakin se oli hyvin varhaisessa vaiheessa.

M.K. Olitte myös opettajaedustajana opintoyhteistyötoimielimessä, jossa oli sekä opettajia että sitten opiskelijoita. Miltä tämä toiminta teidän mielestänne vaikutti?

I.A. Se oli minun mielestäni hyvin hauskaa. Minä en tiedä, miten opiskelijat sen kokivat, mutta he olivat juuri sellaisia tietysti, jotka olivat innostuneita niistä asioista, koska tietysti se perustui ihan vapaaehtoisuuteen. Se liittyi siihen 60-luvun vapautumiseen ylipäänsä. Se meni minun mielestä erittäin hyvin, vaikka silloinhan oli poliittiset vastakohtaisuudet erittäin jyrkät 70-luvulla, niin se ei kovin paljoa minun mielestäni näkynyt oikeustieteellisessä. Tai sitten se pystyttiin kuitenkin argumentoimaan aika asiallisin perustein, niin että ei siellä ollut mitään sellaisia riehuminen tunnelmaa. Ne olivat sellaisia aika käytännöllisiä järjestelyasioita. Varmaan jotain risti-riitoja on voinut olla professorien ja oppilaitten välillä jossakin tutkielma-aiheiden määräämisessä, [mutta ei] semmoiseen juuri puututtu tietenkään.

Oikeusneuvos Voitto Saario luovuttamassa seksuaalirikoskomitean mietintöä oikeusministeri Aarre Simoselle vuonna 1967. Vas. lukien Simonen, Saario, L. H. Salonen, Inkeri Anttila, Erkki Paavilainen, Olavi Heinonen ja Kaarlo Helasvuo.

INKERI ANTILAN NUOREMPANA KOLLEGANA

Olavi Heinonen

1. Kohtasin Inkeri Anttilan ensimmäisen kerran syksyllä 1965 siirryttyäni Turun yliopiston rikosoikeuden assistentuurista vastaavaan tehtävään Helsingin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa.

Opiskeluaikani Helsingin tiedekunnassa en Inkeriä tavannut. Tein lissensiaattityöni professori Reino Ellilälle ja valmistuin lissensiaatiksi v. 1961. Yliopistolla tutustuin emeritus professori Brynolf Honkasaloon. Hänen suhteittensa avulla pääsin 1962 jatkamaan rikosoikeuden opintojani kuuluisan professori Hans-Heinrich Jescheckin johtamaan Max Planck-instituuttiin eteläisen Saksan Freiburgiin. – Myös Inkeri Anttila oppi myöhemmin tuntemaan Suomen ystäväksi osoittautuneen Jescheckin. Molemmat olivat aktiivisia ja näkyviä hahmoja Kansainvälisen rikosoikeusyhdistyksen (AIDP) toiminnassa, Inkeri yhdistyksen hallituksen jäsenenä ja Jescheck koko yhdistyksen puheenjohtajana. – Väitöskirjani aiheesta neuvottelin Reino Ellilän kanssa. Turussa aloitin rikosoikeuden assistenttina 1962 ja siellä toimi esimiehenäni professori Niilo Salovaara. Siirtyessäni Turusta Helsinkiin olin elänyt koko ajan hyvin perinteisissä rikosoikeudellisissa ympyröissä. – Elettiin jo 1960-lukua ja Suomessakin alkoi tapahtua ennen kaikkea yhteiskunnallista heräämistä. Oikeustieteellisissä tiedekunnissa kuitenkin elettiin edelleen vanhoja hyviä aikoja.

Loppuvuodesta 1966 on kolme päivämäärää, joiden jälkeen olin mielestäni Inkeri Anttilan nuorempi kollega. Niistä ajallisesti ensimmäinen on 29.11.1966, jolloin Inkeri täytti 50 vuotta. Syntymäpäivää juhlittiin juhlapäivän iltana Hildénin kahvilassa. Se sijaitsi Helsingin Aleksanterinkadun varrella graniittitalossa silloista Elannon tavarataloa – nykyistä Kluuvin kauppakeskusta vastapäätä. Tällä vuosituhanalla olen käynyt samoissa tiloissa tutustumassa pankkiyhtiö Nordean taidekokoelmiin. Kun sain kutsun Inkerin syntymäpäiväjuhlaan, tunsin olevani jonkinlainen osa Inkerin laajaa sosiaalista piiriä eli olimme ehtineet tutustua toisiimme yliopistolla runsaan vuoden aikana.

Toinen näistä päivämääristä on 1.12.1966. Silloin asetettiin seksuaalirikoskomitea. Inkeri oli komitean jäsen. Minut kutsuttiin komitean sihteeriksi. Komitean muista jäsenistä en tuntenut entuudestaan ketään muita kuin

Inkerin. Arvattavasti juuri Inkeri teki aloitteen minun kutsumisekseni komitean sihteeriksi. Komitean mietintö valmistui 29.12.1967. Seksuaalirikoskomitea oli ensimmäinen työyhteisö, jonka puitteissa pääsin työskentelemään tiiviimmin Inkerin kanssa. Oman rikosoikeudellisen maailmani ahdasrajaisuus oli alkanut selvitä minulle jo ensimmäisen Helsingissä viettämäni assistenttivuoden aikana. Inkerin edustaman näkemyksen laaja-alaisuus selvisi minulle seksuaalirikoskomitean työn aikana. Vankka uskonni rangaistusten vaikuttavuuteen alkoi horjua. Rikollisuuden taustavaikuttajat ennen kaikkea yhteiskunnan tilan vaikutus rikollisuusilmiöön alkoi kiinnostaa yhä enemmän.

Ajatustenvaihto seksuaalirikoskomiteassa oli mielenkiintoista ennen kaikkea Inkerin ansiosta, mutta myös eri aloja edustavien komitean jäsenten ajatuksenkulku oli kiinnostavaa. Komitean puheenjohtajana oli vankka perinteinen juristi oikeusneuvos Voitto Saario eli tuleva kollegani korkeimmassa oikeudessa. Hän oli vastaanottavainen uusillekin ajatuksille ja antoi komitean edistyksellisen siiven vaikuttaa ratkaisevasti lopputulokseen. Mietintö herätti kiivaan julkisen keskustelun. Mielipiteet hajaantuivat. Vaikka seksuaalirikoskomitea oli päätynt ja päässyt lähes yksimieliseen ehdotukseen, oli selvää, ettei lakiehdotuksen jatkokäsittelyssä pystyttäisi löytämään yhtenäistä linjaa. Komitean ehdotuksia vesitettiin melkoisesti vielä eduskunnassa, jossa Inkeri lakivaliokunnan kuulemana asiantuntijana ja minä lakivaliokunnan sihteerinä yritimme puolustaa komitean linjauksia, mutta osittain melko huonolla menestyksellä.

Kolmas tähän yhteyteen kuuluva päivämäärä on 10.12.1966. Silloin puolustin väitöskirjaani julkisesti Porthania III:ssa. Väitöstilaisuuden kustoksena oli Inkeri Anttila ja vastaväittäjänä silloinen apulaisprofessori Kaarlo L. Ståhlberg. Kustoksen rooli väitöstilaisuuksissa on yleensä vähäinen, mutta tässä tapauksessa kustoksen rooli puhkesi kauniiseen kukoistukseen karonkan jatkoilla silloisen Hotelli Marskin alakerrassa M-klubilla. Inkeri hiljensi koko ravintolayleisön esittämällä paikan orkesterin säestämänä Frank Sinatran tunnetuksi tekemän laulun ”Strangers in the night”. Kouriintuntuvasti tunnelma nousi kattoon, joka M-klubilla ei kyllä ollut kovin korkealla.

Pidän tuota iltaa tavallaan avauksena myös rikosoikeuden yötyöryhmän kokoontumiselle. Se oli varsin aktiivinen piiri, joka kokoontui eri kokoonpanoissa monena vuotena eri paikoissa ympäri Helsingin seutua ja pari kertaa Turussakin. Inkeri oli tässä seurakunnassa johtava sielu, joskin nuoremmat tutkijat sekä muut aktiiviset rikosoikeuden ja kriminologian harrastajat myös aina yrittivät parastaan. – Yötyöryhmän kokouksista ovat minun mieleeni jääneet erityisesti ne tilaisuudet, joiden aikana yön tunteina veryteltimme ja tuuletimme aivojamme Pekka Koskisen kanssa yöjuoksulla Roihuvuoresta Jollakseen ja takaisin. Palatessamme pääsimme jatkamaan mielenkiintoista keskustelua muiden paikalla olleiden kanssa.

Raimo Lahti (Miten meistä tuli oikeustieteen tohtoreita. Suomalainen Lakimiesyhdistys. Helsinki 2003, s. 167) kirjoittaa yötyöryhmän loppumisesta näin: ”--- toimintaa kesti kymmenen vuotta, siihen asti kunnes Olavi Heinonen ilmoitti hänen ja Inkeri Anttilan kirjoittaman ”Rikosoikeus ja kriminaalipolitiikka” -teoksen ilmestymistä seuranneessa tilaisuudessa (1977), että ryhmän olisi syytä tehdä tilaa nuoremmalle polvelle.”

2. Seuraajakseni Turun yliopiston rikosoikeuden assistentiksi tuli Juha Vikatmaa, joka oli Turun tiedekunnan ensimmäisimpiä oikeustieteen opiskelijoita. Opin tuntemaan hänet hyvin jo hänen opiskeluaikoinaan. Tätä kautta jouduin keskustelemaan myös hänen väitöskirjansa tekemisestä. Sitten 1960-luvun loppuvuosina luin hänen väitöskirjansa luonnoksia ja muutenkin seurasin läheltä Vikatmaan väitöskirjatyön edistymistä. Myös Inkeri tuli mukaan ohjaamaan Vikatmaan väitöskirjatyötä. Todennäköisesti heidän välinen yhteytensä syntyi juuri rikosoikeuden yötyöryhmän kautta.

Osuimme kaikki kolme pääsemään mukaan samalle DDR:n juristien järjestämälle Itämeren rauhanviikolle Rostockissa. Köyhälle assistentille viikon ilmainen matka oleskeluineen oli sinänsä myönteinen kokemus. Matkalla jatkuivat keskustelut Vikatmaan väitöskirjatyöstä. Vikatmaalla oli jo siinä vaiheessa kiire saada työnsä päätökseen. Hän oli opiskelijapolitiikan kautta siirtynyt yleispolitiikkaan kokoomuksen riveissä ja halusi saada väitöskirjansa valmiiksi, ennen kuin politiikka veisi hänen aikansa. Olimme Inkerin kanssa samaa mieltä siitä, että väitöskirjan laadun parantaminen edellyttäisi vielä lisätyöstämistä. Vikatmaan ei tätä neuvoamme ehtinyt tai halunnut noudattaa vaan asetti oman poliittisen uransa rakentamisen sen edelle.

Tapasin Inkerin ja Juha Vikatmaan vuonna 1971 myös Kriminaalihuolto ry:n johtokunnassa, johon tuona vuonna kuuluimme. Viimeisen kerran keskustelin Vikatmaan kanssa pari viikkoa ennen hänen kuolemaansa, kun hän oli saunavieraana Jollaksen kodissani. Kuolema tuli minulle täydellisenä yllätyksenä.

Itämeren viikko sisälsi paljon poliittista propagandaa DDR:n järjestelmästä. Yhden erittäin hyvän piirteen tunnustimme kaikki kolme DDR:n järjestelmästä. Meillä oli rikoslain kokonaisuudistus tavallaan jo vireillä noihin aikoihin – eikä se siis ole vielä täydellisesti valmistunut. DDR:n uusi rikoslaki syntyi muutamassa vuodessa. Itä-Saksan uuden rikoslain valmistelu aloitettiin 4.4.1963 asettamalla rikoslakikomitea. Työ saatettiin päätökseen kansankamarissa 12.1.1968 (Olavi Heinonen, Poliittinen rikoslaki? Suomalainen Suomi Valvoja n:o 3/1969, s. 166 ss.) Täysipäiväisiä rikoslain valmistelijoita oli tässä työssä mukana useita kymmeniä. Meillä ei koskaan voida päästä samanlaisten resurssien käyttöön uuden rikoslain valmistelussa. Tästä voi kadehtia itä-saksalaisia. Muuten elämä

siellä näytti melko karulta. – Suomessa oli vuonna 1954 asetettu rikoslain uudistamista varten komitea professori Brynolf Honkasalon johdolla. Tämän komitean työ eteni hitaasti ja se lakkautettiin 1965. Uuden rikoslain valmisteluun palattiin komiteatasolla 1970-luvulla. Olimme Inkerin kanssa tämän komitean jäseniä. Tämän jälkeen uuden rikoslain valmistelu jatkui useita vuosia. Saimme Inkerin kanssa olla edelleen mukana tässä valmistelutyössä. Vuosien työkään ei johtanut rikoslain kokonaisuudistukseen. Osittaisuudistuksia saatiin kyllä valmiiksi useita. Ja niiden varassa on jouduttu elämään. Uskon, että kaikilla valmistelutyöhön osallistuneilla oli hyvä halu ja usko uuden rikoslain valmistumiseen, mutta käytettävissä olleet valmisteluresurssit olivat liian niukat laajan kokonaisuudistuksen viemiseksi maaliin asti.

3. Yliopistolla oli 1960-luvun lopulla havaittavissa selkeä rikosoikeudellinen ja kriminaalipoliittinen oppiriita, jossa toisena osapuolena olivat perinteisen rikosoikeuden edustajat ja toisena avarampia lähtökohtia kannattavat kriminologisesti suuntautuneet tutkijat. Perinteisen linjan edustajille kriminologia oli vain rikosoikeuden aputiede, jolla ei ollut sen suurempaa merkitystä rikosoikeudelle eikä kriminaalipoliitikalle. Tämä linjaerimielisyys oli jo aikaisemmin tullut esille vankeinhoidossa ja sen uudistamisessa. Siellä Inkeri oli joutunut mukaan tilanteeseen paitsi uuden linjan tutkijana myös toimiessaan vankeinhoidon koulutuksessa. Inkerin linjoilla oli silloinen vankeinhoidon ylin virkamies Valentin Soine. Häntä seurasi oikeusministeriön vankeinhoito-osaston ylijohtajana K.J. Lång, josta Inkeri sai hyvän ystävän ja samanmielisen kriminaalipoliitikon. Myös minulla on lämmin muisto K.J:sta, jonka kanssa kävin vuosien varrella lukuisia keskusteluja.

Uusi kriminaalipoliittinen ajattelutapa löi itsensä läpi 1960-luvulla vankeinhoidossa. Siellä haluttiin irtautua perinteisistä vankilakeskeisistä ajatuksista ja lähestyä enemmän pohjoismaista kriminaalipoliittista ajattelua. Myös vankeinhoidon johtava henkilökunta sai uudenlaisen koulutuksen ja mukautui tarvittaviin uudistuksiin. – Inkeri Anttila nimitettiin oikeusministeriön vankeinhoito-osaston virkamieskoulutuksen johtajaksi vuonna 1955. Hänen tehtäväkseen tuli panna toimeen uusimuotoinen vankeinhoidon koulutus. Hänen ohjelmansa ilmenee teoksesta ”Vankeinhoidon perusteet” (1954).

Täysin toisenlainen oli tilanne tuomareiden, syyttäjien ja poliisien kohdalla. Näiden ammattiryhmien lakimiehet olivat vielä 1960-luvulla saaneet perinteisen rikosoikeudellisen koulutuksen. Sen vuoksi he myös yleisesti asettuivat vastustamaan vankeusrangaistuksen merkitystä vähentäviä uudistuksia ja olivat myös valmiita rangaistusten koventamiseen sekä lainsäädännössä että oikeuskäytännössä. Kun kansa yleinen oikeustaju oli vah-

vasti ankarien rangaistusten kannalla, olivat vanhan linjan näkemykset edelleen vahvoilla myös eduskunnassa.

Oma arvioni kriminaalipoliittisesta tilanteesta meillä (m.k. Suomalainen Suomi Valvoja 1969, s.167) oli seuraavanlainen: ”Suomalaisessa yhteiskunnassa kriminaalipoliitiikan tavoitteet ovat ilmeisen selkiytymättömät tai ainakaan niistä ei ole keskusteltu. Rikosoikeuden oppikirjoissa puhutaan rikollisuuden hävittämisestä ja vastustamisesta. Tuomitsevan negatiivinen suhtautuminen rikollisuuteen vastannee myös lähinnä yleistä mielipidettä. Tavoitteena rikollisuuden poistaminen on kuitenkin osoittautunut epärealistiseksi, koska yleinen yhteiskunnallinen kehitys ei ole ollut sitä tukemassa. Päinvastoin kaupungistumisen asteen kohotessa ja markkinatalouden kehityessä on menestymiskynnys noussut yhä korkeammalle. Tunteutta suurempaa yhteisvastuuta on vähempiosaisia lähetetty vankiloihin ja erilaisiin pakkohuoltolaitoksiin. Yhteiskunnalliseen kehitykseen liittyvä rikollisuuden lisääntyminen on pitkään pitänyt pinnassa kriminaalipoliittikkoja, jotka ovat tarjonneet keinoksi rikollisuutta vastaan entistä ankarampien seuraamusten käyttämistä. Vasta aivan viime aikoina on yleisemmin alettu puhua rikollisuuden normaalisuudesta, väistämättömästä vähimmäisrikollisuudesta jne. Rikollisuuden näkeminen yhteiskunnan yleisten sosiaalipoliittisten ongelmien heijastumaksi eikä vain rikollisen pahasta tahdosta johtuvaksi ilmiöksi on auttanut myös länsimaisten yhteiskuntien kriminaalipoliittisten päämäärien selkiytymistä. Lisäksi puhtaasti rikosoikeudellisten toimenpiteiden vaikutus rikollisuuden esiintymiseen voidaan nähdä oikeissa mittasuhteissa niiden tavallisen yliarvostuksen sijasta.”

Inkerin aloittama opetustapa alkoi sitten vuosien myötä tuoda uudelle kriminaalipoliittiselle linjalle kannattajia myös tuomari-, syyttäjä- ja poliisikunnassa. Tämä johti kyllä sitten 1970-luvulla rikosoikeudellisen oikeuskäytännön sekavuuteen ja epäyhtenäisyyteen. Omalta osaltani näin tilanteen parhaiten toimiessani vankilaoikeuden puheenjohtajana 1974–1984. Rangaistuskäytäntö oli varsinkin alioikeuksissa kovin epäyhtenäistä. Vankilaoikeuden kautta kulkivat kaikki ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitut nuoret rikoksenteijät (15–20-vuotiaat). Vankilaoikeudessa opin tietämään, mistä alioikeudessa nuori rikoksenteijä saa vain ensimmäisellä kerralla ehdollisen vankeusrangaistuksen ja mistä saa ehdollisen vielä toisen, kolmannen jopa neljännen tai viidennen kerran. Lopputuloksen eli rangaistuksen kannalta ratkaisevaa oli, olivatko tuomarit perinteisen kovan linjan edustajia vai uudenlaisen kriminaalipoliittisen näkemyksen omaksuneita humaaneja ihmisiä.

Tilanne on sittemmin korjaantunut ja oikeuskäytäntö yhtenäistynyt. Tähän on vaikuttanut monta tekijää. Eräs merkittävimmistä tekijöistä oikeuskäytännön yhtenäistymiseen on ollut Inkeri Anttilan pitkään johtaman Kriminologisen tutkimuslaitoksen ja sen seuraajan Oikeuspoliittisen tutki-

muslaitoksen julkaisemat tiedot oikeuskäytännöstä ja muista rikollisuusilmiöön liittyvistä tosiasioista.

Myös rikoksen uusimista koskevan rikoslain 6 luvun säännösten kumoaminen ja erityisesti niiden tilalle tulneiden RL 6 luvun uusien rangaistuksen mittaamista koskevien vuodelta 1976 olevien säännösten merkitys lienee ollut olennainen. Uusien RL 6 luvun säännösten voimaantultua alettiin antaa merkitystä ns. normaalirangaistusajattelulle, joka nimenomaan pyrkii rangaistuskäytännön yhtenäistämiseen.

4. Suomi kohtasi 1960-luvulla voimakkaan politisoitumisen. Erityisesti opiskelijat ja muutkin nuoret ihmiset kiinnostuivat politiikasta. Inkerin kanssa arvioitiin politiikan ilmiöitä viileän rauhallisesti. Sain sen vaikutelman, että Inkeri oli kyllä kiinnostunut politiikasta, mutta hänellä ei ollut aikaa mennä siihen enemmän mukaan.

Minä olin jo aikaisemmin tuntenut itseni aidoksi vasemmistolaiseksi ja sen takia minusta tuntui luonnolliselta, että menin mukaan työryhmään, jonka tehtävänä oli laatia SDP:lle kriminaalipoliittinen ohjelmaehdotus. Tässä työryhmässä oli mukana etupäässä nuorempia ihmisiä, kuten Jacob Söderman ja Klaus Mäkelä. Inkeri tuntui hyväksyvän osallistumiseni tähän työhön ja päinvastoin hän piti myönteisenä asiana sitä, että kriminaalipoliittikka alkoi herättää laajempaa kiinnostusta. – SDP:n kriminaalipoliittinen työryhmä asetettiin vuonna 1968 ja puolueen ensimmäinen kriminaalipoliittinen ohjelma hyväksyttiin puoluekokouksessa 1969.

Kriminaalipoliittinen harrastus levisi sitten nopeasti muihinkin puolueisiin. Rikosoikeuden nuorista tutkijoista pisimmälle politiikan puolella pääsi Juha Vikatmaa, joka vuoden 1970 eduskuntavaaleissa pääsi kokoomuksen kansanedustajaksi.

Inkeri toimi oikeusministerinä Keijo Liinamaan virkamieshallituksessa 1970-luvulla, mutta tätä ei voi pitää tavanomaisena politiikkaan osallistumisena. Ehkä jonkinlaisena poliittisena kannanottona voi pitää sitä, että hän myöhemmin kirjoitti kolumneja Uuteen Suomeen.

5. Päivittäinen yhteyteni yliopistomaailmaan katkesi vuoden 1970 alussa, kun siirryin päätoimiseksi lainvalmistelijaksi oikeusministeriön lainvalmistelukuntaan. Presidentti Urho Kekkosen Lakimies-lehdelle antama tuomioistuineläytöstä voimakkaasti kritisoiva haastattelu syksyllä 1970 on melko suorassa yhteydessä siihen, että tasavallan presidentti nimitti minut 1.12.1970 alkaen korkeimman oikeuden jäseneksi. Ja tuomarinuralle sitten jäin.

Mutta siirtyminen tuomarin uralle ei katkaissut kokonaan yhteyksiäni yliopistomaailmaan. Yhdessä Inkeri Anttilan kanssa hoidin 1970-luvun

alkuvuosina parisen vuotta Turun yliopiston rikosoikeuden professorin virkaa. Kävimme kumpikin luennoimassa rikosoikeutta Turussa. Olimme luonnollisesti jatkuvassa keskusteluyhteydessä pitääksemme toisemme ajantasalla omista luennoistamme ja niihin liittyvistä tapahtumista Turussa. Raimo Lahti tuli vuoden 1974 alusta hoitamaan tätä professuuria. Sen jälkeen opetuskohtaamiset Inkerin kanssa rajoittuivat satunnaisiin vierailuihin Inkerin seminaareissa. Uuden taustani takia pystyin kertomaan korkeimman oikeuden rikosoikeudellisesti merkittävistä ratkaisuksista ja itse koin, että tällainen näkökulma mielekkäästi täydensi yliopistollista opetusta.

Vuonna 1975 olin Inkerin kanssa yhteisellä kongressimatalla Genevessä YK:n rikollisuuskongressissa. Tosin yhteydenpito Inkerin ja Suomen muun delegaation välillä jäi vähäiseksi. Inkeri toimi kongressin aikoihin oikeusministerinä Keijo Liinamaan johtamassa virkamieshallituksessa. Asemansa perusteella hän oli Suomen valtuuskunnan johtaja. Mutta Genevessä hänet valittiin koko kongressin (YK:n rikollisuuden ehkäisyä ja rikoksentehtävien käsittelyä koskevan maailmankongressin) presidentiksi emmekä me muut suomalaiset sen jälkeen häntä paljoakaan nähneet kongressin aikana.

6. Eniten aikaa vienein yhteinen harrastus Inkerin kanssa 1970-luvulla oli rikosoikeuden ja kriminaalipolitiikan perusoppikirjojen kirjoittaminen. Vuosikymmeniä oli perusoppikirjana käytetty Allan Serlachiuksen kirjoittamaa ”Suomen rikosoikeuden oppikirjaa” – omassa kirjahyllyssäni on siitä 6. painos vuodelta 1951. Vaikka Bruno Salmiala ja Brynolf Honkasalo olivat tehneet kirjaan muuttuneen lainsäädännön mukaisia korjauksia ja täydennyksiä, oli se auttamattomasti vanhentunut. Lisäksi se rajoittui vain rikosoikeuden yleisiin oppeihin.

Ilmeisesti yhdessä Inkerin kanssa valitsimme itsemme uusien kirjojen tekijöiksi, koska muitakaan ei silloin ollut löydettävissä.

Ensimmäisenä ilmestyi vuonna 1971 ”Rikos ja seuraamus”. Se esitteli rikosoikeuden yleiset opit ja rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän. Inkeri kirjoitti rikoksesta ja minä seuraamuksista.

Seuraavaksi ilmestyi vuonna 1972 ”Rikosten lajit”. Kirjassa esiteltiin perustiedot erinäisistä rikoksista. Kirjan saatesanoissa todetaan, että nämä kaksi kirjaa yhdessä muodostavat kokonaisuuden. Työnjaosta tekijöiden kesken ei kerrota mitään eli olemme ottaneet yhteisvastuun koko kirjan teksteistä. Nämä kaksi kirjaa ylsivät myös toiseen painokseen.

Vuonna 1974 ilmestyi ”Rikollisuus ongelmana”. Siinä oli kirjoittajina Inkerin ja minun lisäksi Pekka Koskinen ja Raimo Lahti eli Helsingin yliopiston nousevat rikosoikeudelliset tähdet. Saatesanojen mukaan tässä teoksessa rikollisuuden ongelmia tarkastellaan toisesta näkökulmasta kuin kah-

dessa edellä mainitussa kirjassa. Läpi koko teoksen on etualalla kriminaalipoliittinen tarkastelukulma eli rikollisuusongelman yhteiskunnallisten yhteyksien osoittaminen ja ratkaisumallien etsiminen. Työnjako tässä teoksessa on selkeä. Raimo Lahti kirjoitti ”Kriminaalipolitiikan rajaamisesta”, Pekka Koskinen ”Suomalaisesta rikoksesta, rangaistuksesta ja rikoksentekijästä”, Olavi Heinonen ”Suomen kriminaalipoliittisen päätöksenteon kehityksestä” ja Inkeri Anttila ”Kuinka kriminaalipolitiikkaa olisi kehitettävä”.

Viimeisenä Tammen Forum-oikeustiede sarjassa ilmestyi vuonna 1977 ”Rikosoikeus ja kriminaalipolitiikka”. Nyt olimme jälleen kirjoittajina Inkeri ja minä. Saatesanojen mukaan tämä teos on luonnehdittavissa edellisten kolmen kirjan yhdistämiseksi samojen kansien väliin. Välittömänä syynä on ollut oikeustieteellisten tiedekuntien opintojen uudistus. En ole kirjannut minnekään enkä pysty muistamaan, miksi Pekka ja Raimo eivät ole mukana kirjoittajina. Saattaa olla, että nuoret uraa tekevät tutkijat ovat tuossa vaiheessa olleet liian kiireisiä uhraamaan aikaansa tällaisen perusteoksen synnyttämiseen.

7. Sosiaalinen yhteytemme ei katkennut ennen Inkerin poismenoa. Inkeri järjesti mökkikutsuja, joiden ydinjoukko pysyi samana vuosikausia. Jollakassa nautimme kevätlounaita, joihin Inkerin, vaimoni ja minun lisäksi osallistui viime vuosikymmeninä Seija Tiisala. Pienessä piirissä saimme kuulla mielenkiintoisia muisteluksia maailmalta ja kotimaasta.

Kun yhteenvedonomaaisesti mietin Inkerin merkitystä Suomen rikosoikeudelle ja kriminaalipolitiikalle, päällimmäiseksi jää hänen vaikutuksensa muihin eli yleensä nuorempiin alan asiantuntijoihin. Hän pystyi omalla esimerkillään kehittämään suomalaiselle kriminaalipolitiikalle sellaisen linjan, jonka taakse lähes kaikki pystyivät kokoontumaan. Vuosikymmeniä suomalainen kriminaalipolitiikka eteni Inkerin osoittamaan suuntaan. Epäonnistumisia tällä linjalla etenemisessä tapahtui vähän. Sellainen oli epäilemättä seksuaalirikoskomitean ehdotusten vesittyminen niiden jatkokäsittelyssä ja lopulta eduskunnassa. Mutta tämäkin epäonnistuminen on sittemmin korjattu vuonna 1998 säädetyillä RL 20 luvun seksuaalirikoksia koskevilla säännöksillä.

Viime vuosikymmeninä Euroopan yhdentymisen ja kasvava globalisaatio ovat aiheuttaneet myös suomalaiselle kriminaalipolitiikalle aivan uudenlaisia haasteita, joita ratkaistaan paitsi Suomessa myös laajalti ainakin Brysselissä, Strassbourgissa ja Luxemburgissa. Nyt taas kaivattaisiin Inkerin kaltaista suunnan näyttäjää. Aika ei kuitenkaan näytä suosiolliselta sellaisen löytymiselle.

Kuva: Jarmo Koskinen / Turun yliopiston arkisto

Kansleri Leena Kartio sekä Olavi Heinonen ja Inkeri Anttila Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan 40-vuotisjuhlassa vuonna 2001. Heinoselle myönnettiin tämän tiedekunnan kunniatohtorin arvo vuonna 1995 ja Anttilalle vuonna 2000.

Inkeri Anttilan johtama nuorisorikollisuustoimikunta luovuttamassa mietintöä oikeusministeri J. O. Söderhjelmille vuonna 1966.
Vas. lukien Kai Korte, Söderhjelm, Anttila, K. J. Lång, Hannes Walin, Patrik Törnudd ja Pertti Hemánus.

PIENRYHMÄT KONTROLLIPOLITIIKASSA JA EPISODEJA¹

Patrik Törnudd

Pienryhmät virikkeitä välittämässä

Oli onni olla kriminaalipolitiikkaa harrastava kriminologi 1960-luvulla. Rikollisuutta systemaattisesti tutkivat ja muiden maiden virikkeitä kokoavat asiantuntijat olivat harvalukuisia. Lehdistön ja suuren yleisön tietämättömyys oli massiivista. Ilmeisten virheiden ja väärinkäsitysten osoittaminen oli helppoa. Jopa vanhoissa valtarakenteissa alettiin epäillä, että siihen saakka noudatetuissa perinteisissä opinkappaleissa oli korjaamisen varaa. Empirisoituva sosiologia tarjosi kriminologeille uusia työvälineitä ja yhteiskuntatieteiden voimakas tulo yleiseen tietoisuuteen soi myös tutkijoille harvinaisen tilaisuuden vaikuttaa uusien kontrollipoliittisten näkemysten muotoutumiseen.

Vaikka uudet kontrollipoliittiset visiot lopulta syntyivät keskeisesti kansalliselta pohjalta, niiden taustana oli usein erilaisissa, varsinkin pohjoismaisen yhteistyön merkeissä toimivissa pienryhmissä käyty keskustelu.

Kansainväliset tieteelliset konferenssit ja muut vastaavat kokoukset olivat aikaisemmin paljolti olleet varttuneiden tiedemiesten ja johtavien virkamiesten harvinaista huvia. Elintason nousu ja yleinen kansainvälistyminen johtivat 1950-luvulla alkaneeseen ”seminaari-boomiin”, joka vielä voimistui 1960-luvulla. Yhä nuoremmille tutkijoille avautui mahdollisuus tavata kollegojaan pohjoismaisissa kokouksissa.

Pohjoismainen kesäakatemia (Nordiska sommaruniversitetet) perustui talvisiin opintopiireihin ja parin viikon kesätapaamiseen. Jo 1950-luvulla sen ohjelmaan oli tullut kontrollipolitiikan teemoja ja 1960-luvulla keskustelua käytiin vilkkaasti sellaisista aiheista kuin ”Social kontroll”, ”Avvikande beteebde”, ”Alkoholproblem” yms. Itse olin ensi kertaa mukana Hankossa, Norjassa pidetyssä seminaarissa vuonna 1960, jossa poikkeavan käyttäytymisen ongelmia erittelivät mm. Inkeri Anttila, Achilles

¹ Kirjoituksen alkuosa on julkaistu otsikolla ”1960-luvun kontrollipolitiikkaa: pienryhmät virikkeitä välittämässä” teoksessa Raimo Lahti (toim.), Kohti rationaalista ja humaania kriminaalipolitiikkaa, Helsingin yliopisto 1996, s. 34–37. Loppuosa alaotsikolla ”Episodeja” on Patrik Törnuddin tämän kirjan toimituskunnalle 10.5.2015 lähettämä muisteluteksti pienin kielellisin tarkistuksin.

Westling, Nils Christie, Britt-Mari Persson-Blegvad ja moni muu myöhemmin oman maansa kontrollipolitiikkaan jälkiä jättänyt. Seuraavana vuonna Sigtunassa pidetyssä kesäkokouksessa olivat Suomesta alkoholi-ongelmia pohtivassa ryhmässä Suomesta mm. K-J. Lång ja Klaus Mäkelä. Keskustelujen sisällöstä en muista paljoakaan, mutta kesäakatemian tehtävänä olikin lähinnä opettaa vapaamuotoista tieteellistä väittelyä ja luoda henkilösuhteita leppoisan akateemisen ilmapiirin puitteissa. Monen muun järjestön tavoin kesäakatemia joutui 1970-luvulla poliittisten intohimojen temmelyskentäksi, mutta koko 1960-luvun sen kriminologiset ja oikeus-sosiologiset opintopiirit olivat tärkeitä kanavia uusien virikkeiden saamiseksi ja jännittävien ideoitten testaamiseksi kollegojen parissa.

Uusien tuulien puhaltamiseen Suomen 1960-luvun kontrollipolitiikassa vaikutti kuitenkin kesäakatemiaa merkittävämmmin uusi kriminologiaan erikoistunut elin, Pohjoismaiden kriminologinen yhteistyöneuvosto. Kesäakatemia lienee osaltaan ollut mukana inspiroimassa tämän 1960-luvun alussa perustetun organisaation toimintamuotojen muotoutumista. Vaikka yhteistyöneuvosto, jonka toiminta edelleen jatkuu, on muodollisesti oikeusministeriöiden yhteistyöelin, se toimii käytännössä myös pohjoismaisten kriminologian tutkijoiden yhteistoimintaelimenä.

Yhteistyöneuvoston keskeisenä toimintamuotona on ollut pohjoismaisten seminaarien pitäminen kriminologian alalla toimiville. Tällaisia seminaareja oli järjestetty jo ennen yhteistyöneuvoston perustamista. Ensimmäinen Suomessa pidetty seminaari järjestettiin vuonna 1961 Espoossa ja sen pääjärjestäjä oli professori Inkeri Anttila. Eräänä ohjelmakohtana oli tällöin professori Johs. Andenæsin esitys ajankohtaisista suunnitelmista perustaa yhteistyöneuvosto. Suunnitelmat toteutuivatkin vielä saman vuoden aikana.

Tämä oli muuten juuri se seminaari, jossa oikeusministeriön lainvalmistelukunnan silloinen päällikkö Östen Elfving, kuultuaan avajaispäivän esityksiä vilkastuvasta kriminologian tutkimuksesta Norjassa, Ruotsissa ja Tanskassa, kääntyi vieressään istuvan Inkeri Anttilan puoleen ja kuiskasi: ”Olen nyt tullut vakuuttuneeksi siitä, että Suomeenkin pitäisi perustaa kriminologian tutkimuslaitos”. Tällaista puuhattiin siihen aikaan ja suunnitelma toteutui 1963.

Saattaa olla mielenkiintoista luetella Espoon seminaarin suomalaiset osanottajat: Erik Allardt, Inkeri Anttila, Kettil Bruun, Östen Elfving, Tor Hartman, Kaarlo Helasvuo, Brynolf Honkasalo, Pirkko Koskinen, Matti Määttänen, Timo Saarela, Patrik Törnudd, Paavo Uusitalo, Achilles Westling ja Ann-Lis Österholm, joka toimi seminaarin sihteerinä. Apulaissihteerejä olivat Liisa Anttila ja Klaus Mäkelä.

Suomessa pienryhmätoimintaa täydensi osittain samasta henkilöpiiristä rekrytoitu epävirallinen ”Rikosoikeuden työryhmä”. Tämä alkujaan Inkeri

Anttilan kotona ja myöhemmin muidenkin jäsenten kodeissa kokoontunut keskusteluseura, joka laajeni ja monipuolistui 1960-luvun loppupuolella, koostui alussa lähinnä nuoremmista rikosoikeuden opettajista (mm. melkein kaikki nykyiset rikosoikeuden professorit) täydennettynä muutamalla ulkopuolisella asianharrastajalla. Alkuvuosista muistuvat mieleen esimerkiksi Olavi Heinonen, Paavo Nikula, Hannu Kiuru ja Hannes Walin. Tässä keskusteluseurassa vaihdettiin mielipiteitä mm. niistä pakkohoitoideologian uudelleenarviointia, rikosoikeusjärjestelmän tavoitteita, Suomen vankiluvun vähentämistä ym. koskevista oivalluksista, jotka seuraavina vuosikymmeninä alkoivat hahmottaa Suomen kontrollipolitiikan ja kriminaalipoliittisen lainsäädännön uudistumista.

Myös viranomaispohjainen suunnittelu alkoi uudistua. Komiteat ja työryhmät nuorentuivat ja monipuolistuivat (esim. nuorisorikollisuustoimikunta ja aborttikomitea). Lainsäädännössä uudistuspaineet pääsivät kuitenkin varsinaisesti purkautumaan vasta 1970-luvulla, jolloin rikoslainsäädännön kokonaisuudistuskin lähti käyntiin.

Vaikka ensimmäiset konkreettiset uudistukset eivät tämän päivän silmin aina vaikutakaan kovin mullistavilta, ne on muistettava asettaa oman aikansa lähtökohtien taustaa vasten. Pakkohoitokeskustelu oli 1960-luvun alussa keskeisesti mielipiteenvaihtoa koulukodeista. Hoitotarpeeseen vedoten lapsia ja nuoria lähetettiin vuosikausiksi mielivaltaisista, joskus epäinhimillisiä kurinpitokeinoja käyttäviin suljettuihin laitoksiin. Aikoinaan oli suuri edistysaskel jo se, että kun koulukodeissa luovuttiin ruumiillisista rangaistuksista, vaikka sosiaaliministerin eräät johtavat virkamiehet niitä lämpimästi kannattivat vielä 1960-luvun puolivälissä!

Löysin päiväkirjamerkinnän 26.2.1965, jonka mukaan olin edellisen päivän ollut Suomen Mielenterveysseuran keskustelutilaisuudessa ja siellä saanut arvostelua osakseni ”julmista” yleistävyyden toimivuutta koskevista mielipiteistäni. Merkintöjen mukaan olin päättänyt paneelipuheenvuoroni vaatimalla ”mieluummin hoidollista rangaistusta kuin rankaisevaa hoitoa”.

Ulkomaalaiset ovat monesti kysyneet minulta, miksi kriminologien asema Suomessa muutoksen vuosikymmeninä oli niin erilainen kuin useimmissa muissa länsimaissa. Niissähän kriminologit tyypillisesti muodostivat joko omasta halustaan tai olosuhteiden pakosta akateemiseen norsunluutorniin sulkeutuneen joukon, josta kriminaalipolitiikan virallista suunnittelua muistettiin halveksunnalla, vihamielisyydellä tai (sinänsä usein oikeutetulla) hyökkäävällä julkisella kritiikillä.

Selityksenä sille, että Suomessa tilanne 1960-luvulta alkaen muodostui toisenlaiseksi, ovat osaltaan olleet edellä mainitut kriminologien asiantuntemusta profiloineet seikat. Pienessä maassa myös yksilöiden ja pienryhmien määrätietoinen toiminta pystyy muuttamaan asioita, ja 1960-luvulla

todella haluttiin muuttaa kontrollipolitiikkaa. Siihen, että tässä usein onnistuttiin, vaikutti keskeisesti edellä mainittujen mielipiteenmuodostuspiirien keskushahmona toimineen Inkeri Anttilan erityisasema: hän oli uusiin yhteiskuntatieteen menetelmiin perehtynyt kriminologian tutkija, mutta samalla vastanimittettynä rikosoikeuden professorina establishmentin arvovaltainen jäsen, jonka sana painoi sekä julkisessa sanassa että ministeriöissä, komiteoissa ja eduskunnan valiokunnissa.

Episodeja

Maailmankongressin presidentti

Olin Genevessä epävirallisessa junttakokouksessa, jossa vuonna 1975 valmisteltiin YK:n 5:n kriminaalipoliittisen maailmankongressin toimihenkilöiden vaaleja. Jännitin, koska tiesin että Inkerillä oli mahdollisuuksia tulla valituksi presidentiksi. Niinhän siinä sitten kävi. Puhetta johtanut kongressin pääsihteeri Gerhard Mueller totesi, ettei isäntämaan edustajaa tällä kertaa voida valita presidentiksi, koska Sveitsi ei ole YK:n jäsenmaa. Olisi hyvä saada toimessa oleva oikeusministeri tehtävään, ja koska nyt on naisten vuosi, löytyy kaikin puolin sopiva henkilö: Inkeri Anttila. Ehdotus hyväksyttiin yksimielisesti.

Toisilla kriteereillä olisi ehkä hyvinkin ollut mahdollista valita joku toinen henkilö tehtävään – kongresseihin tulee raskaan sarjan ammattilaisia myös suurista maista. Mutta Gerhard Mueller oli Inkerin hyvä ystävä: he olivat tutustuneet Portugalissa, kun Inkeri osallistui kuolemanrangaistusta käsittelevään konferenssiin Coimbrassa. Portugal ei silloin tuntunut erityisen modernilta maalta – Inkerille ilmoitettiin, ettei tule kuuloonkaan, että hän naisena menisi yksin ravintolaan. Onneksi hän tutustui kohta Gerhard Muellariin, ja ulkona syöminen onnistui muullakin tavalla kuin menemällä rautatieaseman ruokalaan.

Inkeri ei arkaillut presidentintehtävän vastaan ottamisessa, ja mielestäni hän suoriutui erinomaisesti. Eräässä vaiheessa tuli pulmatilanne, kun Neuvostoliitto katsoi – mahdollisesti jossakin määrin oikeutetusti –, että eräiden muotoseikkojen johdosta erästä päätöstä ei olisi saanut tehdä. Siitä olisi voinut tulla melkoinen hämminki kongressin työskentelylle, mutta Inkeri sivuutti kritiikin nopealla nuijan koputuksella, eikä Neuvostoliitto kehdannut esittää protestia. Valitettavasti en muista mikä se asia oli ja mistä muotoseikasta riideltiin.

Voidaan esittää monenlaisia mielipiteitä kriminaalipoliittisten maailmankongressien merkityksestä ja presidentintehtävän tärkeydestä. Vaikka itse onnistuin panelistina sisällyttämään Geneven kongressin päätöslausel-

maan toteamuksen kriminaalipoliittisten kustannusten oikeudenmukaisen jakamisen suotavuudesta, totuus on, etteivät tällaiset kongressit juuri ollenkaan vaikuta Suomen tapaisten kehittyneiden maiden kriminaalipolitiikkaan. Merkitykseksi jää joka tapauksessa Suomen aseman vahvistaminen sellaisella PR-hakuisella toiminnalla, jonka ainakin ulkoasiainministeriö näkee hyödyllisenä.

Henkilöt

Kun selvitetään jonkin henkilön merkitystä yhteiskuntapolitiikan muotoutumiseen, on luonnollista kiinnittää huomio ensisijaisesti kirjallisiin kannanottoihin: puheisiin, kirjoihin ja artikkeleihin. Pienessä maassa vaikuttaminen tapahtuu kuitenkin keskeisesti myös henkilötasolla. Inkeri oli sosiaalisesti hyvin lahjakas. Hän jaksoi myös käyttää tätä lahjakkuuttaan ei vain kokouksissa – lista hänen jäsenyyksistä eri elimissä on uuvuttavan pitkä –, vaan myös henkilökohtaisen vaikuttamisen tasolla.

Miten K-J. Långista tuli vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja? Taustalla oli monta tekijää, ei vähiten Urho Kekkosen halu radikaalisti uudistaa oikeusjärjestelmä. Luulen, että joku on kirjoittanut näistä asioista, enkä osaa sanoa, oliko Inkerillä vähäinen tai olematon osuus K-J. Långin uran muotoutumisen loppuvaiheisiin. Sen minä tiedän, että Inkerin panos oli ratkaiseva uran alkuvaiheessa, kun etsittiin henkilö hoitamaan Inkerin vanhaa virkaa vankeinhoidon koulutustoiminnan johtajana. K-J. Lång sanoi joskus leikkilisesti, että hänen pitäisi kirjoittaa Inkerille iso lasku taloudellisista menetyksistä, kun hänet junailtiin pois tuottoisista asianajo- ja liikejuristintehtävistä vähäpalkkaiseen valtionvirkaan.

Puhuttaessa Inkerin vaikuttamisesta kriminaalipoliitikkojen uramuodotukseen lieenee korrektia, että mainitsen myös itseni. Vuonna 1960 Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen johtaja Kettil Bruun oli valinnut kaksi ehdokasta suorittamaan tutkimusta juopumussakoista. Lähtökohtana oli Inkerin kirjoitus sakkojärjestelmän haitoista, ja hän sai suorittaa valinnan ehdokaitten välillä. Minut kutsuttiin Porthanian opettajakahvilaan näyttäytymään ja sain kohta sen jälkeen kuulla, että valinta oli osunut minuun. Siitä alkoi vuosikymmeniä kestänyt tiivis yhteistyö. On selvää, etten olisi koskaan tullut Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen johtajaksi ilman Inkeriä.

Viime vuosisadan viimeisten vuosikymmenten kriminaalipolitiikkaa sävytti toisaalta rikosoikeuskomitean ja rikoslakiprojektin valmistelutyö, toisaalta lakiuudistusten sarja. Oli itsestään selvää, että Inkeristä tuli yksi komitean jäsen. Mutta Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen panos komiteassa voimistui, kun minutkin nimitettiin komiteaan. Olen kuullut, että tämä olisi ollut Olavi Heinosen ansiota, mutta en ole koskaan tullut sitä tarkistaneeksi. Komitean varsinainen työ tapahtui nelijäsenisessä työjaostossa, jo-

hon kuuluivat sekä Inkeri että minä. Olin toinen kahdesta sihteeristä (vuodesta 1974 alkaen). Työskentely tapahtui siten, että sihteerit laativat luonnoksia komiteateksteiksi, minkä jälkeen luonnoksia muokattiin työjaoston kokouksissa. Inkeri luki aina kirjoittamani ensiluonnokset ja korjasi niiden kielivirheitä.

Lausuntoja

En tiedä, onko kukaan koskaan tutkinut lausuntojen merkitystä Suomen valtionhallinnossa. Paljon työtä niihin uhrataan (ei ehkä yhtä paljon kuin Ruotsissa). Usein lausunnot eivät juuri vaikuta vireillä olevan uudistuksen viimeistelyyn, joskus ne saattavat vaikuttaa hyvinkin paljon. Sinä aikana kun Inkeri oli Kriminologisen tutkimuslaitoksen tai Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen johtajana, ehdittiin laitoksen nimissä antaa melkoinen määrä lausuntoja. Minä todella pidin lausuntojen laatimisesta, joten on ymmärrettävää, että Inkeri antoi minun myös vastata niiden kirjoittamisesta. Hän kyllä poisti kielivirheet ja svetisimit lopputekstistä.

Yksi mieleen jäänyt lausuntopyyntö oli lainsäädäntöjohtaja Per Lindholmin Inkerille osoittama epävirallinen pyyntö saada ajatuksia rikosoikeuskomitean toimeksiantokirjelmää varten. Inkerin ja minun allekirjoittamassa paperissa mainitaan muun muassa minun Jyväskylässä vuonna 1971 alkuun esittämäni ajatus kaikkien tärkeiden rangaistussäännösten keskittämisestä rikoslakiin. Se tuli toimeksiantoon, ja se oli pohjana rikosoikeuskomitean käynnistämälle uudistustyölle.

Vaikka keskittämisperiaatetta ei ole voitu sataprosenttisesti toteuttaa ja vaikka siihen on toisinaan suhtauduttu epäilevästi, on se minusta tärkeä tavoiteltaessa kuria ja yhtenäisyyttä lainvalmisteluun. Sillä voidaan jarruttaa yli-innokkaiden populistien esittämiä tunnusmerkistöjen ja asteikkojen paisuttamista käsittäviä erillishankkeita.

PATRIK TÖRNUDD (1935–2015): INKERI ANTTILAN LÄHEINEN TYÖTOVERI¹

Raimo Lahti

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen entinen johtaja, valtiotieteen lisensiaatti Patrik Törnudd kuoli 80-vuotiaana vaikean sairauden murtamana 27. marraskuuta 2015 Helsingissä. Hän oli syntynyt 1. syyskuuta 1935 Helsingissä.

Törnudd tuli ylioppilaaksi Svenska Normallyceumista vuonna 1953. Akateemiset tutkintonsa hän suoritti Helsingin yliopistossa: valtiotieteen maisteriksi vuonna 1960 ja valtiotieteen lisensiaatiksi vuonna 1971.

Patrik Törnuddin ensimmäinen työpaikka oli vuosina 1960–1963 Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos, josta hän siirtyi oikeusministeriön alaiseen Kriminologiseen tutkimuslaitokseen, myöhempään Oikeuspoliittiseen tutkimuslaitokseen. Siellä hänen tutkijanuransa jatkui eläkkeelle siirtymiseen asti, vuodet 1980–1996 laitoksen johtajana.

Törnuddin lähin työtoveri oli vuosikymmenten ajan professori Inkeri Anttila (1916–2013), joka toimi Kriminologisen tutkimuslaitoksen esimiehenä ja Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen johtajana ennen häntä. Heidän yhteistyönsä ja ystävyytensä jatkuivat Anttilan kuolemaan asti.

Patrik Törnudd uudisti merkittävästi kriminologian teoriaa ja kriminaalipoliittista ajattelua. Hänen tärkeimmät artikkelinsa on julkaistu englanniksi kokoelmana *Facts, Values and Visions. Essays in Criminology and Crime Policy* (Edited by Inkeri Anttila et al., National Research Institute of Legal Policy, Publication no. 138, Helsinki 1996).

Tässä kokoelmassa ovat alkuaan vuonna 1969 julkaistut seuraavat artikkelit erityisen merkittäviä: *On Defense of General Prevention; The Futility of Searching for Causes of Crime*. Niissä esitettyjä ajatuksia Patrik Törnudd kehitti myöhemmässä omassa tuotannossaan samoin kuin yhdessä Inkeri Anttilan kanssa laatimassaan oppikirjassa, jonka ruotsinkielinen versio ilmestyi nimellä *Kriminologi i kriminalpolitiskt perspektiv* (Norstedts, Stockholm 1973).

¹ Tämä on suomenkielinen versio tekijän ruotsinkielisestä muistokirjoituksesta ”Patrik Törnudd (1935–2015) in memoriam”, joka on julkaistu *Nordisk Tidsskrift för Kriminalvidenskap* -lehdessä 1/2016, s. 1–3.

Kriminologiassa on olennaista erottaa rikollisuuden selittämisessä kaksi tasoa: rikollisuuden määrän ja rakenteen vaihtelut sekä rikoksentekijäksi ja rikoksen uhriksi valikoitumiseen vaikuttavat lainalaisuudet. Rikollisuus tulee käsittää vuorovaikutussuhteeksi, jossa osapuolina olivat rikoksentekijä, rikoksen kohde ja yhteiskunta.

Virallisen kontrollijärjestelmän toiminnan ja vaikutusten tutkiminen on kriminologian tärkeä osa-alue. Rikosoikeudellisen järjestelmän rooli rikoksentorjunnassa on rajallinen. Sillä tavoiteltava yleisestävä vaikutus ei edellytä ankaria rangaistuksia, vaan kansalaisten moraalikäsityksiä vahvistavaa ja legitimiä koettua rikosoikeudenhoitoa ja oikeudenmukaista, suhteellisuusperiaatteen huomioon ottavaa seuraamusjärjestelmää.

Mainitussa oppikirjassa on keskeistä kytkeä kriminologinen tutkimus kriminaalipoliittiseen päätöksentekoon. Kriminaalipolitiikassa on tähdättävä rationaalisuuteen, ja sen edellytyksenä on tietoisuus harkittavien toimenpiteiden vaikutuksista ja niiden vaihtoehtoista sekä niiden valinnan arvo- ja intressilottuvuuksista. Kirja loi uudistettavan kriminaalipolitiikan ja rikosoikeuden tiedollista ja ideologista perustaa.

Koko ammattiuransa ajan Patrik Törnudd osallistui aktiivisesti rikosoikeuden alan lainvalmistelutehtäviin. Niistä merkittävimpiä olivat hänen jäsenyytensä rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen valmisteluelimissä: rikosoikeuskomiteassa 1972–1976 hän oli työvaliokunnan jäsen ja sihteeri sekä jäsen oikeusministeriön hankeorganisaation (rikoslakiprojektin) johtoryhmässä ja sen alaisissa työryhmissä 1980–1999.

Törnuddin tutkimus *Kvalificerade förmögenhetsbrott de lege ferenda* (Kriminologiska forskningsinstitutet, M:14, Helsingfors 1971) vaikutti uudistettavan rikoslain tunnusmerkistöjen kirjoittamiseen: rikostyyppien kvalifiointiperusteet tuli kirjoittaa tyhjentävästi, mutta rikokseen johtaneiden ja siitä ilmenevien seikkojen kokonaisarvostelu saattaisi johtaa syytetylle lievempään lopputulokseen.

Rikoslain kokonaisuudistuksessa 1990–2003 vankeusuhkaiset rikossäännökset keskitettiin rikoslakiin. Tämän tavoitteena oli idean isän Törnuddin sanoin ”jarruttaa yli-innokkaiden populistien esittämiä erillishankkeita”. Populismin vastustaminen oli keskeistä hänen ajattelussaan, jossa hän korosti kriminaalipolitiikan johdonmukaisuutta ja suunnitelmallisuutta: kriminaalipolitiikan tulisi perustua systemaattiseen tietoon, käytännölliseen kokemukseen ja humaaneihin arvoihin (Törnudd, NTfK 1985, s. 274 ff.).

Patrik Törnuddin tuotannon ja toiminnan vaikutus ei rajoittunut kotimaahan. Hän esitelmöi ja julkaisi paljon äidinkielellään ruotsiksi sekä suomeksi ja englanniksi. Erityisen mielellään hän osallistui pohjoismaiseen yhteistyöhön, muun muassa toimimalla Pohjoismaisen kriminologisen yhteistyöneuvoston puheenjohtajana 1986–1988.

YK:n kriminaalipolitiikan toimintoihin Törnudd vaikutti muun muassa Suomen valtuuskunnan jäsenenä YK:n alan kongresseissa ja Euroopan kriminaalipolitiikan instituutin (HEUNI) neuvottelukunnan jäsenenä. YK:n kongressissa Genevessä 1975 hyväksytyssä päätöslauselmassa suositeltiin Törnuddin aloitteesta kustannus–hyöty-tietoista ajattelua ja kustannusten oikeudenmukaista jakamista kriminaalipolitiikassa.

Patrik Törnudd oli esiintymisissään harkitsevainen, punnitsi analyyttisesti eri vaihtoehtoja ja torjui yksipuolisia kannanottoja. Törnuddille oli luonteenomaista vaatimattomuus ja vähäeleisyys. Törnuddia lähemmin tunteneille hän oli toista kunnioittava keskustelukumppani ja humoristi. Hänen moninaisia harrastuksiaan kuvasti esiintyminen näyttelijänä televisiossa 1969 Ulf-Göran Ahlforsin ja Claes Anderssonin kirjoittamassa kapaleessa *Sjuk eller skyldig*.

Törnudd muisteli lämmöllä 1960-luvulla toimineita, yleistä mielipidettä muokanneita pienryhmiä, joihin hän aktiivisesti osallistui. Näiden pienryhmien jäsenistä monet olivat myöhempiä kriminaali- ja oikeuspolitiikan päätöksentekijöitä, ja ryhmissä käytyjen ammatillisten keskustelujen vaikutukset tulivat näkymään lainsäädäntöuudistuksina 1970-luvulta alkaen. Törnudd halusi valaa uskoa suunnitelmalliseen kriminaalipolitiikkaan, vaikka lisääntyvät intressisuuntaukset ja arvosuuntautumiset heikentävät yksimielisyyden saavuttamista sen keinoista ja siitä, mikä on menestyksellistä rikoksentorjuntaa.

Artikkelikokoelman Inkeri Anttila, *Ad ius criminale humanius* (toimittajat Raimo Lahti & Patrik Törnudd, Helsinki 2001) toimituskunnan jäsenet teoksen julkistamistilaisuudessa Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen toimitiloissa Helsingissä loppuvuodesta 2001. Vas. lukien Matti Joutsen, Patrik Törnudd, Raimo Lahti, Inkeri Anttila, Kauko Aromaa, Pekka Koskinen ja Tapio Lappi-Seppälä.

INKERI VAIKUTTAJANA

Kaarle Nordenstreng

Suomen television ohjelmassa oli keskiviikkona 11.4.1962 klo 19.45 amerikkalainen piirrossarjafilmi ”Kiviset ja Soraset” ja klo 20.10 ”Vieraana Inkeri Anttilan luona. Tutustumme rikosoikeuden professori Inkeri Anttilaan ja hänen perheeseensä. Haastattelijana Kaarle Nordenstreng. Ohjaus: Inkeri Hämäläinen.” Puolen tunnin mittainen ohjelma lähetettiin suorana; Mannerheimintie 79:n edessä oli iso ulkolähetysauto, josta kaapelit johtivat viidenteen kerrokseen kannettuihin kameroihin.

Siihen aikaan kaikki lähetykset paitsi filmit olivat suoria, joten mitään tallenteita ei ole. Jäljelle jäivät vain mukana olleiden muistikuvat ja parhaassa tapauksessa radio- ja tv-kriitikoiden jälkiarviot. Tästä lähetyksestä saatiin lukea seuraavalla viikolla Uudesta Suomesta nimimerkki Ynselmin (hengityshalvauspotilas Olli Aro) ylitsevuotava arvio:

”Rikosoikeuden professori Inkeri Anttila on oloissamme poikkeuksellinen henkilö: milteipä tyttösenä väitellyt ainoa naispuolinen lakitieteentohtorimme, kansainvälisesti tunnettu kriminologi, perheenemäntä ja kolmen lapsen äiti, keskeinen hahmo naisten järjestötoiminnassa ja moniharrasteinen nykyajan nainen. Laulaa lirautti televisiossakin oman sävellyksensä! Kaarle Nordenstrengin onnistui välittömään poikamaiseen tapaansa koko perheen kanssa keskustellessaan tuomaan kaikki nämä professori Anttilan eri puolet mukavasti esiin ja näin muodostui vierailu Anttilan perheen pariin vallan herttaiseksi. Ohjaajana Inkeri Hämäläinen pysyi juonessa mukana ja poimi kuvaruutuun perheenjäsenet vuorollaan saaden tiiviin ja familiäärin tunnelman.”

Ohjelma onnistui yli odotusten, vaikka päiväkirjani mukaan ”päätä jomotti” vielä iltpäivällä. Kaikki kehuivat. Seuraavana päivänä kirjasin: ”Lähetin prof. Anttilalle perheineen kukkakimpun: kiitos yhteistyöstä, ilmoitus että Ilta-Sanomien Lukki on Marja Niiniluoto ja onnittelut vielä Anttilan valinnasta Vuoden naiseksi.”

Aloite television vierailusta Inkerin kotona ei tullut minulta vaan kulttuuritoimittaja Inkeri Hämäläiseltä; hän vain pyysi minut haastattelijaksi. Olin opintojen ohella freelancetoimittaja lähinnä radion puolella ja otin uuden haasteen mieluusti vastaan. Tutustuin siis Inkeriin varsin sattumanvaraisesti ja tavanomaisena journalistisena kohteena. Mutta mainiosti men-

nyt tv-ohjelma johti henkilökohtaiseen yhteydenpitoon Anttiloiden perheilöissa ja myös omassa kodissani (asuin opiskeluajan vanhempieni luona). Journalismikin jatkui: syksyllä 1962 tein Inkeristä 25 minuutin pituisen haastattelun sarjassa Naisprofessorejamme. Näiden otsikko-ohjelmien lisäksi haastattelin Inkeriä Pohjoismaisen Kesäakatemian kokouksista tehdyissä radio-ohjelmissa Kiirunasta (1965) ja Nørre Nissumista (1967).

Inkeri Anttila Kaarle Nordenstrengin haastateltavana 1960-luvulla.

Kesäakatemiaan päädyin oman tutkimusalan (lehistötutkimuksen) kautta, mutta vauhtia sain Inkerin välityksellä laajemmasta piiristä. Tanskan pohjoiskolkassa 1967 pidettyyn Kesäakatemiaan Inkeri jopa matkasi USA:sta keväällä tuomani Mustangin kyydissä. Samaan aikaan siirryin Yleisradiossa ohjelmantekijästä tutkijaksi ja ”Reporadion” aivotrustin jäseneksi kehittelemään ”informatiivista joukkotiedotusta” (kts. Nordenstreng 1973).

Tämä kaikki toi minut – porvarillisen kodin umpiossa kasvaneen nuorukaisen – keskelle rajua yhteiskunnallista muutosta, edistyksen eturintamaan. Kuten Inkerin 80-vuotispäiväksi 1996 kootussa juhlakirjassa todistan: ”Inkeri perhe- ja ystäväpiireineen antoi tärkeää – ja miellyttävää – tukea sekä yleisen yhteiskunnallisen tietoisuuteni heräämiselle että oleviin oloihin kriittisesti suhtautuvan asennoitumiseni kehkeytymiselle.” (Nordenstreng 1996, s. 40)

Tuo kahden vuosikymmenen takainen juhlakirja (Lahti 1996) muistuttaa vakuuttavasti siitä, että Inkeri oli keskeisesti vaikuttamassa paitsi kriminaalipolitiikan myös yleisemmin yhteiskunnallisen ajattelun uudistumiseen 1960-luvulta lähtien. Kirjoituksissa voi nähdä kokonaisen sukupolven, joka kiittää

Inkeriä päästyään mukaan yhteiskuntaa uudistamaan. Risto Jaakkolan otsikko ”Inkerin tapaaminen muutti elämäni” on tietysti kärjistetty heitto, mutta siinä on jotakin, jonka itsekin allekirjoitan. Minulle Inkeri oli se vaikuttaja, jonka kautta tutustuin edistyksellisiin sosiologeihin ja kriminologeihin. Sitä seurasi toinen sysäys maailmankuvani muutokselle: lukuvuosi USA:ssa keskellä Vietnamin sodan ja rotulevottomuuksien liikehdintää, mistä uhosin soittaessani Inkerille hänen 50-vuotispäivänään 29.11.1966.

Vanha juhlakirja on myös oivallinen lähde kerrata Inkerin henkilökoh-
taisia ominaisuuksia. Niillä on ollut tärkeä merkitys sille, että hän vaikutti
niin moniin meistä. Jaakkola siteeraa artikkelinsa lopussa Matti Kuusta,
jonka muistelmakirjassa Inkerillä todetaan olevan ”hengen voimaa” ja
”luontaista arvokkuutta”. Voidaan tosiaan sanoa, että Inkerin vaikutusvalta
perustui paitsi rationaalsiin argumentteihin ja valta-asemiin myös harvi-
naisen suotuisiin luonteenpiirteisiin ja kykyihin.

Oma artikkelini juhlakirjassa oli otsikoitu ”Inkeri ja minä 1960-luvun
henkisessä ilmastossa. Ajatuksia liberalismista ja radikalismista”. Kertasin
siinä tuon ajan kehityskulkuja ja Inkerin roolia niissä: ensin 60-luvun
yleisedistyksellinen muutos, jonka ilmetty ruumiillistuma Inkeri oli, sitten
politisoitumisen myötä jakaantuminen vasemmistolaisiin yleisdemokraattei-
hin ja porvarillisiin liberaaleihin, missä asetelmassa Inkeri näyttäytyi joskus
konservatiivilta. Kuitenkin hedelmällinen keskusteluyhteys säilyi yli ideolo-
gisten rajojen, kuten Seija Tiisala tässä uudessa juhlakirjassa muistuttaa.

Inkerin 90-vuotispäivillä Kruununhaassa 2006 käytn spontaanin pu-
heenvuoron lempiteemastani: tärkeämpää kuin yksilö on yhteisö ja sitä lii-
kuttava historia. Totesin, että Inkerikin on toiminut enemmän historiallisten
muutosvoimien välikappaleena kuin niiden alullepanijana – ellei hän olisi
ollut uudistuksia ajamassa, joku toinen olisi sen tehnyt. Inkeri ei näyttänyt
ottavan tätä arviota henkilökohtaisesti; hänen itsetuntonsa oli kyllin vahva
ymmärtämään sen yleisenä pohdintana kuten olin tarkoittanut.

Tosiasiassa yksilöllä voi olla isokin vaikutus historian kulkuun, ta-
pauksesta riippuen. Se vaikutus on toki useimmiten pienempi kuin suur-
miesteoreettisesti ajatellaan – ja merkkipäivinä hehkutetaan – mutta jos-
kus se on ratkaiseva. Inkerin tapauksessa voidaan luetella useita tilanteita,
joissa nimenomaan hänen henkilökohtainen panoksensa teki historiaa.
Inkeri tarjoaakin minulle oivallisen tapaustutkimuksen eritellä sitä, mitä
kaikkea vaikuttajan rooli pitää sisällään.

Miten ihminen toimii vaikuttajana, mitkä ovat vaikuttamisen mekanis-
mit? Erittely on luontevaa aloittaa jaosta kahteen perustyyppiin: henkilö-
kohtaiseen ja välilliseen vaikuttamiseen.

Henkilökohtainen vaikuttaminen tapahtuu välittömässä vuorovaikutuk-
sessa toisiin ihmisiin, yksilöinä tai ryhminä. Sitä edustaa yhtäältä suostutte-
lu, jolloin puhutaan mielipidejohtajasta, ja toisaalta henkilökohtaisten omi-

naisuuksien viehätysvoima, jolloin puhutaan karismasta. Toiset ovat potentiaalisesti vahvoja mielipidejohtajia asiantuntemuksensa ja kokemuksensa perusteella, mutta heiltä puuttuu lavasäteily, jolloin vaikutus jää puoli-naiseksi. Toisilla taas asiantuntemus on kyseenalaista mutta karisma korkealla, jolloin vaikutus saattaa hetkellisesti olla suuri mutta pitkän päälle hauras. Joillakin sekä asiantuntemus että karisma ovat vahvasti kohdallaan, jolloin ne tukevat toisiaan ja puhumme vaikuttavasta ja vakuuttavasta persoonasta. Toki asiantuntemus ja kokemus vaihtelevat aiheesta toiseen – joku on haka kotitaloudessa, toinen politiikassa – mutta kaikessa nämä peruskomponentit ovat mukana.

Inkerin tapaus on selvä: hänen asiantuntemuksensa ja kokemuksensa oikeuden ja yhteiskunnan asioissa oli merkittävä ja hänen henkilökohtainen karismansa asiassa kuin asiassa oli vakuuttava. Hänen lukeneisuutensa oli kunnioitusta herättävä ja hänellä oli synnynnäinen kyky luontevaan kosketukseen toisten ihmisten kanssa. Loppusilauksen tuttavapiirissä antoi vielä musiikki ja laulu. Suoranaisen vaikuttamisen merkkihenkilölistalla Inkerin voi perustellusti sijoittaa itsenäisessä Suomessa kymmenen kärkeen Urho Kekkosen ja vastaavien seurassa.

Välillinen vaikuttaminen taas on sitä, että ihmisen toiminta jättää pysyvän jäljen muihin ihmisiin ja yhteiskuntaan. Opettajan vaikutus oppilaisiin alkaa henkilökohtaisesta oppimistilanteesta, mutta jatkuu välillisesti oppilaiden ajattelun ja toiminnan kautta. Tutkijan vaikutus etenee epäsuorasti julkaisujen välityksellä, jos kohta henkilökohtaisella kosketuksella on myös tietty osansa tutkijayhteisössä. Virkamiestyöskentely ja asiantuntijatehtävät ovat niin ikään lähinnä epäsuoraa vaikuttamista ja sitä on myös poliittinen päätöksenteko. Toisaalta poliitikkojen rooliin kuuluu myös välitön suostuttelijan ja jopa kansankiihottajan ominaisuus.

Inkeri asettuu epäilemättä myös välillisen vaikuttamisen asteikolla yläpäähän. Totta kai hänen vaikutuksensa oli harvinaisen suuri niin opettajana ja tutkijana kuin yhteiskunnallisena vaikuttajana alkaen järjestötoiminnasta ja komiteatyöstä – niin kansallisesti kuin kansainvälisesti – ja päätyen valtioneuvoston jäsenyyteen. Mutta tässä kohdassa joudumme kysymään, mikä oli se ympäristö – ilmasto ja viiteryhmä – jossa hän vaikutti.

Yleisemmin: välillistä vaikuttamista ei tule nähdä irrallisena ilmiönä vaan aina suhteessa siihen yhteiskunnalliseen tilanteeseen, jossa se tapahtuu. Joskus vaikuttaja toimii vain laukaisijana pitkään kypsyneelle muutokselle ja välillinen vaikutus on paljolti näennäistä; muutos odottaa vain pientä sysäystä, joka sen käynnistää. Toisinaan taas muutos on kiven takana ja edellyttää todella vahvaa vaikutusta ja siinä tilanteessa välillinen vaikutus on avainasemassa.

Joka tapauksessa joudumme pohtimaan yksilön merkitystä historian kulussa ja meidän on syytä nähdä yhteiskunnan rakenteet ja kulttuuri vähin-

tään yhtä tärkeinä tekijöinä kuin yksittäiset vaikuttajat. Tämä ei tarkoita yksilön väheksymistä vaan ainoastaan sellaisen ihmiskäsityksen torjumista, jossa yksilö on muusta irrallinen toimija.

Inkeri jos kukaan näki yksilön yhteiskunnallisena olentona. Hän oli samalla kertaa suuri yhteiskunnallinen vaikuttaja ja esikuva siitä, miten rajallinen on pelkän yksilön merkitys maailmassa.

Lähteet

- Lahti, Raimo (toim.) (1996) *Kohti rationaalista ja humaania kriminaalipolitiikkaa. Omistettu Inkeri Anttilalle 29.11.1996*. Helsingin yliopisto, Rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos.
- Nordenstreng, Kaarle (toim.) (1973) *Informational Mass Communication. A Collection of Essays*. Helsinki: Tammi Publishers. (Online <http://tampub.uta.fi/handle/10024/98291>)
- Nordenstreng, Kaarle (1996) Inkeri ja minä 1960-luvun henkisessä ilmastossa. Ajatuksia liberalismista ja radikalismista. Teoksessa Lahti (1996), s. 38–44. (Online http://www.uta.fi/cmt/yhteystiedot/henkilokunta/kaarlenordenstreng/index/Inkeri_Anttilan_juhlakirjassa.pdf)

Pohjoismaisen Kesäakatemia ikimuistettava kesäkokous Nørre Nissumissa Tanskassa vuonna 1967. Inkeri Anttilan ja Kaarle Nordenstrengin seurassa ruotsalainen Birgit Ewe-ryd.

KARONKKAPUHE VASTAVÄITÄJÄ INKERI ANTILALLE JA VASTAUS¹

Kaarlo L. Ståhlberg

Kaarlo L. Ståhlbergin karonkkapuhe Inkeri Anttilalle

Haluaisin lausua muutaman sanan. Arvoisa vastaväittäjäni. Meidän tiedekunnassamme on luonnollisesti yleensä väittelijällä kuin väittelijällä mahdollisuus sanoa, että hän on saanut vastaväittäjäkseen mahdollisimman tietorikkaan, oppineen, lahjakkaan jne. henkilön, yleensä henkilön, joka edustaa maansa eturiviä maassamme. Harvoilla on kuitenkin mahdollisuus minun tavallani lisätä näihin kaikkiin ominaisuuksiin niitten kruununa harvinaisen suuren naisellisen viehättävyyden.

Arvoisa vastaväittäjä. Minä olen täysin tietoinen siitä, että olen sinun hentoja hartioitasi kuormannut paljon työllä, jota tästä väitöskirjasta on aiheutunut. Minä olen siitä vilpittömästi sinun puolestasi pahoillani.

Toisaalta olen hyvin kiitollinen siitä, että et tunnu kantavan siitä sen suurempaa kaunaa ja että olet monien kiireittesi keskellä halunnut asettaa tämän minun väitöskirjani hyvinkin tärkeään asemaan. Olen mielissäni, että meillä on näinkin lyhyen ajan kuluessa siitä, kun minä jätin käsikirjoituksen esitarkastukseen, tilaisuus kokoontua tänne näissä merkeissä.

Samoin haluan kiittää sinua kaikesta siitä ystävällisyydestä ja myöte-mielisyydestä, mitä olet aina esimiesasemassasi minulle osoittanut.

Kiitoksia.

¹ Karonkkapuhe ja vastaus on äänitetty Kaarlo L. Ståhlbergin väitöskaronkassa 27.1.1965, ja ne on purettu tekstiksi Ståhlbergin luvalla. Nämä ovat otteita kaikki karonkkapuheet sisältävästä äänitteestä. Inkeri Anttilan virallisen vastaväittäjän lausunnon pääosa Kaarlo L. Ståhlbergin petosta käsittelevästä väitöskirjasta on julkaistu Lakimies-lehdessä 1965, s. 486–497.

Inkeri Anttilan vastaus

Hyvä isäntämme. Pyydän saada ensiksi kiittää niistä kauniista sanoista, jotka minulle vastaväittäjän omaisuudessa osoitettiin, ja samalla kiittää tätä loistavasta päivällistilaisuudesta, johon meidät on kutsuttu.

Mikään ei ole sen mieluisampaa jonkun alan edustajalle kuin se, että totea, että alalle on tulossa jälkikasvua. Kun me ajattelemme tilannetta maassamme tällä hetkellä, niin voimme hyvin todeta, että pätevistä kvalifioituista lakimiehistä on suuri puute. On paljon sellaista, joka houkuttelee lakimiestä myös yliopiston ulkopuolelle. Ja sen vuoksi olen erityisen iloinen voidessani tänä iltana todeta, että olet ottanut tällaisen pitkä askeleen – yliopiston opettajanuraa kohti siis. Opettajana siinä mielessä, että ajattelen silloin apulaisprofessorin ja professorin viranhaltijoita.

Tässä tietysti tuntee itsensä vähän vanhaksi, kun entinen oppilas väittelee tohtoriksi. Kaarlo Ståhlbergin opintokirja luultavasti kertoo, että vuonna 1952 – todennäköisesti – hän oli peruskurssin tentissä ja suoritti rikosoikeuden peruskurssin minulle. Jos olisin silloin tiennyt, että tämä tilaisuus on odotettavissa, niin olisin varmasti säästänyt tenttipaperit ja katsonut, oliko hänellä jo silloin itsenäisiä kannanottoja petoksista.

Tässä mainittiin myöskin kauniita sanoja siitä ystävällisyydestä, jota sinua kohtaan on osoitettu. Minä luulen, että se on meidän tiedekunnassamme eräänlainen traditio ja ainakin minun kohdallani on asia ollut niin, että professori Honkasalo – joka istuu tässä saman pöydän vieressä – osoitti samanlaista ystävyyttä aikoinaan minulle noin parikymmentä vuotta sitten. Ja minä olen ainakin yrittänyt menetellä samalla tavoin omasta puolestani.

Minä luulen, että se aihe, jonka väitöskirjan tekijä valitsee väitöskirjaansa, ja se tapa, jolla hän tätä aihetta käsittelee, jotenkin kuvastavat myös hänen omaa luonnettaan. Minä uskon, että ainakaan rikosoikeudessa sitä ei voi välttää, että siinä jotenkin kuvastuu myös tämän väitöskirjan tekijän oma luonne. Vaikka tiedänkin, että aihe on annettu tai aiheesta on neuvoteltu ennen sen omaksumista väitöskirjan aiheeksi.

Kun ajattelen sinun luonnettasi, niin tulee ensimmäiseksi mieleen rauhallisuus, oikeudenmukaisuus, myötätuntoisuus, luontevuus. Ja kaikki nämä hyvät luonteenominaisuudet, jotka olen sinussa oppinut tuntemaan näiden vuosien aikana, kuvastuvat siinä tavassa, jolla sinä olet käsitellyt tätä aihettasi.

Sinä haluat olla hyvin oikeudenmukainen kaikille, ja niinpä olet nähnyt paljon vaivaa erottaaksesi rangaistavan ja rankaisematta jäävän suhtautumisen rajoja. Haluat olla myötämielinen ja ystävällinen kaikille ja niin paljon, että olet valmis rankaisemaan petoksesta sellaisenkin, joka käyttää hyväkseen toisen erityisen suurta tyhmyyttä tai herkkäuskoisuutta. Ainoat henkilöt, joita kohtaan et oikein näyttänyt tuntevan myötämielisyyttä, ovat

taksinkuljettajat Helsingissä. Mutta siihen on nyt ehkä luonnollinen selitys, koska sinä, toisin kuin me muut, jotka emme osaa ajaa autoa tai uskalla ajaa autoa, ajelet etupäässä omalla autollasi. Niinpä oletkin ottanut kirjaasi muun muassa sellaisen esimerkin, että kun joku tilaa taksin, niin paikalle tulee kaksi taksinkuljettajaa ja kumpikin väittävät, että heiltä on tilattu se kyyti. Meillä toisilla on niitä kokemuksia, että kun tilaa taksin, niin hyvä, jos paikalle tulee yksi taksi, usein ei tule yhtään. Mutta niin kuin sanottu, tämä nyt johtuu näistä erikoisista elämän olosuhteista, joissa sinä elät.

Kun olet osoittanut tässä väitöskirjan teossa sujuvaa kielenkäyttöä ja myöskin väitöstilaisuudessa vastatessasi huomautuksiin sujuvuutta, tuomoista rauhallista luontevuutta, luulen, että siinä näkyy jälkiä niistä monista rikosoikeuden seminaarituloisuuksista, joissa sinä – päinvastoin kuin tässä tilaisuudessa – olet joutunut esiintymään eräänlaisena vastaväittäjänä viran puolesta. Olet saanut siinä vuosien mittaan aika paljon kokemusta, ja minusta se näkyy kautta linjan.

Ja toivoisinkin sydämestäni, että et jättäisi yliopistoa missään vaiheessa, vaan jatkaisit tätä toimintaasi siellä niin, että meillä olisi monta kertaa vielä mahdollisuus keskustella eri yhteyksissä petoksen tunnusmerkistöstä ja muista rikosoikeudellisista kysymyksistä.

Inkerin syntymäpäiväkäräjät Keskisuomalaisessa osakunnassa 28.11.1986. Yläkuvassa vas. lukien käräjien virallinen syyttäjä Hannu Kiuru, oikeudenkäyntiavustaja Pekka Koskinen ja syytetty Inkeri Anttila. Alakuvassa vas. lukien hovioikeudenharlekiini Lauri Lehtimaja, Seija Tiisala, Olavi Heinonen, Patrik Törnudd, Klaus Törnudd, Kaarlo L. Ståhlberg ja etualalla Liisa Elovainio.

Näiden käräjien pöytäkirja sisältyy teokseen Raimo Lahti (toim.), Kohti rationaalista ja humania kriminaalipolitiikkaa, Helsingin yliopisto 1996, s. 81–97.

INKERIN OPPILAANA JA VIIHDYTYSUPSEERINA

Lauri Lehtimaja

”Tenttiä edeltävänä iltana menkää vaikka leffaan ja napatkaa sen jälkeen nukahtamislääkettä, jos siltä tuntuu.” Näin käytännönläheisiä ohjeita saimme me uudet oikeustieteen opiskelijat Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan syksyllä 1966 järjestämässä orientaatiotilaisuudessa. Opastajanamme oli legendaarinen rikosoikeuden professori Inkeri Anttila. Tyylilleen uskollisena Inkeri halusi huolehtia opetuslastensa kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista, ottaen huomioon, ettei ihminen elä ainoastaan juridiikasta. Myös äidillistä huolenpitoa tarvitaan.

Kuulun siihen isoon joukkoon juristeja, jotka aikanaan päätyivät rikosoikeuden pariin nimenomaan Inkerin persoonan valloittamina. Itse löin ainevalintani lukkoon heti, kun olin aloittanut hänen kriminologian luentonsa. Luennoitsijan kysymyksenasettelut olivat uusia ja yllättäviä, esimerkiksi: ”Älkää tyytykö kysymään, mitä oikeus on, vaan muistakaa myös kysyä, mitä se saa maksaa.” Pykälä-ähkystä oireilevalle oikeustieteen ylioppilaalle oli elämys päästä kurkistamaan myös siihen reaali maailmaan, jota lakipykälillä pitäisi säädellä.

Inkeri oli loistava luennoitsija. Hän ei mumissut eikä pönöttänyt. Ajatus eteni jäsennellysti ja ilmaisu oli kristallinkirkasta. Kateederikarisma suorastaan säteili. Tämä oli 1960-luvun juristikoulutuksessa aika poikkeuksellista.

Tutkielmani aiheeksi sain Inkeriltä rikosoikeuden klassista peruskamaa: nolla poena sine lege -periaatteen. Inkerin opetuksen inspiroimana halusin yrittää lähestyä vanhaa opinkappaletta uudella tavalla. Minua kiinnosti se, miten tällainen ylevä oikeusvaltioperiaate voi ohjata raadollista käytäntöä ja mikä sen kriminaalipoliittinen tehtävä oli.

Lisensiaatintutkinnostani jäi puuttumaan enää päälaudaturtyö rikosoikeudesta, kun lähdin Helsingistä auskultoimaan Iitin tuomiokuntaan. Inkeri kannusti minua jatkamaan tieteen harjoittamista myös maaseudulta käsin. Oman väitöskirjansa hän kertoi kirjoittaneensa samalla ilmansuunnalla mutta vielä kauempana Helsingistä, peräti Joutsenossa saakka, ja hoitaneensa kolmilapsisen perheen huushollin siinä ohella.

Minulla ei kuitenkaan ollut Inkerin kapasiteettia. Käräjät istuttuani urauduin käytännön töihin ja yliopistomaailma jäi moneksi vuodeksi, kun-

nes lopulta Raimo Lahti houkutteli minut jatkamaan lisensiaatinopintoja, tällä kertaa Turun yliopistoon. Raimolle tein puuttuvan laudaturtyöni. Aiheena olivat väärennysrikosten ongelmat oikeuskäytännössä eli miten ikivanha rikoslaki käyttäytyi uudenlaisessa ympäristössä. Uskon Inkerin aikaan iskostaman tutkimusotteen näkyneen myös tässä työssäni. Tarkoitukseni oli jatkaa samasta tematiikasta väitöskirjaan saakka, mutta tämä suunnitelmani kompastui lopulta rikoslain kokonaisuudistukseen.

Oikeusministeriö oli vuonna 1980 asettanut laajapohjaisen hankeorganisaation valmistelevaan rikoslain kokonaisuudistusta. Inkeri oli hankkeen varapuheenjohtajana sitä mieltä, että minutkin tarvittaisiin mukaan tähän rikoslakiprojektiin. Kyseessä oli tietenkin tarjous, josta ei voinut kieltäytyä. Yritin tosin ensin vedota keskeneräiseen väitöskirjatyöhöni, mutta jälleen sain Inkeriltä kuulla, miten kepeästi väitöskirjat ovat hoidettavissa muiden töiden ohella. Ei se kyllä valitettavasti minulta onnistunut. Mutta Inkerin ansiosta pääsin lainvalmistelijana vaikuttamaan uuden rikoslain sisältöön.

Tuon ajan ylipolitisoituneessa ilmapiirissä oli tärkeitä varmistua myös lainvalmistelijoiden poliittisesta sopivuudesta. Rikoslakiprojektin “ei-sosialistista” leiriä johti Inkeri, ja minusta tuli hänen uskollinen soturinsa. Omaksi poliittiseksi ansiokseni luettiin kai se, että olin politiikasta aika pihalla.

Vaikka paljon kohistiinkin projektiorganisaation poliittisista voimasuhteista, en lopulta huomannut politiikan juuri vaikuttavan arkiseen lainvalmistelutyöhön. Tai jos vaikuttikin, väiteltiin lähinnä kriminaali- eikä puoluepolitiikasta. Kriminaalipoliitikassa Inkeri oli taitava rakentamaan siltoja yli puoluerajojen. Poliitikkona hän oli avarakatseinen ja ennakkoluuloton liberaali, joka suvaitsi kaikkien kukkien kukkimista ja outojenkin lintujen viserrystä.

Inkeri oli omana aikanaan Suomen kansainvälisesti tunnetuimpia juristeja. Monet hänen oppilaansa ovat kiitelleet mentoriaan siitä, että tämä rohkaisi heitäkin solmimaan kansainvälisiä suhteita ja ottamaan vaikutteita maailmalta. Minua Inkeri kerran pyysi esittämään Suomea koskevan maa-raportin Kansainvälisen Rikosoikeusyhdistyksen (AIDP) kongressissa Wienissä. Kauhistuini saamani aiheen eksoottisuutta: ihmisoikeuksien suo-jelu rikosprosessissa! Mitä ihmettä se semmoinen on? Elettiin vielä 1970-lukua. Harva tuon ajan suomalainen juristi oli ihmisoikeuksista kuullutkaan. Mutta Inkerin kannustuksella raportti laadittiin ja esitettiin. Tätä kautta minulle avautui kokonaan uusi maailma ja sellaisia verkostoja, jotka vaikuttivat ratkaisevasti myöhempään uraani.

Inkerillä oli uskomaton taito tulla toimeen mitä erilaisimpien ihmisten kanssa. Keittiöpsykologin arvioni on se, että hänellä jos kenellä oli oma itsetunto kohdallaan. Inkerillä ei ollut koskaan tarvetta tärkeillä eikä korostaa itseään. Tiedenaisten taustastaan huolimatta hän puhui kaiken kansan ymmärtämää kieltä. Tiukkapipoinen elitismi oli hänestä kaukana. Korkeas-

ti oppineen Inkerin kanssa saattoi kotoisasti jutustella vaikka telkkarin sarjafilmeistä.

Inkerillä oli yksi luonnonlahja ylitse muiden: hersyvä huumorintaju, jonka hän varsinkin kansainvälisiä suhteita hoitaessaan tuotteisti suorastaan tavaramerkikseen. YK:n yhteydessä toimivan Helsingin kriminaalipoliittisen instituutin (HEUNI) johtajana toimiessaan Inkerin tavoitteena oli sulattaa kylmän sodan jäitä saattamalla kriminaalipolitiikan vaikuttajia sekä idästä että lännestä saman pöydän ääreen. Liennytyksessä oli substanssin ohella tärkeitä myös kanssakäymisen puitteet ja kohtaamisten ilmapiiri. Tähän puoleen Inkeri panosti erityisesti. Huumorintajullaan ja välittömyydellään hän onnistui luomaan rennon ja kodikkaan tunnelman, joka yleensä riisui totisimmatkin torvensoittajat aseista.

Huumori on tietenkin vaikea laji, varsinkin kieli- ja kulttuurimuureja ylitettäessä. Mutta tahaton huumori se vasta hauskaa olikin, ainakin Inkerin mielestä. Tästä lajista saatiin usein nauttia Unkarin ja Suomen rikosoikeuden tutkijoiden yhteisissä tapaamisissa, joissa luodattiin vertailevan kriminaalipolitiikan syntyjä syviä. Valitettavasti jouduimme viestimään maallikkotulkin välityksellä, mistä oli aika ajoin seurauksena lievää ymmärrysvajetta. Vastapuoli tuppasi ottamaan Inkerin vitsit todesta, kun taas tosissaan sanotulle asialle hymyiltiin epäuskoisesti. Väliäkös hällä, hauskaa meillä oli ja heimositeitä lujitettiin yli ideologisten rajojen.

Budapestin reissulla, muistaakseni vuonna 1979, sattui myös tapaus, jota Inkerin illanvietoissa muisteltiin pitkään. Lentokentällä ojensin unkari-laiselle passintarkastajalle passini, jonka väliin olin unohtanut irvistelevää simpanssia esittävän kuvapostikortin. Yrmeä virkamies katsoi vuoroin minua ja vuoroin simpanssin kuvaa, nyökkäsi lopulta hymyttömästi ja leimasi passini. Tämäkös nauratti vieressä seurannutta Inkeriä. Hän tuntui antavan arvoa sille, että joku rohkeni pelleillä reaalisosialistisen virkavallan kanssa. Väitän kuitenkin edelleen, ettei tuo tempaus minun rohkeudestani johtunut. Tahallisuustunnusmerkki ei täytynyt. No, pääasia, ettei Inkerin johtamalle delegaatiolle tullut syytetä huliganismista.

Lieneekö simpanssitapauksella ollut osuutta asiaan, mutta rupesin vähitellen saamaan Inkerin ulkomaisten vieraiden viihdyttämiseen liittyviä luottotehtäviä. Ne olivat minulle varsin mieluisia. Inkerin kautta pääsin tutustumaan mielenkiintoisiin ihmisiin, joilta sain oppia paljon uutta. Viihdytyskeikat tapahtuivat usein Inkerin kotona Mannerheimintiellä eikä kesityksessä ollut koskaan moittimista. Tietysti Inkerin ystävät olivat aina tervetulleita myös minun kotiini.

Inkerin kuuluisaa huumorintajua testasimme hänen ikimuistoisilla 70-vuotispäivillään, jotka huipentuivat dramaattiseen oikeudenkäyntiin. Siinä Inkeriä syytettiin törkeistä rikoksista, mm. suomalaisen kriminaalipolitiikan salakavalasta liberalisoimisesta, tutkijanuran ja ydinperheidyllin yleis-

vaarallisesta yhdistämisestä, resurssien käytön edesvastuuttomasta tehostamisesta, tiedeyhteisön arvovaltaa pönkittävän kapulakielen jatketusta laiminlyömisestä, suomalaisen lakimieskunnan ikiaikaisen tuppisuuperinteen vaarantamisesta ja vieläpä rakennushistoriallisesti arvokkaan Berliinin muurin horjuttamisesta. Aikamoinen rikoshistoria!

Inkeri Anttila oli minulle paljon enemmänkin kuin opettaja ja mentori. Ihmisenä hänestä tuli esikuvani ja ennen kaikkea ystäväni. Ei olekaan sattuma, että tyttäreni sai nimekseen Inkeri ja pojastani tuli Antti.

INKERI, IHANTEET JA NIIDEN TOTEUTUMINEN

Seija Tiisala

Ennen oli muistokirjoituksissa 'hän oli uskollinen nuoruutensa ihanteille' usein käytetty ilmaisu, mihin jotkut reagoivat sanomalla, että tämä ihminen ei siis kehittynyt elämänsä aikana, sen enempää ajattelematta, että ihanteiden laatukin vaihtelee. Esitettyä väittämää ei voi yleistää, ja sen osoittaa Inkeri, joka jo nuorena oli hyväksynyt monia periaatteita, joita hän myöhemmin sovelsi omassa elämässään. Kenenkään Inkerin tunteneen mieleen ei tule, että hän olisi ollut paikalleen jämähtänyt, sokea vanhojen ihanteiden palvoja. Todisteena näistä varhaisista vaikutteista on Kersti Bergrothin kirja *Miten elät? 104 omaa sisintä ajatustasi*, johon Inkerin äiti on kirjoittanut omistuskirjoituksen "Inkerilleni ainoalle! Äiti 5/X -32." Sain kirjan Inkerin lapsilta ja olen sitä lukiessani löytänyt Inkerin tekemiä alleviivauksia, joista voi päätellä, mikä oli Inkerille tärkeää jo kuusitoistavuotiaana ja mikä pysyi hänelle tärkeänä loppuun asti. Seuraavassa olevat sitaatit ovat Inkerin alleviivaamia tai kommentoimia kohtia. Keskityn kohtiin, joissa näkyä Inkerin suhtautuminen ystävyYTEEN ja ihmisiin yleensä.

Inkeri ystävänä

"Ajattele, että jokainen ihminen, joka sattuu tiellesi on tärkeä sinulle. Hän on tilaisuus, jonka voit käyttää tai jättää käyttämättä."

"Kun tapaat kanssaihmissen, niin tunne aina valtasi. Muista, että sinulle on annettu hetki, jonka kautta voit vaikuttaa synkENTÄVÄSTI tai kirkastavasti hänen kohtaloonsa."

Tutustuin Inkeriin Pohjoismaisessa kesäakatemiassa ollessani Suomen osaston sihteeri. Olin nähnyt hänet jo aikaisemminkin Sigtunan kesäkokouksessa, joka oli minulle ensimmäinen kesäkokous, mutta kun emme olleet samoissa työryhmissä, en ollut hänen kanssaan tekemisissä – silloin ei vielä ollut oikeuslingvistiikan tutkijoita. Ensimmäinen selkeä muistikuva Inkeristä Kesäakatemiassa oli hänen saapumisensa hiukan meitä muita myöhemmin Kiirunaan. Koko Suomen osasto odotti häntä asemalla, ja osa silloin nuoria miehiä oli kiivennyt tavarankuljetuskärryjen lavalle, josta he

Inkerin ilmestyttyä junan portaille kajauttivat laulun *Isoontaloon Antti ja Rannanjärvi* niin antaumuksellisesti, että vieressäni seisova paikallinen suomenkielinen kiirunalainen sanoi kyyneleet silmissä, ettei hän ole noin komeata laulua kuullut pitkään aikaan.

Tutustumisemme ja ystävystymisemme tapahtui vähitellen, sillä sosiaalisuudestaan ja suuresta tuttava- ja ihailijapiiristään huolimatta Inkeri ystävystyi hitaasti, mutta kun hän hyväksyi jonkun ystäväkseen, se ystävyyssä säilyi. Inkerille ominaista oli myös se, että ystäväpiiriin hyväksymistä ei ratkaissut sosiaalinen asema, ei ikä eikä ammatti. Ilman Inkeriä olisin tuskin koskaan tutustunut niihin moniin mielenkiintoisiin sekä suomalaisiin että ulkomaalaisiin eri alojen ihmisiin, joihin Inkeri piti uskollisesti yhteyttä. Inkerin kanssa oleminen oli sekä hauskaa, rentouttavaa että terästävä, sillä hän oli harvinainen yhdistelmä terävää ajattelua ja leppoisaa ihmislapsen arkielämän havainnointia. Sitäpaitsi hän oli aina täydellisesti läsnä, kun tapasimme, niin että ei koskaan tullut sellainen tunne, että hänen olisi oikeastaan pitänyt tehdä jotain ihan muuta. Inkeri noudatti aina ohjetta, jonka hän oli alleviivannut erityisen vahvoin viivoin: ”*Älä nolaa ystäviäsi!*” Sitä hänen tarvinnut tehdä, vaikka hänen älyllinen ylivoimansa olisi siihen antanut lukemattomia tilaisuuksia.

Inkeri ja kiihkeät vuosikymmenet

60-luvun alkupuolen Pohjoismaisen kesäakatemian tieteidenvälisyys, keskusteleva, salliva ja innostunut ilmapiiri, jonka syntymiseen Inkeri itse vahvasti vaikutti, sopi Inkerin luonteelle. Inkeri oli avoin uusille ideoille eikä syrjinyt ketään, ei niitäkään joiden ajattelu poikkesi hänen omastaan. 60-luvun lopun kesäkokousten osanottajat muistavat, että kiihkeät keskustelut ja kannanotot kyllä vaativat osanottajilta toisten mielipiteiden ja ideologioiden kuuntelemista loukkaantumatta. Siinä piti soveltaa Inkerin valitsemaa kohtaa ”*Kun puhut jonkun kanssa, tulee sinun tarkastaa hänen sanojaan rauhallisesti ja rehellisesti ennenkuin ryhdyt vastaamaan*” (Älä vastaa heti), eikä antaa valtaa toisinajattelijiaan suuttumiselle: ”*Jos joku ajattelee toisin kuin me, suutemme heti ja upotamme hänen mielipiteensä tämän suuttumuksemme punaiseen sumuun. Sinne hänen ajatuksensa katoaa meiltä. Näemme sen vain häämöttävän outona, kummitusmaisena varjona veriusvan takaa.*” (Toisten kannan ymmärtäminen).

70-luvulla Kesäakatemia jäi, mutta siellä muodostunut ystäväpiiri pysyi. Inkerille oli tärkeitä, etteivät ihmiset eristäydy ideologisiin sillanpääasemiin vaan että vahvoistakin mielipide-eroavaisuuksista huolimatta keskusteluyhteys säilyy. Totesimme, että punaviini, juustot ja aamuun kestäneet illanistujaiset pelastivat Suomen vallankumoukselta; ehkä huomiossa

oli hiukan peräinkin. Ainakin niihin juhliin, joiden keskeinen henkilö oli Inkeri, tuli ihmisiä, jotka julkisuudessa olivat tukkanuottasilla mutta pystyivät kuitenkin toisessa ilmapiiirissä keskustelemaan. Mieleepi jäi erityisesti joku Inkerin lukuisista syntymäpäivistä, joka alkoi sillä, että juhlavieraat odottivat häntä kunniakujana portailla seisten, sytytetyt kynttilät kädessä, ystävät ja kiistakumppanit kiltisti vierekkäin.

Inkerin ympärille syntyi useita vapaita ryhmittymiä, joille keksimme nimiä kuten *Iloa Arkeen* ja *Ystävyyttä yli puoluerajojen*. Kiinteimpiä näistä Inkerin ympärille syntyneistä ryhmistä olivat Rikosoikeuden yötyöryhmä, lähes 50 kertaa Herusilla pidetyt mökkikutsut ja pieni Inkerin tytöt -ryhmä, joka kokoontui muutaman kerran vuodessa syömään ja juttelemaan. Pääsin joskus maallikkajäsenenä kuuntelemaan Yötyöryhmän kokouksen jälkikeskusteluja, jotka antoivat aina ajattelemisen aihetta ja olivat sitäpaitsi hauskoja. Herusten mökkikutsujen kantajoukko pysyi samana, ja vain aniharva siitä jäi pois, ja silloinkin vain paikkakunnalta muuttojen tai muun vakavan syyn takia. Herusilla oli aina kylliksi hyvä sää, enimmäkseen täydellisen hyvä, sateisimpinakin kesinä. Bergrothin neuvo vieraiden kohtelusta sopii näihin vierailuihin: *”Meidän pitäisi oppia ottamaan vastaan ystävämme niin, että he tuntisivat voivansa määrätä päivänsä yhtä vapaasti kuin lepokodissa.”* (Liikaa kohteliaisuutta) Emme tunteneet olevamme häiriöksi, vaikka tiesimmekin, että sauna ei lämminnyt eivätkä herkut ilmentyneet pöytiin itsestään, vaan tarkan suunnittelun ja perheen järjestelyjen tuloksena. Oli kesä.

Inkeri, tutkimustyö ja kansainvälisyys

Parantavaa tutkimustyötä -otsikon alla Bergroth suosittelee itsekasvatuskeinona ja jotain huonoa ominaisuuttaan vastaan taistelijalle seuraavaa: *”pane jotakin muuta tuon pahan tavan tai taipumuksen sijalle”*. Se jokin muu on esimerkiksi jonkin erikoisen asian tutkimista niin kauan, että kehityy oman alansa asiantuntijaksi. *”Mitä tutkinetkin, päädyt jonkin ajan kuluuttua kansainvälisiin ilmiöihin. Maailmasi laajenee. On hyvin luultavaa, että sinulle avautuu uusia toiminta-aloja, että solmit uusia suhteita.”* Tuskin Inkeri näitä kohtia alleviivatessaan aavisti, miten todeksi nämä sanat muuttuvat vuosien kuluessa.

Kesäakatemia ei ollut suinkaan ainoa kansainvälinen yhteisö, johon Inkeri kuului, mutta se saattoi olla hänelle kaikkein läheisin juuri siellä syntyneiden ystävyys-suhteiden vuoksi. Tärkeä osa Inkerin kansainvälistä toimintaa oli hänen huolenpitonsa kutsuttujen ulkomaisten vieraiden hyvinvoinnista. Monille hänen apunsa oli ensiarvoisen tärkeää, koska Inkeri monin eri tavoin pystyi luomaan yhteyksiä heidän ja pidättyväisempien suo-

malaisten välillä. Suuri merkitys oli sillä, että Inkeri jaksoi vuosikausia kutsua kotiinsa maassa vierailevia tutkijoita tapaamaan suomalaisia kollegoitaan ja näin syntyi monia hyviä kansainvälisiä kontakteja.

Inkeri ja Seija Pohjoismaisen kesäakatemian Helsingin osaston järjestämällä turistimat-kalla Leningradissa 1968.

Kohtaloita

Inkerin elämänuran luomiseen tarvittiin myös asennetta, joka kuvastuu Inkerin alleviivaamasta kohdasta aiheena *Liikaa vaatimattomuutta*: ”Useimmat ihmiset ovat onnettomia sen tähden, että he eivät ymmärrä vaatia elämältä paljon. Jos siis elämäsi ei ole tulvillaan voimaa ja armoa, tiedät, että olet ollut liian vaatimaton. Olet pyytänyt turhia pikkuasioita, ja jos olet saanut ne tai ollut saamatta, olet tietysti pettynyt. Uskalla nyt vaatia elämältä rikkautta ja ihanuutta! Uskalla pyytää sitä riemua, mitä kasvi tuntee herätessään ja juurtuessaan ja kohotessaan.” Samaa uskallusta ja oman vastuun ottamista elämästä kuvastelevat seuraavat kohdat (*Olisi voinut ja Kenen syy*): ”Tuo ajatus: ”Olisi voinut olla niin ja niin, mutta on käynyt toisin” on väärä ja vaarallinen. Ei mikään ole ”käynyt” mitenkään. Joka hetki on elämän alku, mahdollisuuksien avaja.” ”Totuta itsesi pois tuosta syyttelemisestä. Se ei ole sinun arvoistasi. Vastaa itse ominaisuuksistasi, oloistasi, onnestasi.” Tätä kohtaa lukiessani ajattelin Inkerin kuvausta kä-

velystään sota-ajan talvipakkasilla käräjille ja hänen väitöskirjan tekemistään kirjastoista kaukana. Voimakkaasti alleviivattu on myös kohta (*Kohtalosi*): ”Näemme siis, miten vähän merkitsevät ”todelliset” olosuhteet. Samasta kohtalosta voidaan tehdä tuhat erilaista kohtaloa.”

Inkerin kohtaloiden luomisessa tarvittiin järjestelmällisyyttä, keskittyneisyyttä ja ajankäytön hallintaa, jotka olivat hänelle luontaisia piirteitä ja selittävät paljolti hänen tehokkuuttaan. Inkeri ei koskaan myöhästynyt mistään, ja tämä opetti myöhästelemiseen taipuvat paremmille tavoille. Tästäkin aiheesta löytyy Inkerin korostama kohta (*Vartavasten*): ”Tässä asiassa voi myöskin vartavasten varattu aika olla hyödyksi. Jos päätät, että joka sunnuntai yhdentoista ja kahdentoista välillä hoidat kirjeenvaihtosi, pääset luultavasti monista omantunnonvaivoista. Se on uskomattoman rauhoittavaa. Ei tarvitse työtä tehdessään hätäillen muistaa muita töitä. Näin tekee paremmin ja enemmän työtä, eivätkä hermot rasitu”.

Vaikeina aikoina Inkeriä ovat ehkä auttaneet Bergrothin ’maailman sortamille’ osoittamat sanat: ”Maailma ei ole minulle mitään velkaa. Se on sellainen kuin se on, sen lait ovat sellaiset kuin ne ovat. Minun asiani on vain keksiä, miten minun on parhaiten suhtauduttava näihin lakeihin. Minun asiani on tutkia olosuhteita ja katsoa mitä voin tehdä niistä.”

Musiikilla oli tärkeä osuus Inkeri Anttilan perheen elämässä. Flyygelin takana vas. lukien Sulo Anttila, Liisa ja Mauri Elovainio, Mirja Somer ja Veini Anttila.

INKERI ÄITINÄ

Veini Anttila, Liisa Elovainio ja Mirja Somer

Inkeri oli tasapuolinen, vastuuta antava ja lapsiinsa pitkälle luottava äiti. Ollessamme pieniä molemmat vanhemmistamme tekivät paljon työtä, Inkeri aika lailla kotona ja Sulo sairaalassa tai vastaanotolla. Emme silti olleet tuuliajolla isoäidin ja apulaisten vuoksi. Varhaislapsuuden asuimme sairaaloissa, joissa meillä oli paitsi turvattu ympäristö, myös paljon seuraa.

Inkeri seurasi opintojamme kiinteästi ja antoi niissä neuvoja. Vanhempani myös sivistivät meitä viemällä aika ajoin ravintolaan sunnuntailounaalle. Pienessä volkkarissa teimme automatkoja jopa Pariisiin ja Roomaan. Yleensä oli kyseessä Inkerin kongressimatka tai tutustumismatka johonkin pohjoismaiseen vankilaan.

Inkeri oli hyvin seurallinen ihminen, ja hänen ystävänsä tulivat kaikista ikäryhmistä. Hän ehti asua Mannerheimintielle lähes 60 vuotta. Siitä kodista tuli kokoontumispaikka hyvin monille kokoonpanoille Mirjan koulu- ja opiskelutovereista kuuluisaan rikosoikeuden yötyöryhmään. Me lapset tutustuimme lähes kaikkialta maailmasta tuleviin Inkerin kollegoihin, sillä edustusmäärärahojen puutteen vuoksi useat illanvietot pidettiin kodissamme. Pikkulapsina opimme, ettei ulkomaalaisille saa nauraa. Vanhemmiten ystäväystyimme monen kanssa.

Musiikki oli harrastuksista rakkain. Siitä oli monessa muodossa iloa läpi Inkerin elämän. Hän otti laulutunteja vuosikymmenien ajan ja ilahdutti perhettään ja vieraitaan hienolla äänellään. Perheemme lauloi paljon. Alkuvuosien Euroviisut olivat vuoden kohokohta, jota kokoonnuttiin joukolla seuraamaan Mannerheimintielle.

Vietimme vanhempiemme tärkeimpiä syntymäpäiviä perusteellisesti. Usein oli paljon vieraita, joille esitettiin uudelleen sanoitettuja lauluja dia-kuvien kera. Alla oleva laulu on yksi monista. Se kertoo perheemme edesottamuksista heijastaen mukavaa lapsuuttamme ja nuoruuttamme.

Perhekronikka

Mukailtu laulusta *Muistathan syyskuun, musikaalista Fantastics*

Vielä muistatko silloin mitä lauloimme illoin
kun Mannerheimintiellä asuimme vielä?
Vielä muistatko silloin mitä puhuimme illoin
kun lapsia kellään ei ollut vielä?
Me sohvalla istuttiin ja sosiologiaa puhuttiin
ja levyjä kuunneltiin ja Kallen kanssa laulettiin
Mannerheimintiellä kun lapsia ollut ei vielä.

Päästiin toiseen lukuun kun syntyi sukuun
ensin Päivi, Sari ja sitten myös Kimmo
Kului viikko tai kaksi ja taas isovanhemmaksi
tuli Anttilan väki kun Laurin näki.
Vielä Kirsi ja Kari oli viimeinen pari
ja yltyi vain melu ja lenteli lelu.
Lastenlapsia kuusi ja meteli oli viel aivan uusi
uusi, uusi, uusi....

Sulo muistatko silloin, joskus muisteletko illoin
kun kalossiis Lauri kaatoi vettä?
Sulo muistatko silloin, joskus muisteletko illoin
kun tienneet ei Päivi ja Kirsikka että
ei tapetti oo taulu, ei tuttu ollut laulu
ja huono oli saalis, vaan peittihän sen maalis.
Kai varot ylimalkaan kun kengän laitat jalkaan
laitat jalkaan
jalkaan, jalkaan, jalkaan...

Siit on vuosia mennyt, kuinka monta tiedä en nyt
nyt on Inkerin vuoro ottaa vastaan sekakuoro.
Hänet Karjalantiellä ruokapöydällä siellä
kerran synnytti Sylvi, Veini ilosta mylvi.
Muutti perheen kylään Oulun, siellä Inkeri kävi koulun
luki saksaa, luki hissaa ja hoiti kahta kissaa.
Ja laulaa aina tahtoi, minkäs mummo sille mahtoi
minkäs mahtoi
mahtoi, mahtoi, mahtoi....

Jäi Oulunkylä sikseen kun elämäntoverikseen
 astui Sulo ja Satalinnaan muutto tuli.
 Syntyi Veini, Liisa, Mirja
 syntyi myöskin väitöskirja kun Tiurussa lumet ne satoi ja suli.
 Kestit pakkasten pauhut ja pommitusten sauhut
 omat pässit kanat munat ja evakkojunat.
 Vaikka kylmä oli tuuli niin lapset laulun kuuli
 laulun kuuli
 kuuli, kuuli, kuuli...

Loppui Tiuruniemen aika, haihtui Karjalan taika
 alkoi Anttilan arki ja maaltapako.
 Ei liikaa ollut rahaa, joskus nälkä kurni mahaa
 mut löytyihän sittenkin markkinarako.
 Kautta Kalevankadun vei Anttilan ladun
 Taas on Strandissa suku, monen päällä uusi puku.
 Ja lapset ne laulaa Inkerille täyttä kaulaa, täyttä kaulaa

Kestit pakkasten pauhut ja pommitusten sauhut
 omat pässit, kanat munat ja evakkojunat.
 Vaikka kylmä oli tuuli niin lapset laulun kuuli,
 laulun kuuli
 kuuli, kuuli, kuuli...

Inkeri satukirjan ääressä. Vas. lukien lastenlapset Sari, Kimmo, Päivi ja Lauri.